Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

1973 SEÇİMLERİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Kerem HOCAOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

1973 SEÇİMLERİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Kerem HOCAOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

1973 SEÇİMLERİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Kerem HOCAOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Kerem Hocaoğlu tarafından hazırlanan "1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi " başlıklı bu çalışma, 20.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

Prof. Dr. Hakkı UYAR (Başkan)

[İmza]

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ (Danışman)

[İmza]

Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Derviş KILINÇKAYA
Enstitü Müdürü

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 25/07/ 2018

Tez Başlığı / Konusu:

1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

25. 07.2018

Adı Soyadı: Kerem Hocaoğlu
Öğrenci No: 29941668308
Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi
Programı: Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi
Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Saime Selenga Gökgöz

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
ATATURK INSTITUTE
ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 25/07/ 2018

Thesis Title / Topic:

1973 Elections İn The Republic of People Party

My thesis work related to the title/topic above:

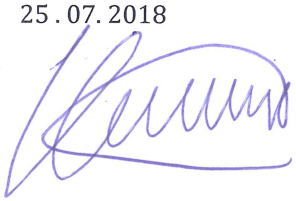
1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

25 . 07. 2018

Name Surname: Kerem Hocaoğlu

Student No: 29941668308

Department: Graduate School of Ataturk Institute

Program: Graduate School of Ataturk Institute

Status: ☒ Masters ☐ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.07.2018

[İmza]

Kerem Hocaoğlu

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orjinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

X **oTezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o **Tezimin/Raporumun ..... tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

o **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

25 / 07/ 2018

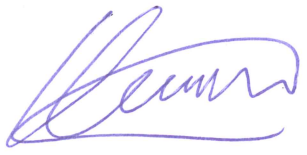
Kerem HOCAOĞLU

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Doç. Dr. Saime Selenga Gökgöz** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Kerem HOCAOĞLU

ÖZET

KEREM HOCAOĞLU, **1973 SEÇİMLERİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ,** KEREM. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Cumhuriyet Halk Partisi, 9 Eylül 1923 günü kurulmuştur. 27 yıl boyunca yönetimde kalan CHP, bürokrasiye hitap eden parti görünümündeydi. Partinin seçkinleri, halktan kopuk siyaset arayışında olmuşlardı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde de seçimi kaybeden İnönü yönetimi Demokrat Parti'ye devretmek zorunda kalmıştır. 1950 sonrası çok partili sistemde, İnönü öncülüğündeki CHP ideolojik evrilme sürecine girmiştir. 1966 yılında Ecevit'in Genel Sekreterlik görevine gelmesi partideki değişim rüzgarı hızla ivme kazanacaktır. Bu tez çalışmasında, Ecevit ve beyin takımının inşa etmiş oldukları sosyo ekonomik politikaların, 1973 seçimleri sürecinde CHP'ye etkileri kritik edilmiştir. Liderin ve çevresinin seçim kampanyasındaki söylemlerinin parti tabanında değişiklik yaratıp yaratmadığının da üstünde durulmuştur.

Anahtar Kavramlar:
CHP, İsmet İnönü, Sosyal Demokrasi, Bülent Ecevit, 1973 Seçimleri

ABSTRACT

KEREM HOCAOĞLU, **REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY IN 1973 ELECTIONS**

Republican People' s Party was established on 9th September 1923. Governing for 27 years, RPP purpoted to be tending to be bureaucretic. The elites of the party were after a view of politics which had a wide gap between the public. İnönü, who has failed in the 14 May elections, had to hand over the responbility of ruling to the Democratic Party. The process after 1950, which was the time of multi party system, RPP under the leadership of İnönü went into a phase of evolotion of ideology. With İnönü's taking over the duty general secretar, the wind of change would increasingly gain momentum in the party. In the thesis study, the impact of socio-economic policies in 1973 election process Ecevit and his tank came up with ara analysed. Also, it has been focused on whether the discourse of the leader and his circle in the election campaign has created and changes in the party aligments

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….. vii
ABSTRACT.....viii
ÖNSÖZ ……..xiv
KISALTMALAR…….…… xiv
GİRİŞ……..1

1. BÖLÜM 1945-1960 TÜRK SİYASETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
1.1 1945-1950 Arası Dönem: Çok Partili Hayatın Başlaması ve CHP 5
1.1.1 Demokrat Parti İktidarında CHP'nin İdeolojik Konumlanışı 12
1.1.2 1955 Sonrası CHP'nin Yeni Söylem Arayışı..... 16
1.1.3 CHP'nin 14.Kurultayı ve *İlk Hedefler Beyannâmesi*..... 18
1.1.4 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesine Giden Yol..... 20
1.2 27 Mayıs Sonrası Türk Siyasetinde Aktörler, Olaylar ve CHP..... 26
1.2.1 1961 Seçiminde CHP'nin Propagandası ve Sonuçları 26
1.2.2 Koalisyon Döneminde CHP-Asker İlişkilerinin Kısa Bir Değerlendirmesi 27
1.2.3 Koalisyon Döneminde CHP'de Gelişmeler..... 28
1.2.4 1962-1965 Yılları: Koalisyonda Gelişmeler 28
1.2.5 *Yön* Dergisi ve CHP 29
1.2.6 Türkiye İşçi Partisi 30
1.2.7 1965 Seçim Sürecinde CHP 31
1.2.8 CHP'nin 1965 Seçim Kampanyası 32
1.3 Ortanın Solu Bağlamında Türk Siyaseti ve Toplumu 33
1.3.1 *Ortanın Solu* Düşüncesi..... 36
1.3.2 68 Kuşağı ve Türk Siyasetine Etkileri..... 39
1.3.3 12 Mart'a Doğru CHP'nin Kimlik Sorunu 44
1.3.4 CHP'nin Değişiminde Önemli Bir Durak: 20.Kurultay 48
1.4 12 Mart 1971 Askerî Vesâyetinin Etkileri, Aktörler ve CHP 50
1.4.1 Sivil ve Asker İlişkileri..... 50
1.4.2 Devrim Dergisi ve CHP 53
1.4.3 12 Mart 1971 Askerî Darbesi ve CHP'ye Yansımaları 55
1.4.4 CHP'nin Bunalımlı Günleri: 5.Olağanüstü Kurultay 59
1.4.4.1 Adana Kongresi..... 60
1.4.4.2 Ankara Kongresi..... 61
1.4.4.3 5.Olağanüstü Kurultay..... 62
1.5 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve CHP'nin tavrı 63
2. BÖLÜM 1973 SEÇİMİNE DOĞRU CHP: OLAYLAR, OLGULAR VE AKTÖRLER
2.1 1973 Seçimine Doğru CHP: Parti ve Program..... 66
2.1.1 'Mülkiye Cuntası' ve *Ak Günlere* Programı..... 66
2.1.2 CHP'nin Toprak ve Köy Sorunu..... 68
2.1.2.1. Kooperatifleşme 71
2.1.2.2. Köy Kent 72
2.1.3 Bölgeler arası Adaletsizlik, 'Feodalleşme', 'Doğu Sorunu' 74
2.1.4 Eğitim, Fırsat Eşitliği, Yüksek Öğrenim 76
2.1.5 Gecekondu ve Kent Politikası..... 77
2.1.6 *Ak Günlere* Programında Dış Politika..... 80
2.1.6.1 Kıbrıs..... 82
2.1.6.2 Avrupa Ekonomi Topluluğu Söylemi 82
2.1.7 *Ak Günlere* Programı ve CHP'nin Laiklik Anlayışında Evrilme 83
2.1.8 1973 Seçimine Doğru Türk Siyasetinde CHP ve Alevilik..... 85
2.2 Ekonomik Aktör Olarak Ticaret Çevreleri ve Sermaye Grupları 87
2.2.1 CHP-Sermaye İlişkisi..... 88
2.2.2 CHP'nin Ekonomi Söyleminde *Halk Sektörü* 90

2.3. CHP ve Sendikal Örgütlenme: CHP'nin Sendikalarla İlişkisi 92
2.3.1 Sosyal Demokrat Sendikacılık 94
2.3.2 15-16 Haziran Olayları 95
2.3.3 12 Mart Askerî Darbesinin Sendika Yaşamına Etkisi 98
2.3.4 *Halk* Gazetesine Göre 9. Türk İş Kurultayı 98
2.2.5 DİSK ve CHP İttifakının Kısa Bir Değerlendirmesi 99
2.2.6 CHP Çalışma Meclisi, 'İşçiler CHP'de Birleşelim' 100
2.4 14 Ekim 1973 Seçimine Doğru *Yeni Ortam* Gazetesinde CHP ve Ecevit İmgesi 102
2.4.1 Oya Baydar- Mehmet Ali Aybar Tartışması 103
2.4.2 Seçime Doğru Oya Baydar'ın Yazılarında CHP ve Ecevit 105
2.4.3 Tektaş Ağaoğlu'nun Yazılarında CHP ve Ecevit 107
2.4.4 Ahmet Naki Yücekök'ün Yazılarında Ecevit 109
2.5 Türkiye'de Antikomünist Düşüncenin Kısa Bir Analizi 110
2.5.1 *Devlet* Gazetesi: CHP ve Bülent Ecevit İmgesine Bir Örnek 112
2.5.1.1 Seyfi Öztürk'ün Bülent Ecevit'e Yönelik İthamları 113
3.BÖLÜM 1973 SEÇİMLERİNDE CHP'NİN SİYASÎ PROPAGANDASI
3.1 CHP'nin Propaganda Süreci 116
3.1.1 1973 Seçim Kampanyasında Rahşan Ecevit 118
3.1.2 Halk Gönüllüleri 118
3.1.3 Ecevit Diyor ki 119
3.1.4. İstanbul İl Örgütü Propaganda Toplantıları 120
3.2 CHP'nin Mitingleri, Halk Toplantıları 122
3.2.1 Kayseri Mitingi 122
3.2.2. Malatya Mitingi 124
3.2.3. Tokat ve Sivas Mitingleri 125
3.2.4. Doğu Karadeniz Gezisi: Mitingler 126
3.2.4.1. Sinop Mitingi 126
3.2.4.2.Trabzon Mitingi 127
3.2.4.3 Artvin ve Erzurum Toplantıları 129
3.2.4.4 Zonguldak, Ereğli Halk Toplantısı 129
3.2.5 CHP'nin 50.Yılı Toplantıları 131
3.2.5.1 *Ak Günlere Doğru* (Ankara) Mitingi 132
3.2.5.2 Zeytinburnu Mitingi 133
3.2.5.3 İzmir Mitingi 134
3.2.6 Seçim Kampanyasındaki Diğer Mitingler 136
3.2.6.1 Kahramanmaraş ve Gaziantep Toplantılar 136
3.2.6.2 Giresun ve Ordu Toplantıları 137
3.2.6.3 İstanbul Mitingi 138
3.2.7 CHP'li Siyasetçi ve Milletvekillerinin Profili Üzerine 140
3.3 Milliyet Gazetesi Karikatüristi Bedri Koraman'la 1973 Seçimleri: "Ecevit'in Peşinde" 143
4. BÖLÜM CHP'NİN 1973 SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZİ
4.11973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 146
4.2 *Halk* Gazetesinde 14 Ekim 1973 Seçimi: Dış Basın Ne Diyor? 147
4.3 Seçim Sonuçlarına Göre CHP'nin Seçmen Eğiliminin Analizi 149
4.4 Doğu İlleri Örneklemine Göre CHP'nin Sonuçları 151
4.4.1 Diyarbakır 152
4.4.2 Mardin 153
4.4.3 Hakkari 154
4.4.4 Van 156
4.5 Alevilerin Yoğun Olduğu Kentlerin Seçim Tercihinin Analizi 157
4.5.1 Tunceli 157
4.5.2 Pülümür, Hozat, Ovacık 158
4.5.3 Hacıbektaş 160
4.6 Büyük Kentlerin Seçim Sonuçlarının Analizi 161
4.7 CHP İstanbul İl Örgütünde Yerel Seçim Süreci 164

4.7.1 Belediye Başkan Adayları, Broşürler, Bildiriler 165
4.7.1.1 Ahmet İsvan, CHP İstanbul Belediye Başkan Adayı 165
4.7.2 İstanbul İl Örgütü Yerel Seçim Propaganda Toplantıları 171
4.8. İstanbul İl Örgütü'ne Göre Kent Sorunları 173
4.8.1 İstanbul'da Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası 173
4.8.2 CHP İstanbul Örgütü Evrakında AP'nin Gecekondu Politikasında İltimas 174
4.8.3 CHP İstanbul İl Örgütü Evrakında Fahrettin Aslan Olayı 176

Sonuç 176
Kaynaklar 179
EKLER
EK I. Politikacılarla Söyleşiler
Ek 1 Ertuğrul Günay ile söyleşi 192
Ek 2 Hurşit Güneş ile söyleşi 197
Ek 3 Erol Tuncer ile söyleşi 204
Ek 4 Semih Eryıldız ile söyleşi 208
Ek 5 Taha Akyol ile söyleşi 217
Ek 6 Hüsamettin Cindoruk ile söyleşi 223
Ek 7 Orhan Birgit ile Söyleşi 227
Ek 8 Metin Tüzün ile Söyleşi 232
EK II. CHP Parti Propaganda Malzemesi Örnekleri
Ek 9-15 233-263

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, çok partili sistem ve hayata geçişten **1973 Seçimleri** 'ne gelinen süreçte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin geçirdiği değişimleri, toplumsal olay, olgu, siyasî (politik) ve toplumsal aktörleri de göz önüne alarak çalıştım. Böylece, çok partili sistemin bir anlamda, bir siyasî parti üstünden analizini kritik etmeye çalıştım. Yüksek lisans eğitim süresi boyunca, sahaflardan edinmiş olduğum CHP parti kaynakları (broşürler, bildiri, afiş, raporlar, poster v.b), çeşitli kaynak veri tabanlarından ve kütüphanelerde mevcut anı kitapları, gazeteler, dergiler, tezimin ana malzemeleri olduğu gibi, araştırmamın rengini daha çok zenginleştirmiştir.

Tez çalışma süresi boyunca hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışma süresince konu başlıklarını ayrıca tartışma imkânı bulduğum Doç.Dr. Mete Kaan KAYNAR, Prof. Dr. Ayşe Güneş AYATA'ya, Doç. Dr. Yunus EMRE'ye düşünceleri için teşekkür ederim. Hacettepe Üniversitesi'nde lisans-lisans üstü eğitim boyunca başta desteklerini gördüğüm sevgili annem ve kardeşim olmak üzere, Prof. Dr. Sedat IŞIK, Vedat IŞIK, Hulusi BELGÜ, Hayri OKAR, Ahmet YANIKOĞLU, sevgili dayılarım Mahmut ve Refik TURAN, Çetin TURAN, teyzelerim Oya TURAN, Elif DİLAVER, Fahriye TURAN, Mehtap ATAMAN, sevgili kuzenlerim Zeynep STEFAN, Murat Can TURAN, okul arkadaşlarım Kutlu KAYIRAN, Fatih DEMİRCİOĞLU, Hüseyin YILMAZ, Cemal AYDIN, Anıl ŞEHİTOĞLU, Mehmet ÖZKETEN, gazeteci büyüğüm Evin GÖKTAŞ, Ali TİRALİ, Turan ve Memişoğlu ailelerinin her birine teşekkürü borç bilirim. Yine, TBMM Kütüphanesi'nden yararlanmamı sağlayan 24. Dönem Ankara Milletvekili Aylin NAZLIAKA, 24. Dönem Giresun Milletvekili Bülent Yener BEKTAŞOĞLU'nun yanı sıra danışman büyüklerim Hikmet ERTAN, Mehmet Ali AKTEN, Nazım Arda ÇAĞDAŞ, Mert GÖRÜR'e, aynı şekilde Boğaziçi Kütüphanesi Şefi Zeliha Müftüoğlu GÜNDAY'a ayrı ayrı hepsine çok teşekkür ederim.

1980 öncesi ve sonrasına da devreden eski politik ve toplumsal aktörlerle söyleşiler gerçekleştirdim. Bu söyleşiler tezimin rotasını, rengini değiştirdi. İstanbul ve Ankara'da kendilerine konuk olarak bana vakit ayırdıkları için hepsine teşekkür ederim. Altan Öymen, Ali Topuz, Tarhan Erdem, Orhan Birgit, Erol Tuncer, Murat Belge, Taner Timur, Rasim Cinisli, Murat Karayalçın, Taha Akyol, Sadi Somuncuoğlu, Esat Kıratlıoğlu, Hüsamettin Cindoruk, Ali Naili Erdem, Hurşit Güneş, Ertuğrul Günay, Alev Coşkun, Bilsay Kuruç'tan

dinlediğim tarihsel olay ve olguların önemli tarihsel belge niteliği taşıdığına inanmaktayım. Tez çalışmamın sonunda Ekler bölümünde gerçekleştirdiğim bu 8 söyleşinin tam metni yer almaktadır.

KISALTMALAR

AP Adalet Partisi
AET Avrupa Ekonomi Topluluğu
a.g.e. Adı Geçen Eser
a.g.m Adı Geçen Makale
bkz. Bakınız
Cento Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP Cumhuriyet Halk Partisi
CGP Cumhuriyetçi Güven Partisi
ÇTK Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
Çev. Çeviren
CMP Cumhuriyetçi Millet Partisi
CKMP Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP Demokrat Parti
DP Demokratik Parti
DİSK Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DTP Demokratik Toplum Partisi
Ed. Editör
FKF Fikir Kulüpleri Federasyonu
KMD Komünizmle Mücadele Derneği
MHP Milliyetçi Hareket Partisi
MSP Milli Selamet Partisi
MTTB Milli Türk Talebe Birliği
NATO Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
s. Sayfa
ss. Sayfa Sayıları
SBF Siyasal Bilgiler Fakültesi
SDDF Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu
TBP Türkiye Birlik Partisi
THKO Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİP Türkiye İşçi Partisi
TKP Türkiye Komünist Partisi
TÜSİAD Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
Yay. Haz- Yayına hazırlayan
YTP Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Konunun Kaynakları Üzerine

Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları öncülüğünde, Cumhuriyet Halk Partisi, 9 Eylül 1923 günü kurulmuştu. Günümüzde Erken Cumhuriyet dönemi (Atatürk) ve çok partili hayata geçiş evresini (İnönü) içeren çok sayıda yayın ilgi çekici bulunmaktadır. Ahmet Demirel, Cemil Koçak, Zafer Toprak ve Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher gibi bilim insanlarının çalışmaları, tek partili dönemin siyasî, toplumsal atmosferine ışık tutmaktadır. Türk siyasetinin 1923-1950 arası dönemini inceleyen kimi yazar, araştımacı, araştırmacı-gazeteciler kişisel duygularını karıştırmış oldukları söylenebilir. Türkiye'de çok partili sistem sonrasının kurumlaşma sancılarına bağlı olarak CHP ilgili araştırma eserlerinin çok kıt olduğu da söylenebilir. 1950 sonrası CHP'siyle ilgili çalışmaların öncülüğünü Suna Kili, Hikmet Bila, Ayşe Ayata gerçekleştirmiştir. Yakın dönemde okuyucularıyla buluşan, Doç.Dr. Yunus Emre'nin ve Prof.Dr. Hakkı Uyar'ın çalışmalarında, çok partili hayattaki CHP politik seçkinlerine tek boyutlu yaklaşılmamıştır. Tez çalışmasında araştırma eserlerinin önemli yer teşkil etmiştir. Yukarıda saydığım isimlerin eserlerinde, Ecevit ve dönemiyle ilgili yol gösterici bilgiler bulunmaktadır. Tezimin omurgasını oluşturan kaynak grubu arasında 'Sosyal Demokrat' politik seçkinlerin, kendi politik söylem, anlayış, ideolojilerini inşa etmiş oldukları eserlerden ayrı, özellikle çok partili sistem sonrası hazırlanmış olan raporlar, bildiriler, tüzük, beyannamelerdir.

Partinin birincil kaynaklarının sınıflandırılmasında kronoloji esas alındı: 1950-1960; 1960-1973 olarak gruplandırdım. 14 Mayıs 1950 seçimi sonrası, İnönü ve politik kadro Türk toplumunu da göz önüne alıcı politikalarda farklı adımlar atmaya başlamışlardır. 1950-1960 arası dönemi referans alan parti kaynaklarında çok köklü sosyo-ekonomik saptamalardan ziyade kısa vadeli çözüm önerileri yer almıştır. Tez çalışmasının **birinci bölüm**ünde de belirtildiği üzere, erken cumhuriyet döneminden farklılaşan bir CHP biçimlenecektir. CHP'nin politik kadrosunun inşa ettiği, *1953 Programı ve 1954 Seçim Beyannâmesi,* DP iktidarı sonrası Türk toplumunun farklılaşmasının da göstergeleriydi. Bunun yanı sıra, DP'nin artan otoriterleşme eğilimleri karşısında 1959 yılında toplanan 14. Kurultay'da ilân edilen *İlk Hedefler Beyannâmesi* dönemin demokratik taleplerini de içeren bir manifesto niteliğindeydi. Bu manifesto belgesi, dönem siyaseti göz önüne alındığında, Menderes karşıtı belli muhalif güçlerin de önem verdiği bir belgedir.

Tez çalışmamın **ilk bölüm**ünde, 1960 sonrası CHP'nin siyasetini çözümleyebilmek amacıyla, partinin önde gelenlerinin; Turan Güneş ve Bülent Ecevit gibi politik seçkinlerinin

kaleme almış oldukları eserlere başvurulmuştur. Hurşit Güneş'in derlemiş olduğu Turan Güneş'in yazılarının yer aldığı *Türk Demokrasisinin Analizi,* Bülent Ecevit'in kaleme almış olduğu *Ortanın Solu, Atatürk ve Devrimcilik* başlıklı eserlere başvurulmuştur. Çünkü 1960'lı yıllar boyunca Ecevit ve Güneş ikilisi, partinin sosyo-ekonomik politikalarının değişim sürecini hızlandırmışlardır. Bunun yanı sıra, 1965 Seçimi öncesinde İnönü'nün beyanatındaki *Ortanın Solu* paradigmasının teorik özünü inşa etmişlerdir. Ecevit ve Güneş gibi politik seçkinleri söylemleri ve eserleriyle, Ortanın Solu paradigmasını belirlemelerinin sonucunda CHP'nin eserlerine (program, bildiri) de olumlu etkileri yansımıştır.

Tezin **ilk bölüm**ünde, politik seçkinlerin inşa etmiş oldukları *Düzen Değişikliği* programının üstünde durulmuştur. Ecevit ve arkadaşlarının parti yönetiminde güçlenmesinin değişim yaratmasını, Düzen Değişikliği programının içeriğinden yola çıkarak çıkarım yapılabilir. 1960'lı yıllarda siyasî sistemi değiştiren olayların politik seçkinler ve toplumsal gruplar üstünde etkilerine yer verilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, 1968 yılında dünyanın özellikle Batılı gelişmiş ülkelerinde ortaya çıkan gençlik eylemleri hızla ivme kazanmıştır. O günün Türkiye'sinde gençlerin öncülük ettiği gençlik eylemleri bir dalga seli hızla yayılmıştı. Gençlik eylemlerinin hızla ivme kazandığı konjonktürde işçi ve tek tük köylü "eylemleri" de baş göstermiştir. Bunların ne ölçüde örgütlü ve güdümlü olduğu da tartışma konusudur. Böyle bir ortamda o günün politik seçkinleri farklı reflekslerde bulunmuşlardır. 1968 kuşağının politik seçkinler üzerinde etkilerinin yanı sıra 1970'li yıllara girilirken CHP'deki tartışmalara kısaca da olsa yer verilmiştir. Dönemle ilgili araştırmalar özellikle son yıllarda da artış göstermiştir. Türkiye'de son yıllarda siyaset bilimsel ve siyasi parti ve siyasî düşünceler tarihçiliği açısından akademi dünyası da 1946 ve sonrasına, 1960 ve sonrasına daha yoğun ilgi göstermeye başlamıştır. Nitekim, liberal soldan soldan-sağdan geniş yelpaze açarak disiplinler arası anlayışla, Mete Kaan Kaynar'ın editörlüğünü yapmış olduğu *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* başlıklı eser de yargılı, önyargılı, çok ve tek boyutlu yazılarla kendi inceleme konuma bakışlarımda değerlendirildi. 1960 sonrası dönemi ele alan akademik çalışmalardan faydalandığım gibi dönemde siyasî-toplumsal aktörlerin sözlü tanıklıklarına başvurdum. Sağ ve sol görüş ayırt etmeksizin aktörlerin bakış açılarından yola çıkarak dönemi betimlemeye gayret ettim. Çok partili sistem sonrası temel belli, başlı siyasî-toplumsal olgularla ilgili sorularla yönelttiğim bu, o dönemde yaşamış, tanıklık etmiş politik aktörler, dünya görüşlerini ön plana çıkarmalarına karşın, söyleşide zaman zaman kendi cenahlarına yönelik öz eleştiride bulunmuşlardır.

Tezimin **ikinci bölüm**ünde, CHP'nin politik seçkinleri başta olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik meselelerle ilgili saptama ve çözümleri ele alınmıştır. Ecevit ve düşün takımının

(Mülkiye Cuntası), 1973 Seçimi için hazırlamış oldukları 'Ak Günlere' programı kritik edildi. *Ak Günlere* programında ön plana çıkan, bölgeler arası adaletsizlik, kalkınma, laiklik, kent politikası gibi konuları ele alınmıştır. Ecevit ve arkadaşlarının kalemlerini konuşturdukları *Özgür İnsan* dergisindeki yazılar da, parti politikalarını anlamak açısından ışık tutmuştur. Bunun yanı sıra, 1960'lı yıllarda sendikacılık faaliyetlerinin ivme kazanması sonucunda 'Partiler üstü Sendikacılık', 'Sosyal Demokrat Sendikacılık' gibi kavram ve tartışmalarına yer verilmiştir. 12 Mart askerî darbesine giden süreçte önemli kilometre taşlarından 15-16 Haziran Olayları ve sonuçları ele alınmıştır. Sendika-siyaset ilişkisi kritik edildiğinde, 12 Mart askerî darbesinin 'yıkıcı' etkileriyle DİSK ve CHP'nin yakınlaşma sürecine vurgu yapılmıştır. 1970'in siyaset ortamında **sosyalist** bir sendikanın, 'Sosyal Demokrat' bir partiyi destekleme sebepleri kritik edildi. **İkinci bölüm**de, Soğuk Savaş'ın düşünce ikliminde anti-komünizm paradigmasının CHP'ye etkileri ve sonuçları ele alınırken, dönemin diğer siyasî aktörlerinin ve basını da göz önüne alınmıştır. 14 Ekim 1973 günü öncesi Adalet Partili eski Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk Bülent Ecevit'e yönelik anti-komünist çıkışında bulunmuştur. Ecevit'in Genel Başkan olmasından sonra sağ politik seçkinler gibi sağa yerleşen-yerleştirilen milliyetçi, daha muhafazakâr sağ olarak İslamcı görüşün temsilcileri (Yeniden Milli Mücadele, Devlet, Töre) basında CHP'yi Sovyetlerin politikalarıyla özdeşleştirme anlayışını izlemişlerdir. *Devlet* gazetesi seçime doğru AP'li Öztürk'ün ithamlarını ön plana çıkardığı gibi, CHP'nin 20. Kurultayı'na katıldığı iddia edilen Rus Temsilcilerini haber yapmıştır. Çalışmamda, *Devlet* gazetesindeki bu haberle ilgili iddiayı anti-komünist söyleme oturtmaya çalıştım. Diğer yandan, **ikinci bölüm**ün konu başlıkları arasında 12 Mart 1971 askerî muhtırasından sonra sosyalist görüşün aktörlerinin yazdığı *Yeni Ortam* gazetesi de dikkate alındı. 14 Ekim 1973 seçimlerine doğru, Oya Baydar ve Mehmet Ali Aybar köşelerinde, tipik sosyalistler olarak CHP ve Ecevit'e karşı tavır ve politika konusunda ciddî ayrışmaya düşmüşlerdir. Aybar-Baydar arasındaki anlaşmazlığa, Ecevit'ten yana Tektaş Ağaoğlu da katılmıştır. Çalışmamda, Aybar, Ağaoğlu ve Baydar'ın, seçim öncesi kaleme almış oldukları, CHP ve özellikle Ecevit'le ilgili köşe yazıları irdelendi. Bu yazılardan yola çıkarak, sosyalist aktörlerin bakış açılarından yola çıkarak, CHP ve Ecevit imgelemlerini resmetmeye gayret ettim.

Tezin son ve **üçüncü bölüm**ünde, seçime doğru gidilen süreçte CHP'nin propaganda süreci, araç ve söylemleri, seçim sonuçları üzerine yoğunlaşılmıştır. Partinin propagandasını birincil kaynaklar üzerinden ele almaya gayret ettim. Kaynak grubuna, gazete, broşür, bildiri, rapor, poster ve partinin özel evraklarını çalışmama oturtmaya gayret ettim.

Ankara ve İstanbul'daki sahaflardan edinmiş olduğum parti evrakları günümüze kadarki araştırma eserlerinde yer bulmamış olmasından ötürü tez çalışmamı özgün kılma noktasında önemli adım attığımı düşünmekteyim. Ecevit ve arkadaşlarının inşa etmiş oldukları seçim propagandalarını içeren özel arşivimdeki (Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi) kaynaklar iki gruba ayrılmaktadır:

1. 14 Ekim seçimleri öncesinde, Ecevit ve arkadaşlarının öncülüğünde kurulmuş bulunan *Halk* Gazetesi
2. İstanbul İl Örgütünün resmi evrakı (broşür, bildiri, poster, kişisel evrak)

İkinci bölümde, CHP'nin mitingleri ve Ecevit'in gezilerini daha iyi açıklayabilmek için *Halk* gazetesinde ön plana çıkan gözlemler, yazılar ele alındı. Gazetenin İrfan Aydın ve Sunullah Arısoy gibi yazarları, seçim öncesi Ecevit'in gezilerinde gözlemlemiş oldukları ilginç anekdotları okuyucularına aktarmışlardır. Arısoy-Aydın ideolojik reflekslerini de içine katmış oldukları gözlem yazılarını nesnel yaklaşımla ele almaya gayret ettim. Dönemin il başkanı Aytekin Kotil'in öncülüğünde hazırlanmış olan İstanbul İl Örgütü'nün evraklarını, çalışmamın 2. ve 3. bölümlerinde işledim. Kendi özel arşivimdeki il örgütünün bu belgeleri özellikle 9 Aralık 1973 Yerel Seçimleri için hazırlanan broşürler, bildiri, poster, afiş, propaganda toplantı takvimlerinden oluşmaktadır. Bu kaynaklar, TBMM, Milli Kütüphane ve CHP Genel Merkezi Kütüphanesi'nde bulunmamaktadır. Çalışmamda seçim sonuçlarını kritik ederken, kentleri ve ilçe merkezlerini sınıflandırdım. Alevilerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanları, Türkiye'nin doğusundaki kentlerden bir kısmının ve üç büyük kenti (İstanbul, Ankara, İzmir) seçmen eğilimlerini yorumlamaya çalıştım. Dönem içerisinde kamuoyu yoklamaları, anket çalışmalarının yetersiz olmasının da etkisiyle elimdeki TÜİK verilerinden yola çıkarak çıkarımda bulunabildim. Tez çalışmamın en son kısmında, Türk karikatürünün temel taşlarından ve o zaman Milliyet gazetesinin karikatüristi Bedri Koraman'ın 14 Ekim seçim rüzgarında Ecevit ile ilgili çizgilerine kısa da olsa yer verdim.

1.BÖLÜM
1945-1960 TÜRK SİYASETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1 Türkiye'de Çok Partili Sistemin Kriz Yılları

1.1.1 1945-1950 Arası Dönem: Çok Partili Hayatın Başlaması ve CHP

2. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri, Türkiye'ye de sıçramıştı. Türkiye'nin yönetici sınıfı, ülkeyi savaştan uzak tutmayı başarmayı sağlamışlarsa da; savaşın ağır faturası da olmuştur. Savaşın gerçekleştiği yıllarda, Batı dünyasında olduğu gibi, Türkiye'de ciddî ekonomik buhran yaşanmıştır. Bu ağır ekonomik buhran, yurttaşların gündelik yaşantılarını etkileyecek boyuta ulaşmıştı. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve politik seçkinler, ekonomik krizin olumsuz boyutlarını gidermek amacıyla, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**'nu 19 Ocak 1945 günü Meclis gündemine taşımışlardır. ÇTK'nun, mecliste gündeme gelmesinden kısa bir süre sonra, CHP'deki toprak sahipleri (Adnan Menderes, Emin Sazak) yasaya muhalefet şerhi koymuşlardır. Menderes ve toprak sahibi politikacıların muhalefeti, CHP'de politik krize yol açmıştır. İnönü, toprak reformunun Mecliste tartışıldığı günlerde, ülkede demokratikleşme konusunda adımlar atılacağına dair de bir konuşma yapmıştır. Toprak reformu tasarısı, CHP'deki çatlağı büyütmüştür. İnönü'nün konuşması partideki krizi sona erdirme konusunda yeterli olmamıştır.

29 Mayıs 1945 günü bütçe tasarısına, Adnan Menderes, Emin Sazak, Refik Koraltan ve Celal Bayar red oyu kullanmışlardır. Meclisteki tartışmaların ardından, 7 Haziran 1945 günü Menderes ve arkadaşları tarafından "Dörtlü Takrir" adı verilen bildiriyi hazırlamışlardır.[1] Dörtlü Takrir'in Meclis gündemine gelmesinin ardından, CHP'de parti içi tartışmalar tekrar alevlenmiştir. Parti grubunda tartışmaların hedefinde Menderes ve arkadaşları olacaktır. Menderes ve Fuad Köprülü'nün, dönemin siyasal otoritesine muhalif *Tan* ve *Vatan* gibi gazetelerde yazılar kaleme almaları, partiden ihraç edilmelerinin önünü açmıştır. Menderes, Koraltan, Köprülü partiden ihraç edildikten kısa bir süre sonra, Bayar da 28 Eylül 1945 günü milletvekilliğinden istifa etmiştir. [2]

---

[1] Ateş Uslu, "Hür Dünyanın Saflarında (Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi)", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat,* Haz. Gökhan Atılgan &Cenk Saraçoğlu& Ateş Uslu, Yordam Yay., İstanbul, 2015, s.355. Feroz Ahmad'a göre; dört politikacının girişimi o günlerde belirsizlik taşımaktadır. Menderes ve arkadaşlarının parti kurup kurmayacakları da belli değildi. Feroz Ahmad, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye (1945-1980),* Çev. Ahmet Fethi, Hil yay., s.30.

[2] Uslu, a.g.m., s.357.

CHP'de parti içi tartışmalar, "liberal" görüşlü politikacıların partiden ayrılmalarıyla yeni bir süreci başlatmıştır. İnönü, Türkiye'de çok partili yaşama geçişe yeşil ışık yakmıştır. Bu dönemde, Menderes ve arkadaşları, yeni bir parti hazırlığına girişirler. 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın genel başkanlığında **Demokrat Parti** (DP) kurulur. DP'nin kurulmasının ardından, İnönü de tek parti döneminin alışkanlıklarından vazgeçmeye başlar.

CHP'nin 2. Olağanüstü Kurultayı 10 Mayıs 1946 günü başlamıştır. İnönü, tek parti döneminden çok partili hayata geçiş konusunda bu kurultayda da adımlar atmıştır. Kurultay'da İnönü'nün teklifiyle, *Değişmez Genel Başkanlık* ve *Milli Şef* gibi unvanların kaldırılmasına karar verirdi. Tek partili dönemde kurulan **Müstakil Grup** da kaldırılmıştır. Tek dereceli seçim yasasının uygulanmasına da onay verildi. [3] İnönü ve dönemin CHP'li politikacıları, kurultayda liberal kararlar almışlardır. Tek partili dönemin sonuna doğru siyasî atmosferde liberal rüzgâr esmekteydi. Bu dönemde, Türk sol siyasetinin aktörleri de yeni siyasî partiler kurdular. 14 Mayıs 1946 günü, Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun[4] öncülüğünde **Türkiye Sosyalist Partisi** kurulmuştur.[5] Tek parti dönemin politik aktörleri, siyasal sistemde liberal politikaları devam ettirmede tutarsız olmuşlardır. CHP'li politikacılar, çok partili hayata geçiş kararı almış olsalar da, dönemin muhalefet aktörlerine baskı uygulamışlardır.

Türkiye'de çok partili hayata geçiş evresinde, CHP'li politikacılar muhalefetin örgütlenmesini engellemeye çalışmıştır. Dönemin iktidar partisi CHP, DP'nin örgütlenmesini tamamlamadan seçimi erken bir tarihe çekmiştir. DP, yeni kurulmuş parti olduğu için, Anadolu'nun her yerinde örgütlenememişti. Menderes ve arkadaşları, 16 ilde örgütlenememişti.[6]

Bu konuda kimi araştırmacılar ve yazarlar eserlerinde, 21 Temmuz'da taşradaki yöneticilerin veya seçim kurullarında görev almış olan görevlilerin seçimin sonucuna müdahil olduklarını örneklerle ve yorumlamalarla desteklemişlerdir. [7] Çok partili hayata geçiş evresinde yapılan

[3] Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", *Çağdaş Türkiye (1908-1980),* Cem yay., İstanbul, 1992, s.142; Uslu, a.g.m, s. 361.

[4] Esat Adil Müstecaplıoğlu, Türk sosyalist hareketi tarihinde önemli figürlerindedir. 1945 sonrası dönemde yayınladığı yazılar, solda partileşme çalışmalarına yaptığı katkılar ve sendikal alandaki örgütlenme çabalarıyla tanınır. Balıkesir Balya'da doğdu. 1919'da Kuva-yı Milliye'ye katıldı. 1928'de Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Belçika'da ceza ve ıslahevleri konusunda doktora yaptı. Öğrencilik döneminde Belçika'daki sosyalist hareketle tanıştı ve bu hareketten etkilendi. 1932'de Balıkesir Halkevi'ni kurdu. 1930'ların ortasından itibaren cezaevlerin reformu konusunda çalışmalar başlattı. İmralı Cezaevi'ni ve Edirne Çocuk Islahevi'ni kurdu. Nazım Hikmet'in dostlarındandı. 1945'te *Tan* gazetesinde yazılar yazdı. 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurdu. Parti aynı yıl kapatıldı. Esat Adil kısa bir süreliğine tutuklu kaldı. Türkiye Sosyalist Partisi'ni 1950 yılında tekrar kurdu. Parti 1952 yılında parti tekrar kapatıldı. Parti ikinci defa kapatıldıktan sonra siyasetten uzak durmuştur. Uslu, a.g.m., s.367.

[5] Uslu, a.g.m., s.363.

[6] Uslu, a.g.m, s.363.

[7] Tevfik Çavdar, 21 Temmuz 1946 genel seçimindeki tanıklığını okuyucularına şöyle anlatmaktadır: "1946 seçimleri sırasında bulunduğum Ulukışla ilçesinde tanık oldum. Akşamüstü, saat dört sıralarında kaymakam,

ilk genel seçimin açık oy, gizli tasnife göre yapılması, yurttaşların zihin dünyalarında soru işaretini doğmasına yol açmıştır. Taşradaki yöneticilerin veya seçim kurullarında görev almış kimselerin tarafsız kalamamış olmaları, DP'nin iktidara gelmesini bir süre ertelemesine sebep olmuştur. 21 Temmuz'da yapılan seçimin sonuçları açıklanmıştır. Dönemin yetkililerince kamuoyuna CHP'nin birinci parti olduğu ilân edilmiştir. Seçim sonuçlarına göre, Mecliste çoğunluğu yine CHP'liler oluşturacaktır.[8] DP'nin öncü kadrosu, seçimin adilâne şekilde yapılmadığını, topluma anlatmaya çalışacaktı. DP'nin önde gelen politik aktörleri, Menderes ve Bayar gibi politikacılar, seçimin hileli olduğu savıyla meclisi boykot etmeyi dahi düşünmüşlerdir. DP'nin, meclisten çekilme düşüncesi hayata geçmemişti.

21 Haziran seçiminin ardından, CHP'nin içerisinde **müfritçi**ler ve **reformcu**lar arasında rekabet yaşanacaktı. Şükrü Saraçoğlu'ndan boşalan başbakanlık koltuğuna, Recep Peker'in getirilmesi, CHP'nin yenilikçi kadrolarına mesaj niteliğindeydi. Peker'in başbakan olmasının ardından, CHP-DP arasında gerilimli günler yaşanacaktı.

1947 yılının bütçe görüşmelerinde, DP'nin önde gelen politik aktörlerinden biri olan Adnan Menderes, iktidar partisinin bütçe politikasını yönelik eleştiriler yöneltmiştir. Bütçe münazaraları sırasında Peker'in konuşmasında, Menderes'i, "psikopat" olarak nitelemesi iktidar ile muhalefet arasındaki ipleri kopma noktasına getirmiştir.[9] DP milletvekilleri, o gün meclisi terk ederek tepkilerini göstermişlerdir.

Bu süreçte, İnönü, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri düzeltmek için arabulucu görevine üstlenmeye karar verecektir. İnönü, DP'nin lideri Bayar ile bir araya gelerek, demokratik işleyişinin devam etmesi için yol arayışına girmişlerdir. İnönü, CHP'de Peker gibi müfritçi kadronun muhalefet şerhini göze alarak, 12 Temmuz Beyannamesi'yle çok partili yaşamı

---

seçmen listelerinde yer almayan geçici görevli memurları ve ailelerini oy kullanmaya çağırmıştı." Tevfik Çavdar, *Türkiye'de Demokrasi'nin Tarihi (1950'ten Günümüze Kadar)*, İmge, İstanbul, 2013, s.14. Erik Jan Zürcher'e göre, "CHP'nin seçimi kazanmasında hileli oylar etkili olmasıdır. "Sonuçlar ilân edilir edilmez oy pusulaları imha ediliyor, bu da herhangi bir denetlemeyi imkânsız kılıyordu." Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* Çev. Yasemin Saner, İletişim, İstanbul, 2014, s.312. Mete Kaan Kaynar, "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar" başlıklı makalesinde, dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın 1 Temmuz günü seçim kurullarında görev alan devlet memurlarına göndermiş olduğu talimatı hatırlatmaktadır. Uran, seçim kurullarında görev alan memurların herhangi bir partiye oy verilmesi için baskı yapmamaları yönünde talimat vermiştir. Fakat, seçim günü yapılan usulsüzlüklerin önü alınamamıştır. Bkz. Mete Kaan Kaynar, "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", *Türkiye'nin 1950'li Yılları,* Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s. 17. Ayrıca bkz. Uslu, a.g.m, s. 362.

[8] Partilerin meclisteki dağılımı şöyle olmuştur: CHP 397, DP 61,7 de bağımsız milletvekili olmuştur. Uslu, a.g.m, s.364.

[9] Esat Kıratlıoğlu, 1947 yılının bütçe görüşmelerinin yürütüldüğü meclisteki atmosferi şöyle anlatmaktadır: "O zamanki Başbakan rahmetli Recep Peker, DP'nin sözcüsü Adnan Menderes'e bir bütçe müzakeresi sırasında ağır hakaretlerde bulundu. Menderes'e psikopat dedi. Bunun üzerine bütün işler koptu. DP Meclisi terk etti.", Esat Kıratlıoğlu ile Görüşme, 7 Aralık 2017, Ankara. Ayrıca bkz. Zürcher, a.g.e., s.313.

güvence altına alınmasını sağlamıştır.[10] İnönü'nün onayıyla beyanname kamuoyuna açıklandıktan kısa bir süre sonra Peker, başbakanlık görevinden alınmıştır. Reformcular içerisinden Hasan Saka başbakanlığa getirilmiştir. Saka, başbakanlığı döneminde ekonomik sorunlara çözüm aramaya yönelmişti[11] fakat o dönemdeki yöneticiler toplumun refahını istenecek düzeye çıkarmada başarısız olmuşlardır. DP, seçim sisteminde değişikliğe gidilmesi için dönemin hükümetine baskı yapmıştır. Bayar ve diğer DP politikacılarının baskısının etkisiyle, Saka'nın girişimiyle, 1946 seçiminde uygulanmış olan açık oy gizli sayım usulü kaldırılmıştır.[12] Saka'nın girişimiyle gerçekleşen seçim değişikliğini, DP politikacılar yeterli bulmamışlardır. Saka, ülkedeki toplumsal, siyasal sorunlara çözüm bulamadığı gerekçesiyle, 14 Ocak 1949 günü görevinden istifa etmiştir.

Saka'nın görevinden ayrılmasının ardından, muhafazakâr ve milliyetçi siyasî düşünce dünyasının önemli aktörlerinden birisi olan Şemsettin Günaltay başbakan koltuğuna oturur. Günaltay'ın başbakanlığı döneminde (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950), CHP'de ideolojik sapma/değişme yaşanmıştır. Cumhuriyet'in erken devrinde Atatürk ve düşünce çevreleri, laiklik ilkesinden ödün vermezken; 2. Dünya Savaşı'nın sonrasında CHP'nin laiklik ve modernleşme yorumunda **kırılma** yaşanmıştır. Günaltay'ın başbakanlığı döneminde, elbette doğrudan din: İslâm ve Türk toplumunun dinî yaşayış biçimleniş ve bunun bir "sorun" olarak değerlendirilmesine bağlı olarak (esasen 'yeraltı'nda olduğu zannıyla var olagelen dinî tarikatlar, cemaatler, bunların 1950 ve sonrası dernekleri ve sair kuruluşları, gazete-dergi çevreleri ve nihayet muhafazakâr sağın 'İslâmî' ve 'İslâmcı' ideolojik aygıtıyla 'Milli Görüş' olarak MNP-MSP adıyla partileşmeleri, 1980 askerî darbesi öncesi) olarak devrimci tipte sürdürülen "aşırılık" kendisini itidale de bırakamadığından ve Müslüman Türk toplumuna duyulan güvensizlikle, doğrusu bir ölçüde siyasi bürokratik ve entellektüel besleyici yapının aydın yabancılaşmasıyla da ilişkili idi (Osmanlı son devir Batı-Doğu Çelişkisi, Din-Birey ve Devlet yapısal tartışmaları, Batı tarihini ve değerler sisteminin iğreti ve kompleksli ve

[10] İnönü, çok partili hayata geçiş evresinde, DP'nin lideri Bayar'la görüşmüştür. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra *12 Temmuz Beyannâmesi* açıklanmıştır. "İhtilâlci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm. Sorumlu hükümetin huzur ve asayişi vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hak emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar idare mekanizmalarında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır. Zannediyorum ki, hükümet reisi ile muhalefet lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gafletine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş bulunuyorum.", Uslu, a.g.m., s.372.

[11] Ahmad, a.g.e., s.47.

[12] Ahmad, a.g.e., s.47.

çoğunca Batılı Oryantalist basmakalıpçı değerlendirme, lümpenlik biçimleri); Halk Partisi'nin kimi politik yönetici ve aydın seçkinlerince "laiklik karşıtlığı" olarak da tefsir edilebilecek aksi politik kararlar alınarak uygulamaya geçmiştir.[13] Doğrusu halkına ona güvensizlik, Halk Partisi elitlerinin katı laikliğini 'din düşmanlığı' olarak da kodlayacak bir 'dinî muhalefet'in de var olmasını beraberinde getirdi; cehalet ve taassup, din, birey ve toplum ve devlet erki ile temsilen kurulan ilişkilerde 'devleti temsil eden hükümet ve partiyi de, İslamiyeti ve geleneksel değerleri koruyup kolladığı hükmüne varmış tipleşmenin diskurunda CHP ve başka partiler de 'işaretlenmiş dinsiz' ilân ediliyordu (CHP); henüz tasfiye de edilemeyen tarikatların, bürünümlü olarak varlığı, Cumhuriyet'le barışık ve Atatürk devrinde ve asıl Millî Mücadele sürecinde var olmuş sağduyulu din ehlinin de marjinalleşmesini veya siyaseten susmasını beraberinde getirdi; dinî muhafazakârlık ve ideolojik temsilcilerinin faaliyeti ile dincilik, dinci yobazlık karıştırıldı.

Günaltay döneminde Nihat Erim'in de aralarında bulunduğu bir grup siyasetçi, seçim yasası değişikliği için çalışma yürütmüşler ve iktidar partisinin siyasetçilerinin çalışmaları neticesinde seçim yasasında değişiklikler gerçekleşmiştir.[14]

Günaltay'ın başkanlık yapmış olduğu hükümet, ülkenin toplumsal, siyasî sorunlarını çözmekte başarısız kalmıştır. Bu dönemde, iktidar partisi politikacılarının toplumla olan bağları zayıf kalmıştır. Toplum ve iktidar partisi arasındaki bağların zayıf kalması, yurttaşların DP'ye yönelmesini de hızlandırmıştır. Türkiye'deki yurttaşların umudu, Bayar, Menderes gibi siyasetçiler olmaya başlamıştır. İnönü ve onun hükümeti, toplumdan destek alan DP karşısında çaresiz kalmıştır.

1950'li yıllara doğru Türk toplumunda, CHP artık kötü bir imgenin de muhatabı idi, politik terminoloji ile parti saflarındaki yorgunluk ve belki bezginlik de vardı, halkın Halk Partisi'nin politikalarından da hoşnutsuzluğu görülüyordu: Türkiye halkının, 27 yıl süren iktidarın sorumluları hakkında olumsuz yorumlama yapmasında birçok faktör etkili olmuştur. Tek parti

[13] Şubat 1949'da ilkokullarda din dersi seçmeli hâle getirildi. 1949-1950 yılları arasında İmam Hatip Okulları açıldı. 13 Haziran 1949'da Osmanlı hanedanına mensup kadınların Türkiye'ye dönmelerine izin verildi. Uslu, a.g.m., s.372.

[14] CHP iktidarının sonlarına doğru, Nihat Erim'in de aralarında bulunduğu siyasetçilerin seçim yasası değişikliği çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların neticesinde seçim yasasındaki değişiklikler şöyle olmuştur: "Partilere devlet radyosundan propaganda konuşması yapma olanağını eşit bir biçimde sağlıyordu. Seçim yasası, seçimin tüm evrelerini yargı güvencesine bağlamaktaydı. Gizli oy ve açık tasnif ilkesi de yasa kapsamına alınmıştır. Dönemin iktidar partisi, seçim sisteminde çoğunluk yöntemini tercih etmiştir. CHP'li politikacılar, bir sonra yapılacak seçimde iktidara geleceğini düşündüklerinden ötürü, nisbi seçim yöntemine sıcak bakmamışlardır. O dönemde DP'li politikacılar, nisbi seçim usulünün kabul edilmesi için mücadele etmişlerdir.", Tevfik Çavdar, a.g.e., ss.14-15.

dönemini inceleyen ve kritik eden araştırmacı, aydın ve siyasetçiler, 1950'lere doğru CHP'yi "yozlaşma", "yıpranma" gibi kavramları da kullanarak açıklamışlardır.[15]

Toplumsal kitlelerin, Bayar'ın DP'sine yönelmesinde, CHP'li politikacılarının "seçkinci" yaklaşımı etkili olmuştur. CHP'nin seçkinci siyaset anlayışını, toplumda kitleler üzerinde baskıya sebep olmuştur. Ayşe Ayata, CHP'nin seçkinci anlayışını şöyle tanımlamıştır: "Ülkeyi, halk için halka rağmen, ilkesine dayanarak yöneten elitist partidir." [16]

Türk toplumunda özellikle köylü ve işçilerin DP'ye olumlu bakması, iktidar partisinin politikacılarının hoşuna gitmemiştir. Dönemin önemli bir tanığı olan Turan Güneş yazısında, bazı CHP'li politikacıların, Menderes, Bayar gibi destekleyen kitlelere karşı küçümseyici politika ve retorik ürettiklerini belirtmiştir. [17]

1950'ye gelindiğinde, iktidar ve muhalefet partileri arasındaki rekabet de, gerilim de artmaya başlamıştır. İktidar-muhalefet arasındaki rekabet, genel seçimin yapılacağı 14 Mayıs 1950 gününe kadar devam edecektir. Toplumsal sınıflardan (işçiler, köylüler) her geçen gün desteğini artıran, DP'liler seçim hazırlıklarını da hızlandırmışlardır. Seçim arifesinde, DP siyasî söyleminde *demokrasi* kavramına öncülük etmiş, öncelik tanımıştır. DP'nin seçim afişindeki, "Yeter Artık, Söz Milletin" sloganı insanların hafızalarında yerini alacaktır. DP, demokrasi kavramının veya bu argümanının yanı sıra hayat pahalılığını da seçim programı kapsamına almıştır.[18] Feroz Ahmad'a göre, CHP'nin içinde yenilik istenci de oluşmuştur. İnönü'nün genel başkanlığı devam ettirmesi, partinin yenileşmesini zorlaştırmıştır. İnönü ve

[15] Ertuğrul Günay, CHP'nin kurumsal kimliği ve tek parti dönemindeki son görünümünü şöyle açıklamaktadır: "CHP esas itibariyle bir devlet partisidir. Devleti kurmuş olan kadronun partisidir. 90 yıllık tarihi içinde temel belirleyici olan devlet kurucu vasfıdır. 1923'ten 1950'ye kadar aralıksız iktidar oldu. Bütün uzun süreli iktidarlar gibi bir süre sonra bir halk hareketi olmaktan çok, bir devlet partisi aygıtı haline dönüştü ve halktan koptu. Kısmen aşındı, yoruldu ve ilk genel demokratik seçimlerde iktidar 1950'de değişti." Ertuğrul Günay ile görüşme, 24 Kasım 2017, Ankara. Turan Güneş, "CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı" başlıklı makalesinde, 1940 sonrası CHP'li politikacıları "tutucu" kavramıyla betimlemiştir. 1946 sonrası, CHP'li politikacıların tutuculaşmasını "Tek parti döneminde yeni bir kuşak yetişmiş, ülke Batı'ya açılmaya, yavaş yavaş toplumun yapısında değişiklikler olmaya başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırmış olan genç devrimciler kadrosu, diğer bir deyimle CHP'nin üst kademeleri, yaşlanmışlar ve tutucu bir ruh sahibi olmuşlardır" ifadeleriyle çözümlemiştir. Bkz. Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi,* Der. Hurşit Güneş, Agora, İstanbul, s. 32. Ayşe Güneş Ayata, ilgili kitabında, toplumsal kitlelerin, CHP'den kopuş hikâyesini köylüler üzerinden yorumlamıştır: "27 yıl CHP iktidarı boyunca köylüler, askerlik hizmeti de dâhil birçok zorunlu hizmet sundukları devleti vergi toplayan bir kurum olarak görmekteydiler.", Bkz. Ayşe Güneş Ayata, *CHP (İdeoloji ve Örgüt),* Gündoğan, Ankara, 1992, s.77.

[16] Ayata, a.g.e., s.77.

[17] Turan Güneş bir yazısında, bazı CHP'lilerin DP'yi destekleyenlere karşı küçümseyici ifadelerde bulunduklarını da belirtmiştir. "DP kitlelerin hızla büyümesi ve CHP'nin karşısında bir düşman cephesi varmış gibi dikilmesi karşısında, bir kısım CHP'liler ve memurlar irkilmişler ve DP'lileri "Hasolar", "Memolar" veya "baldırı çıplaklar" olarak adlandırmışlardır; bkz. Turan Güneş, "Demokrat Parti Neydi", a.g.e., s. 40.

[18] Çavdar, a.g.e., s. 18.

kurmay takımı, seçim programında köklü değişiklikler vaat etmemiştir. İnönü, seçim kampanyasında, partisinin propagandasına faal olarak yer almıştır.[19]

14 Mayıs 1950 günü, bir bakıma Türkiye'de yurttaşlar sandığa koşmuşlardır. Genel Seçime katılma oranı, %89,3'ü buldu. Seçim güvenliğinin yargı güvencesine alınmasından ötürü, sonuç şaibeli de değildi. Sandık görevlilerinin veya devlet memurlarının sandıkta tarafsız kalması, seçimin olaysız şekilde sonuçlanmasını da sağlayacaktı.

CHP'li politikacılar başta İnönü olmak üzere, seçimi kazanacaklarını düşünmüşlerdi. Sandıklardan sonuçlar açıklanmaya başlamasıyla, DP'nin seçimde önde gittiği haberleri yayılmaya başlamıştır. İnönü, seçimi kaybettiklerini öğrendiğinde Pembe Köşk'te, partili arkadaşlarıyla istişarede bulunuyordu. O gece demokrasi tarihimiz açısından ilginç bir olay geçmiştir. 15 Mayıs gecesi, ordudan belli kimseler, İnönü'yü telefonla arayarak, seçime müdahale etmek istediklerini iletirler. Deneyimli siyasetçi, kendisine yakın askerlerin seçime karışma isteğine kesin şekilde karşı çıkmıştır. Merkez sağ siyasetin önemli aktörlerinden biri olan Esat Kıratlıoğlu, İnönü'nün 15 Mayıs gecesi demokrasi konusundaki tavrıyla ilgili düşüncelerini okuduklarından ve dinlediklerinden şöyle anlatmaktadır: "*O günün komutanları İsmet Paşa'ya geldiler. Dediler ki, 'Paşam emrinizi bekliyoruz dediler. İsmet Paşa ise, ben evime çıkıyorum, Pembe Köşk'e. Büyük bir demokrasi örneği ve büyük bir demokratlık sıfatı örneği gösterdi. 1950 yılında İsmet Paşa isteseydi seçime el koyar ve ordu marifetiyle DP'yi iktidara getirmezlerdi. Fakat İsmet İnönü, böyle bir şeye tenezzül etmeyerek 1950 seçimlerine razı oldu.*"[20]

15 Mayıs günü yapılan seçimin sonuçları açıklandığında, DP oyların %52,8'ini alırken, CHP'nin oyu %39,45'de kalmıştır. Seçimde çoğunluk sistemi usulüne göre yapıldığından ötürü, DP 416 milletvekiliyle meclise girerken, CHP'nin milletvekili sayısı 61'de kalmıştır. CHP'nin 27 yıl süren tek parti iktidarı, "beyaz ihtilal" ile sona ermiştir. DP'nin seçim zaferi, İnönü ve partililer üzerinde bir travma yaratmıştır. 1950'nin ardından, CHP'de sorgulayış dönemi yaşanacaktır.

[19] Çavdar, a.g.e., s. 19.
[20] Esat Kıratlıoğlu ile görüşme, 7 Aralık 2017, Ankara.

1.1.2 Demokrat Parti İktidarında CHP'nin İdeolojik Konumlanışı

14 Mayıs 1950 seçimi, Türk siyasetinde ve demokrasi tarihinde değişimi sağlamıştır. Atatürk'ün ölümünden itibaren Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan İnönü, iktidarı Bayar'a devretmiştir. Bayar'ın devlet başkanı koltuğuna oturmasıyla, DP'nin genel başkanı dolayısıyla Başbakanın kimin olacağı merak konusu olmuştur. Bayar, partinin genç ve dinamik siyasetçilerinden Adnan Menderes'i başbakanlığa getirilmesinde öncülük etmiştir. [21] 22 Mayıs günü, Menderes başbakanlık koltuğuna oturmuştur.

CHP tarafında, seçim yenilgisinin travması ise devam etmekteydi. CHP'li politikacılar ve partinin unsurları, kaybettikleri seçimden ötürü günah keçisi aramışlardır. Politikacılar arasında, İnönü eleştirisi de yapılmaya başlanmıştır. Partideki krizin yaşanmaya başladığı süreçte, 8. Olağan Kurultay gerçekleşmiştir. Kurultaya katılan politikacılar, partide bir değişim isterler. Feroz Ahmad'a göre; "partide yeni bir kimlik ve imaj verme konusunda az şey yapılmıştır." [22] Bu kurultayda, partinin ideolojik kimliği konusunda yeni kararlar alınmamıştır. CHP'de ideolojik tartışmalar cılız kalmıştır. İdeoloji münazaraları veya partinin misyonu, gelecek tasavvuru hakkında tartışmalardan ziyade eski ve yeni politikacılar arasında "mevki" rekabeti yaşanmıştır. Eski ve yeni siyasetçiler arasındaki rekabet, partinin Genel Sekreterliği seçiminde ortaya çıkacaktır. 7 politikacı, CHP'nin Genel Sekreteri olabilmek için mücadele etmiştir. İnönü, yakın çalışma arkadaşı Nihat Erim'i desteklemesine karşın, 3 aday birbirine yakın oylar almışlardır. Adayların oy dağılımı şöyledir: "Nihat Erim 159, Şemsettin Günaltay 152, Kasım Gülek 117, Avni Doğan 35, Cemil Barlas 23, Faik Ahmet Barutçu 4, Cevat Dursunoğlu 1"[23]

Kasım Gülek, 2. tur oylamalarından önce diğer adaylardan farklı bir propaganda yöntemini tercih etmiştir. Gülek'in salonda bulunan her bir partiliyle el sıkışması ve ardından kendisini tanıtması, farklı bir siyasî aktör olduğunu göstermiştir. Gülek'in propaganda yöntemi, kurultayını takip etmiş olan dönemin gazetecilerinden Cüneyt Arcayürek'in de ilgisini çekmiştir.[24] 2. tur oylamasına geçildiğinde, İnönü Erim'i desteklemekte ısrarlıydı. Adaylardan Avni Doğan, Gülek'ten yana koymuştur. İnönü rağmen genel sekreter seçilen Gülek, partiyi

[21] Mehmet Ali Birand&Can Dündar& Bülent Çaplı, *Demir Kırat*, Can, İstanbul, 2016, s. 73.
[22] Ahmad, a.g.e., 117.
[23] Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan, İstanbul, 1999, s.142.
[24] Arcayürek, Gülek'in Genel Sekreter seçimini kazanabilmek için uygulamış olduğu yöntem dikkatini çekmiştir: "Kapıda bir adam duruyor, gelen giden herkesin elini sıkıyor. Ama herkesin.. Kasım Gülek… Hem el sıkıyor hem de kâğıt uzatıyor. Kâğıda baktık. Kasım Gülek yazıyor.", Birand, a.g.e., s.88.

halka yakınlaştırma çabalarında bulunacaktı.[25] O dönemki partinin klasik politikacı kimliğinden farklı olduğunu gösterecekti.

CHP'nin 10.Kurultayı, 22 Haziran 1953 günü başlamıştır. Politik aktörler, ülkenin sosyo-ekonomik dinamiklerini de göz önüne alarak parti programını **revize** etme gereği duymuşlardır. Politik kadrosu, partinin programında yaptığı değişiklikleri "Atatürk Yolu" olarak açıklamayı tercih etmiştir.[26] CHP'nin 1953 programı, iki ana kısımda ele alınmış. İlk bölümde, partinin 6 ilkesi o günün siyasî zemine göre tekrar yorumlanmıştır. İkinci bölüm; siyasî, adalet, malî, iktisadî, sosyal, sağlık, millî eğitim meseleleri, millî savunma ve dış politikadan oluşmuştur.[27] Partinin düşünce kadrosu, parti programının 2. kısmında ülkenin temel siyasî, toplumsal, ekonomik sorunları saptamışlar fakat sorunlara köklü çözüm geliştirmede zayıf kalmışlardır. CHP'nin 1953 yılındaki parti programından yola çıkılarak, topluma "umut" vermemesi anlaşılabilir.

İnönü ve politik kadronun da onaylamış olduğu programın laiklik konusunun ele alındığı bölümde, tek parti döneminde dinsel alanda yapılan hizmetler anlatılmıştır.[28] Partinin kurmay takımı, dönem siyasetinin de etkisinden olsa gerek, laiklik yorumunda farklı bir tercih yapmıştır.

1951-54 yılları arasında, CHP'nin iktidara yönelik eleştirileri ve muhalefeti yeterli olmamıştır. Menderes, ilk başbakanlığı döneminde, Amerika'nın ekonomik yardımlarının da katkılarıyla başarılı yönetim sergilemiştir. DP'nin ilk dört yıllık sosyo-ekonomik politikaları, halk nezdinde olumlu karşılık bulmaya başlamıştır. İnönü ve parti yönetiminin yeterli muhalefet

---

[25] Gülek, CHP'ni iktidara gelebilmesi için gereken yolun nasıl olması gerektiğini şöyle özetlemiştir: "Halk Partisi seçimi neden kazanamadı, bunun üzerinde duralım. Benim görüşüm, Halk Partisi halkın partisi olamadı. Bundan dolayı demokratik seçimi kaybetti. Tekrar kazanacağız. Kazanırız. Şu şartla ki, Halk Partisi, halkın partisi olsun. Her yere gitsin. Halka karışsın. Hakiki demokratik bir parti olsun.", Birand, a.g.e., s.88.

[26] Parti programından, "Kemalizm" ibaresi çıkarılmıştır. Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* Boğaziçi, İstanbul, 1976, s.117.

[27] CHP'nin 1953 programının ikinci bölümde, 9 ayrı alt başlık bulunmaktadır: "Siyasi Meseleler kısmında; Anayasa, Basın Hürriyeti, Devlet İdaresinde Tarafsızlık, Memurun hak ve özgürlükleri v.b konular, 5 maddeyle açıklanmıştır. Anayasa; Madde 8- Devlet sistemimizde kuvvetler arasında muvazene sağlayacak ve siyasi hürriyetleri koruyacak Anayasa teminatına lüzum görürüz. Seçim Sistemi; Madde 9- Bugünkü seçim sistemi, seçim neticelerini oy sayısına yaklaştıracak surette, ıslah edilmelidir. Basın Hürriyeti; Madde 10- Basının, hükümeti tam bir serbestlik ile tenkit edilmesini basın hürriyetinin ana şartı sayarız. Radyo ve resmi neşir vasıtalarının tarafsızlığını ve bunlardan bütün partilerin eşit şartlarla istifade ettirilmesini isteriz. Devlet İdaresinde Tarafsızlık; Madde 11- Devlet idaresinde tarafsızlık esastır. Devlet menfaatleri, her türlü parti menfaatlerinin üstünde tutulmalıdır. Ordu ve Adalet mutlak olarak siyasetin dışında kalmalıdır. Adalet Meseleleri; Madde 15- Yargıçların bağımsızlıklarını tamamlayan bütün kanuni tedbirler alınmalıdır. Sosyal Meseleler; Madde 35- Her sahada çalışanlara (memurlar dâhil) ve işverenlere mesleki dernek, sendika, federasyon ve konfederasyon kurmak hürriyeti sağlanmalı ve haklarını koruma imkânları verilmelidir. Milli Eğitim Meseleleri; Madde 49- Üniversitelerin idarede ve ilmi çalışmada tam muhtariyeti esastır." Bkz. *CHP Programı,* Ulus Basımevi, Ankara, 1953, ss.10-12, 17-19.

[28] *CHP Programı, 1953,* s. 20.

sergileyememesinde, büyük bir yurttaş kitlesinin Menderes ve onun hükümetinin politikalarından memnuniyeti etkili olmuştur.

Demokrat Parti'nin ikinci kez iktidara taşıyacak ve 2 Mayıs 1954 günü gerçekleşecek Genel Seçim öncesinde CHP, seçim beyannâmesini kamuoyuna açıklamıştır. Partinin kurmay kadrosu, siyasal, sosyo-ekonomik sorunlara beyannamede yer vermeye gayret göstermiştir.

Beyannâmede belirtilen sorunlar, saptamalar, vaatler maddeler halinde topluma aktarılmıştır:

- İntikamcı olmayacağız.
- Siyasi hürriyetlerimizi teminat altına alan Anayasa değişiklikleri yapacağız.
- Hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceğiz.
- Muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacağız.
- Zihniyette ve tatbikatta partizan idareye son vereceğiz.
- Mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hâkim ve savcıların teminatını sağlayacak kanuni tedbirleri alacağız.
- Devlet menfaatlerini her türlü parti menfaatlerinin üstünde tutacağız.
- Vatandaşlara emniyet ve huzur verecek tarafsız bir idare kuracağız.
- Kanuni, mali, iktisadi, vesair yollarla basını mefluç bırakmadığı hedef tutan zihniyeti ve usulleri reddediyoruz.
- Partizan idareye son vereceğiz.
- Nüfuz suiistimallerine ve kredi yolsuzluklarına son vereceğiz.
- Ticari hayatta emniyet ve istikrar sağlayacağız.
- Dinamik bir dış ticaret ve tediye muvazenesi kuracağız.
- Paramızın iç ve dış değerinde istikrar sağlayacağız.
- Bol, ucuz ve kaliteli istihsali sağlayacak tedbirleri alacağız.
- Küçük çiftçimizi makineleşmenin nimetlerinden faydalandıracağız.
- Borç yükü altında ezilen köylülerimizin derdine çare bulacağız.
- Toprak tevziini, şuurlu bir iskân politikasıyla birlikte yürüteceğiz.
- Küçük esnafın vergi yükünü, formalitelerini azaltacak, kredi imkânlarını genişleteceğiz.
- Hususi tedbirleri teşvik edeceğiz.
- Sanayi sahasında uzun vadeli kredi tasarrufunu ele alacağız.
- Sanayimizin makul ölçüleri aşmayan bir gümrük hikâyesine mazhar olmasını tabii telakki ediyoruz.

- Orman davasının halline çalışacağız.
- Fakir vatandaşlarımızın vergi yükünü hafifleteceğiz.
- Köy salmasını kaldıracağız.
- Muamele ve istihlak vergilerini kaldırmaya çalışacağız. Her halde ilk hamlede nisbetlerini azaltacağız.
- Tapu ve mahkeme harçlarını kaldıracağız.
- Hayvanlar Vergisi'ni tamamen kaldıracağız.
- Bir Mali Af Kanunu çıkaracağız.
- Hakiki denk bütçe yapacağız.
- Vatandaşlarımızın hal ve atilerini emniyet altına alacak sosyal sigortalar mevzuunu ele alacağız.
- Her ailenin bir ev sahibi olması için gerekli tedbirleri alacağız.
- İş Kanununun şümulünü genişleteceğiz.
- Asgari ücreti bütün iş kollarına şamil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettireceğiz.
- Hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlayacağız.
- Yıllık ücretli izin müessesini ihdas edeceğiz.
- Programımız şartlar içinde grev hakkını ele alacağız.
- İşçi sigortalarını ıslah edeceğiz ve sigorta primlerine devletin belli bir nispet dahilinde iştirakini sağlayacağız.
- İşçi sendikalarını politikanın dışında tutacağız.
- Mektepsiz köy, ilk öğretimsiz çocuk bırakmayacağız.
- Mesleki öğretime ehemmiyet vereceğiz.
- Üniversite muhtariyetini zedeleyen kayıtları kaldıracağız.[29]

İnönü ve politik kadrosu, 1954 programında ekonomik sıkıntıları daha çok ön plana çıkarmıştır. Programda toplumsal tabakalar/ sınıfların hassasiyetlerine yer vermelerinin yanı sıra demokrasi temasını öngörmüşlerdir. Tek parti döneminin sonlarına doğru izlenen politikalardan farklı bir arayış içerisinden olmuşlardır.

2 Mayıs 1954 günü yapılan seçimde, DP oyların % 57'sini alırken, CHP ise % 35'te kalmıştır. Çoğunluk seçim sisteminden dolayı da, DP mecliste egemen olacaktır. DP 502, CHP 31, CMP 5 milletvekiliyle temsil edilecektir.

[29] *1954 CHP Seçim Beyannâmesi,* Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, ss.3-6.

1954 seçiminin neticeleri, CHP'li politikacılar üzerinde yine bir travma yaratmıştır. İnönü ve partinin kurmay takımı, tekrar iktidara gelebilmeyi düşünmüşlerdi fakat DP mecliste ezici çoğunluk kazanmıştır. Mecliste, CHP'nin azınlık durumuna düşmesinin doğal bir tepkisi de, partinin aktörlerinin parti işleyişine dair içe dönük düşünmeye sevk etmesidir.

1.1.3 1955 Sonrası CHP'nin Yeni Söylem Arayışı

DP ilk dört yıllık süre boyunca, Amerika destekli malî yardımlarla altyapı yatırımlarını sürdürebilmiştir. Dış yardımlarının (Truman doktrini, Marshall yardımları) etkisiyle, Türk köylerinde traktör kullanımı yaygınlaşmıştır. Türk köylüsünün modern araç- gereçleri kullanmasından ötürü tarımsal üretimde de artış yaşanmaya başlar.

DP'nin kurmay takımı, dört yıllık sürenin ardından enflasyon ve deflasyonla mücadele etmek zorunda kalmış, fakat başarılı sonuç alamamışlardır. 1954 seçiminden sonra, Menderes ülkenin ekonomi yapısını düzeltecek yatırımlar için dış kaynak arayışına girmek zorunda kalmıştır. DP yönetimi, ilk önce dış politikada kendisine yakın olarak gördüğü Amerika yönetimin kapısını çalar. Dönemin Amerika yönetimi, Menderes'in beklediği kredinin altında yardımda bulunmuştur. DP'nin ekonomi ve dış politika konularında "müttefiki" olarak gördüğü Amerika'dan yeterli destek görmemesi, Türkiye'nin ekonomi ve siyasî atmosferini de değişecektir[30].

1954 sonrası Menderes, ekonomi sorunlarını çözmekte başarılı olamayınca, muhalefet partilerine karşı sert politikalar üretmiştir. CKMP lideri Osman Bölükbaşı'nın güçlü olduğu Kırşehir'in ilçe yapılması ile CHP'nin güçlü olduğu Malatya'nın ikiye ayrılmasını öngören yasalar meclisten geçmiştir.[31] DP'nin ikinci dönemi, iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkiler daha çok gerginleşmiştir. İnönü ve kurmay takımı, dönemin muhalefet partileriyle ortak bir mücadele arayışında olmuştur.

---

[30] Demokrat Parti döneminin çeşitli konu ve sorun başlıklarına dair birçok yayın vardır, hatta bir yayın patlaması da yaşanmaktadır. Erken tarihli olarak, DP'yi inceleyen şu çalışma; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004. Ayrıca bkz. Cem Eroğul, *Demokrat Parti İdeolojisi ve Tarihi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970; Demokrat Parti iktidarı ekonomi politikaları hakkında bkz. Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Ekonomi Politikaları (1950-1957), Ankara Ü Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu, Sayı 40, Kasım 2007, ss.545-567. Doğrudan ekonomik liberalleşme ve yabancı yatırımlar bağlamında Erkan Toy, *Demokrat Parti Döneminde Yabancı Sermaye ve Yatırımlar (1950-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009. Türk İktisat tarihi çalışmalarında da bu özel dönem ayrıca ele alınır. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

[31] Birand, a.g.e., s.109.

CHP'nin 13. Kurultayı, 9 Eylül 1957 günü toplandı. Bu kurultayda, CHP'nin diğer muhalefet partileriyle güç birliği yapmasıyla ilgili karar alındı. Parti kurmayı ve İnönü'nün girişimiyle alınan partiler arasındaki müttefiklik, iş birliği kararı, parti içinde olumsuz yansımaları da olmuştur. [32]

CHP'nin muhalefet partileri ile birlikte güç birliği yapma kararlılığı, Menderes ve DP yönetimini rahatsız etmiştir. 4 Eylül günü, muhalefet partilerinin ortak bir deklarasyon[33] yayınlaması iktidar partisini hemen harekete geçirmiştir. 1957 genel seçimine yakın bir dönemde, DP grubu meclisin ortak mücadelesini engellemeye yönelik politika arayışına girmiştir. Devlet Bakanı Emin Kalafat mecliste, muhalefet partileri arasındaki ittifak arayışını şöyle değerlendirmiştir: "İşbirliği kılığı altında meşru hükümete karşı düşmanlık cephesi kurmak isteyen üç muhalefet partisinin ortak bildirgesi, bir bozgunculuk belgesidir." [34]

DP, muhalefet partileri arasında işbirliğini engelleyen yasayı geçirmiştir. İktidar partisi mensupları, başta Menderes olmak üzere bir nebze olsa rahatlamıştır. CHP'de yasanın geçmesine merkezde siyaset yapanlar üzülmüştür.[35] Taşradaki CHP'li politikacı sınıfı, diğer partilerin mensuplarıyla aynı listelerde bulunmayı istememiş olduklarından, yasanın meclisten geçmemesiyle olumsuz duygulara savrulmamışlardır.

1957 seçimi, 27 Ekim günü yapılmasına karar verilmişti. CHP'nin politik seçkinleri, parti programını, dönemin siyaset, toplumsal, ekonomik yönleri göz önünde bulundurarak hazırlamışlardır.[36] Programda ele alınan temalar, kavramlar, 1960 sonrası siyasal yaşamında yer bulmuşlardır.

27 Ekim 1957 Genel Seçiminde oyların %43'ünü alan DP birinci parti olmuştur. Muhalefet partilerinin oylarında ciddî yükselme olmuştur. Hatta, muhalefet partilerin oylarının toplamı, DP'nin oylarını geçmiştir. Seçim sonuçlarına göre muhalefet partilerinin oy oranları şöyledir; %40.6 CHP, % 7.0 CMP, %3.8 HP.

Muhalefet partilerin almış olduklarının oyların, seçim sisteminden ötürü adaletli şekilde karşılığı olmayacaktır. Çoğunluk seçim sistemi, DP'nin tekrar Mecliste egemen olmasını sağlayacaktır. 1957 seçimi sonrası DP 419, CHP 173, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 4,

[32] Kurultaydaki komisyonda bulunan il temsilcileri, diğer muhalefet partileriyle ittifak yapılmasına sıcak bakmamışlardır. Suna Kili, a.g.e, s.125.

[33] Muhalefet partilerin ortak bildirisinde, gerekli olarak üçte iki çoğunlukla iktidara geldiklerinde altı ay içinde meclisi

[34] Feroz Ahmad, a.g.e., s. 75.

[35] Kili, a.g.e., s.126.

[36] Ayrıntılı bkz. Kili, a.g.e., s.127; Ahmad, a.g.e., s.129.

Halkçı Parti (HP) 4 milletvekili temsil etme hakkı kazanmıştır. Seçim sistemi Mecliste muhalefet partilerinin az temsil etmesine sebep olmuştur.

1957 sonrası seçimlerin CHP açısından mühim bir sonucu da, CHP içinde eski siyasetçilerin yerini genç ve dinamik insanlar almaya başlamasıdır. Turhan Feyzioğlu, Osman Okyar, Bülent Ecevit v.b siyasetçiler, CHP'nin "yenileşmesi" açısından da önemli kişilikler olacaktır. HP kökenli politik seçkinler de (Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, İbrahim Öktem) , CHP'ye katılmışlardır.

1.1.4 CHP'nin 14. Kurultayı ve *İlk Hedefler Beyannâmesi*

1959-1960 arası dönem siyaseti göz önüne alındığında, 15-19 Ocak 1959 tarihinde gerçekleşen CHP 14. Kurultayı, ülke demokrasi tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. İnönü ve parti kurmayları, kurultayda toplumsal muhalefetin de desteğini alabilecek bir çalışmayı yürütmeye karar vermişlerdir. Ana Davalar Komisyonu'nun son şeklini verdiği 'İlk Hedefler Beyannâmesi'ni, Turan Güneş kürsüye gelerek okumuştur.[37] Bu Beyannâme, toplumsal, siyasî, hukukî, ekonomik sorunların çözülmesini öngören bir manifesto niteliğindedir. Partinin bu toplumsal manifesto niteliğindeki belgesi, kendisini "devlet kurucu" olarak da kodlamış bu partinin gerçekte dönüşümüne de ayna tutmaktadır.

CHP'nin politik seçkinleri, beyannâmeyi üç bölümde açıklamışlardır. 1959 yılında kaleme alından bu toplumsal belgeyi, CHP'nin parti olarak kendisini bir bakıma siyasî suret aynasında nasıl gördüğünü de, geçen on yıl içinde, toplumsal değişimi de nasıl okuyabildiğini (ihtiyaçlar, sorunlar ve beklentiler üçlemesiyle) görmek açısından aktarmakta fayda vardır.

1- Demokratik inkişafımızı durduran, gerileten bütün antidemokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır.

2- Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir.

   Bu Anayasada;

   a) Irk, cins, din ve mezhep, siyasi fikir, içtimai menşe, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin müşterek malı olan ana hak ve hürriyetler yer alacaktır.

   Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken masuniyeti, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, mal ve

[37] Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, Doğan, İstanbul, 2017, s.162.

mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı gibi mensubu olduğumuz medeni alemin kabul ettiği insan hak ve hürriyetleri ve hukuk devleti prensipleri Türk vatandaşlarına sağlanacak ve bu haklar sarih bir şekilde tarif edilerek teminat altına alınacaktır. Bir Anayasa Mahkemesi teşkil edilmek suretiyle Anayasada yer alan bu hakların diğer kanunlarla daraltılması ve iptal edilmesi önlenecektir.

b) Milletin bütünlüğünü ve devletin devamlılığını temsil eden Devlet Reisliği, bu temsilin ve milli tesanütün gerektirdiği tarafsızlığa kavuşturulacaktır.
c) Kanun vaz'ında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir meclis kurulacaktır.
d) Devletin ve hürriyetler nizamının temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azade hâkimlik müessesinin zaruri kıldığı bir yüksek Hâkimlik Şurası ihdas ve hâkimlerin müessir bütün muameleler bu Şuraya tevdi edilecektir.
e) Bir şahsın, zümrenin veya siyasi teşekkülün değil, devletin ve bütün halkın hizmetlerinde tarafsız ve kanuna bağlı bir idareyi sağlayan hukuki esaslar vazedilecek, kazai murakabe bütün idari tasarruflara şamil olacaktır.
f) İçtimai adaletsizlik ve muvazenesizliklerden uzak, mamur ve müreffeh bir Türkiye'nin doğması için bütün fertlerin maddi ihtiyaçların baskısından kurtarmak, herkesi bedeni, fikri ve içtimai inkişaf imkânı sağlamak, cemiyetin temel unsuru olan aileyi korumak hedeflerine yönelen sosyal haklar tanınacaktır.

3-Mevzuat yukarıda sayılan prensip ve müesseselerin ışığı altında tadil ve ıslah edilerek demokratik nizamın verimli bir tarzda işlemesi sağlanacaktır. Bu meyanda bilhassa;

a) Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak serbest, eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanacak, milli bünyemize uygun bir nisbi temsil usulü kabul edilecektir.
b) Meclis içtüzüğü milli murakabenin icaplarına göre değiştirilerek Meclis Riyaset Divanının tarafsızlığı sağlanacak, Mecliste temsil edilen siyasi partilerin hakları vuzuha kavuşturulacak, milletvekilinin söz hürriyeti ve dokunulmazlığı, soru, g nsoru, Meclis soruşturması gibi müesseselere gerçek hüviyetleri sağlanacaktır.
c) İdare ve siyasi hayatımızda ahlakı hâkim kılmak ve her türlü suiistimali önlemek gayesiyle amme hizmeti gören her şahsın vazifesi ile ilgili hareketlerinin

murakabesi için ittihaz edilecek tedbirler arasında ispat hakkı ve mal beyanı yer alacaktır[38].

CHP politik aklının ürünü olan 'İlk Hedefler Beyannâmesi' ile dönemin muhalefetinin istek ver arzularını yansıtmıştır. İnönü ve partinin önde gelen kadrosu, bu beyannâmeyle DP'nin 'otoriter' yönetim uygulamalarına karşı demokratik siyaseti temsil edebileceğini göstermişti. CHP'li kadro, beyannâmede doğrudan ifade etmemiş olsa da, bu manifestoda özeleştiri sezilmektedir. İnönü ve arkadaşlarının inşa etmiş oldukları bu manifestoyla, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde izlediği siyaset tarzından farklı, daha demokratik; hak ve özgürlükleri ön plana çıkarma gereğini hissetmişlerdir. Türk solunu temsilen ve aynı zamanda iktisat tarihçisi Korkut Boratav, dönemin CHP'sinin muhalefetini yorumlarken, İlk Hedefler Beyannâmesi hakkındaki düşüncelerini de şöyle açıklamıştı: *"1946'da işlediği 'solu tasfiye ederek çok partili rejime geçme' günahını en azından temsili burjuva demokrasisinin temel kurallarını benimseyerek ve hatırlatarak (örneğin İlk Hedefler Beyannamesi ile) telafiye çalıştı."* [39]

1.1.5 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesine Giden Yol

1958-1960 yılları arası dönemde, Menderes ve DP yönetimi muhalefete karşı sert, ayrıştırıcı bir politika izlemiştir. Bu dönemde, DP'nin bu ayrıştırıcı siyasetinin ilk örneği, Vatan Cephesi meselesi olmuştur. Menderes, 12 Ekim 1958 günü Manisa'da yaptığı açıklamada Vatan Cephesi'nin[40] kurulması gerektiğini şu sözlerle anlatmıştır: "*Politika ve ihtirastan vareste' (uzak) vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir Vatan Cephesi'nin kurulma zarureti kendini göstermiştir.*" [41]

Menderes'in Manisa'daki konuşmasının ardından, DP yurt sathında Vatan Cephesi Ocakları kurmuştur. DP'den bu ocaklara üye olanların isimleri, radyodan okunmaya başlandı.

---

[38] CHP Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, *CHP İlk Hedefler Beyannamesi, Temel Hedefler Beyannamesi, İleri Türkiye Ülkümüz,* 1965, ss.6-7.

[39] Korkut Boratav ile elektronik (e-posta) yazışma, 21 Mayıs 2018.

[40] İlk çalışmalardan olması sebebiyle ve II. Meşrutiyet'ten *Milliyetçi Cephe* (hükümetlerine) modern siyasî parti geleneklerine bağlı olarak halk kitlelerinin de cepheleşmesine doğrultulu bu olguyu tartışan şu eser: Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi*, Büke Yay., İzmir, 2001. Vatan Cephesi, Türk siyasî yaşamında örgütlü bloklaşmanın ilk örneğiydi. Vatan Cephesi, 1970'li yıllarda sağ muhafazakâr, milliyetçi politik aktörlerin öncülüğünde kurulan Milliyetçi Cephe hükümetinin fikir özünü oluşturduğu söylenebilir. Yasemin Doğaner, VC'nin kurulmasının gerekçesini, DP'ye oy veren geniş halk kitleleri dışında partinin devlet mekanizmasında yoksun olması biçiminde (?) açıklamıştır. Bkz. Yasemin Doğaner, "Vatan Cephesi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları,* Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2015, s. 189. Daha geniş bilgi için bkz. Y. Doğaner, *Türk Demokrasi Tarihin Vatan Cephesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

[41] Gökhan Atılgan, "Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat,* Yay. Haz. Gökhan Atılgan& Ateş Uslu& Cenk Saraçoğlu, Yordam, İstanbul, 2015, s.456.

Türkiye'de sol tarihçiliğe göre, ona örnek olmak üzere Gökhan Atılgan'a göre Vatan Cephesi uygulaması "*DP iktidarının ekonomik ve sosyal krizle birlikte içine yuvarlandığı hegemonya bunalımı koşullarında yarattığı bir manevra hareketiydi."*[42] Aydın Menderes, genel yargının aksine Vatan Cephesi'nin Türk siyasetinde kamplaştırıcı etkisini olmadığını şöyle belirtmektedir: "*Vatan Cephesi Türkiye'yi siyasi cephelere bölmek ve buradan siyasi bir rant elde edilmek için kurulmamıştır. DP 1957 seçimlerinden sonra önce kendisine bir çekidüzen vermek, seçimlerde ona çok zarar veren parti içi hizipleri yatıştırmak ve çeşitli vesilelerle DP'den kopanları, hatta DP'nin kendi ihraç ettiklerini geri almak için yeni bir siyasal girişim başlattı. Bunun adını Vatan Cephesi koydu*."[43]

DP'nin otoriter yönetim anlayışı karşısında, İnönü çözüm bulmaya çalışır. Deneyimli siyasetçi İnönü, Anadolu sathında bir gezi programı hazırlanması ister. Programı hazırlayanlar, Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz 'un güzergâhını seçmişlerdir.[44] İsmet Paşa'nın ilk durağı Uşak olacaktır. İnönü ve partili arkadaşları, kente varmadan önce DP'li belli grupların taşlı saldırısına uğrayacaktır.[45] Bu saldırı sırasında taşlardan birisi Paşa'nın başına gelmiştir. Uşak olayları, politik aktörler arasındaki gerilimin toplumda yaratmış olduğu tahribatın ürünü olduğu da burada belirtilebilir.

Uşak olaylarına benzer gelişmeler, İnönü'nün İstanbul'daki gezisinde de ortaya çıkmıştır. İnönü, partisinin etkinliğine katılmak için İstanbul'a geldiği sırada, Topkapı surlarında, Trafik müdürü Celal Kosova tarafından arabası durduruldu. DP'li belli bir kitle, İnönü'nün arabasını etrafını sardıktan sonra, İnönü ve arabada bulunanlara saldırı girişiminde bulunmak istemiştir. Ancak, jandarmanın araya girmesi neticesinde, İnönü ve arabada bulunanlar olay yerinden uzaklaşabilmişlerdir. Aydın Menderes ise, Topkapı olaylarında, İnönü'ye yapılmak istenen saldırı girişiminin abartıldığını savunmaktadır. [46]

1960 yılına gidilen süreçte, DP'nin otoriter politikaları belirgin hal kazanmaya başlamıştır. 18 Nisan 1960 günü, Menderes ve DP politik seçkinleri mecliste Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla ilgili kararı çıkartmışlardır. Komisyonda 15 DP milletvekili yer alacaktır. DP'lilerden teşekkül eden heyete verilen yetkiler, meclis ve mahkemeleri dahi geride

[42] Atılgan, a.g.m., s.457.
[43] Aydın Menderes&Taha Akyol, *Babam Menderes,* Doğan, İstanbul, 2011, s.100.
[44] Birand, a.g.e., s.160.
[45] Çavdar, a.g.e., s.73.
[46] Aydın Menderes, Topkapı olaylarının "provokasyon" şekle büründüğünü şöyle anlatmaktadır: "Topkapı olaylarına gelince İsmet Paşa'nın burada DP tarafından öldürtülmek istenmesi iddiası sadece bir provokasyondur. Nitekim o günlerde CHP'nin en ileri gelen iki üç isminden birisi olan Kasım Gülek Yassıada'da şahitlik yapmış, o gün orada cereyan eden olayların içerisinde İsmet Paşa'yı öldürtmek gibi bir niyetin emaresi dahi yoktur demiştir.", Menderes &Akyol, a.g.e., s.101.

bırakmıştır.[47] İktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin tekrar kötüleştiği günler yaşanmıştır. CHP kanadı, Tahkikat Komisyonu'yla ilgili çekincelerini ve eleştirilerini gür sesle ifade etmeye başlamıştır. CHP lideri İnönü, 27 Nisan günü mecliste yaptığı konuşmayla, iktidarın otoriter yönetime savrulduğunu, Kore örneğini misal vererek, Menderes ve yönetimini uyarmıştır.

> *Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle söylüyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir.* [48]

Tahkikat komisyonunun kurulmasına tepkiler, muhalif siyaset aktörleriyle sınırlı kalmayacaktır. DP'nin iktidarına muhalif unsurlar (genellikle üniversite gençliği) protesto eylemlerine başvuracaktır. Muhalif üniversite öğrencilerinin ilk protestosu, 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversite'sinde meydana gelecekti. O gün üniversite öğrencileri, okullarının bahçesinde bulunan Atatürk büstü çevresinde toplanmalarının ardından, bir süre sonra "Kahrolsun Diktatörler", "Hürriyet İsteriz" v.b sloganları atmaya başlarlar.[49] Öğrencilerin protesto eylemine, polisin müdahalesi gerçekleşmiş, bu esnada Turan Emeksiz hayatını kaybetmiştir. Anayasa hukukçusu ve dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar da olaylar sırasında, polisin müdahalesine maruz kalmıştır. Sağ muhafazakâr siyasetin seslerinden, gazeteci, yazar Taha Akyol, geçen yıllar içinde, DP'nin politikasını 'otoriterlik' kavramıyla açıklarken, İnönü öncülüğündeki CHP'nin siyasetini 'yıkıcı' muhalefet tarzı olarak betimlemiştir: *"27 Mayıs'a giden süreçte DP Tahkikat Komisyonu'nu kurarak ölçüsüz aşırı bir otoriterleşmeye sürüklenmişti. Öbür yanda, çok sayıda gencin öldürüldüğü, kıyma makinelerine gönderildiği şayiaları yayılıyordu. CHP bunu araştırmak için bir komisyon kurdu. Komisyonun başında Kamil Kırıkoğlu vardı. Araştırıyorlar yok böyle bir şey. Geliyorlar İsmet Paşa'ya 'Böyle bir şey yok mu.' diyorlar. İsmet Paşa 'Sakın bunu açıklamayın, var bilinsin diyor! Bu yıkıcı muhalefet değil mi?"*[50]

Beyazıt'taki olayları yatıştırmak amacıyla gönderilen toplum polislerine takviye amaçlı piyade birliği de çağrılmıştı. Piyade birliği alana geldiğinde, üniversite öğrencileri, "Yaşasın

[47] Feroz Ahmad, a.g.e., s.83.
[48] Atılgan, a.g.m., s. 491.
[49] Atılgan, a.g.m., s. 492., Birand, a.g.e., s. 168.
[50] Taha Akyol ile görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul.

Kahraman Türk askeri", "Yaşasın Ordu" sloganları eşliğinde, askerleri alanda karşılamışlardır.[51] Askerler ve gençlerin kucaklaşmaları, iktidar tarafını da rahatsız etmişti. İstanbul'da başlayan üniversite öğrenci eylemlerine benzer olaylar, Ankara'da da yaşanmıştı. Siyasal Bilgiler ve Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri, sıkıyönetim kararına rağmen, İstanbul'da yaşanan olayları protesto etmişlerdi.[52] Muhalif üniversite gençliği, "sokak" muhalefetini devam ettirmeye kararlı olacaktı. Ankara'da muhalif üniversite gençliği, 555 K (Beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da) denilen bir parolayla kendi aralarında örgütlenmişlerdi. 5 Mayıs günü, üniversite gençliği DP karşıtı gösteri gerçekleştiriyordu. Refik Koraltan ve Menderes'in bulunduğu araç, Kızılay'dan geçemeyecekti. Menderes, kendisini kalabalığın içerisinde bulmuştur. Meydanda muhalif gençlerin yoğun eleştiri yağmuruna tutuldu, hatta bu sırada hırpalanacaktı. Başbakan, ancak bir gazetecinin aracına binerek olay yerinden uzaklaşabilecektir. [53]

Gençlik hareketlerinin ivme kazandığı dönemde, DP'li politik seçkinler arasında da görüş farklılığı gün yüzüne çıkacaktır. Bayar ve Menderes arasındaki görüş farklılıkları, devlet yönetiminde de yansımaları oldu. Bayar'ın muhalefete karşı sertlik yanlısı tavrı ve politikası, askerî darbenin yaşanmasına da zemin hazırlandı. Askerî darbenin ayak seslerinin yaklaştığı günlerde, Çankaya köşkünde hükümet erkânının önde gelen birçok isminin bulunduğu bir toplantıda Ali Fuat Başgil'in hükümete yönelik eleştirileri, tavsiyelerine özellikle Bayar'ın tepkileri keskindi. Başgil, "*bir an önce hükümetin istifa etmesinin, ardından muhalefete de birkaç bakanlık vererek, Meclis'te ılımlı milletvekilleriyle yeni bir bakanlar kurulu oluşturulmasını, milli birlik hükümeti kurulmasını*", Bayar ve aralarında Menderes'in bulunduğu DP'li politikacılara önermişti. Bu toplantıda, Başgil'in eleştirilerine Menderes ılımlı yaklaşmasına karşın, Bayar muhalefete karşı sertlik politikasının benimsenmesi gerektiğini düşünmüştür. [54] Bu toplantı sonucunda Bayar'ın istenci ağır basmış ve Başgil'in önerileri kabul edilmemişti.

---

[51] Atılgan, a.g.m., s.493; Birand, a.g.e., s.168.

[52] Atılgan, a.g.m., s. 493.

[53] Birand, a.g.e., s. 176.

[54] Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri* başlıklı eserinde DP'nin 10 yıllık iktidar sürecini değerlendirmiştir. Türk Sağı'nın önemli ideologlarından birisi olarak kabul edilen Başgil, 27 Mayıs 1960 askerî darbesine giden süreçte Menderes ve Bayar'ın siyaseti yorumlarındaki farklılığın iyice gün yüzüne çıktığını düşünmüştür. Başgil,1960 askerî darbesine günler kala Çankaya'da yapılan toplantıda, Bayar'ın muhalefete yönelik sertlik yanlısı tavrı ile Menderes'in tutumunu okuyucularına şöyle aktarmıştır: Cumhurbaşkanı Bayar,"Bu sıkıntılı günlerde kabine değişikliğinden daha anlamsız bir şey olamaz. Tam aksine direnmeli, kararlı olmalı ve oldukça sert tedbirlere başvurulmalı. Söz konusu olan bensem, dedi Menderes, hiçbir tereddüt etmeden derhal istifa eder ve yerimi milletvekili arkadaşlarımdan birine bırakırım. Fakat dedi konuşmasına kısa bir ara verdikten sonra, Sayın Hocam, bir kabine değişikliğinin bütün bu çalkantıya son vereceğinden emin misiniz?

Askerî darbenin zeminin oluşmuş olduğuna en tipik örnek, askeriyenin içerisinde belli grupların muhalif gençlik kesimlerinin eylemlerine destek vermesiydi. Diğer yandan, askeriyenin içi adeta kaynıyordu. Darbenin ayak sesleri iyice ortaya çıkacaktı. 21 Mayıs günü, Harbiyeli öğrencilerin Ankara'da sessiz yürüyüş eylemi, DP yönetimine mesaj niteliğindeydi. İktidar temsilcileri, kentte sıkıyönetim kararı almak zorunda kalmıştır. Askerin içinde darbeci nüve, açığa çıkmalarından çekindikleri için, planladıkları darbeyi erkene çekmeye karar verdiler.[55]

27 Mayıs 1960 günü, askerin içerisindeki iktidara muhalif subaylar, bir askerî darbeyle DP'nin iktidarı sona erdirmişlerdir. DP'nin önde gelen temsilcileri (Menderes, Bayar) Kara Harp Okulu'na getirilmesin ardından[56], askerî darbenin ülkeye duyurulması gerekiyordu. Alparslan Türkeş, önceden hazırlanan ve kendisinin de katkıları olduğu darbe bildirisini, radyodan okuyarak, tüm yurttaşlara duyurmuştur. Dönemin tanığı olan Taner Timur, askerî darbe bildirisinin okunmasından ardından, özellikle İstanbul ve Ankara'da muhalif gençler ve diğer kesimlere mensup vatandaşların, askerî darbeyi desteklemiş olduklarını şöyle belirtmiştir: *"Biz o sırada Ankara'da idik. Muazzam bir sevinç yaşandı. Ankara ve İstanbul'da. Bütün millet toplantı meydanlarda. Kızılay'da büyük kalabalık oluşmuştu. Darbeciler hatta başta korkup sokağa çıkma yasağı koymuşlardı. Fakat bu büyük desteği görünce vazgeçtiler bundan. Halk Kızılay'da halay çekmeye, dans etmeye filan başladı. Tabii bütün halk demiyorum."*[57]

27 Mayıs askerî darbesi, ülkenin önde gelen olsun olmasın siyasî ve toplumsal aktörlerinin söylemlerini ve duruşlarını keskin şekilde ayrıştırmıştı. 1960 darbesinin, sağ ve sol politik aktörlerin üzerinde etki bırakmıştı. Aydınların ve siyasîlerin retoriğinde, 27 Mayıs anlatıları birbirlerinden oldukça farklılık taşımıştı. 1980 askerî darbesi sonrası da yeniden biçimlenen siyasette de, merkez sağ muhafazakârlık (DP-AP-ANAP-DYP çizgisi), milliyetçi gelenek (MHP çizgisi) 27 Mayıs askerî darbesini sert şekilde eleştirirken, sol cenahın aktörleri 1960 askerî darbesine değerlendirirken 'yumuşak' üslup kullanmışlar, hatta Taner Timur vb. ifadelerine göre "destek" de vermişlerdir. Bu konu hâlâ 'askerî darbe seçeneği'nin garip bir biçimde "seçenek" olarak düşünülmesi bağlamında dönemin çekirdek hâlindeki sol muhafeletinin ve hatta 'devlet kurucu', 'devlet partisi' vasfını 'sol: sosyal demokrata

---

Durmak şöyle dursun, gittikçe daha beter bir hal almasından korkarım.", Ayrıntı için bkz. Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri,* Çev. Cemal Aydın, Yağmur Yay, İstanbul, 2017, ss. 131-132.

[55] Ahmad, a.g.e., s.85.

[56] Ayrıntı için bkz. Suavi Aydın&Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi,* İletişim, İstanbul, 2014, ss. 62-63.

[57] Taner Timur ile yapılan görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul

dönüşürken' ilerde, CHP çevresinin 'aydınlar'ının; Ortanın Solu söylemine, Ecevit fenomenine muhalefet edecek yazar-çizerliğin, CHP içi müfrit muhafazakarın, müfrit yenilikçinin, nihayet sol sosyalizmin varyantlarının ordudan medet umabileceğini de ('cunta' kavramı) göstermiştir.

Taha Akyol ise, geniş yelpazede 'Türk sağı' ifadesini hem DP ve onun ardılı sayılagelen AP'ye göndermeli (1960-80 arası) kullansa bile genel bakışı ifade etmek üzere stratejik bir mecazı söyleşimizde kullanmıştır. Merkez Sağ iktidarlar, bürokrat veya politikacıları, yazar-çizer çevreleri, koalisyon olsun olmasın, belleklerinde 'bu darbe'ye atıf yapar. '27 Mayıs' sözelini kendi kitleleri için de travmatik bellek taşıyıcı kılmışlardır, unutturmama mesai her çevrede yürütülmüştür. Taha Akyol'un mecazı şöyledir: 27 Mayıs, 'Türk sağı için adeta bir siyasî Kerbelâ'dır. Kerbelâ'da ne olduğu malumdur.[58] Yazar, 27 Mayıs askerî darbesini şöyle değerlendirmiştir: "*Türk sağı 27 Mayıs'ı hiçbir zaman sevmedi ve çünkü kendisine yani DP'ye karşı yapılmıştı. Türk sağında Adnan Menderes bir ortak değerdir, DP bir ortak değerdir. Ben gençliğimde MHP'de Türkeş'le birlikte siyaset yaptım. Türkeş bile 27 Mayıs'ı savunmazdı. Türk sağı için 27 Mayıs,* ***adeta bir siyasî Kerbelâ****'dır*." [59]

Sol/Sosyalist (geniş açılır, radikal ve ılımlı veya kendi içinde sağ-sol, muhafazakâr **X** yenilikçi/reformcu/reformist) veya 'sosyal demokrat' çevrelerin aktörlerinin, 27 Mayıs darbesinden sonraki süreçle ilgili 'yumuşak' retorik kullanmalarında 1961 Anayasası'nın yaratmış olduğu özgürlükçü siyasî atmosferin önemli bir etkisi olmuştur. Korkut Boratav, demokratik sistemin serüveninde, 1961 Anayasası'na olumlu imge atfederek, 27 Mayıs öncesi ve sonrasını kısaca şöyle değerlendirmişti: "*DP'nin* ***baskıcı bir rejime*** *geçme girişimini önlediği için* ***o tarihte kesinlikle benimsedik***. ***Bugün de 1961 Anayasası ile başlatılan ve sola açılmayı mümkün kılan demokratikleşmeye yol açtığı*** *için tamamen olumlu değerlendiririm.*"[60]

[58] İslâm öncesi de meskun bir yer olan Kerbelâ'ya, şia ve sünnet tarafından kutsallık atfedilmesi, İslam tarihyazımı kadar ondan doğan edebiyatta, anılan vak'a ile önemini korur, modern Türk siyasetine de söylem düzeyinde görüldüğü gibi atıf yapılmıştır: "Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında yer alan Kerbelâ, Hz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîlerce katl edildikleri yer ve kabirlerinin burada bulunmasından kaynaklanır. Hz. Ali'nin medfun olduğu Neceften sonra ikinci atebedir." Ayrıntı için Mustafa Öz, "Kerbelâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, İstanbul, s.271.

[59] Taha Akyol ile görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul.

[60] Korkut Boratav ile elektronik yazışma, 21 Mayıs 2018.

1.2 27 Mayıs Sonrası Türk Siyasetinde Aktörler, Olaylar ve CHP

1.2.1 1961 Seçiminde CHP'nin Propagandası ve Sonuçları

27 Mayıs askerî darbesinin etkileri henüz tam gitmemişken, 1961 yılında ülkede seçim rüzgârları esmekteydi. Darbeyi izleyen günlerde, DP'nin devamı niteliğinde partiler de kurulmuştur. Merkez sağı temsil eden partiler, Ragıp Gümüşpala'nın Adalet Partisi, Ekrem Alican'ın Yeni Türkiye Partisi bulunmaktaydı. AP ve YTP, seçim kampanyası süresince DP'nin siyasal mirasçısı olduklarını vurgulamışlardı.

CHP'nin parti politikası 'İlk Hedefler Beyannâmesi'nde açıklanan kavramlardan farklılık taşımamıştı. CHP'nin seçim kampanyasında sosyal adalet, planlı kalkınma, çiftçiyi topraklandırma gibi kavram ve projeler topluma sunulmuştu. CHP'nin seçim programında dış politika bölümünde Batı (Bloku) merkezli anlayışın (Soğuk Savaş bağlamı) devam etmesi gerektiği NATO ve CENTO gibi kuruluşlara bağlılık belirterek açıklanmıştı.[61] 27 Mayıs 1960 darbesinin etkileri, 15 Ekim 1961 günü yapılan genel seçimin sonuçlarına da yansımıştı. Seçim sonuçlarına göre, CHP % 36 gibi oy alarak başarı kazanmış görünmesine rağmen, karşısındaki merkez sağ partilerin toplam oyu mecliste önemli sayılacak nitelikte ağırlık kazanmışlardı. Kurtuluş Kayalı'ya göre, CHP'nin seçimde istediği başarıyı yakalayamamasının halkın gözünde askerle özdeşleşmiş bir parti olmasından kaynaklanmaktaydı.[62] 15 Ekim 1961 günü Genel Seçimi'nin ertesinde, Milli Birlik Komitesi (MBK) 4 partinin de dâhil olması için koalisyon girişimi başlatmıştır. MBK'nin girişimine, ilk aşamada CHP ve YTP sıcak yaklaşmışlardır. AP ve CMKP geniş katılımlı koalisyon fikrine olumlu bakmamışlardı.[63] Dönemin önemli politik tanıklarından birisi olan Şeref Bakşık anılarında AP'li Kenan Evliyaoğlu'nun ortak koalisyonla ilgili beyanatında şeytanla bile koalisyon kurabileceklerini belirtmesi, dönemin kamplaşmış siyasetinin bir yansımasıydı.[64] Dönem siyasetinin her ne kadar kamplaşmış olmasına karşın, 20 Kasım 1961 günü AP- CHP koalisyon hükümetini inşa edildi.

---

[61] *Cumhuriyet Halk Partisi Neler Yapacak, CHP 1961 Seçim Beyannamesi Özeti,* Ankara, 1961,ss.3-9.
[62] Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart,* İletişim, İstanbul, 2015, s. 99.
[63] *Cumhuriyet,* 18-19 Eylül 1961.
[64] Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür,* Cumhuriyet Yay., İstanbul, 2009, s.155.

1.2.2 Koalisyon Döneminde CHP-Asker İlişkilerinin Kısa Bir Değerlendirmesi

15 Ekim 1961 günü erken seçimin yapıldığı günlerde de, 27 Mayıs askerî darbesinin etkileri devam etmiştir. AP-CHP koalisyonu, askerlerin içinde belli grupların hoşuna gitmemişti. 27 Mayıs'tan sonra askerin içinde belirmeye başlayan hoşnutsuzluk, İnönü'nün başbakan olduğu bu ilk koalisyon deneyiminde cunta hareketiyle de ortaya çıkacaktı. İnönü hükümeti, cunta örgütlenmesinin haberini almasına karşın askerî cuntayı kısa sürede çözemedi. Cuntacı Talat Aydemir, asker içindeki örgütlenmesini kısa sürede yaygınlaştıracaktı. Aydemir ve ona destek veren subaylar, İnönü hükümetini devirmek için harekete geçtiler. Hükümetin bu cunta girişimine karşı mücadelesinde İnönü önemli bir faktör olmuştur. Deneyimli siyasetçi, 22 Şubat günü askerî müdahale girişimini sonuçsuz bırakmak için darbe girişiminde bulunanlara karşı yazılı beyanatını verdi. İnönü, beyanatında şu sözlere yer vermekteydi: "*Silahlı Kuvvetler Başkomutanının emirlerine uymak ve girişilen bu harekâta derhal son vermek şartıyla şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması göz önünde tutularak harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağını hükümet başkanı olarak söz veriyorum.*"[65]

27 Mayıs'tan henüz kısa bir süre geçmiş iken 'yeni' bir askerî darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında İnönü, beyanatının arkasında durmuş ve Aydemir ile arkadaşları sadece askerlikten emekli edilmişlerdir. Aydemir ve arkadaşları, 21 Mayıs'ta tekrar darbe yapmak istemişlerdir; fakat bu girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Aydemir ve cuntanın diğer aktörlerinin, ikinci darbe girişimleri sonrasında İnönü bu cuntacılara yargı yolunu açmıştır. Dönemin yargı mensuplarının açmış olduğu dava sonucunda Aydemir ve Ferit Gürcan idam edilecektir.[66]

[65] Bakşık, a.g.e., ss.183-184.

[66] Talat Aydemir'in kendi hatıralarını (May yay., İstanbul, 1968) ve başka siyasî edebiyatı, devrin gazetelerini de dengeli yayarak yapılmış bir makale, ilk ve ikinci darbe girişimini, olayların taraflarını ele almıştır. Bkz. Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", *Akademik Bakış*, Cilt I (2), Yaz 2008: 35-68. Ayrıca bu konuda Yeşim Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*, Andaç Yay., İzmir, 2017. Bu yazarın aynı konuda daha önce yayımlanmış makalesi: "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Cilt V (12), Bahar 2006: 155-171.

1.2.3 Koalisyon Döneminde CHP'de Gelişmeler

CHP'de parti yönetiminde, 27 Mayıs darbesi sonrası kadro değişikliğini izleyen bir süreç yaşanmıştır. 1961 yılında partinin ilk kurultayında, İnönü ve Gülek arasındaki rekabet yaşanmıştır. Bu rekabetin tarihsel kökleri, DP'nin iktidar olduğu yıllara dayanmış olsa da bu iki deneyimli siyasetçi güç gösterilerini bu kurultayda gerçekleştirecekti. İnönü, kurultaydaki konuşmasında "ya o, ya ben" diyerek tarihsel şahsiyetini salonda bulunan delegelere hatırlatmıştır. Kurultayda delegeler, İnönü'den yana tavrını koyunca, Gülek parti yönetimine dahi girememişti. 1961 yılındaki kurultayın ardından, parti yönetim kadrosuna yenilikçiler gelmiştir. CHP'deki yeni kadro zamanla, *Ortanın Solu* düşüncesinin partide yeşermesini sağlayacaktı. Yeni yönetimde, Turan Güneş, Bülent Ecevit ve Muammer Aksoy gibi yenilikçi isimler bulunmuştur. Böylece, 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrasında partide yenilikçi istenci 'galip' gelmişti.

1.2.4 1962-1965 Yılları Arası: Koalisyon Gelişmeleri

1962 yılının siyasî ortamında AP ile CHP'li politikacılar, bir koalisyon hükümeti kurmuş olsalar da, bu ortaklık kısa sürecekti. Bu hükümetinin başarılı olmamasında, Talat Aydemir'in darbe girişimleri yönetimsel açıdan istikrarsızlık yaratmıştı. Böyle bir siyasî ortamda, İnönü, koalisyondan çekilmesinin ardından mecliste yeni koalisyon ortağı aramak zorunda kalmıştı. CHP'liler AP dışında YTP ile CMKP ile ortak bir koalisyon kuracaktı; fakat bu ortaklar arasında siyasî program farklılığı başarısızlığını da doğurmuştu. CHP'nin kısa süren koalisyon dönemi yaşanırken, siyasetin sağ cenahın baş aktörü AP de hızla yükselişe geçecekti. 1963 yılında yapılan yerel seçimde AP'nin %46 gibi bir yüksek oy alması siyasî dengeleri değiştirecekti. CHP'nin oylarının eridiğinin görülmesi[67], CHP-CMKP-YTP koalisyonunun da sona erdirecek süreci de başlatmıştı.[68] Yerel seçimde CHP'nin oylarının azaldığını gören merkez sağ partileri, koalisyondan çekilir ve siyasette yeni bir sayfa açılır.

[67] 1963 yılında belediye başkan seçiminde geçerli oyların % 46'sını AP almıştır. % 36'sını da CHP almıştır. Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Yerel Seçimler,* Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, s. 112.

[68] Suavi Aydın&Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi,* İletişim, İstanbul, 2014, s.121.

1.2.5 *Yön* Dergisi ve CHP

1962 yılında *Yön* bildirisi, Türkiye'de birçok aydının imzasıyla gündeme gelmiştir. Yön bildirisi, dönemin sol hareketinin yeni siyasî ufkunun bir yansıması olmuştu. "Yön bildirisi"ne imza atanların birçoğu yine *Yön* adlı dergiyi çıkaracaklardı. Yön dergisinin tarihsel kökleri, DP'nin iktidar olduğu dönemde, evrensel liberal fikirde olan aydınların çıkarmış olduğu *Forum* dergisine (1954) kadar geriye götürebilir. *Yön* dergisindeki birçok yazarın, DP döneminde yapılan muhalefetten fikir yönünden farklılıkları bulunmaktadır.

Doğan Avcıoğlu[69] ve Mümtaz Soysal derginin ideolojik çizgisinin özünü, Kemalizm ve sosyalizm fikirleri çerçevesinde oluşturmaya çalışmışlardır. Bu sebeple, Yön hareketi 1960'lı yılların başında hem sol hareketin hem de CHP'nin Kemalist tabanının ilgisiyle karşılaşmıştır. Gökhan Atılgan, çalışmasında Yön Hareketi'nin Kemalizm veya sosyalizm düşüncelerini, ne ölçüde ve hangi tonda vurguladığının dışında, bu derginin Türk siyasetinin ve özellikle merkezdeki parti olan CHP'nin sola evrilmesinde önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir.

Yön dergisinde ele alınan konuların, CHP'nin 1965 seçimindeki söylemleri ile benzerlik taşıması dikkat çekiciydi. Partinin, 1965 seçimi öncesinde kamuoyunda *milli petrol* konusunu işlemesi veya yabancı sermayeye belli bir sınır getirmeyi vurgulaması ile *Yön* dergisinde ele alınan anti-emperyalizm konusu arasında bir paralellik bulunmaktadır. *Yön* dergisinde bu

[69] Doğan Avcıoğlu, 1960'ların ortalarında şekillenen Sol Kemalizm'in öncü ideologlarından birisidir. 1926'da Bursa'nın Mustafa Kemal Paşa ilçesinde doğan Doğan Avcıoğlu, Fransa'da siyasal bilimler ve ekonomi okuduktan sonra, 1955'te Türkiye'ye dönerek, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi'nde (TODAİE) araştırma asistanı oldu. CHP Araştırma Bürosu'nun kuruluşunda yer alarak, burada birçok rapor hazırladı. DP döneminin muhalif yayınları Ulus, Kim ve Akis'te yazılar yazdı, Metin Toker hapse girdiğinde Akis'i yönetti. 27 Mayıs 1960'tan sonra İnönü'nün kontenjanından Temsilciler Meclisi'ne girerek, 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda görev aldı. Kendisinin dışında Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren ve Niyazi Berkes'in ağırlıklı olarak yazdıkları, çok önemli bir aydın platformuna dönüşen, Türk aydın dünyasını çok önemli etkisi olmuş olan Yön'ü, 20 Aralık 1961-30 Haziran 1967 arasında 222 sayı çıkardı. 1965 seçimlerinde AP'nin ezici bir şekilde seçimi kazanmasının ardından Avcıoğlu'nun parlamenter sisteme inancı kalmamıştır. Yön dergisindeki yazılarında da, 'Filipin tipi demokrasi' veya 'cici demokrasi' argümanlarını kullanmıştır. Elçin Macar yazısında, 1960'lı yıllarda Avcıoğlu'nun üzerinde Yves Lacoste'un tesiri olduğunu belirtmiştir. Lacoste'un düşüncelerinden ilham alan Avcıoğlu, Peru, Libya, Mısır v.b gibi askerî rejimlerini yakından takip etmeye başlamıştır. 1967'de Yön'ün kapatılmasının ardından, 1968 yılında Bilgi Yayınlarından çıkmış olan *Türkiye'nin Düzeni* başlıklı eserini (2 cilt, 1968) kaleme almıştır. 1970'lere yaklaşıldığında, geri kalmışlık ve kalkınma temasının işlenmesinde öncülük etmiştir. 1968-1969 yıllarında, bağımsız senatör olan Cemal Madanoğlu'yla yakın temas kurmuştur. Yön dergisi çevresindeki Mümtaz Soysal dışında, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Uluç Gürkan, İlhan Selçuk v.b yazarlar, 1969 yılında "Devrim" gazetesini çıkarmışlardır. Devrim, 21 Ekim 1969-27 Nisan 1971 arası 79 sayı yayımlanmıştır. Avcıoğlu, Devrim'deki yazılarında askerin her zaman "ilerici" olduğunu vurgulamıştır. Avcıoğlu ve arkadaşları, 12 Mart'a gidilen süreçte, sol bir darbe beklentisi içerisinde olmuşlardır. Fakat 12 Mart 1971 günü saat 13.00'de açıklanan muhtıra metninden sonra, siyasî dengeler değişmiştir. Askerî muhtıranın açıklanmasından kısa bir süre sonra, Avcıoğlu ve diğer sol aydınlar tutuklanmaya başlamıştır. Ziverbey köşkünde işkenceye maruz kalan Avcıoğlu, darbeden sonra siyasî kariyerine devam etmek istememiştir. 1983 yılında da mide kanseri hastalığına yakalanmasının ardından hayata gözlerini yummuştur. Elçin Macar, "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi İdeoloji (Kemalizm),* C.2, Ed. Tanıl Bora& Murat Gültekingil, İletişim, İstanbul, 2015, ss.162-169.

konuyu en çok vurgulayanların başında gelen Doğan Avcıoğlu, Kurtuluş Savaşı'na atıfta bulunarak yazılarında ülkenin durumunu "İkinci Kurtuluş Savaşı'na" benzetmektedir. [70]

Atılgan, *Yön* hareketinin kendi düşüncesinin iktidarda olması için çabalarını iktidar stratejileri olarak ele aldığı kısımda çokça ayrıntılar verirken, ilginç anekdotlara da rastlanmaktadır. 1965 seçimi öncesinde *Yön* hareketi, TİP ve CHP'nin seçimde ortak hareket etmelerini dahi teşvik etmiştir. Avcıoğlu, anti-emperyalist mücadelede iki partinin yan yana olması ve bu iki hareketin dışında toplumun ileri kesimlerinin ortak bir mücadele içinde hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir. [71]

1.2.6 Türkiye İşçi Partisi

TİP, 1961 yılında, sadece 12 işçi tarafından kurulduğu zaman kamuoyu tarafından çok ilgiyle karşılanmamıştı. TİP, aydınların katılımından sonra Türk toplumu tarafından yakından takip edilmeye başlamıştır. 1962'de Mehmet Ali Aybar'ın genel başkan olması ve 1964 yılındaki ilk TİP kurultayından sonra, ülkede komünizm algısı, TİP üstünden oluşmuştur. Bu algı yaratıldıktan sonra Adalet Partisi ve Komünizmle Mücadele Derneği, 1965 seçimleri öncesinde TİP'e yapılan sözlü veya fiilî saldırılarda başat rol almışlardır.

Bu saldırılara bir örnek, TİP'in önde gelenleri Bursa'da bir parti organizasyonu gerçekleştirmek amacıyla toplanmışken Komünizmle Mücadele Derneği'nin bu toplantıyı sabote etmesidir. Bu derneğe mensup kişiler, organizasyona katılan kişilerin yaralanmalarına sebep olmuşlar; TİP'in demokratik hakkını kullanarak gerçekleştirdiği etkinlikte 7 kişi ağır bir şekilde yaralanmıştır.[72] Ülkede, sonradan adeta bir cadı avı ortamı yaşanmıştır.

CHP, 1965 seçimi öncesinde kampanyasında, Ortanın Solu söylemini benimserken TİP'ten dolaylı şekilde etkilenmiştir. CHP'nin komünist olduğu konusunda propaganda yapan sağ kesim karşısında ise CHP, TİP ile arasına mesafe koymuştur. CHP'li politikacıları başta İnönü ve arkadaşlarının 'ürkek' bir söylem geliştirmesinde ve TİP'le aralarına mesafe koyma istencinin, dönemin Soğuk Savaş düşünce ikliminin etkisi de olmuştur. Cumhuriyet yazarı Ülkü Azrak köşe yazısında, bir başka açıdan bakarak, CHP'nin bu yeni söylemini, kendisine yakın kesimleri aydınları ve üniversite öğrencilerini TİP'e kaptırmak istemediği için

[70] Gökhan Atılgan, *Yön-Devrim Hareketi,* Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.113.
[71] Atılgan, a.g.e, s.183.
[72] *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1965, s.2.

kullandığını ifade eder. [73] İsmet Paşa, toplumda hızla yükselen sol rüzgârın gücü kırılmış bir şekilde gençleri yanlarına çekme gayreti içerisinde olacaktı.

1.2.7 1965 Seçim Sürecinde CHP

1965 seçimi öncesi İnönü liderliğindeki koalisyon hükümeti azınlığa düşerek dağılmış ve kısa süre sonra seçim kararı alınmıştır. Karar alındıktan sonra, CHP kendisi için yepyeni bir söylemle **Ortanın Solu** çizgisinde hareket edecektir. Bu söylemin ortaya çıkış serüveni, bir gazetecinin partinin konumu üzerine sormuş olduğu soru üzerine, İnönü de kendilerinin Ortanın Solunda olduklarını söylemesiyle başlar. İnönü, yoğun kamuoyu baskısına rağmen söyleminden vazgeçmez, hatta "40 yıldan beri kendilerinin zaten Ortanın Solunda oldukları" yolunda daha radikal bir söyleme yönelir. Nitekim, Halk Partisi'nin sözcüsü *Akis* dergisinde Ağustos 1960'ta kaleme alınan bir yazıda (s.26) bu kavramın daha erken tarihli kullanıldığı da belirtilmelidir: "*(...) CHP'nin geniş halk kütlelerinin refahını en ziyade göz önünde tutan, sermayenin belirli ellerde terakümünün aleyhinde bulunan parti olduğunda zerrece tereddüt bahis mevzuu değildi. Şimdi, o istikamet biraz daha belirli şekilde tutulacak, memleket davalarının halli daha sosyalizan bir görüşle mütalea olunacaktı. Bu, eski partinin sosyalistliğe heves ettiği manasını taşımıyordu. Sadece, i'lerin üzerine noktaları konacaktı.* ***CHP ortanın solunda*** *Amerika'daki Demokrat Parti derecesinde yer alacaktı.*"[74]

---

[73] Ülkü Azrak, "Seçim Öncesinde Durum", *Cumhuriyet,* 25 Eylül 1965, s.2.

[74] "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 315 (18), 31 Ağustos, 24-27. CHP'nin Ortanın Solu söylemi ve buna bağlı ideolojik biçim değişmesi, merkezde olup sola evrilmesinde, hatta Türk sol düşünce ve hareketlerinin, legal veya illegal örgütlenmelerinin, aydın ve halk katmanlarının, asıl sınıf siyasetinin söylem-eylem düzeyinde radikalleşmesinde ulusal ve uluslar arası, bölgesel dış politik etmenlerin de rolü olduğu söylenebilir mi? Bunun incelemesi 1945 dönümünden başlayarak Soğuk Savaş'ın Türkiye'deki tarihyazımında ancak tek cepheli, tek boyutlu, sol-sağ fark etmez, iki konumlanış da çok-parçalı olarak bakılagelir. Biri diğerini ve birbirlerini hiç de soğuk bilim diliyle incelemiş de değildir. Bu zaten beklenemez. Fakat özellikle diplomasi ve siyasî ilişkiler tarihi alanında bu mümkün olabilir. Asıl Soğuk Savaş'ın 'super powers' denilecek, "eski" büyük güçleri de temsil edenlerin kurduğu Blok (Batı) ve bu Blok dışı (Bağlantısızlar, 3. Dünyalılar üzerinden de, Doğu Bloku) devletlerin devlet arşivlerine ve tabi, kutuplu düzende kendi toplumsal ve ekonomik dünya politikalarında, toplumlarını güden ve güdümleyen siyasal partilerinin (düşünce çevrelerinin) evraklarına, her bir devletin Türkiye'deki büyükelçiliklerinin (Türkiye ve çevre ülkeler) yazışmalarına, elçi ve politikacı hatıratlarına, basınına, yine bu devletlerin Paris-Londra-Bonn-Moskova-Washington ile Belgrad ile Atina-Ankara hattında karşılıklık ilişkileri ve Türkiye politikasının karşılaştırması yapılarak incelenmesi gerekir. Bu konu daha ayrıntılı incelemeye muhtaçsa da Küba Füze Krizi (1962) ve buna karşılık Türkiye'deki NATO füzelerinin SSCB'yi tehditinin, Stalin sonrası yönetimde SSCB KP 1. Sekreteri, Devlet Başkanı Nikita Kruşçev (1953-1964) tarafından uyarısı, nihayet Kıbrıs Davası'nda gelinen noktada, 1964 L. Johnson'un Mektubu ve değişen değil olmayan bir 'denge' siyaseti arayışından bahsetmek de mümkündür. Bu hayalkırıklığı ve turnusol kağıdı mektubun, birçok açıdan, modern özellikler taşıyarak sosyo-ekonomik, kentleşme-göç-sanayileşme, kalkınma sorunları, sosyo-kültürel alanlarda çözümler ve akıl, bilgi-görgü danışmak üzere taklide bırakılan ABD'nin ve Batı Avrupalılığın sadık askerî müttefiki olmak ile NATO'nun 'büyük' ve 'kurucu gücü' tarafından 'kenar' ve 'yeşil'e (kuşak'a) sarılmak istenen Türkiye'ye karşı örtülü tehdit içerdiği bilinir. Dünyada Sol ve Sol radikalizm de 'yükseliş'tedir, caziptir. Henüz 'sömürge kurtuluş hareketleri'nin çerçeve tartışmaları sürmektedir. Muhtemel

İnönü, merkez sağ politikacıların argümanlarını engellemek adına Nihat Erim'den de Ortanın Solu hakkında bir makale yazmasını istemiştir. Erim de, "New Deal" adlı makalesiyle makalenin yazarı Roosevelt'in politikasına vurgu yapmıştır. Bu makale, İnönü-Erim ikilisinin, ortaya attıkları Ortanın Solu'na bakış açısına ışık tutmaktaydı. CHP'nin önde gelen politikacılarının hepsinin, bu yeni söyleme aynı pencereden baktıkları söylenemez. Kamuoyunda, partinin önde gelen yüzleri olan Ecevit ile İnönü'nün bu yeni söyleme yükledikleri anlamlar arasında farklılıklar bulunduğu ileri sürülebilir. Ecevit, partisinin bu yeni söylemini sosyal demokrasiyle ilişkilendirecektir. Genç politikacı Ecevit, 1966 yılında yazmış olduğu *Ortanın Solu* adlı kitabında, "Türkiye'de üç yönlü bir sol akım basıncının olduğunu, ülkenin yönünün Batı'daki sosyal demokrasi"[75] olması gerektiğini anlatarak, aslında Roosevelt'in "New Deal" politikasına çok sıcak bakmadığı anlaşılabilir. Fakat İnönü ve Ecevit seçim kampanyası boyunca hiçbir zaman karşı karşıya gelmemişlerdir.

1.2.8 CHP'nin 1965 Seçim Kampanyası

CHP'nin, kamuoyuyla paylaştığı Ortanın Solu söylemine karşı, başta AP olmak üzere tüm merkez sağ partilerden olumsuz tepki gelmişti. CHP, 18 Ekim 1965 günü seçim kampanyasının başlamasından halkın sandıklara gittiği 10 Ekim'e kadar, tüm sağ eğilimli önde gelen kadroları **Ortanın Solu** söylemine karşı olumsuz yaklaşımlarını sürdürmüşlerdir. Seçim kampanyası sırasında CHP'nin, kendisine karşı yapılan algı yönetimleri karşısında, Partinin önde gelen politikacıları yeni cevaplar aramak zorunda kalmışlardır. CHP Genel Sekreter yardımcısı Suphi Baykam, Kastamonu mitinginde, komünist olmadıklarını halka şöyle ifade etmekteydi; "Ortanın Solunda olmak, işçi haklarını, planı, toprak ve vergi reformunu, köylünün karnını doyurmak istemek ve herkes için refah talep etmektir. Ancak bu

bir Sovyet saldırısında NATO desteğinin, altmışların ortasından Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar öngörülememesi ve ABD'ye karşı sarsılmaz zannedilen 'güven'in bu mektupla sarsılması, ambargolar çağına da girilmesi, 30 Ekim 1964'te Türk Dışişleri Bakanı'nın Moskova ziyareti, Johnson Mektubu'na cevaben "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır" çıkışıyla, Türk siyasetinde mecazî yorulan tavır, Soğuk Savaş bağlamında Türk siyasetinde güya daha dengeli bir siyaset güdüleceğini CHP açısıdan işaretliyordu. Öyle olup olmadığı da mesafelenerek incelenmiş değildir. Dolayısıyla CHP referanslı olsun veya olmasın Türk solunun (çok-biçimli, çok-parçalı yapısı) 'kültürlendiği kaynak yatak' sorunu, model ve referans ülkeleri, kişileri, metinleri, telif (veya birbirinden çeviri) eserler alt alta konularak bakılmalıdır; Türk solu ve Türk sağında Anglo-Amerikan, Alman, Fransız, Rus, Arap, Fars vd. çeviri edebiyatın güdümlü, montaj yorum ve değerlendirmeleri ve Türk telif toplumsal ve ekonomik entellektüel edebiyatının olup olmadığı bu metodoloji ile anlaşılabilir. Soğuk Savaş ve Sonrası düzlemde, daha önce de yekpare hiçbir zaman olmayan Avrupa ve Amerikan Solu'nun (numune ülkeleri neresi ise), sosyalizmlerinin tarihinin 'dönüşme' diskurunda (SSCB, Marx, Engels, Lenin, Troçki, Stalin ve diğer edebiyat, Mao,) 'liberal' sözcüğünün 'yeni', 'sol' ile beraber incelenmesiyle de olmalıdır. Atıf yapılan olaylar hakkında geniş bilgi için bkz. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar, 1919-1980*, Cilt 1, Ed. Baskın Oran, İletişim, İstanbul, 2001.

[75] Bülent Ecevit, *Ortanın Solu,* Tekin, İstanbul, 1965, s. 35.

suretle komünizme mani olunabilir."[76] İnönü'ye yakınlığıyla bilinen ve partinin önemli aktörlerinden biri olan Ali İhsan Göğüş de Baykam gibi topluma Ortanın Solu'nun komünizm düşüncesinden farklı olduğunu ve sert biçimde komünizme karşı yer alışlarını vurgulamıştır.[77]

CHP, 1961 seçim beyannamesinde "İlk Hedefler Beyannâmesi'ndeki temel kavramlara veya olgulara yer vermiştir; ancak bu konular 1965 seçimindeki kadar ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. 1965 yılındaki seçim kampanyasında CHP, değişik konuları halka ayrı ayrı analizlerle sunmuştu. CHP'nin "milli petrol" söyleminin köklerine inildiğinde; CHP'nin, 1954 yılında DDP'nin yabancı şirketlerin petrol aramasına izin veren yasal düzenlemelere karşı yaptığı muhalefete kadar gidebilir. İnönü, petrolün devlet tarafından işletilmesi politikasına olumlu bakmıştı. Yabancı şirketlerin, 1954 yılından beri, Anadolu coğrafyasındaki, yer altı kaynağından kontrolsüz bir kazanca sahip olmalarına İnönü ve partinin diğer aktörlerinin sıcak baktığı söylenemez.[78] Partinin seçimde vurgulamış olduğu diğer söylemler arasında, toprak ve vergi reformu gelmektedir. CHP, toprak reformu meselesine 1965 yılında 1961 yılına göre daha radikal yaklaşmıştır. 1961 yılındaki seçim kampanyasında toprak reformu meselesi yer almasına karşın, ilk koalisyonda Çukurovalı büyük toprak sahibi Cavit Oral'ın Tarım Bakanlığı'na getirilmesi, bu vaadin çok samimi olmadığını göstermiştir. İnönü, 4 Ekim 1965 günü Trabzon konuşmasında toprak meselesine yaklaşımını vatandaşlara şöyle anlatır; "Toprağı çok olandan bedeli karşılığı almalı; yarıcıdan, ortakçıya yaymalıdır. Bu, Ortanın Soludur."[79]

1.3 Ortanın Solu Bağlamında Türk Siyaseti ve Toplumu

1965 genel seçimi öncesinde partiler propagandalarını tamamladıktan sonra 10 Ekim günü vatandaşlar siyasî tercihi kullanmak için sandığa gitti. AP Süleyman Demirel'in önderliğinde %53,3 oy alarak büyük bir başarı kazanırken, İnönü'lü CHP %29,7'de kalmıştı.[80] İnönü ve partinin kurmayları, seçim öncesinde yeni bir slogan/söylem üretmelerine karşın partinin oyunda düşüş yaşamalarını engelleyememişlerdi.

---

[76] *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1965.

[77] Ali İhsan Göğüş, 1965 seçimi kampanyası sırasında CHP'nin Ortanın Solu düşüncesini kamuoyuna şöyle açıklamaktaydı; *"Ortanın Solu Ahmet, Mehmet meselesi değil, bu ülkenin meselelerinin halli davasıdır. Sol kelimesi, iddia edildiği gibi komünizmin bir işareti değildir. Komünist , "kahrolsun komünizm demekle değil, akıl yoluyla önlenir.*" Feroz Ahmad, a.g.e., s.316.

[78] Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol,* İletişim, İstanbul, 2013, s.210.

[79] *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1965.

[80] Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, Sevinç Matbaa, Ankara, 1966, s.370.

27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra, İnönü'nün başbakanlığındaki hükümetler istikrarsız sosyo-ekonomik politikalar yürütmüşlerdir. Buna Süleyman Demirel'in Ortanın Solu argümanına yönelik olumsuz propagandası da eklenince, CHP'nin seçimde oyunundaki düşme eğilimi kaçınılmaz olmuştur.

Dönemin birçok yazar veya araştırmacı eserlerinde, CHP'nin 1965 seçiminde yaşadığı başarısızlığın arka planına değinmişlerdir. O dönemin genç araştırmacı-gazetecilerinden biri olan İsmail Cem, CHP'nin genel seçimdeki başarısızlığını, partinin tarihsel kimliğine, misyonuna eleştiri getirerek açıklamıştır. Cem'e göre, İnönü ve onun politik kadrosunun öncülük ettiği bir "halka rağmen halk için" anlayışı vardır. Bu anlayıştaki 'halk için' kısmının 'halka rağmen' kısmı tarafından yenilgiyle sonuçlanarak mevcut CHP'nin bu anlayışı devam ettirmesinden ötürü halk başka partilere yönelmeye devam etmiş, bu anlayış sağ seçmen tabakasının güçlenmesini hızlandırmıştı.[81] Suna Kili eserinde, CHP'nin başarısız olmasını, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin kötü hatıralarının devam etmesinin yanı sıra darbenin İnönü ve partiyle ilişkilendirilmesinin etkili olduğunu belirterek açıklamıştır.[82]

CHP'nin seçimde büyük bir başarısızlık yaşamasının hemen arkasından parti içindeki tartışmalar ortaya çıkmıştı. Partinin eski siyasetçileri, seçimde yaşanılan başarısızlığın sebebinin, Ortanın Solu söyleminden kaynaklandığını düşünmüşlerdi. CHP'nin eski kuşak siyasetin temsilcileri, parti yönetimine eleştirilerini basına yansıtırlar. Eski siyasetçilerin, parti yönetimine eleştirilerinin yanı sıra 1965 genel seçiminde partisinin oylarının azalmış olması, İnönü'yü istifa kararına yöneltmiştir. [83] İnönü, Genel Başkanlıktan ayrılma düşüncesini yakın çalışma arkadaşlarıyla paylaşır. Kemal Satır ve İsmail Rüştü Aksal gibi politikacılar, o günkü

[81] İsmail Cem, *Türkiye Üzerine (Araştırmalar)* adlı kitabında 1965 seçimlerini CHP üstünden şöyle değerlendirmekte: "CHP devrimleri, iktisadi yapıdan daha çok siyasî yapıyı etkilemiştir. Türkiye'yi ileri bir siyasî yapıya kavuşturan bu devrimler, halka "sevimsiz" gelmiş, her devrimci partinin yarattığı olumsuz etkiyi, CHP bütün iktidarı sürecince ortadan kaldıramamıştır. Devrimci partilerin bir çeşit alın yazısı olan bu durumun, Türkiye'de uzun sürmesinin de çeşitli sebepleri vardı. "Halka rağmen halk için" çalışmaya başlamış, fakat sonradan sadece "halka rağmen" olmuş bir iktidarın hayali, o partinin hayali olan son 15 yıllık bütün olumlu çabalarına rağmen halkın gözünden silinmemiştir." İsmail Cem, *Türkiye Üzerine (Araştırmalar),* Cem Yayınevi, İstanbul, 1970, ss. 39-40.

[82] Kili, a.g.e., s.221.

[83] İsmet İnönü, siyasî hayatında yaşadıklarını veya düşüncelerini her gün aksatmamaya özen göstererek günlüğüne not eden bir siyasî figürdür. 1965 seçimi sonrasında partisinin düşük oy almasından dolayı bir öz eleştiri yapma gereksinimi duymuştur. O günlerde partinin genel başkanlığından ayrılma fikrini Kemal Satır ve İsmail Rüştü Aksal gibi politikacılara açmıştır. İnönü, partiden ayrılma fikrini günlüğüne şöyle yansıtır: "20 Ekim Çarşamba. Kemal Satır'a çekileceğimi açtım. İsmail Rüştü Aksal Bey'le görüşecek. Karar veçhile teklif edecek. Kemal Satır, Aksal ile görüşmüş. Benimle görüşecekmiş. Galiba kabul etmemiş. Aksal ile saat 17. 30'dan sonra 20'ye kadar görüşme. Zamanı değil diyor. Başka bir şey demiyor.", İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973),* haz. Ahmet Demirel, YKY, İstanbul, 2017, s. 709.

siyasî atmosferde istifa etmenin doğru olmadığını İnönü'ye belirtmişlerdir. İnönü, arkadaşların tavsiyesini de dinleyerek, partisini genel başkanlık görevini sürdürmüştür.

Bu süreçte, CHP'de muhafazakâr grup, Ortanın Solu söylemine yönelik sert eleştiriler yöneltmiştir. Grubun sözcüsü olan Turhan Feyzioğlu, parti yönetiminin yeni söyleminde sosyalizme kayabileceğini söylemeye başlamıştı. İnönü, hem kendisine hem de partisine eleştirilerin hızla ivme kazandığı, bu süreçte günlüğüne Feyzioğlu ve takımını azgın olarak nitelendirmişti.[84] 1965 sonrası, İnönü'nün politik tutum ve kararları kritik edildiğinde, Feyzioğlu ve arkadaşlarıyla ortak hareket etmeyecekti. İnönü günlüğünde bırakmış olduğu ifadeler, Feyzioğlu'nu artık bir rakip olarak görmüş olduğunun bir örneğidir.

Öte yandan, 1965 seçiminde Ortanın Solu söylemini içselleştiren yenilikçilerde parti içinde güçlenme çalışmaları yapma planlarını kurmaya gayret göstermişlerdi. İstanbul ve Ankara'da kulis hareketlerine başlayan yenilikçi grubun politik aktörleri, grubun liderliği için Bülent Ecevit'i düşünmüşlerdi. Ecevit ismi, koalisyonlar döneminde (1961-1965) Çalışma Bakanlığı döneminde işçilerin haklarının genişletilmesi konusunda yapılan iyileştirmeler nedeniyle kamuoyunda daha çok duyulmaya başlamıştı. Genç bir siyasetçi olan Ecevit başarılı bir Çalışma Bakanlığı yapması üzerine partinin bazı eski siyasetçilerin desteğini çekmeyi de başarmıştır. Ali Topuz, Ecevit'in eski siyasetçilerin desteğini kazanmasının yanı sıra onunla aynı kuşak siyasetçilerin de desteğini aldığını belirtmiştir.[85]

İki grup (muhafazakâr-yenilikçi) arasındaki rekabet, 16 Ekim 1966'da 16. Kurultay'a taşınmıştı. İnönü, kurultayın açılış konuşmasında, partisinin Ortanın Solu söyleminin devam ettireceğini belirtmesinin yanı sıra muhafazakâr kanatın hassasiyetine de özen göstermiştir. İnönü'nün konuşmasında, "*Cumhuriyet Halk Partisi, sosyalist parti değildir ve sosyalist parti olmayacak"*[86] şeklinde bir söylemi ifade etmesi, muhafazakâr kanada karşı temkinli yaklaştığının göstergesidir. İnönü, yenilikçilerin partinin hızlı ideolojik değişiminde bir frenleyici aktör olduğunu göstermiştir. İnönü'nün açılış konuşmasından sonra salondaki yenilikçi-muhafazakârlar arasındaki tansiyon devam etmişti.

---

[84] İnönü, a.g.e, s. 716.

[85] Ali Topuz yıllar sonra anılarında Bülent Ecevit'i genel sekreterliğe giden yolda desteklediklerini şöyle açıklamaktaydı: "Ecevit'i destekliyoruz, çünkü Ecevit daha çalışma bakanlığı döneminden beri çalışma hayatının demokratikleştirilmesine, toplu sözleşmeli, grev hakların verilmesine öncülük etmiş ve ortanın solu tartışmaları sırasında parti meclisinde yaptığı konuşmalarla kendini göstermiş bir isim.", Ali Topuz, *Ali Topuz Anlatıyor-1, Değişimi Yaşamak (1932-1972),* Doğan Kitap, İstanbul, s. 295.

[86] *17. ve 18. CHP Kurultayları arası dönemde Parti Meclisi Bildirileri ve Genel Başkanın Basın Toplantısı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1966, ss.11-12.

Kurultay'da gündem genel başkanlık seçimine geldiğinde, salondaki delegelerin çoğunluğu İnönü üzerinde uzlaşır şekilde görünmüştür. Seçimde İnönü'nün karşısına rakip Kasım Gülek çıkmıştır. Salonda bulunan partililer Genel Başkanlık konusunda farklı bir tercihte bulunmayarak, İnönü'yü tekrar genel başkan seçmişlerdi. Kurultayda, parti yönetimi seçimi, yenilikçiler ve muhafazakâr siyasetçilerin yarışına sahne olmuştur. İki grup, seçimde başarı kazanabilmek için kulis faaliyetlerine başvurmuşlardır. Bu sırada Ecevit'in başını çeken yenilikçiler, parti meclisi seçimi için anahtar liste uygulaması kararını çıkarırlar. Böylece, yenilikçilerin zaferin önü açılmış olur. Topuz anılarında bu yeni uygulama sayesinde, parti yönetiminin Ecevit'in listesinin hâkim olmasını sağladığını ifade eder.[87] Parti yönetiminde çoğunluğu alan Ecevit ve arkadaşları, genel sekreteri seçmede avantaj yakalamışlardır. Yenilikçilerin adayı Ecevit, genel sekreterlik seçimini zorlanmadan kazanır. CHP'de Ecevit'in genel sekreter olmasıyla partinin ideolojik evrilmesi hız kazanacaktı. Kurultay sonrasında genel görünüm değerlendirildiğinde, parti yönetiminde 63 yenilikçi üye dışında 8 muhafazakâr siyasetçinin de yer almıştır. Kurultay sonunda, 8 muhafazakâr siyasetçi, Ecevit ve arkadaşlarına muhalefet şerhi koymak için mücadele etmişlerdir. Feyzioğlu'nun başını çeken grup, kurultay sonuç bildirgesinde CHP, sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır." ifadesinin bulunması talebinde bulunmuştu.[88]

CHP'deki ideolojik rekabet, 28 Nisan 1967'de 4. Olağanüstü Kurultay'a taşınmıştır. İnönü kurultayda, Genel Sekreter Ecevit ve arkadaşları desteklemiş, Feyzioğlu ve arkadaşları CHP'de istifa etmişlerdir. Feyzioğlu ve onunla partiden ayrılanlar, Güven Partisi'ni kurmuşlardır. 1967'deki kurultayın arkasından gelişen olaylar dikkate alındığında, CHP'deki iç kavga sona ermemiştir.

1.3.1 *Ortanın Solu* Düşüncesi

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından MBK, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin Hukuk Fakültesi hocalarından anayasa taslağı hazırlamalarını istemişti. Ülkenin önde gelen anayasa hukuku hocalarının başlattığı çalışmalar sonucunda çalışmalarının sonucunda anayasa taslağı inşa edilmişti. Dönemin siyasî otoritesi olan MBK, hazırlanan anayasa taslağını halk oylamasına götürmüştür. 9 Temmuz 1961 günü yapılan halk oylaması % 38.3 hayır oyuna karşın %61.7 evet oyuyla sonuçlanmıştı. 1961 Anayasası, siyaset ve toplumsal yaşamda

[87] Topuz, a.g.e., s. 192.
[88] Kili, a.g.e., s.232.

özgürlük alanının genişletmişti. 1961 Anayasası[89] kabul edildikten sonra işçi hareketleri ivme kazandı. Ayrıca, TİP ve Çalışanlar Partisi gibi işçilerin haklarını merkeze alan siyasî oluşumların kuruluyor olması, o zamana kadar olagelen statik siyasî yaşamı da değiştirmişti. Siyasî partiler de, değişen siyasî döngü içerisinde siyasî ideolojilerini "sağ veya sol" kavramlar çerçevesinde biçimlendirecek sürece gireceklerdir.

1961 Genel Seçimi sonrası, CHP'li politikacıların partilerinin ideolojik konumlanışı hakkında yorumlarda bulundukları süreci başlatmışlardır. 27 Mayıs darbesinden sonra yapılan bu ilk genel seçimde CHP birinci parti olarak çıkmış olsa da, İnönü ve partinin önde gelenleri bu sonuçtan memnun olmamışlardı. AP'nin devamı niteliğindeki partiler, Meclis'te önemli ölçüde siyasette dengeleri değiştirecek güçte temsiliyet kazanmışlardı. Bu sebeple, CHP'de yenilikçi ve genç siyasetçiler partinin ve ülkenin gidişatı konusunda farklı yorumlar getirmeye çalışarak bir yön arayışına girmişlerdi.

Bu yön arayışının temelleri, seçim arkasından gelişen gündem konusuna bağlı olarak bir parti meclis toplantısında Turan Güneş ve Bülent Ecevit gibi politikacılarının konuşmalarıyla şekillenmişti. Bu iki politikacı konuşmalarında değişen Türk toplumu ve siyasî yapısını göz önüne alarak bir an önce partinin de kimliğinin de tekrar gözden geçirmelerini vurgulamışlardı. Güneş ve Ecevit konuşmalarında, partinin tabanının değişmesi gerektiğinden hareketle özellikle emeğe dayalı sosyal sınıflara hitap edebilen bir parti örgütlenmesini önermişlerdi.[90] CHP o günlerde muhafazakâr bir çizgide siyaset geliştirdiğinden ötürü, parti

[89] 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, MBK yeni bir anayasa yapılmasına öncülük ediyor. Darbenin ilk günlerinde MBK, İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar'a anayasa yapılması için ödev verir. Onar'ın başkanlığında yürütülen anayasa çalışmalarını Kurucu Meclis devam ettirmiştir. 1961 Anayasası, ülkedeki vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini koruma altına almıştır. 1961 Anayasası'nın temel hak anlayışını en çarpıcı biçimde yansıtan kural, 11. maddenin 2. fıkrasında yer alan "öze dokunma yasağı"dır. Bu kanuna göre, "kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz." Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam'ın kaleme almış oldukları "Türkiye'de Anayasalar" başlıklı makalede, 1961 Anayasası'nın, çağının temel hak ve özgürlüklerinin, hemen hepsini kapsayan geniş temel haklar getirdiği belirtilmiştir. 1961 Anayasası temel hakları üç bölüm altında toplamıştır. "Kişinin hak ve özgürlükleri, sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler, siyasî haklar ve ödevler." 1961 Anayasası, siyasetin sağ cenahının eleştirilerinin hedefinde de olmuştur. 1965'ten 12 Mart'a giden süreçte, seçim sisteminde değişiklik yapıldığı bilinmektedir. 12 Mart askerî darbesi gerçekleştiğinde, teknokratlar hükümetinin başbakanı Nihat Erim, anayasanın ülkeye bol geldiği söylemesinin ardından gelişen süreçte anayasanın değiştirilmesine öncülük etmiştir. 12 Mart darbesinin yaşandığı günlerde, gerçekleştirilen değişikliklerden bazıları şunlardır: 11. maddede ve başka temel hak maddelerinde yer alan sınırlama nedenleri genişletildi ve 11. maddeye temel hakların kötüye kullanılmasına ilişkin bir yasak eklendi; gözaltına alma süreleri, önce 7 sonra 15 güne çıkarıldı. Memurların sendikalara girmeleri yasaklandı. Hükümete yasa gücünde kararname çıkarma yetkisi tanındı. TRT özerkliği kaldırıldı. Bkz. Mümtaz Soysal-Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C.1, İletişim yay, İstanbul, 1983, ss. 28-42.

[90] Güneş ve Ecevit'in, parti meclisindeki konuşmalarında partileri adına köklü değişiklikler önermişlerdir. Parti meclis görüşmesinde, 1961 genel seçiminde partisinin aldığı başarısızlığı nedenlerini açıklarken çözüm yolunun nasıl olması gerektiğini şöyle açıklamaktaydı; *"Gittikçe küçülen bir parti olmak istemiyorsak, işçileri ve fakir köylü kitlelerini saflarımıza çekmenin yollarını aramalıyız. Çeşitli kategorideki vatandaşlar arasında, çıkar çelişmesi vardır. Hangi vatandaş gruplarını savunacağımızı seçmeliyiz. Bu çelişmelere gözümüzü kapatamayız."* Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi,* der. Hurşit Güneş, Agora, İstanbul, 2009, s. 69. Güneş'in, parti

meclisinde, Ecevit ve Güneş'in görüşlerine sıcak bakılmamıştı. Yenilik fikrinin merkeze alan siyasetçilerin görüşleri o gün parti meclisinde karar olarak çıkmamış bulunmuş olmasına karşın, Ortanın Solu düşüncesinin tohumları atılmıştır.

Ekonomik anlamda mı yoksa yurttaş-devlet karşıtlaması ile anlamlandırmak isteyerek 1970lerden itibaren başlayan, 1980 sonrası da devam eden sol tarihçiliğin (ve ondan kopyalayan her çevreden akademik) ifadesiyle "devletçi" çizgideki bir parti olan CHP'nin siyasal söyleminde reformcu bir çizgiye oturmasında ülkedeki değişen dengeler etkili olmuştur. İnönü ve parti kurmayları da değişen siyasal sisteme göre bir politika üretme gayesi içerisine girmişlerdir. Koalisyon sürecinden sonra AP'nin hızla oylarının artırmasına, TİP'in de üniversite öğrencilerinden destek görmesi, İnönü'yü arayış içerisine itmiştir.

CHP'nin öncü kadrosu siyasî yelpazede Ortanın Solu açıklamasına rağmen, yeni siyasî söyleminin içeriğini nasıl oluşturulduğu da tarih ve siyaset bilimsel açından önemli bir sorundur. 1965'in Türkiye'sinde anti-komünizm etkili olduğu için, Ortanın Solu argümanında da bunun izleri vardı. İnönü-Erim ikilisi seçim öncesinde, CHP'nin komünist bir parti olmadığını kamuoyuna açıkladığında aşırı akımların karşısında yer aldıklarını sürekli vurgulama gereği duymuştur. Bu yüzden, Türk toplumunda Ortanın Solu söylemini anlatmakta da sıkıntı yaşamışlardır.

CHP'liler 1965 seçimi için hazırlamış oldukları seçim programını ayrıntılamadıkları için, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partileriyle benzerlik yönleri azdır. İnönü ve onun yakın politik kadrosu, dönem siyasetine uygun bir programla hareket etmişlerdir. Türkiye'de siyasî süreçler göz önüne alındığında, kimi yorumcularca Ortanın Solu söyleminin de Kemalizmin "hegemonya"sı altında kaldığı yorumu getirilmiştir.[91]

1965 seçimi sonrasında Ortanın Solu söyleminin teorik anlamda zenginleşmesi, Ecevit'in, *Ortanın Solu* kitabına dayandırılır. Genç politikacı Ecevit, seçimden alınan gelen başarısızlığın ardından Ortanın Solu söyleminin anlatan kitapçık yazmaya karar verir. 1965 seçimindeki oy düşüklüğün nedeni olarak gören parti içi muhafazakâr politikacıların eleştirisinin de destek görmeye başlaması da dikkati çeken önemli bir husustur. Ecevit ve yakın çalışma arkadaşları, 1966 Kurultayı öncesi görüşlerini topluma ve partililere iyi

meclisindeki konuşmasından sonra Ecevit de onun sözlerine destekleyici açıklamalarda bulunur. "Parti giderlerinin zenginler eliyle sağlanması devam ettiği sürece, partilerinin kanılarını serbestçe söylemelerine ve tercihlerini açıklıkla koymalarına olanak yoktur. Yerel örgütümüzü de eşraf örgütü olmaktan çıkarmalıyız." Güneş, a.g.e., s.71.

[91] Sevgi Uçan Çubukçu, "Türkiye'de Merkez Solun Sosyal Demokratlaş(ama)ma Vakası", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Dönemler ve Zihniyetler),* C.9, İletişim, İstanbul, 2009, s. 526.

anlatabilmek için yoğun bir çalışma temposuna girmişlerdi. Ecevit'in *Ortanın Solu* kitapçığının yayınlanmasının ardından, yenilikçiler kendi görüşlerini daha iyi anlatabilme olanağına kavuşmuşlardı. Ecevit ve çalışma arkadaşlarının, partililer arasında Ortanın Solu söyleminin sözcüleri durumuna gelmesinde bu kitabın katkısı olmuştur.

Ecevit eserinde, Türkiye ve dünyadaki politik sistem hakkında fikirlerini de belirtmiştir. Soğuk Savaş döneminin bir siyasetçisi olan Ecevit, sol düşüncenin etkili oluşunu da "basınç" metaforuyla açıklamıştır.

1- Kuzeyden gelen sol basınç (Rusya'da ve Rusya'yı izleyen bazı Doğu Avrupa ülkelerinde oluşan aşırı sol akımlar)

2- Güney'den gelen sol basınç (Bazı Arap ülkelerinde oluşan sol akımlar)

3- Batı'dan gelen sol basınç (Batı Avrupa'daki sosyal demokratların hareketlerinin basıncıdır)

4- Uzakdoğu'dan gelen sol basınç [92]

1965 seçimi ve onun arkasından gelişmelerin ışığında, reformcu kanadın öncüsü Ecevit, CHP'nin "halkçılık"[93] görüşünü kritik etmeye başlamıştır. *Ortanın Solu* adlı eserinde, partisinin öncelikle halka yönelmesi gerektiğini gerekçeleriyle anlatmıştır. CHP'li politik aktörleri, "halkçılık" görüşünün nasıl olması gerektiğini de şöyle yorumlamaktaydı: "*CHP, halka gitmelidir. Ama halka gittiğinde yalnız uzatacak eli değil, söyleyecek sözü de olmalıdır. Halkta bir umut ışığı, bir inanç ateşi yakabilmelidir.*"[94] Dünyadaki ve ülkedeki siyasal gelişmeler ışığında Ecevit ve yenilikçi politik aktörlerin halkçılık yorumu her ne kadar partilerindeki muhafazakâr politikacıların tepkisinin çekmiş olsa bile, CHP'nin ideolojisinde farklılaşmayı da hızlandırmıştır.

1.3.2 1968 Kuşağı ve Türk Siyasetine Etkileri

1960'lı yılların ortalarından itibaren, dünyadaki siyasal sistemin temel aktörleri, başta Amerika ve Batı Bloku'nda bulunan devletlerde yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin yansımaları tüm dünyayı etkileyecek boyuta erişmiştir. Soğuk Savaşın etkili olduğu zaman silsilesinde Amerika'nın dış politikada Vietnam'da işlemiş olduğu insanlık suçları, Amerika

[92] Bülent Ecevit, *Ortanın Solu,* ss.35-6.
[93] M. Asım Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce (Kemalizm),* C.2, İletişim, İstanbul, 2002, s.272.
[94] Ecevit, a.g.e., s.99.

ve Avrupa'da muhalif gençlerin tepkilerine yol açmıştır. Amerika karşıtı protestolar, Batı dünyasında Fransa ve Almanya'da, gençlerin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Amerika'da, Avrupa'da Fransa ve Almanya'da muhalif gençlerin toplumsal başkaldırıları ülkelerindeki gündemi değiştirecek boyuta ulaşmıştır.[95] Batı dünyasının gençliği eğitim gördükleri üniversitelerdeki eylemleriyle[96] siyasal otoritelerine karşı çıkmaya başlamışlardır. Batı dünyasında ivme kazanan gençlik hareketleri, dönemin Türkiyesi'nin solcu gençlerine de ilham kaynağı olmuştur.

1968 yılında, Türkiye'nin solcu gençleri Fransa, Almanya, Vietnam'daki gelişmeleri ilgiyle takip etmişlerdir. Türkiye'nin 68 kuşağı ilham kaynağı olarak, Avrupa toplumlarının gençlerini örnek almışlardı. İstanbul ve Ankara'da üniversite gençliğin eğitim gördükleri okulları işgal etmeleri, dönemin basının ve siyasî otoritenin dikkatini çekmiştir. Üniversite işgalleri ve boykotlar, dönemin siyasetçi ve bürokrat sınıfın otoritesini de etkilemişti.

1968 yılında, öğrenci hareketlerinin yanı sıra işçiler ve topraksız köylülerde hak arayışlarına girişmişlerdir. İstanbul ve çevresindeki sanayi kentlerinde, işçilerin gerçekleştirmiş olduğu grevler de kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Gökhan Atılgan, "68'in Kapıları" başlıklı makalesinde, işçiler ve köylülerin gündelik siyasette atıf öznesi oluş süreçlerine değinmiştir. Bu çalışmasında, Türkiye'deki işçi eylemlerine *emekçi* kesimden katılımların olduğunu belirtmektedir.[97]

68 kuşağının etkili olduğu siyaset rüzgârında, topraksız köylüler de seslerini duyurabilmek için ülkenin bazı yerlerinde toprak işgalleri v.b yöntemlere başvurmuşlardır. Anadolu'daki topraksız köylülerin eylemleri kritik edildiğinde, sınıf bilinciyle hareket ettikleri tartışmalı bir

[95] Almanya'da ilk gösteri Batı Berlin'de yapılmıştır. Fransa'daki 1968 rüzgârının etkisiyle, öğrencilerle işçiler arasında ittifak yapılmıştır. 1 Mayıs 1968'de 30 bin işçi, SDS'nin çağrı yaptığı sendika konfederasyonlarının teşkil ettiği paralel korteje katılırlar. İki grup on gün sonra, acil yasalara karşı 50 bin kişinin katıldığı Bonn'da bir gösteri yürüyüşünde bulunurlar. Isabelle Sommier'e göre, Fransa ve İtalya'daki öğrenci hareketlerinin ivme kazanmasında üniversite, eğitim sorunları etkili olmuştur. İki ülkedeki öğrenci hareketlerine, işçilerin de eylemleri eklenince siyasal otoriteyi etkileyecek günler yaşanmıştır. 14 Mayıs'ta Nantes'daki Sud-Aviation şirketinin çalışanları fabrika işgalleri hareketini başlatmışlardır. 18 Mayıs'ta iki milyon grevci vardır; 20 Mayıs'ta sayıları 6 milyona ulaşmıştır. Isabelle Sommier, *Devrimci Şiddet,* çev. Işık Ergüden, İletişim, İstanbul, 2016, ss.40-2.

[96] London School Of Economics Mart 1967'de, Trente Üniversiteleri Kasım ayında, Madrid üniversiteleri Ocak 1968'inde, Leicester'dekiler Şubat'ta, Roma'dakiler Mart'ta, Columbia Üniversitesi Nisan ayında işgal edilmiştir. Sommier, a.g.e., ss.35-6.

[97] Atılgan, makalesinde işçi eylemlerindeki katılımcılar hakkında da birçok anektodlar vermektedir. Atılgan eylemlerinde orman işçileri, fırın işçileri, baraj, tütün gibi sektörlerden emekçi insanlar yer almışlardı. Gökhan Atılgan, "68'in Kapıları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, s. 336.

konuydu. Atılgan çalışmasında, 68 kuşağının gençlik hareketinin zihniyeti ile Anadolu'daki köylülerin eylemleri arasında bir benzerlik olduğunu örneklerle açıklamıştır. [98]

1968 kuşağının toplumsal hareketlerinin Ortanın Solu söyleminin şekillenmesinde etkisi olmuştur. İnönü ve Ecevit, 1968 yılında yaşanan toplumsal gelişmelere, dönemin merkez sağ politikacılarından farklı bakmaya gayret göstermişlerdir. 18 Ekim 1968 günü CHP 18. Kurultayı'nda tartışılan konu başlıkları arasında hem dünyada hem de Türkiye'de ortaya çıkmış olan gençlik hareketleri de yer almıştır. İnönü ve Ecevit kongrede yapmış oldukları konuşmalarında, 1968 kuşağının ülkedeki yansımalarını kritik etmişlerdir. İnönü, kongredeki yaptığı konuşmada, Türkiye'deki gençlik hareketlerinin temelinin, 1960'a dayanmış olduğunu belirtir. Bu konuşma, 27 Mayıs 1960 darbesi öncesi gelişmelerin, İnönü ve CHP'li politikacılar üstündeki etkilerini sürdüğüne bir örnektir.[99]

CHP Genel Sekreteri Ecevit, 1968'in dünyasını kritik ettiği konuşmasında İnönü'den farklı bir bakış geliştirmek istemiştir. Türkiye'deki öğrenci hareketleri ve Ortanın Solu söylemi arasında bir bağ kurmaya gayret göstermiştir.[100] 1968 gençlik hareketlerinin ivme kazandığı dönemde, örgütlü sosyal demokrat üniversite gençliği politik aktörler arasında Ecevit ve İnönü'yü desteklemişlerdir. Ecevit-İnönü ikilisinin, basına yapmış olduğu açıklamalarda, sosyalist veya Marksist olmadıklarını belirtme gereği duymuşlardır. Ecevit, sosyalist gençlik hareketiyle mesafe koymak için sosyal demokrat gençlik oluşumu SDDF'yi (Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu) desteklemiştir.

Ecevit, SBF'de düzenlenen bir etkinlikte (Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi) konuşma yaptığı sırada FKF'li[101] öğrencilerin protestolarıyla karşılaşmasının ardından saldırıya da maruz

---

[98] Samsun'un 15 köyünden 118 köylü "Amerikalı seni istemiyoruz" başlıklı bir bildiri yayımladı. Temmuz'da Malatya Akçadağ'ın 11 köy muhtarı Amerikan emperyalizmi ve ona çanak tutanların lanetlediklerini belirten bir bildiri yayımladı. Atılgan, a.g.e., s.337.

[99] İnönü, 19. Kurultayı'nda dünyadaki ve Türkiye'deki 1968 hareketlerini anlatırken partisinin ve kendi düşünsel dünyasına da ışık tutmuştur: "Türkiye'de gençlik hareketlerinin bütün dünya olaylarına nazaran dikkati çekmesi lazım gelen bir eskiliği ve bir niteliği vardır. Bizde gençlik hareketleri her yerden yıllardan önce 1960 arefesinde kendisini göstermiştir." *CHP 19. Kurultayı Parti Meclisi Raporu (8 Ekim 1968)*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, s.48. İnönü'nün konuşmasında 1960 öncesi gelişen olaylara işaret etmesi önemlidir. DP'nin son yıllarında başta Ankara ve İstanbul gibi kentlerde üniversite öğrencilerini Menderes ve hükümete karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdi.

[100] Ecevit'in, 19. Kurultay'daki konuşmasında, Ortanın Solu söylemini ön plana çıkarmış olması partideki yenilikçi görüşün bir tezahürüdür. "Bütün dünyada gençlik, hürriyete yaklaştırmaktadır. Batıyı daha çok sosyal adalete yaklaştırmaktadır ve bütün insanlığı barışa, birliğe ve tabiiliğe yaklaştırmaktadır. Bütün dünyada gençliğin öz istekleri, bizim isteklerimize uymaktadır. Gençlik, düzen değişikliği istiyor... Daha adil ve özgür bir düzen istiyor. Cumhuriyet Halk Partisi de böyle bir düzen değişikliği istemektedir." a.g.e., s.47.

[101] Fikir Kulüpleri Federasyonu, 17 Aralık 1965 tarihinde Ankara Valiliği'ne verilen kuruluş dilekçesiyle kurulur. Federasyonun kurulmasında, Ankara Üniversitesi'nin beş farklı fakültesindeki fikir kulüpleri öncülük etmiştir. Kurucular arasında Hüseyin Ergün, İsmet Özel, Kudret Ulutürk, Erdal Türkkan, Ümit Hassan, Ataol Behramoğlu, Zülküf Şahin, Taylan Türker, Şirin Yazıcıoğlu, Mevlüt Korkmaz, Talip Özay gibi isimler

kalmıştı. Bu olayda, Ecevit'e, sadece SDDF'li gençler destek çıkmıştı. Sosyal demokrat eğilimli genç öğrenciler, Ecevit'e yapılan saldırıyı sert bir şekilde eleştiren bir bildiri hazırlamışlardı.[102]

1968 yılında, Türk solunun aktörlerinin örgütlenmesinin karşısında sağ yapılanmalar da özellikle milliyetçi ve muhafazakâr görüşlü gençler arasında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. 1968-69 yıllarında, MTTB'ne (Milli Türk Talebe Birliği) ve Ülkü Ocakları'na, gençler ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu yapılanmalar da, dünyadaki Soğuk Savaşın düşünce ikliminin etkileriyle şekillenmişlerdi. Türk sağının belli aktörleri, 1968 yılında dünyadaki gelişmelerin Türk toplumu ve siyasetine olumsuz etkiler, imgeler, modeller, referanslar bıraktığı konusunda yorum getirmişlerdi. Bunun yanı sıra, Türk sağının MTTB eski başkanlarından Rasim Cinisli yapılan söyleşide, 1968 kuşağını tarihsel kökeninin 27 Mayıs sonrası döneme atıfta bulunmuştu. Cinisli, Türkiye'deki 68 kuşağını şöyle değerlendirmiştir:

> *1965 yılına kadar İsmet İnönü başbakandı. İsmet Paşa'nın o beş yıl içinde yaptığı bir tedbirler kanunu vardır.* ***Tedbirler kanunu*** *şu açıdan çok önemli. Biz de propagandanın etkisi kalıcı oluyor maalesef. Gençlerimiz de bu kalıcı propagandaların altında ne yazık ki inanarak o istikamette yürüyorlar. Tedbirler kanunu kısaca şunu söylüyor; Demokrat Parti'den bahsedenler, övenler, onun lehinde yazan ve konuşanlar bir yıldan beş yıla kadar hapisle cezalandırılırlar. Yani bir partinin geçmişini sorgulamak yasaktı. 27 Mayıs özgürlük getirmek için, demokrasiyi yaşatmak için yapılmıştı ve yaptığı kanun da budur. Bu kanun ne kadar daha devam etmiş. Bu kanun ne zamana kadar devam etmiş? 1969 yılına kadar.* ***Peki, bu 1968 kuşağı dediğimiz kahramanlar, yiğitler hangi hürriyete karşı mücadele vermişlerdir? Süleyman Demirel 1965 yılının sonunda başbakan oldu. 1965'in sonunda seçimler yapıldı ve iki sene sonra da tek başına iktidar oldu. 68 kuşağı hangi diktatöre karşı mücadele verdi? 1968 tarihindeki o gençler, yiğitler, kahramanlar hangi diktatöre, hangi zalime karşı demokrasiyi korudular?*** *Ne olmuştu? O yıllarda* ***Dev-Genç köylere kadar gitmiş ve su kullananın toprak***

bulunmuştur. FKF, 1968 kuşağının sosyalist kanadının gençlik eylemlerinin öncülüğünü yapmıştır. Üniversite gençliğinin, Amerikan karşıtı eylemlerinin içerisinde yerini almıştır. Üniversite öğrencilerinin Dolmabahçe'de 6.Filo karşıtı eylemi ve İzmir'de 6.Filo'nun gelişi üzerine yapılan diğer eylemlerin düzenleyicileri arasında FKF de olmuştur. 9-10 Ekim 1969 tarihlerinde gerçekleşen FKF Olağanüstü Kurultayı'nın ardından iç çekişmeler yaşanmıştır. Bir süre sonra da FKF'nin ismi Dev-Genç olarak değiştirilmiştir. Bkz. Levent Odabaşı, "Fikir Kulüplerinden Devrimci Gençliğe", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, ss.341-358.

[102] Rafet Uçkan makalesinde, 1969 yılında Ecevit'in SBF'de uğradığı saldırı karşısındaki SDDF'li gençlerin tutumlarına ve üniversite gençleri arasında görüş farklılığına ışık tutmaktadır. Uçkan çalışmasında Ecevit'e saldırı sonrası hazırlanan "Ecevit'e Vurulan Eller Kırılacaktır" başlıklı bildiriyi kritik etmiştir. Bildiride, CHP ve SDDF'nin diğer sol gruplardan ayrışmış olduğuna yorumu da yapılabilir. "Bunlar CIA'nın oyununu alet olan, bozuk düzenden kurtuluşu, halk iradesini hiçe sayarak saptırmak isteyen sosyalistlerdir." Ayrıntı için bkz. Rafet Uçkan, "Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* Ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, s.459.

işleyenin demiş, yani tapuyu reddetmiştir. Mülkiyet hakkını yok saymıştır. Marksizm'e özenerek sloganlarla köylüyü tahrik etmiştir.[103]

1968'in Türkiye'sinde toplumda sağ ve sol görüşlü yurttaşların karşı karşıya gelmesi çok zaman almayacaktı. 1968 yılının Şubat ayında, sosyalist gençler ve sendikaların organize etmiş olduğu, 6. Filo karşıtı gösterileri, kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Amerikan karşıtı gösterilere, Türk sağının gösterdiği refleks kanlı olaylara sebep olmuştu.[104] Türk sağının önde gelen dernekleri, Komünizmle Mücadele Derneği ve MTTB, kanlı olaylara sebep olacak süreci sürdürmüşlerdir. KMD'nin başkanı İlhan Darendelioğlu, Cağaloğlu'nda bir toplantıda yapmış olduğu konuşmada şunları söyle demiştir: "Pazar günü komünistler toplantı yapacak. Biz bu mitingde savaşacağız. Silahı olan silahıyla, olmayan da baltasıyla gelsin." [105]

16 Ocak günü, sağ görüşlü kitle öğrencilerin ve işçilerin aralarında bulunduğu yurttaşlara saldırmıştır. Türk siyasetinde ve tarihinde "Kanlı Pazar" olarak bilinen olayda, 2 kişi bıçaklanarak öldürülmüştür.[106] "Kanlı Pazar" olayından sonra, sağ ve sol görüşlü öğrenciler karşılıklı çatışma ortamına doğru sürüklenmeye başlamıştır. Deniz Gezmiş, Mahir Çayan gibi gençlik liderleri, belli bir zaman sonra "devrim" yöntemlerini[107] değiştirmeye karar vermişlerdi. Sosyalist üniversite gençlik liderlerini, dönemin siyasî otoritesine karşı muhalefetlerini anayasa dışında siyasî şiddete yönelerek aramaya karar vermelerine farklı bakanlar da olmuştur.

AP'li muhalif siyasetçiler ile eski DP'liler, affın senatodan geçmemesinin sorumlusu olarak, Demirel'i görmüşlerdir. 12 Ekim günü seçim öncesindeki AP'deki iç çekişmeler, Süleyman Demirel'in politik karizmasının zarar görmesine yol açtı. Sosyalist siyasetin öncüsü TİP, 1965

---

[103] Rasim Cinisli ile görüşme, 30 Kasım 2017, İstanbul.

[104] 19 yaşındaki üniversite öğrencisi Turan Erdoğan ve TİP üyesi Ali Turgut Aytaç ölmüştür. Gökhan Atılgan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat,* haz. Gökhan Atılgan, Ateş Uslu, Cenk Saraçoğlu, Yordam, İstanbul, 2015, ss. 612-3. 1969 Aralık ayında Amerikan Altıncı Filosu'nun İzmir'e gelişi sırasında Ülkü Ocakları Birliği Genel Başkanı Erol Kılıç'ın tepkisi ve eylemi, Türk sağının aktörlerinden farklılık taşımıştır. Kılıç, 6.Filo'nun İzmir'e gelişinden sonraki sözleri şöyle olmuştur: "Ortak Pazar emperyalist devletler lehine işleyen yeni bir kapitülasyon ve ikinci bir Sevr'dir." Suavi Aydın&Yüksel Taşkın, a.g.e., s.163.

[105] Atılgan, a.g.e., s. 613.

[106] Suavi Aydın & Yüksel Taşkın, a.g.e., s.163.

[107] 1969 yılında sol-sosyalist-komünist gençlik hareketleri zamanla "parlamento dışı muhalefet", illegal ve örnek üzere "kır gerilla" hareketine yönelmiştir. Dev-Genç'in Mahir Çayan kanadı, "devrimci" gençliğin gerilla yöntemine başvurmasına öncülük eder. Deniz Gezmiş ve Sinan Cemgil'in başını çeken grup, kırdan şehire yönelen mücadeleyi tercih etmiştir. Bu nedenle, "Dağcılar" olarak anılmışlardır. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Alparslan Özdoğan, Cihan Alptekin, THKO'yu (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu örgütünü) kurmuşlardır. Suavi Aydın&Yüksel Taşkın, a.g.e., s.187.

seçiminde *milli bakiye* seçim sisteminin etkisiyle, 15 milletvekiliyle meclise girmişti. TİP'in önde gelen siyasetçi kadrosu[108], Türkiye'deki 1968 gençliğine mesafeli politika izledi. [109]

Murat Belge'ye göre, TİP kadroları ile gençlik kitleleri arasında mesafeli durumun ortaya çıkmasında, başta Aybar olmak üzere TİP'in politik seçkinlerinin provokatif eylemlere karşı tutum sergilemeleri etkili oldu. Üniversite öğrencileri ile TİP yöneticileri arasındaki görüş farklılığı ortaya çıkmasında, SSCB'nin Çekoslovakya'yı ('Prag Baharı'nın kanlı bastırılması) işgalinin dünyada solun üstünde yaratmış olduğu travma da etkiliydi. Çekoslovakya'nın işgalinin ardından, Aybar, "Güler Yüzlü Sosyalizm" (*socialism with a human face*)[110] argümanını savundu. Aybar'ın Sovyetlerin Çekoslovakya işgalini eleştirmesi, parti içindeki çatlağı derinleştirecekti.[111] Bu durum, TİP'in bölünmeyle sonuçlanacak ve sonraki siyasal süreçte sosyalist siyasetin meclisteki ağırlığının azalmasına yol açacaktı.[112]

1968 yılının siyasî olaylarının etkileri, sol ve sağ politik aktörler üzerinde devam edecekti. Merkez sağın baş aktörü Demirel'in, toplumda ve siyasette ortaya çıkan değişim rüzgârı karşısındaki politik tutum ve politikalarının sonuçları, 1969 yılının sonbaharında yapılacak seçimde görüldü. 12 Ekim 1969 günü gerçekleşen seçimdeki sonuçlarda, AP oyların %46,53'ünü alarak birinci parti olmayı başardı. İnönü öncülüğündeki CHP'nin oyu ise % 27,36'da kalmıştır.[113] Bu seçim sonucu, İnönü ve çalışma arkadaşlarının inşa etmiş oldukları, Ortanın Solu argümanının toplum nezdinde karşılık bulmadığını göstermişti. 1969 seçimi ardından seçimdeki başarısızlık, CHP'deki ideolojik krizi devam ettirdi.

1.3.3 12 Mart'a Doğru CHP'nin Kimlik Sorunu

CHP'lilerin 12 Ekim 1969 günü genel seçim öncesi hazırlamış oldukları *Düzen Değişikliği* başlıklı seçim bildirisi, partinin, kadro ve düşünce ilişkisinde değişiminin somut örneğidir. *Düzen Değişikliği* programı, 1969 öncesi hazırlanan seçim programlarına kıyasla daha

[108] Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren, Çetin Altan, Nihat Salgın vd.

[109] Murat Belge ile görüşme, 10 Ocak 2018 İstanbul.

[110] Ayrıntılı bkz. Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi,* İletişim, İstanbul, 2014.

[111] TİP'in önde gelen lider politik seçkinleri Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran siyasî yaşamdaki anılarını, Uğur Mumcu'ya aktarmışlardı. Boran ve Aybar, Çekoslavakya işgaline karşı olumsuz bakmış olduklarını ifade etmişlerdir. Çekoslavakya işgali ve TİP'e etkileri yansımaları için bkz. Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık,* Umag yay, Ankara, 2010, ss. 26-27. Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş,* Umag yay, Ankara, 2012, ss.50-51. Hem Mehmet Ali Aybar hem de Behice Boran üzerine biyografi çalışmaları vardır. Bkz. Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim yay., İstanbul, 2002; Gökhan Atılgan, Behice Boran : Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, Yordam Yay., İstanbul, 2007.

[112] Feroz Ahmad, a.g.e., s.256.

[113] http://rapory.tuik.gov.tr/25-05-2018-10:43:20-99149876770352075917774226l5.html Erişim tarihi: 25.05.2018.

kapsamlıdır. Programı hazırlayan düşün takımı, dönemin geri kalmışlık paradigmasından[114] etkilenmiştir. Ecevit ve partinin reformcu kanadı, programın içeriğini biçimlendirmişlerdir. Partinin düşün takımı, seçim programında ülkenin temel sorunlarını altyapı ve üstyapı v.b kavramlarıyla açıklamıştır. Ecevit'in *Atatürk ve Devrimcilik* başlıklı eserinde, Cumhuriyet'in kuruluş dönemiyle ilgili yorumlamaları ile CHP'nin düzen değişikliği programındaki yaklaşım, saptamalar arasında benzerlikler gözükmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemindeki devrim algısını altyapı ve üstyapı argümanlarıyla değerlendirmiştir. Ecevit'e göre, bu dönemdeki modernleşmeci atılımlar, ülkedeki insanların ekonomik anlamda yaşamlarını yansımamış üstyapı devrimleriydi.[115]

Ecevit bunun yanı sıra Cumhuriyet'in bürokrat/yönetici sınıfının devrim anlayışına "zımmi" bir eleştiriyi, simgesel olarak 'şapka', 'modernleşme' üzerinden gerçekleştirecekti. Ecevit'e göre, Cumhuriyetin yönetici sınıfının modernleşme aracı olarak gördüğü şapka, Anadolu köylüsünün gündelik hayatında önemli bir yer teşkil etmemiştir.[116] Şapka devrimiyle ilgili değerlendirmelerine, CHP içinde muhafazakâr görüşün temsilcileri/ aktörleri karşı çıkış yapmıştı. CHP'nin en önde gelen siyasetçilerinden birisi olan Nihat Erim yaptığı açıklamayla, Ecevit'in 'Şapka Devrimi'nin halka yansımaları açısından cumhuriyetin modernleşmeci atılımlarını kritik etmesini sert bir şekilde eleştirmiştir. [117]

---

[114] 1960'lı yılların ortalarından itibaren, Türkiye'nin sol entellektüel dünyasında Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*, İsmail Cem'in *Geri Kalmışlığın Tarihi*, Stefan Yerasimos'un *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye* başlıklı eserleri tartışılmıştır. 1969 yılında, Ecevit de dönemin entellektüel ortamından esinlenerek, "Bu Düzen Değişmelidir" başlıklı eseri kaleme almıştı.

[115] Bülent Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik"* adlı eserinde, altyapı ve üstyapı tartışmalarını, ekonomik merkezden bakarak yorumlar getirmiştir. Ecevit'e göre, üretim ilişkilerinin değişmesi için en önemli aşama altyapı devrimi olduğundan ötürü erken Cumhuriyet'te yapılan devrimler, modernleşmeci atılımların üstyapı devrimidir. Bkz. Bülent Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik, Türkiye* İş Bankası yay, İstanbul, 2009, ss.49-51. CHP'nin 1969 *Düzen Değişikliği* programında, Ecevit'in düşüncesi bağlamında ifadeler yer almıştı: "Türkiye'de şimdiye kadar yapılan devrimlerin çoğu, daha çok üstyapı devrimlerin çoğu, daha çok üstyapı ile yani siyasal ve yönetsel kurumlarla, örgütlenmelerle, davranışlarla ve törelerle ilgili devrimlerdir.", *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz CHP'nin Düzen Değişikliği Programı,* Ulusal, Ankara, 1969, s.123.

[116] Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik* adlı eserinde Cumhuriyetin ilk yıllarında şapka devrimi sırasındaki gündelik durumunu kritik ederken, parti çalışmalarını yapmak için gitmiş olduğu Kastamonu'da halkın önünde konuşma yaptığı sırada gözlemleri yazıya dökerek zenginleştirmiştir. Ecevit, gözlemlerini anlattıktan sonra, köylüler hakkındaki yorumu şöyle olmuştu: "Bir üstyapı devrimi olarak, şapka devrimi ona değmemişti. Üstünden geçmişti." Bkz. Bülent Ecevit, a.g.e., s.59.

[117] Nihat Erim, çok partili sisteme geçerken, siyasetin içerisinde olduğu zaman boyunca CHP'nin en önemli siyasî aktörlerinden birisiydi. Erim'in, İnönü'nün yakın bir çalışma arkadaşı olması onun siyasî kariyerine hızla yükselmesini sağlamıştı. Erim, İnönü ekolünden çıkma bir politikacı olmasından ötürü partide Ecevit ve arkadaşlarına karşı mesafeli bir politika gütmüştür. Ecevit'in genel sekreter olmasından sonra popülaritesinin hızla yükselişe geçmesinden Erim gibi, partinin eski siyasetçileri de rahatsızlık duymuştu. Erim, 1969 seçimi sonrası kamuoyuna görüşlerini yansıtırken, Ecevit ve onun taşıdığı yenilikçi görüşü ciddi bir biçimde eleştirmişti. "Maziyi inkar edemezsiniz. Bu caiz değildir. Mazide Atatürk ve İnönü vardır"... " Fes yerine şapka getirilmesi halkın mutluluğuna ne kattı? dediniz. O zamanın şartları içerisinde fesi çıkarıp şapka koymak, bir yeni baş takmak kadar zordu. Atatürk o devrimleri yapmasaydı, alt yapı devrimlerine ulaşamazdı. Atatürk'ü

Orta'nın Solu argümanını şekillendiren reformcu kanat, köy ve köylünün sorunlarının önem vermiştir. Ortanın solcularının, köye ve köylüye yönelmesinde ülke siyasetinin sol cenahında yer alan TİP'in etkisi de olmuştur. CHP'nin köycü söylemini revize etmesinde, Türkiye toplumunun % 68.08'ının kırsal kesimde yaşıyor olması da önemli etken olmuştur.[118] 1969'de *Düzen Değişikliği* programında köylüye yönelik çözüm önerileri yer almıştı. Ecevit ve yakın çalışma arkadaşlarından oluşan politikacılar, seçim programında köylüye yönelik ***Toprak İşleyenin, Su Kullananın*** sloganını üretmişlerdir.[119] Ecevit ve partinin beyin takımı, 1969 seçiminden itibaren sıkça ***bozuk düzen*** metaforunun kullanırlarken, ülkedeki sosyal sınıflara daha çok hitap etme istençleri vardı. CHP'deki yenilikçi politik kadronun, 1969 seçiminde köylü ve işçiye yönelik vaatlerde bulunmasından öte partinin halkçılık görüşünü değiştirmeyi çabalamaya yönelmişlerdir.

Ecevit ve yakın çalışma kadrosu, Türk toplumunun zihninde yerleşmiş olan devletçi/ bürokratçı CHP algısının yerini halkı merkeze alana politikalar üretmeyi düşünmüşlerdi. Fakat, halkçılık konusunda muhafazakâr kanadını temsil eden politikacılar ile Ecevit'in misyonunda düşünenler arasında, siyasî görüş farklılığı ortaya çıkmıştı. Ayşe Güneş Ayata'ya göre, muhafazakâr politikacıların CHP'nin halkçılık görüşünün değişmesine şerh koymalarında "Kemalist ilkelere sadık kalınması ve partinin elitist yapısının devamı" yönündeki istektir.[120] Muhafazakâr siyasetin aktörlerinin 'Kemalizm' merkezli siyasetine karşı, Ecevit ve arkadaşları partinin, Atatürk'ü, Türk Devrimi'ni ve onun parça-bütün ilkelerini, dolayısıyla 6 Ok'unu, "halkçılık" üzerinden revize edilmesinden yana bir istenci dışa vurmaya başladıkları açıktır. *Ulus* gazetesinin 10 Kasım 1969 günkü başyazıda, Erken Cumhuriyet dönemindeki halkçılık anlayışının eleştirilmesi[121], tek parti döneminin politik seçkinlerinin devrimcilik anlayışının 'yüzeysel' olarak değerlendirilmesi dikkat çekiciydi.

---

reddederek CHP'li ve devrimci olmak mümkün değildir. Hele CHP'nin kurucusu olan Atatürk'ü, CHP'nin genel sekreteri eleştiremez." Uçkan, a.g.e, s.468.

[118] Gökhan Atılgan, "Sanayi Kapitalizmin Işığında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat,* yay haz. Gökhan Atılgan& Cenk Saracoğlu&Ateş Uslu, Yordam, İstanbul, İstanbul, 2015, s.526.

[119] "İnsanca bir düzen", a.g.e., s.130.

[120] Ayşe Güneş Ayata, *CHP (Örgüt ve İdeoloji),* Gündoğan, Ankara, 1992, s.84.

[121] *Ulus* gazetesinin 10 Kasım 1969 günkü başyazısında devrimcilik ve halkçılık temaları, kritik edilmiştir. Ulus gazetesinde, özellikle CHP'nin reformcu/ yenilikçi siyasetçilerin düşünsel bir hegemonyası olduğu yadsınamaz: "Devrimcilik, biçimsel bir devrimcilik; halkçılık, halka tepeden bakan bir halk patronluğu olmaktan öteye gidememiştir… Ekonomik ve toplumsal altyapı gereğince ve yeterince değiştirememiştir. Bu yapıda, geniş halk kitlelerinin yararına köklü değişimler gerçekleştirememiştir. Atatürk'ün halkçılığına rağmen, çevresindeki aydın bürokratlar halkı yalnızca güdülen bir sürü olarak görüyorlar; Atatürk'ün devrimciliğine rağmen, geleneksel feodal düzenden yararlanan mahalli eşraf, kendi durumlarını sarsacak altyapı değişikliklerini engelliyorlardı. Aydın- bürokrat-eşraf ikilisinin bu tutumu gerçek bir halkçılık ve devrimcilik uygulaması yapılmasını engelliyordu." İsmail Cem, *Soldaki Arayış,* İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 1994, ss.4-5.

Ulus gazetesindeki köşe yazısındaki argümanı, partideki yenilikçilerin görüşünün de tezahürüydü.

Ortanın Solu söyleminin halkçılık görüşünü şekillendiren politikacılar, ülkenin siyasî hayatındaki aydın sorununu sıklıkla vurgulamışlardı. Ecevit ve reformcular, CHP'nin tarihsel süreçlerini kritik ettiklerinde ülkedeki bürokrat ve aydın profilini gözden geçirmek gereğini duymuşlardır. Ecevit *Atatürk ve Devrimcilik* adlı eserinde, 1968 sonrası ülkedeki gelişmelere de göndermede bulunarak, Türkiye'de halkın aydınlar da kadar bilinçli ve en az onlar kadar bilgili olduğunu belirtmiştir.[122]

Öte yandan, CHP'de Ortanın Solu söyleminin ivme kazanmasıyla partinin laiklik konusunda görüşlerinde yumuşama yaşanmıştı. CHP'nin 1965 seçimi için hazırladığı programda toplumsal sorunlar arasında laiklik meselesi çok fazla kritik edilmemişti. Fakat 1969 seçimi için hazırlanmış olan *Düzen Değişikliği* programında CHP'nin laiklik yorumlamalarında değişmeler fark edilmişti: "*Cumhuriyet Halk Partisinin kuracağı düzende, insana, insan emeğine, insan yaratıcılığına, toplum yararına ve doğruluğuna en üstün değer verilecektir… İnsanlığa ve topluma hizmet, ahlakın temel ölçüsü olacaktır… Bu düzende, manevi değerler maddi güce üstünlük kazanacaktır… İnsan insanı, zümre zümreyi, kişiler veya yabancılar ülkeyi sömüremeyecektir… Bu düzenle herkes, düşünce ve inançlarında gerçek özgürlüğe kavuşacaktır*."[123] Ecevit, 1969 seçim programında ve propagandasında önemli bir slogan haline gelmiş olan *'Toprak Kullananın, Su İşleyenin'in'* salt sosyalizm düşüncesinden beslenmediğini anlatabilmek için İslâmiyet'e atıfta bulunmuştu.[124]

[122] Bülent Ecevit, a.g.e., s. 92-93.

[123] *İnsanca Bir Düzen*, a.g.e., s.132.

[124] CHP'nin 1969 seçiminde *Toprak Kullananın, Su İşleyenin* sloganını kullanması üzerine, toplumda olumsuz tepkiler de gelmişti. Ecevit de toplumdan gelen tepkiler üzerine sloganı içeriğin sosyalist argümanlardan ziyade İslâmî bir yönünün olduğunu ifade etmesi önemli sayılabilir. CHP'nin yönetici seçkinlerinin o zamana kadar olagelen siyasî yorumlamalarında laiklikten ödün verileceği kaygısı egemen olmuştu. Ecevit'in, sloganla ilgili açıklamaları da şöyle olmuştu: " … İslâm dini, 'toprak işleyenindir' der… Bu toprağı insana Allah vermiştir. Bu toprağın üzerinde kulların yaptığı adaletsizliğe kanun diye boyun eğemeyiz. Toprak Allah'ın; Allah'ın toprağını onu işleyen kullarına vereceğiz…" Cüneyt Arcayürek, *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit,* Detay yay., İstanbul, 2006, s. 40.

1.3.4. CHP'nin Değişiminde Önemli Bir Durak: 20. Kurultay

CHP'nin, 1969 genel seçiminde yaşamış olduğu başarısızlık beraberinde ideolojik ve politik kadro rekabetine yol açmıştır. Kemal Satır ve onunla birlikte hareket eden politikacı nüvesi ile başını Ecevit'in çeken reformcuların birbirlerine yönelik söylemleri sertleşmiştir. 1969 yılında Ecevit'in yazmış olduğu Atatürk *ve Devrimcilik* başlıklı kitabı, CHP'de parti muhafazakâr (: tutucu) siyasetçilerin sert eleştirilerine maruz kaldı. Muhafazakâr grubun öncüsü Satır, Ecevit'in politik söylemlerinin ve eylemlerinin, partinin tarihsel çizgisiyle uyuşmadığını vurguladı. CHP'deki ideolojik ve politik rekabet, 20. Olağan Kurultayı'nın 3 ay erken çekilmesine yol açmıştır. 20. Kurultay, 3 Temmuz 1970 günü toplandı.[125] Kurultayın ilk gününde delegeler divan başkanını seçmek için oylarını kullanmışlardı. Divan başkanlığına yenilikçi, Ortanın Solu içinden bir politikacı olan Ali Topuz seçilmişti.[126] Topuz'un divan başkanı seçilmesi, reformcuların, parti içindeki nüfuzunu da gösterir nitelikteydi. İnönü'nün kurultayda, partisinin yaşamış olduğu krize yönelik nasıl çözüm üreteceği de merak konusu olmuştu.

İnönü, partisinin ideolojik ve politik rekabetin hızla ivme kazandığı günlerde, Ecevit ve arkadaşlarına yakın bir politik tavır sergiliyordu. Bu sebeple, muhafazakâr siyasetçiler ile İnönü arasında engel, Ecevit olarak gözüküyordu.

İnönü, kurultaydaki açılış konuşmasında, partisinin çizgisinin Ortanın Solu'nda devam edeceğini belirtmesinin yanı sıra sosyalist düşünceye karşı sert tutumunu şöyle ifade etmiştir: "*Biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak esasları ve adı dışında, bir sosyalist parti olarak kullanılmak istemeyiz. Kendi adımız ve kendi prensiplerimiz, Ortanın Solunda reformları yapmaya, sosyal güvenlikleri kurup yürütmeğe elverişlidir. Biz, Cumhuriyet Halk Partisi olarak, kendi prensiplerimizi, kendi ihtiyaçlarımızdan doğan meselelerimizi ifade ederiz ve demokratik rejim ve onun seçimi içinde izlemeye devam ediyoruz.*" [127]

İnönü, kurultayda parti içi dengeleri gözeten bir konuşma yapmıştı. İnönü'nün konuşmasından ardından muhafazakâr grubun sözcüsü Kemal Satır söz hakkı alır. Satır, konuşmasının önemli bir bölümünü, Ecevit'e yönelik eleştirilere ayırmıştı. Ecevit'e yönelik sert söylemde bulunan Satır, konuşmasının devamında o günün Türkiyesi'nde baskı grupları/ dinamiklerinin (işçi,

[125] Kili, a.g.e., s.258; Topuz, a.g.e., s.355.

[126] Dönemin İstanbul il başkanı, Ali Topuz 20. Kurultayda divan başkanı seçilir. Topuz'un divan başkanı seçilmesi kurultayın gidişatı konusunda da ipucu niteliğindeydi. Bila, a.g.e., s. 240; Topuz, a.g.e., s.355; Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971,* Doğan, İstanbul, 2017, s. 359.

[127] *CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 20. Kurultay Açılış Konuşması*, s.13., Topuz, a.g.e., s.369; Kili, a.g.e., s.259.

köylü-çiftçi, toprak sahipleri v.b) toplumsal hareketlere katılımlarına mesafeli olduğunu da belirtmiştir.[128]

20. Kurultay'da İsmet İnönü Konuşma Yaparken[129]

Ecevit, Satır ve muhafazakâr grubun kendisine karşı eleştirileri cevaplandırmak üzere bir konuşma yapar. Kurultay'daki konuşmasında partisinin eski çizgisine atıfta bulunarak, bürokrat, aydın siyasetinin yerine halk merkezli siyaset izleyeceklerini ifade etti. [130]

[128] Kemal Satır, kurultayda yapmış olduğu konuşmada genel sekreter Ecevit'e yönelik eleştirilerini düzen tartışması üzerinden yaparken, öte yandan genel başkan İnönü'den destek istemektedir. Fakat, İnönü 20. Kurultay'da denge siyaseti gütmüştür. Deneyimli siyasetçi İnönü, Satır-Ecevit rekabetinde doğrudan grupları karşısına almadan politika izlemiştir: "Ecevit'le tam bir çelişme içindeyiz. Ecevit diyor ki, köylümüz Anayasanın kendine tanıdığı iktidarın tanımadığı bir hakkı kendisinde alıyor. Toprak reformu kanunla yapılmalıdır. Köylümüzün başkalarının tarlalarına tecavüzünü Anayasa men eder. Ben bu konuda Genel Sekreter ile karşı karşıyayım. AP toprak reformu yapmıyor diyerekten köylünün eyleme geçmesi ve toprakları işgal etmesi devrimci bir eylem midir, kanuna aykırı bir hareket midir? Genel başkanın açıklamasını istiyorum." Kili, a.g.e., s.260.

[129] *Fotoğraflarla Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayları 1919-2016,* haz. Onur Konuralp, Ankara, 2016.

[130] Ecevit'in kurultaydaki konuşması ortalama 2 saat sürmüştür. Genç siyasetçi, salonda yapmış olduğu konuşmasında Satır ve arkadaşlarının tezlerine/ eleştirilerini cevaplandırırken, partisinin ideolojik kimliği konusunda da yorumlamalarda bulunmuştur. Ecevit, CHP'nin halk merkezli politika izlemesi gerektiğini vurgularken, aydın-bürokrat bakış açısının işlevsiz olduğuna konusunda düşüncesi vardır: "Parti içindeki ihtilaflarımızı, Parti Meclisi'nde çözebilmemiz mümkün olmadığı için kurultayı toplamış bulunuyoruz. Ben, konuşmalarımda toprak işleyenin, su kullananın ilkesinin toprak reformu olduğunu söyledim ve savundum. Bu ilkeye inananlar da var, inanmayanlarda var. 1969 seçimlerinde oylarımızı artıramadık. %1 oranında oy kaybına uğradık. Oy kaybından sonra Ecevit'in iniş devresi başladı dendi ve bir huruç hareketi yapıp Ecevit'i iş başından bir an önce uzaklaştıralım havası esti. Kesin olarak şunu ifade etmek istiyorum ki, oy kaybına da uğrasak da belirlediğimiz seçim stratejisinden dönmemeye kararlıyım." Hakkı Uyar, a.g.e., s. 364.

20. Kurultay'da muhafazakâr grubun ana tezlerinden birisi, Ecevit'in yazmış olduğu *Atatürk ve Devrimcilik* adlı eserinde, Atatürk ve onun dönemine eleştirmesidir. Kurultay'da, iki grup arasındaki rekabet ve tartışma "redd-i miras" kavramı üzerinden yürütülmüştü. Ecevit, eseri üzerinden kendisini eleştirenlere karşı, Atatürk'ün yenilikçi yönüne atıfla cevap vermiştir.[131]

Kurultay'da, genel başkanlık seçimine sıra geldiğinde partililer tekrar İnönü ismi üzerinde anlaşırlar. Seçim sonucuna göre İnönü, 1.226 oyla genel başkan seçilir.[132] Kurultay'da asıl rekabet, parti meclisi için yaşanır. Muhafazakârlar-reformcular, parti meclisi seçimi için iki ayrı liste hazırlar. Satır ve Ecevit'in listeleri, parti meclisi için yarışır. Parti meclisindeki sonuç, partinin sonraki yapılanma sürecinde ideolojik konumlanışını da etkileyecekti. Seçim sonucuna göre, Ecevit'in listesi parti meclisine hâkim olmuştur. Ecevit'in listesi dışında sadece Kemal Satır ve Kemal Demir Parti Meclisi'ne girebilmişlerdir.[133] Demir ve Satır ikilisinin kısa bir süre parti meclisinden istifa etmesinin ardından Ecevit ve reformcu grup, partinin yönetiminde egemen olmuştur.

1.4 12 Mart 1971 Askerî Vesâyetinin Etkileri, Aktörler ve CHP

1.4.1 Sivil ve Asker İlişkileri

1969 seçiminden sonra Demirel'in başbakanlığında kurulan hükümet ekonomik politikalarda istikrarlı yol almıştır. Bu dönemde (1969-1971) toplumsal hareketlerin ivme kazanması hükümetin otoritesini etkilemişti. Türkiye'nin sağ ve sol ideolojilerin gençlik aktörleri keskin şekilde kamplaşmıştı. 1968 kuşağının sağ cenahının temsilcileri, kuruluşları, solcu gençlere fiilî saldırılarda bulunmuşlardır. Bu ortam içerisinde AP hükümeti ise çaresiz kalmıştı.

14 Mayıs 1969 günü İnönü, eski DP'lilerin siyasete dönmelerine olumlu baktığını belirtmiştir. Siyasî af konusunda Bayar'la da görüşeceğini, eski küskünlüklerin sona ermesi gerektiğini de ifade etmiştir. İnönü'nün eski DP'liler hakkında sözlerine partisinden olumlu eleştiriler gelmesine karşın, İnönü'nün siyasî af çıkışından rahatsız olan CHP'li politikacılar da

[131] Ecevit kurultaydaki konuşmasının bir bölümünü, *Atatürk ve Devrimcilik* adlı eseriyle kendisini eleştirenlere ayırmıştır: "Bugün huzurunuza Atatürk ve Devrimcilik adlı kitabımla çıkıyorum. Okuyunuz, inceleyiniz. Eğer Atatürk'e karşı bir cümle varsa bana oy vermeyin. Eğer Atatürk bugün olsaydı o da birtakım tabuları yıkardı. Nitekim Atatürk bütün tabuları yıkmış, kıyafet ve harf devrimlerini yapmıştır." Ayrıntı için bkz. Uyar, a.g.e., s. 366.

[132] Bila, a.g.e., s. 242.

[133] İnönü'nün isteği üzerine Kemal Satır ve Kemal Demir, Ecevit'in Parti Meclisi listesine alınmışlardır. İnönü, parti meclisinde muhafazakârlar ile yenilikçiler arasında bir denge kurmak ister. Fakat deneyimli siyasetçinin düşündüğü gibi olmayacaktır. Bila, a.g.e., s.243.

olmuştur. Bu kişiler, CHP'den istifa etmişlerdi. İnönü, siyasî afla ilgili sözünden dönmeyeceğini şu sözlerle açıklamıştı: "Kuyuya düşmüş birisini kuyudan çıkaracağım. Asla kararımdan dönmem."[134]

İnönü'nün, 27 Mayıs askerî darbesinden sonra eski DP'liler ile kurmuş olduğu yakın temas askerlerin politikalarıyla uyuşmuyordu. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ilk kez askerî zirve ile İnönü, siyasî konjonktürde karşı karşıya gelmişlerdi. Askerin rahatsızlığı, 19 Mayıs törenlerinde dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın İnönü'ye karşı tavrı ile hissediliyordu.[135] İnönü ve Demirel ikilisinin gayretleriyle, siyasî af ile ilgili tasarıyı mecliste görüştüğü sırada, askerî üst yönetimi Genelkurmay'da toplantı hâlindeydi.[136] Memduh Tağmaç, yasanın meclisten geçmesi hâlinde görevinden istifa edeceğini, Sunay'a belirtmiştir.[137] Askerî otorite, siyasî otorite üstünde tekrar tahakküm kurma arayışında olmuştur. Siyasî af tasarısı, İnönü ve Demirel'in gayretleriyle mecliste geçmesine karşın, senatoda takılmıştır.[138] 12 Mart 1971 darbesine gidilen süreçte, Türk sağının liderliğini üstlenen AP'nin içinde iç kriz yaşanmıştır. Demirel'in yönetimine muhalif 41 milletvekili, 1970 yılının bütçe görüşmelerinde isyan bayrağı açmışlardır. 41 milletvekili, Demirel'in hayata geçireceği bütçeye ret oyu vermişlerdir. Bu durum karşısında Demirel, başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır.[139] Demirel, kısa bir süre sonra başbakanlık koltuğunu tekrar oturmuştur. Fakat partisindeki krizi sona erdirmede başarısız olmuştur. Ferruh Bozbeyli ve arkadaşları, 18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti'yi kurmuşlardır. Bozbeyli'yi destekleyen politikacı çevresi eski DP'li aktörlerdir. Hüsamettin Cindoruk, Demokratik Parti'nin kuruluş sebebi ve sürecini şöyle değerlendirmiştir:

---

[134] Mehmet Ali Birand, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi,* İmge, Ankara, 2008, s. 189.

[135] 19 Mayıs törenlerinde askerler ilk kez İnönü'ye sırtlarını dönüyorlardı. O gün İnönü'yle selamlaşmayan Sunay, bayram mesajında da Anayasa değişikliğine karşı olduğu ilân etmiştir. Birand, a.g.e., s. 194.

[136] Birand, a.g.e., s.190.

[137] Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi,* İletişim, İstanbul, 2014, s.86.

[138] İnönü, 1969 seçimi sonrasında siyasal af konusunu gündeme taşıyarak, AP içinde bir ikilik yaratmayı da düşünmüştü. Öte yandan, eski DP'liler Demirel'in politikalarından memnun olmadıklarından dolayı eleştiri getirmeye başlamışlardı. İnönü bu sırada, eski rakibi Bayar'ı yanına çekip, Demirel'in parti içinde güçsüz bırakmayı da istemiş olabileceğinden siyasî af kanunu gündeme taşımış olduğu düşünebilir. Mehmet Ali Birand, a.g.e., s.196. İnönü, meclisteki yasa değişikliğinin kabul edilmesiyle ilgili günlüğüne şu notları düşmüştür. "15 Mayıs Perşembe. Mecliste kanun. 2. görüşme çıktı. (Nisap 300 olmak lazım). 309 oyla çıktı. CHP iştiraki 50. 5 red, 45 kabul. Bizim oyumuzla çıktı demektir. Meclis 20'ye kadar tatil. 17 Mayıs Cumartesi. Meclis grubunda toplantı. Bizi oya katılmamaya zorluyorlar. İnönü, bu kısımda baskı yapanların kim olduğunu doğrudan yazmamıştır. 18 Mayıs Pazar. Mecliste. Merkez yön. ve senato grup yön. toplantısı. Senatoda kanun komisyondan çıkmış. AP'nin oyları ile. Genel Kurula katılmak ve görevimizi yapmak lazım diye konuştum. Senatörlere bize hepimize çok baskı var." *İsmet İnönü Defterler 1919-1973,* haz. Ahmet Demirel, YKY, İstanbul, 2017, ss. 820-821.

[139] Mehmet Ali Birand'ın hazırlamış olduğu 12 Mart belgeselinde, Demirel 1970 yılının bütçe görüşmelerinin ardındaki süreci de değerlendirmiştir. Bkz. Birand, a.g.e., s.200.

Demokratik Parti aslında Celal Bayar ve arkadaşlarının başlattığı bir harekettir. DP'nin Yassıada'da mahkûm edilmiş siyasetçilerinin ortak bir hareketi gibi gözüküyordu. Çünkü yasakların kalkması için CHP'nin de desteği sağlandığı hâlde onunla ilgili yasa TBMM'de kabul edildi ama senatoya takıldı. Bayar ve DP'liler bunun sorumluluğunu Demirel'e yüklediler. Bütçeye hayır oyu vererek hükümet değişikliği yapmaya çalıştılar. DP hareketi, parti kurdu ve o zaman da eski Meclis Başkanı olan Ferruh Bozbeyli popüler bir adamdı. Onun etrafında bir siyasî parti teşekkül etti. Partinin gücü şu: Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Bayar, Gürsoy Hanım o partide, Adnan Menderes'in oğlu Mutlu Menderes de o da partide. Yani Menderes ve Bayar ikilisinin devamı olan ikinci kuşak DP'ye geçince güçlü bir hizip hâline geldi. Ben DP'yi AP'nin bir hizbi gibi görmüşümdür ama partileşti. [140]

12 Mart'a gidilen süreçte, ordudaki dengelerde değişmeye başlamıştı. 1970 yılında Faruk Gürler ve Muhsin Batur gibi subayların ordunun tepe yönetimde olmuş olmalarının ardından ülkedeki siyaset yeni bir safhaya geçmiş oluyordu. 1970'li yıllarından başlarında askerler arasında cunta eğilimleri tekrar ortaya çıkmaya başlamıştı.

Demirel, subayların cunta eğilimlerini öğrenmesine karşın, askerlerle karşı karşıya gelmemek için bir girişimde bulunmamıştı.[141] Öte yandan sadece askerler arasında değil, siviller arasında cunta eğilimleri gün yüzüne çıkmıştı. Doğan Avcıoğlu'nun başyazarlık yapmış olduğu *Devrim* gazetesinde yazarlar, askerlerin siyasette etkili bir güç olabileceklerini ürettikleri ***zinde güçler*** kavramıyla açıklamışlardı.[142] Avcıoğlu ve *Devrim* gazetesi çevresinin yazarlarının görüşlerinin de askerler arasında karşılık bulması cunta eğilimlerini pekiştirmişti.

Cunta hazırlıklarında Avcıoğlu ve arkadaşları, 27 Mayıs 1960 darbesinin önde gelen subaylarından birisi olan Cemal Madanoğlu ile temas etmeye başlamışlardı. Madanoğlu, darbenin fikir propagandasını askerler arasında genişletmişti.[143] Avcıoğlu-Madanoğlu ikilisi, yapmak istedikleri darbenin teorik yönlerini oluşturmuşlardı. Askerler arasında bazı subaylar da, Avcıoğlu'nun görüşleri bağlamında yapacakları reformlar için "Devrim" adında bir

[140] Hüsamettin Cindoruk ile görüşme, 28 Kasım 2017, İstanbul. Ferruh Bozbeyli'nin 1965-1970 arası siyasî olaylarını içine alan anı kitabı için bkz. Ferruh Bozbeyli, *Yalnız Demokrat*, Timaş yay., İstanbul, 2009.

[141] Demirel, askerler arasındaki cunta eğilimlerini öğrenmesine karşın, Batur ve Gürler gibi askerler arasında da popüler olan subayları tasfiye etmemesini sebebini şöyle açıklamaktaydı: "Ordunun bir zinciri var. Bu zincirde orduyu tasfiye ediyormuş manzarası verecek birtakım tedbirler alırsanız, yanlıştır. Eğer ben birtakım kimseleri keser biçer de birtakım hevesler uyandırırsam, o hevesler aşağıdan gelir, yukarıyı devirme istikametine gider. Ben doğruyu yaptım." Birand, a.g.e, s.210.

[142] Doğan Avcıoğlu ve "Devrim" gazetesinin köşe yazarları, *zinde kuvvetler* tanımlamalarında askerin ilerici olduklarını vurgulamışlardır. Ayrıntılı bkz. Özgür Mutlu Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu,* İletişim, İstanbul, 2016, ss.49-56.

[143] Madanoğlu ve arkadaşları, darbe hazırlıkları öncesinde bir taslak hazırlarlar. Bu taslağa göre, darbe yapıldığında Cemal Madanoğlu Devrim Konseyi Başkanı, yardımcısı ise Doğan Avcıoğlu'dur. Bu taslak planı, darbe yapıldığında sivil ve askerler arasındaki iş birliğinin örneğidir. William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset,* Alfa, İstanbul, 2014, s.232.

anayasanın taslağını hazırlamışlardı.[144] 9 Martçılar olarak bilinen grup hızlı bir şekilde örgütlenirken diğer yandan Batur-Gürler ikilisiyle de temaslarını sürdürüyorlardı. 1971 baharında Madanoğlu cuntası, darbenin planlarını tamamlamasının ardından planı uygulamaya koymuştu. Fakat bu 'sol' cunta girişimi sonuçsuz kalacaktı.

1.4.2 *Devrim* Gazetesi ve CHP

1969 genel seçiminde AP'nin seçimi kazanmasını, Türkiye siyasî tarihinde kırılma olarak yorumlayan çevrenin başında Avcıoğlu ve arkadaşları gelmiştir. 1969 yılında gerçekleşen genel seçimden kısa bir süre sonra, Avcıoğlu yeni bir dergi kurmanın arayışında olmuştur. Bu arayışının sonucunda, 21 Ekim 1969 günü tekrar bir bildiri ilân edilir. 21 Ekim günü açıklanan bildiride, *Devrim* gazetesinin kurulduğu kamuoyuna ilân edildi.[145] Avcıoğlu'nun öncülüğünde kurulan *Devrim*'de Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi genç isimler editörlük görevini üstlenmişlerdir. Avcıoğlu'nun yanı sıra İlhami Soysal, Çetin Altan, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Nimet Arzık, İlber Ortaylı, Oktay Akbal gibi aydınlar da yazılarıyla, gazeteye renk katmışlardır. [146]

Devrim'i yayımlayanlar (Avcıoğlu, Soysal, Cemal, Gürkan), 1967 yılında kapatılan *Yön* dergisinin misyonu ve görüşünden farklı bir gazete inşa etmeyi amaçlamıştır. Avcıoğlu ve çevresi, zinde kuvvetler olarak tanımladığı kesimi önemsemiştir. Devrimin okur kitlesinin zinde kuvvetler, kesimler (askerler) oluşturmuştur.[147] *Devrim* gazetesi çevresine göre, parlamenter demokrasi, siyasî seçkinlere bakış açısı olumsuz imge taşımaktaydı. Avcıoğlu ve çevresi, Türkiye'deki demokratik hayatı, "Filipin demokrasisi", "cici demokrasi", "sandık demokrasisi" olarak betimlemiştir. Avcıoğlu, *Cici Demokrasi* başlıklı ülkedeki politik aktörlerinin (iktidar-muhalefet partileri), oligarşi düzeninin parçaları olduklarını belirtmesinin

[144] 1970'li yılların başında askerler arasında en çok okunan kitaplar arasında Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* bulunmaktaydı. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası gerçekleşen reformlar ile Avcıoğlu'nun görüşleri arasında benzerlik taşımaktaydı. Askerler planlamış oldukları darbe sonrası yapacakları reformları 27 Mayıs referanslı mevcut yapıyı göz önünde bulundurarak tasarlar. Taşkın&Aydın, *Devrim* anayasasındaki reformların, 3. Dünya anlayışının izlerini taşıdığını düşünmektedirler. Yüksel Taşkın&Suavi Aydın, a.g.e., s.195. İsmet Akça ise, Avcıoğlu-Madanoğlu askerî cunta yanlılarının düşünsel dünyasında otoriter yönetim tarzının etkili olduğunu düşünmektedir. Akça, Madanoğlu çevresinde şekillenen darbecilerin, yönetime geldiklerinde Baas rejimlerine benzer bir sistem getireceklerini düşünmektedir. İsmet Akça, "12 Mart Müdahalesi: İthal İkameci Kapitalizm, Sınıf Dinamikleri ve Bürokratik-Otoriterizm", *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler,* haz. Mehmet Öznur Alkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, s.261.

[145] Ulus, a.g.e., s.111.

[146] Ulus, a.g.e., s.112.

[147] Tanıl Bora, *Cereyanlar (Türkiye'de Siyasal İdeolojiler),* İletişim, İstanbul, 2017, s.611. Ulus, a.g.e., s.112.

yanı sıra yazısının sonunda 27 Mayıs askerî darbesine göndermede bulunarak, "darbe" olgusunu okuyucularına hatırlatmıştır. [148]

1969 yılından itibaren, *Devrim'*de yayınlanan Avcıoğlu'nun yazılarında, siyasî aktörler arasında özellikle Ecevit'i hedef tahtasında oturmaya başlamıştır. Avcıoğlu yazılarında, dönemin ana muhalefet partisinin genç Genel Sekreteri Ecevit'in temel misyonuna "halkçılık" görüşü olmak üzere, ordu-siyaset yaklaşımına septik bakmıştır. Avcıoğlu, "Ecevit ve Atatürkçülük" başlıklı yazısında, Ecevit'in *Atatürk ve Devrimcilik* eserini hatırlatarak, genç genel sekreterin halkçılık görüşünü, "halk dalkavukluğu" olarak betimlemiştir.[149] Avcıoğlu'na göre, Ecevit örneğinde bu halk dalkavukluğu, Kemalizm ve gerçek halk devrimciliğinden uzaklaşmak demektir.[150]

1970 yılında, CHP'nin 20. Olağan Kurultayı günlerinde, Avcıoğlu, "CHP Kurultayı " başlıklı yazısında, Ecevit ve takımını bozuk düzenin temsilcileri olduğunu, dönem politikacılarından farkları kalmadığıyla ilgili argümanını okuyucularına aktarmıştır.[151] Avcıoğlu'nun Ecevit'e yönelttiği eleştirilerinin devamlılık göstermesinden kısa bir süre sonra, *Devrim* gazetesinden çatlak bir ses yükselir. Hasan Cemal (*Devrim* Gazetesi editörü), *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* başlıklı anı kitabında, Avcıoğlu'nun planına göre, askerî darbeye zemin oluşması için Ecevit'in bir alternatif olmamasının amaçlandığını yazmıştır. Ecevit'in yıpratılarak alternatif politikacı hâline gelmesi engellenmek istenmiştir. Hasan Cemal, Ecevit'in güçsüzleştirilme fikrine ve uygulamasına gazetede tek karşı çıkan kişinin, İlhan Selçuk olduğunun altını çizerek vurgular.[152] *Devrim* gazetesinde yazarlar genellikle Avcıoğlu'nun siyasî tasavvurunu, öngörüsünü destekledikleri için Ecevit'in yıpratılma propagandasını desteklemişlerdir. Uğur

---

[148] Doğan Avcıoğlu, "Cici Demokrasi" başlıklı yazısının son kısmında ülkedeki siyasî aktörlere tehditkâr bir üslupla, 27 Mayıs askerî darbesini hatırlatmıştır: "Meşruiyetini tamamen yitirme yolundaki politikacılar oligarşisine bizim söyleyeceğimiz, Anayasa'nın daha ilk satırlarında "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni yapan Türk milleti" yazdığını hatırlatmaktan ibaret kalacaktır." Doğan Avcıoğlu, "Cici Demokrasi Üzerine", *Doğan Avcıoğlu Rejim ve Devrim,* Yay. Haz. Doğan Yurdakul, Tekin Yay., İstanbul, 2017, s. 97.

[149] Avcıoğlu, "Ecevit ve Atatürkçülük" başlıklı yazısında, Ecevit'in halkçılık görüşünü "sandıkçılık", "halk dalkavukluğu" kavramlarıyla açıklamıştır: "Sandıktan çıkmadı diye, Atatürk döneminin devrimcilikte yetersiz kaldığını ileri süren Ecevit, oy goygoyculuğundan ibaret bu halk dalkavukluğunu, Halkçılık ve Devrimcilik etiketiyle sunmaktadır. Tutucu güçler yararına işleyen sandıkçılığı, Halkçılıkla eş anlamlı kullanmaktadır. Halkı değil, ama halk sömürücülerini gocunduran devrimci gençlik ve öğretmen hareketlerinden halk kızar gerekçesiyle uzak durmaktadır." Doğan Avcıoğlu, "Ecevit'in Atatürkçülüğü", *Doğan Avcıoğlu Rejim ve Devrim,* Yay. Haz. Doğan Yurdakul, Tekin yay., İstanbul, 2017, s. 79.

[150] Avcıoğlu, Ecevit'in halk dalkavukluğunu, gerçek halk devrimciliğiyle ilgisi olmayışını şöyle betimlemiştir: "Ecevit, sandıktan çıkarak, Atatürk'ün başaramadığı büyük devrimleri başarmak iddiasındadır. Sandıkçılık ile devrimciliği, Halkçılık ile halk dalkavukluğunu karıştıran bu yeni tip devrim anlayışı, Ecevit'in özlediği halk devrimine ulaştırmayacak; ama onu Kemalizm'den ve gerçek halk devrimciliğinden uzaklaştıracaktır." Avcıoğlu, a.g.m, s.79.

[151] Doğan Avcıoğlu, " CHP Kurultayı", *Yön ve Devrim Yazıları,* İleri Yay, İstanbul, 2006, s. 748.

[152] Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım,* Everest, İstanbul, 2012, s. 152.

Mumcu ve Çetin Altan köşelerinde, Ecevit karşıtı yazılarıyla okuyucuları üzerinde algı operasyonu gerçekleştirmişlerdir.[153]

1.4.3 12 Mart 1971 Askerî Darbesi ve CHP'ye Yansımaları

12 Mart 1971 günü ülkedeki vatandaşlar, radyoları açtıklarında, TSK'nin iktidara karşı bir askerî muhtıra vermiş olduklarını öğrenmişlerdi. Radyodan okunan muhtırada, Atatürk ve reform vurgusunun yapılmış olması dikkat çeken bir noktaydı: "*Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve umutsuzluğu giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirilerek mevcut anarşi durumunu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkilap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir*." [154]

Muhtıranın altında Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu imzaları bulunmaktaydı. Böylece 12 Mart darbesi emir-komuta zinciri hâlinde yapılmıştı.

Askerî muhtıranın açıklanmasından sonra sol kuruluşlar, sendikalar muhtırayı desteklediklerinin belirtmişlerdi.[155] Öte yandan iktidardaki AP'nin lideri Süleyman Demirel, muhtıra sonrası başbakanlıktan istifa ettiğini tüm kamuoyuna açıklamıştı. Demirel'in istifası üzerine, askerlerin kontrolünde yeni bir başbakan arayışına başlanmıştı. CHP tarafında İnönü, 12 Mart askerî muhtırasının açıklanmasına karşı bir açıklama gereği duymuştu. İnönü 24 saat içinde darbenin asıl hedefinin ne olduğunun da belirginleşeceğini de ifade eder.[156] İnönü, 15

---

[153] İlhan Selçuk, Avcıoğlu'nun *Devrim* gazetesiyle olumsuz Ecevit imgesinin toplumda yerleştirilmesine karşı çıktığı yazılarına son vermiştir. Selçuk'tan sonra gazetede Uğur Mumcu yazmaya başlamıştır. Mumcu, Avcıoğlu'nun çizgisini tamamen onayladığı için Ecevit'le ilgili yazmış olduğu yazıda, genç Genel Sekreterin halkçılığını "tatlı su devrimciliğine" benzetmiştir: "Ecevit'e hatırlatalım ki, ülkemiz koşullarında cici demokrasisinin baş şampiyonluğuna çıkmak, sınıfların üretim araçları üzerindeki tekelini savunmak demektir! Siyasi romantizmin hiçbir yaldızlı kavramı bu gerçeği değiştirmez." Hasan Cemal, a.g.e., s.153.

[154] *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.1.

[155] 12 Mart askerî darbesinin arkasından sivil toplum kuruluşları, sendikalar ,sol gruplarından bazıları (DİSK, Türk-İş, Dev-Genç, Devrimci Avukatlar Derneği, Türk Hukuk Kurumu) desteklediğini belirten mesajla yayımlamışlardı. Ayrıntılı bkz. *Milliyet 1971 Almanağı,* s.67.

[156] Semih Eryıldız yapılan söyleşide, İnönü'nün 12 Mart ara rejimi sürecindeki politika değişimini Kurtuluş Savaşı dönemine atıf yaparak açıklamıştır: "İsmet Paşa için en önemli şey, Mustafa Kemal 1920'de Meclis'i kurmuş ve 1922'de Sakarya'ya geldiklerinde dahi kapatmamışlar adamlar için ilk ölçü meşruiyet ve Meclis'in kapanmamasıdır. İsmet Paşa askerlerden Meclis'in kapanmayacağı ve kan dökülmeyeceği garantisini aldıktan sonra Nihat Erim hükümetine razı oldu." Semih Eryıldız ile yapılan görüşme, 5 Aralık 2017, İstanbul.

Mart günü partisinin ortak grup toplantısındaki konuşmasında muhtıraya karşı demokrasi yönünde olduğunu tekrarlamıştı.[157]

CHP'de 12 Mart'ın ilk günlerinde askerî muhtıraya karşı çok farklı bir görüş kamuoyuna yansımamıştır. Ecevit ile İnönü'nün parti politikaları veya askerî yönetim hakkında düşünsel farklılıkları o günlerde yoktu. İnönü 15 Mart'ta partisinin ortak grup toplantısında gerçekleştirmiş olduğu konuşmanın ardından, Türkiye'nin siyasî durumuyla ilgili farklı yorumlarda bulunmaya başlamıştır. 15 Mart 1971 günü İnönü Amerika merkezli CBS TV muhabiri Fenton'un sorularını cevaplandırırken, 12 Mart askerî yönetimine karşı sert yorumlardan kaçınmaya özen göstermiştir. Amerikalı muhabirin sorularını cevaplandırırken Türkiye'nin siyasî hayatıyla ilgili ümidini şöyle ifade etmiştir: "*Geçen 24 saat, memleket için çok önemli bir devre idi. Büyük hadiselerden sonra, ne gibi olaylar ve ne gibi ihtimaller belirebileceğini, bütün dünya ile beraber biz de vatandaşlar olarak merak ediyorduk. Fakat size kalp huzuru ile söyleyebilirim ki bu geçen 24 saat zarfında, Türkiye, millet olarak bünyesindeki sarsılmaz metanetinin bir defa daha örneğini vermiştir."* [158]

Türkiye siyasetinde gündemin asıl meselesi, Demirel'in istifasıyla boşalan başbakanlık koltuğuna kimin oturacağıydı. Ülkenin siyasî hayatında ilk defa partiler üstü bir anlayışla bir başbakan arayışına girişilir. Cumhurbaşkanı Sunay, siyasî krizi (başbakan) çözebilmek için Demirel dışında tüm siyasî aktörlerle görüşür. Sunay'ın siyasî aktörlerle yapmış olduğu görüşme trafiğinden sonra Nihat Erim ismi ön plana çıkar. Siyasî otoritenin Erim'in başbakan olmasının istemesindeki amacı, partiler üstü anlayışı gerçekleştirmektir. Erim'in CHP'li bir politikacı olduğu bilindiğinden kurulacak güya partiler üstü hükümete başbakan olarak atanması politik tezattır.

Erim'in, partiler üstü hükümette başbakan olabilmesi için CHP'den istifası gerekiyordu. Fakat CHP liderinin geçiş hükümetinde Erim'in başbakan olmasını izin verip vermeyeceği de kamuoyunca merak ediliyordu. 18 Mart günü, İnönü'nün, Erim'in başbakanlığa onay

---

[157] İnönü, 15 Mart 1971 günü CHP ortak grup toplantısında demokrasiyi ön plana alan bir konuşma yapmıştı. 12 Mart askerî muhtırasından sonra ilk yaptığı açıklamadan farklı bir açıklamada bulunmamıştı. "Demokrasiye inanıyorsak seçimle gelecek bir hükümetin yetkisi nispetinde bu reformları kabul etmek zorundayız. Denilebilir ki, seçime gidildiğinde gene böyle bir meclis gelebilir ve hiçbir şey olmayabilir. O zaman dertler devam edecek demektir. En kötü ihtimalle gene bugünkü duruma gelinebilir. Bu husus şöyle bir soruyu akla getirir: Demokratik rejim lazım mı, değil mi? Biz böyle bir konuyu düşünmeye dahi taraftar değiliz. Meseleyi taraftar halledecektir. Seçmene gider, Anayasa'nın öngördüğü reformları yapacak vasıf ve mahiyette yeni bir iktidarın mutlaka gelmesinin zorunluluğunu anlatırız. Yoksa askerî bir kıta gibi, şunu şöyle, bunu böyle yapacaksın demeye imkân yoktur. Böyle bir tartışmada bizim yerimiz bellidir. Biz, demokratik rejim dışında bir rejim kabul etmeyeceğiz." Kili, a.g.e., ss.270-711.

[158] Kili, *a.g.e.*, ss . 272-273.

vermesiyle, hem CHP'de hem de ülke siyasetinde yeni bir sayfa açılmış olur. Erim'in başbakanlığına onay veren İnönü'nün askerî muhtıra konusunda politika değişikliğine iten faktörler gazeteci veya araştırmacılar arasında tartışma konusu olur. [159]

19 Mart'tan sonra, Ecevit ile İnönü arasında iplerin kopacağı gelişmeler yaşanır. Bu gelişmelerin ilki, Cumhurbaşkanı Sunay tarafından başbakan olarak Erim'in atanmasıydı. Erim'in hükümette aktif rol olmasında İnönü'nün etkisi büyüktü. Erim'in başbakan olması, Ecevit ve arkadaşlarının İnönü'ye muhalefet şerhi koymalarını tetiklediği düşünülür. Dönemin tanık gazeteci, politikacıları da Ecevit'in istifasına giden ilk yolun Erim olduğu konusunda yorumlamalarda bulunmuşlardır.[160] Ecevit, 19 Mart günü Erim'in "tarafsız başbakan" olarak ön plana çıkmasının ardından politikasında tavır değişikliğine gireceğini düşünüyordu. 19 Mart'tan sonra artık, Ecevit CHP'de, İnönü'nün politikalarından farklı düşünce iklimine girecektir.

21 Mart günü partinin ortak grup toplantısında Erim'in başbakanlığına onay verilmesi için oylamanın sonunda CHP'nin kurulacak hükümette yer alıp almaması da belli olacaktı. CHP'de bu grup toplantısında yapılacak oylama öncesinde İnönü'nün konuşmasında, 12 Mart askerî döneminden demokratik rejime geçebilmek için Erim'in kuracağı hükümete destek vermenin gereğini vurgulamıştır.[161] Bu, 12 Mart sonrası, asker denetiminde, meclis aritmetiğine dokunmadan, 'partiler üstü' ifadesi sürüm yapılarak, "ara rejim" hükümetlerini de başlatır (1971-1974)[162]. İnönü'nün açılış konuşmasının ardından, oylamaya geçilmiştir.

---

[159] Dönemin önemli gazetecilerinden birisi olmasının yanı sıra İnönü'nün damadı Metin Toker eserinde, 12 Mart günlerinde İnönü'nün askerî muhtıraya karşı takınmış olduğu politikanın değişmesinde 9 Mart ile 12 Mart arasındaki farkı öğrenmesinin etkisinin olduğunu vurgular. Ayrıntı bkz. Metin Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973),* Bilgi Yay., Ankara, s.223. Arcayürek eserinde 12 Mart günlerinde İnönü'yü yakından izlemesi sebebiyle İnönü'nün askerin fikrî dönüşümü hakkında yorumlar yapmıştır. Arcayürek, 12 Mart'ın ilk günlerin ardından askerler ile İnönü arasında yakın temas olduğu konusunda eserinde dikkat çekici değerlendirmelerde bulunmuştur. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973,* Bilgi Yay., Ankara, 1985, s.92.

[160] İsmet İnönü'ye yakınlığıyla bilinen Metin Toker ve Cüneyt Arcayürek gibi deneyimli gazeteciler, Ecevit'in 12 Mart askerî rejimine karşı çıkması ve partisinin genel sekreterlik görevinden istifa etmesinde Nihat Erim isminin kamuoyunda ön plana çıkmasını gösterirler. Toker eserinde, Ecevit'in 19 Mart'a kadar İnönü'yle beraber hareket ettiğini belirtmiştir. Deneyimli gazeteci, 12 Mart günlerinde tavır değişikliğinin altında Erim'le yaşamış olduğu politik rekabetin etkili olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Toker, a.g.e., s.226.

[161] İnönü, 21 Mart günü ortak grup toplantısında oylama öncesinde partililerin karşısında yapmış olduğu konuşmada demokratik rejime geçebilmenin gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan deneyimli siyasetçi konuşmasında, çok partili yaşamdan o güne kadar çok yakından tanıdığı Erim'e desteğini de vurgulamıştır: "Sevgili arkadaşlarım, İçinde bulunduğumuz durumun özelliği vardır. Bir askerî darbe vaki olmuştur. Bir an önce, bu müdahaleden kurtulup, demokratik rejimin muhafazası için intikal hükümetini kurmak söz konusudur. Bu kurulacak hükümet, anarşik hareketleri önleyecek ve ciddi reformları yapacak nitelikte görülüyor. Tarafsız Başbakan, tanıdığımız arkadaşımızdır. Uzun zaman siyaset hayatında bulunmuş, bir siyaset adamımızdır. Başbakanın tecrübesi ve ehliyeti bulunduğu bir gerçektir." Bkz. İsmet İnönü, *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1970-1973,* C.6, haz. İlter Turan, Ankara, 2004, s.121.

[162] 12 Mart sonrası Türk siyasetinde 'Ara rejim'in CHP ve diğer partiler üzerinde etkisi hakkında bkz. Barış Ertem, "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8 (14), Nisan 2018: 655-676 DOI: 10.26466/opus.407560.

Milletvekilleri ve senatörlerinin katılmış olduğu oylama sonucunda Erim'in kuracağı hükümete üye verilmesi kabul edilmiştir. Partinin politik aktörlerinin katılmış olduğu oylama, yine de bu konuda genel bir görüş birliğinin olmadığını göstermiştir.[163]

Ecevit ve yakın çalışma arkadaşları ise, ortak grup toplantısındaki oylamaya katılmamışlardı. Grup toplantısının yapıldığı saatlerde, Ecevit ve arkadaşları Bahçelievler'de Ecevit'in evindeki toplantıda parti içi politik konumları hakkında görüş alışverişinde bulunuyorlardı. Ecevit, yakın çalışma arkadaşlarıyla genel sekreterlik görevinden ayrılma düşüncesini paylaşmıştır. Yakın çalışma arkadaşları başta Turan Güneş olmak üzere, Ecevit'e görevinde devam etmesi konusunda tavsiyelerde bulunmuşlarsa da kararından vazgeçirememişlerdir. Yenilikçi kadro yapmış oldukları toplantı sonrasında bir basın toplantısı düzenlemiştir. Gazetecilerin önüne çıkan Ecevit, kendisiyle beraber hareket eden çalışma arkadaşlarıyla birlikte, partideki görevlerinden istifa ettiklerini belirtir. Genel sekreter görevinden ayrılmasında en büyük etkenin 12 Mart askerî müdahalesinin demokratik hayatı ve Ortanın Solu argümanının hedeflenmiş olduğunu da vurgular.[164] Ecevit ve arkadaşlarının görevlerinden istifa etmiş olmaları kamuoyunda yankı uyandırmıştır. CHP'de yenilikçi kadronun önde gelen politikacıların istifaları halkın belli bir tabanında karşılık bulması bir yana partide yeni bir dönemin sayfaları da aralanmıştır.

[163] 21 Mart günü yapılan ortak grup toplantısında oylamanın sonucu partideki görüş farklılığını da yansıtır şekilde olmuştur. Oylamaya milletvekilleri ve senatörler katılmıştır. Oylama sonucu da şöyledir: Milletvekilleri arasında oy dağılımı; 75 kabul, 45 red, 1 çekimser. Senatörler arasında ise genel eğilim 21'i kabul, 5'i red, 3'ü çekimser. Kili, a.g.e., s.285.

[164] 12 Şubat 1975 yılında yayımlanan Altan Öymen'in Ecevit'le yapmış olduğu söyleşide 12 Mart dönemi ve sonrası da önemli bir yer tutmuştur. Ecevit, 12 Mart darbesi sonrasında genel sekreterlik görevinden ayrılış sebeplerini ifade ederken, darbenin hedefleri arasında Ortanın Solu argümanın da olduğunu vurgulamıştır. 12 Mart darbesi ile Yunanistan'daki *Albaylar Cuntası* arasında bir karşılaştırma da yapmıştır: "1969 seçimlerinde, son zamanlarda yapılan belediye seçimlerinde hiç umulmadık yerlerde kazandığımız büyük başarılardan da, kamuoyundaki gelişmelerden de görülüyor ki, önümüzdeki seçimlerde CHP, mutlak çoğunluğu değilse bile, en yüksek oy alarak halkın iradesiyle iktidara gelebilecek ve Anayasa doğrultusundaki *Düzen Değişikliği* programını uygulamaya başlayabilecekti. Buna ancak iki şey engel olabilirdi. 1-Demokratik hayatın durdurulması. 2-CHP'nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi…Bunların ikisi de sağlanmıştır. Türkiye'deki müdahale, hiç değilse bile verdiği sonuçlar bakımından, vermeye başladığı sonuçlar bakımından Yunanistan'daki müdahale modeline uygundur. Onun daha incesidir. Daha ustacasıdır." Bkz. "Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor", Röportaj Altan Öymen, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1975, s.4.

1.4.4. CHP'nin Bunalımlı Günleri: 5.Olağanüstü Kurultay Süreci

Ecevit ve arkadaşlarının istifası, partide deprem etkisi yarattı. İnönü'nün tavrının, bu beklenmedik istifalar karşısında ne olacağı da merak konusu oldu. Deneyimli siyasetçi ilk aşamada partideki dengeleri de göz önünde tutarak, Ecevit ve arkadaşlarının istifalarına karşı çok sert bir cevap vermeyi tercih etmemiştir. İnönü, partisinin ortak grup toplantısında, Ecevit'in istifasının değerlendirirken özellikle yumuşak bir dil kullanmıştır: "Bülent Ecevit'in, partimize değerli hizmetleri olmuştur. Bundan sonra da aramızda siyaset adamı olarak vazifelerine devam edecektir."[165]

İnönü, Ecevit'ten boşalan genel sekreterlik koltuğu için isim arayışına girmiştir. Bu süreçte, iki tarafa (İnönü- Ecevit) yakın olan Şeref Bakşık Genel Sekreterliğe getirilmişti. Yeni genel sekreter, görevine başladığı ilk günlerde itibaren partinin politikaları bakımından İnönü ve Ecevit arasında kalmak zorunda olmuştur. İnönü ve onunla hareket eden politik kadronun, Ecevit'e yakın isimlerin hâkim olduğu kentlerdeki parti yönetimleri üzerinde değişiklik yapmayı hedeflemeleri yeni Genel sekreter ile İnönü'yü karşı karşıya getirmiştir. İnönü ve partinin muhafazakâr kadrosu, büyükşehirlerdeki (başta İstanbul, Ankara, İzmir) yönetimsel değişikliklerinin tüzük ve yönetmeliklere rağmen yapılması için Bakşık'a baskı yaparlar. Bakşık, baskılar karşısında çözüm üretmekte zorluk yaşadığı gibi kısa bir süre sonra da 18 Kasım 1972 günü görevinden istifa etmiştir.[166] Bu istifanın ardından İnönü tekrar yeni bir genel sekreter arayışına girmiştir. İnönü, parti örgütünün ve parti meclisinin büyük bir kısmını da Ecevit'i desteklediğini de biliyordu; bu sebeple yeni Genel Sekreterin Ecevit'e yakın bir politikacı Kamil Kırıkoğlu'nun olması dikkat çeken bir olaydır.

Kırıkoğlu'nun Genel Sekreter olduğu ilk günden itibaren partideki bunalım devam edecekti. Yeni genel sekreter ile İnönü arasındaki sürtüşme/anlaşmazlık ülke sorunlarından ziyade parti içi rekabettem ötürüdür.. İnönü, partisindeki bunalımı sona erdirebilmek için parti hiziplerini bitirmeyi amaçlıyordu. İnönü, parti içi huzursuzluğun Ecevit ve grubundan kaynaklandığını düşündüğü gibi, Ecevit'in parti örgütünde nüfuzunun yayılmasından da ciddî şekilde endişe duyuyordu. İnönü, parti örgütünde Ecevit'i destekleyenlerin yerine kendisine gönül bağı ile

[165] Ayrıntı için bkz. *İsmet İnönü, Demeç ve Mesaj*.., ss.121-122.

[166] Araştırmacılar veya dönem politikacıları, Bakşık'ı genel sekreterliğe götüren süreçte etkili olan faktörün İsmet Paşa ve çevresi olduğunu düşünmektedirler. Genel sekreter, İnönü'nün parti örgütüne müdahalesine hiç sıcak bakmamıştır. Kemal Anadol anılarında, Bakşık'ın istifasında arka plandaki nedenler arasında İnönü'nün direktiflerini yerine getirmemesinin etken ve Ecevit'i destekleyenleri örgütte korumasının belirleyici olduğunu vurgular. Bkz. Kemal Anadol, *Filmi Geriye Sarınca,* Doğan Kitap, İstanbul, 2015, ss.193-4.

bağlı olan siyasetçilerin egemen olmasını istiyordu, doğal olarak. İnönü'nün örgüte müdahale girişimlerine karşı çıkanların başında Kırıkoğlu gelmiştir. Öte yandan görevine yeni başlayan Kırıkoğlu, İnönü'nün II. Erim hükümetine (I. Erim Hükümeti: 26/03/1971−11/12/1971; II. Erim Hükümeti: 11/12/1971−22/05/1972)[167] de destek veren kararı karşısında tutum aldı. İnönü ve genel sekreter arasındaki çatışma, kurultaya kadar böyle devam edecekti. [168]

12 Mart günlerinde CHP kurultay hazırlığı içerisindeydi. Parti teşkilâtının etkin olduğu yurdun çeşitli şehirlerinde kurultaylar düzenlenerek yeni yönetimler şekillenecekti. Kongrelerde, İnönü ve Ecevit taraftarları karşı karşıya gelmiştir. Ecevit ve arkadaşları, kongreye kadar ki söylemlerinde İnönü'ye doğrudan sert eleştirilerde bulunmaktan kaçınmışlardır. İnönü, partideki eski yapılanmayı sağlayabilmek için yapılması planlanan kongreleri ve kurultayı bir fırsat olarak görür.

Ecevit, genel sekreterlik görevinden istifa ettikten sonra yurt gezileri yaparak partide popülaritesi ve nüfuzunu arttırmıştır. Dönemin önemli tanıklarından birisi olan Kemal Anadol anılarında kongrelerde; Ecevit'in taraftarlarının kazanmasında Şükrü Genç'in kilit bir rol oynadığının altını çizmektedir.[169] CHP'de, genç ve dinamik kadro Ecevit'i desteklerken; diğer taraftan eski parti kadrosu (bürokratik yönü ağır basan) İnönü için mücadele edecektir. Dönemin gazetecilerinden birisi olan Toker, İnönü'nün kongreler döneminde zayıf kalmasında yakın çevresinin etkisiz olmasının etkili olduğunu düşünmektedir. [170]

1.4.4.1 Adana Kongresi

CHP'de kurultaya gidilen süreçte önemli kilometre taşlarından birisi de Adana Kongresi olmuştur. İnönü ve Ecevit açısından kritik öneme sahip olan bu kongreye taraflar arasındaki rekabet damga vurmuştur. İki tarafın öncü kadrosu kongre öncesinde partililere ulaşabilmek için çaba göstermiştir. Ecevit'i destekleyen gençlik kolları ve diğer gönüllü partili yurttaşlar,

---

[167] Bu ve diğer T.C hükümetlerinin görev süreleri, kabine üyeleri, hükümet programları (1923-2014) için TBMM ağ sitesi sayfası https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html Erişim Tarihi: 10 Nisan 2017.

[168] Anadol, a.g.e., s. 194.

[169] Anadol, anılarını kaleme aldığı *Filmi Geri Sarınca*'da, Ecevit'in kurultaylarda başarı kazanmasında Süleyman Genç ve kadın kollarının birlikte vurucu güç olduğunu vurgulamıştır: "Bence, CHP'nin 1953 yılında kurduğu Gençlik Kollarının tarihinde, en güçlü, enerjik, deneyimli ve donanımlı kadrosu Süleyman Genç'in genel başkanlığındaki Merkez Yönetim Kurulu'dur. Sabri Ergül, Nafiz Bostancı gibi isimlerin bulunduğu bu kadro vurucu güç olmuştur. Neriman Elgin'in genel başkan olduğu kadın kolları ile yan yana çalışarak ilçe ve il kongrelerinde galebe sağlamışlardır." Anadol, a.g.e., s. 195.

[170] Toker anılarında, İnönü'nün politik kariyerinin sonlarında yer alan isimlerin "eskimiş" olduklarını vurgulamıştır. Necdet Uğur ve Kemal Demir gibi politikacılar, İnönü'nün politik hamleler yapması konusunda sınırlı kaldığının altını çizerek anlatmıştır. Bkz. Toker, *a.g.e.,* s.273.

delegelerle yüz yüze görüşme yoluyla ikna turları gerçekleştirirler.[171] İnönü ise kongreye göndermiş olduğu mesajla doğrudan eski Genel Sekreteri Ecevit'e olumsuz eleştiriler getirmiştir. Ecevit'in istifasından sonraki gelişmeler ışığında İnönü, asıl hedefin kendisi olduğunu dışa vurmaktaydı: *"Son günlerde Adana etrafından yayılan bildirilerde, parti içindeki ihtilafın, Genel Başkan'a olmadığı belirtilmektedir. Eski genel sekreterimiz Bülent Ecevit'in istifası, bu yayınların kaynağını teşkil ediyor ve Genel Başkan'a karşı bir hareketin söz olmadığını söylüyor.* Eski Genel Sekreter Bülent Ecevit'in istifası, kendi tabiriyle, Meclis Grubu'nda partinin vermiş olduğu kararı öne sürerek, kendisinin ters düştüğünü beyan ve ilân etmesiyle başlamıştır. Partinin kanuna uygun kararı ve Genel Başkan'ın bunu uygulaması karşısında ters düşmek, doğrudan doğruya parti kararına aykırı bir duruma düşmek demektir. Ters düşme hareketi, tabiatıyla parti kararına olduğu kadar, Genel Başkan'ın politikasına da ters düşmektir.[172] Kongrede delegeler, İnönü'nün Ecevit'e yönelik karşı kampanyasına sıcak bakmamışlardır. Adana kongresinde seçimde iki taraf arasındaki gerginlik yükselir. Ecevit'i destekleyen Emin Bilen Tümer 155'e karşı 189 oy alarak kongrenin galibi oldu. [173] Ecevit ve arkadaşları, Adana kongresi dışında yurt çapında yapılan kongreleri de kazandılar. İnönü ve Satır gibi politik aktörler kongrelerdeki başarısızlıklar üzerine politik üsluplarını sertleştirdiği gibi aslında politik bunalımın çözülmesi konusunda hamle yapmak zorluk yaşamışlardır. Deneyimli siyasetçi İnönü'nün parti örgütünde zayıflaması ve yenilikçilerin (Ortanın Solcuları) güçlenmesi, CHP'de yeni sayfanın açılacağının göstergesi olmuştur.

1.4.4.2 Ankara Kongresi

5 Mayıs 1972 tarihinde gerçekleşecek CHP 5.Olağanüstü Kurultayı'na giden yolda önemli kilometre taşlarından birisi de, Ankara Kongresi'ydi. İnönü-Ecevit arasındaki rekabet, yurt çapında yapılan kongrelerdeki genel manzara sonrasında iyice gün yüzüne çıkmıştır. Anadolu'daki parti kongrelerini kaybeden olarak İnönü ve onu destekleyenler, son bir hamle yapmayı gereği duymuşlardır. Mayıs ayında yapılacak büyük kurultay öncesindeki bu Ankara kongresi, İnönü ve arkadaşları için önem arz ediyordu. İnönü, Ankara'da kongreye bizzat müdahale ederek parti içi dengeleri tekrar düzeltmeyi de amaçlıyordu. Ankara il başkanı Rauf Kandemir'in Ecevit'e yakın bir politikacı olması, İnönü ve onu destekleyenlerin politikasını

[171] Dönemin önemli gazetecilerinden olan Kayhan Sağlamer *Ecevit Olayı* kitabında, Adana Kongresi öncesinde Ecevit'i destekleyen taraftarlarının görevlerinin (genellikle gençlik kolları) Satırcıların (Kemal Satır) delegelerin irtibatını kesmek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıntılı olarak bkz. Kayhan Sağlamer, *Ecevit Olayı Bir Başbakanın Doğuşu,* C.2, İstanbul, 1974, ss.312-3. Kemal Anadol, Süleyman Genç ve arkadaşlarının Adana kongresi öncesi şehri mesken tuttuklarını ve sessizce örgütlendiklerini ifade etmiştir; Anadol, a.g.e., s. 196.

[172] İsmet İnönü, *Konuşma*…., a.g.e., s. 258.

[173] Bila, a.g.e., s. 254.

güçleştirmiştir. İnönü, kongreye mesaj yollamak yerine doğrudan delegelere karşı konuşma yapmak istemiştir. CHP lideri konuşmasında, Ecevit ve arkadaşlarının kongrelerde kendisine karşı "tertip" alındığını dile getirmekten ayrı eski genel sekreterinin parti hukukuna göre davranmadığını vurgulamıştı: "*Fiilen idare etmekten vazgeçmedi. İstifa eden kendisi. İstifasını hoş karşılayan büyük bir hadise şeklinde yayın yapıp telkin etmeye çalışanlar buna rağmen partiyi CHP örgütünü bizzat idare etmektedir. Aşırı taraftarları CHP Yönetim Kurulunda her tertibe girerler. Merkez Yönetim Kurulunun aşırı taraftarları ve Bülent Ecevit'in arzusuna göre kongreleri tertip edenlerdir.*"[174]

Kongrede seçimi, Ecevit'i destekleyen Rauf Kandemir kazanmıştır. Ankara kongresinin ardından, İzmir'deki kongrede de Ecevit'e yakın politikacılar zaferle ayrılmışlardır. Böylece, kurultay yolunda CHP'deki yol ayrımı da keskinleşmiştir. Yurt çapında yapılan kongreleri kaybeden İnönü, parti örgütündeki nüfuzunu kaybetti. İnönü ve ona yakın politikacılar, kurultayı erken bir tarihe çekmeyi düşündüler. Kemal Satır ve arkadaşları, "olağanüstü kurultayın" toplanması için 374 politikacının imzasını almasının ardından, İnönü'nün desteğini almak için kendisini ziyarete gitmişlerdir.[175] İnönü, partisindeki dengeleri sağlayabilmek için kendisine gelen kurultay talebine onay vermiştir.

1.4.4.3 1972 CHP 5. Olağanüstü Kurultayı

İnönü'nün kurultay için düğmeye basmasıyla, Satır ve arkadaşları tüm güçleriyle parti meclisi ve partinin diğer organlarına hâkim olabilmek için mücadeleye girişmişlerdi. Satır, kurultay öncesinde basının karşısına çıktığında; "*Kazanacağız demiyorum. Kazandık diyoruz!*" türünden bir yorum yaptı. Satır ve İnönü, kurultay öncesinde parti mücadelesinde güç kazanabilmek için kurultayı çare olarak görmüşlerdi. Parti örgütünün önemli dayanak noktalarından oluşan 43 il başkanı ve temsilcisi, Satır ve İnönü'ye karşı bildiri açıklamışlardır.[176] 5 Mayıs 1972 gününe çekilen kurultay öncesinde, ülke ve parti gündemini etkileyecek gelişmeler yaşanacaktı. 12 Mart günlerinin siyasî ve toplumsal hayatında konuşulan ve tartışılan şey Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edilmesidir. Ankara'da da sıkıyönetim ilân edilmiştir. CHP'liler, kurultayın gerçekleşeceği Selim Sırrı Tarcan kapalı salonuna polisin sıkı kontrolü eşliğinde girmişlerdir.[177]

---

[174] İsmet İnönü, *Konuşma* …, a.g.e., s.264.
[175] *Milliyet,* 17 Nisan 1972, ss,1,11.
[176] Ayrıntı için bkz. Anadol, a.g.e., s.202.
[177] Kili, a.g.e., s.314.

İnönü ve Ecevit ikilisi, kurultayın yapılacağı salona geldiklerinde, salondaki gerilim artmaya başlamıştı. İnönü'nün açış konuşması, iki grup arasındaki gerilimi de yansıttı. Deneyimli siyasetçi İnönü konuşmasının önemli büyük bir bölümünü, Ecevit ve arkadaşlarına yönelik eleştirilere ayırmasına ayırmıştır. Bu konuşma sonunda, kurultaydaki bulunan yurttaşlara ya ben, ya Bülent diye çağrıda bulunmuş olmasına karşın, delegelerin yenilik istenci daha ön plana çıkacaktı. Ecevit'in kurultaydaki konuşmasında, İnönü'nün söylemlerine karşı aynı sertlikle cevap verdi. Eski Genel Sekreter, liderin konuşmasına göndermede bulunarak parti içi demokrasinin, ifade etme özgürlüğü anımsatan altı çizilmesi gereken mesajı şöyleydi: *"Biz bir siyasi partinin onurlu delegeleri mi olacağız* ***yoksa kapıkulları*** *mı"*[178] İki siyasetçi konuşmalarının ardından, Ecevit ve arkadaşlarının güven oylamasına geçilmiştir. 7 Mayıs günü (1972), Ecevit ve arkadaşlarının temsil eden Parti Meclisi için yapılan oylamada 507 olumsuz oya karşın 708 güvenoyu çıkmıştır.[179] Bu sonucun arkasından, İnönü 34 sene sürdürmüş olduğu CHP Genel Başkanlığı görevinden istifa etti. **14 Mayıs 1972** günü, partinin Küçük Kurultayı'nda **Bülent Ecevit CHP'nin 3.Genel Başkanı** seçilmiştir.[180] Ecevit'in Genel Başkan seçilmesi partinin ideolojik değişiminde önemli bir durak olacaktır.

1.4.3.4. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve CHP'nin Tavrı

12 Mart askerî darbesinin etkilerinin yaşandığı son dönemeçte, cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 13 Mart günü sona eriyordu.[181] Sunay'ın görev süresinin sona ermesi üzerine kamuoyunda cumhurbaşkanlığı seçimi sorunu ortaya çıkmıştı. Sunay'dan sonra kimin cumhurbaşkanlığı koltuğun oturacağı politik, askerî çevrelerin öncelikli tartışma konusu haline gelmişti. 12 Martın askerî 'vesayeti'nin, *ara rejim* kavramında devam ettiği göz önüne alınırsa, kronik olduğu üzere asker-sivil rekabet gün yüzüne çıkacaktı. Bu süreçte, siyasî seçkinler (seçilmişler olarak) ile askerler arasındaki rekabet sert bir şekilde yaşanacaktı. Bu durum, 13 Mart günü yapılması planlanmış olan Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar devam edecekti.

1973 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçiminde, askerler arzularını yansıtacak şekilde seçimde anahtar rol işlevi görerek, kendi adaylarını çıkarma düşüncesine girmişlerdi. 21 Şubat 1973

---

[178] Ahmet İsvan, *Başkent Gölgesinde İstanbul,* İş Bankası Yay., İstanbul, 2011, s.70.

[179] Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yay., İstanbul, 1993, s.87.

[180] Bektaş, a.g.e., s.88.

[181] Çavdar, a.g.e., s.219.

günü devlet radyosundan, askerî kurmayın hazırlamış olduğu 'ordu bildirisi' okundu. Bu bildiriyle, askerî üst yönetim, Faruk Gürler'in devlet başkanı olmasına yeşil ışık yakmıştır.[182] Gürler'in aday olabilmesi için askerî görevlerinden ayrılması gerekiyordu. 12 Mart askerî darbesinin baş aktörlerinden birisi olan Gürler, 5 Mart günü Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne getirilmiştir.[183] Bu süreçten sonra, askerlerin siyasî aktörler üzerinde baskısı artacaktı. Askerler adayları Gürler'in seçilmesi için Demirel ve Ecevit'i yakın markaja almışlar, askerî vesayet siyasî kurum üstünde etkin olmayı amaçlıyordu.

Dönemin önemli gazetecilerinden Cüneyt Arcayürek o günlerde siyasî aktörlere baskı derecesinin arttığını, belli çevrelerin telefonla Demirel'e tehdit içeren ifadelerde bulunduğunu belirtir.[184] Ecevit, 12 Mart süreciyle ilgili anılarını, Cumhuriyet gazetesi yazarı Altan Öymen'e anlatırken, Cumhurbaşkanı seçimi arifesinde askeriye içerisinde kimi çevrelerin partisindeki politikacılara baskı konusunda yüksek kademedeki askerî seçkinlerin buna dâhil olmadığını şöyle vurgulamıştır: "*Meclis kulislerinde arkadaşlarımızın telefonları alınarak evlerinde büyük baskılarla karşılaştığı günler geçirdik. Ama bu baskıların hiçbiri yüksek kademeden gelmemiştir.*"[185] Öymen, yaşandığı iddia edilen Ecevit'in anlatmadığı bir olaya değinmiştir. 12 Mart döneminin sıkıyönetim mahkemelerinin de önemli bir aktörü olan Ali Elverdi, Ecevit'in evine bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2.5 saat süren bu görüşme boyunca, Elverdi Ecevit'e Gürler'i desteklemesini gerektiğini söylemiştir.[186]

O günlerde, siyasî seçkinler üstünde kurulu baskı karşısında Ecevit ve Demirel karşı çıkmıştır. CHP lideri Ecevit, 13 Mart günü gerçekleşecek oylama öncesi, parti grubunu Mecliste toplamıştır. Bu toplantı sonucunda, Gürler'in desteklenmemesi kararı alınmama kararı alındığı gibi, meclisteki 'tarihî' oturuma da katılmama kararı alınmıştı.[187] Meclis'teki tarihi oturumda, yeni Cumhurbaşkanı seçilmesi için oturumlara başlanacaktı. Askerîn adayı Gürler karşısında, Adalet Partisi'nin desteklemiş olduğu Tekin Arıburun ve Demokratik Parti'nin lideri Ferruh Bozbeyli de yeni devlet başkanı olmak için yarışa dâhil olmuşlardı.[188] 13 Mart günü başlayan 3 tur süren oylamalar sonucunda, Gürler seçimi kazanabilecek sayıya ulaşamamıştı. [189]

---

[182] Cüneyt Arcayürek, *Çankaya (1923-1980),* İstanbul, 2014, s.226.
[183] Ümit Cizre, a.g.e., s.103.
[184] Arcayürek, a.g.e., s.228.
[185] "Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor", Röp. Altan Öymen, *Cumhuriyet,* 23 Şubat 1975, s.4.
[186] "Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor", *Cumhuriyet,* 23 Şubat 1975, s.4.
[187] "Cumhurbaşkanlığı-Bir Seçimin İçyüzü", *Özgür İnsan,* 11 Nisan 1973, Sayı. 11, s. 22.
[188] Çavdar, a.g.e., s.221.
[189] Çavdar, a.g.e., s.221, Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi,* İmge, İstanbul, 2008, s. 302.

Askerin adayı Gürler, siyasî seçkinler üzerinde yapılan tüm baskıya karşın seçilememişti. Böylece, askerî vesayetin temsilcileri siyasî hayat üzerinde kurmak istemiş oldukları tahakküm gerçekleşememişti. Meclis'te grubu bulunan siyasî partilerin liderleri başta Ecevit ve Demirel olmak üzere siyasî seçkinler yeni bir yol arayışına girişmişlerdi. Ecevit ve meclisteki siyasî aktörleri (içlerinde CGP'li politikacılar), Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ı devlet başkanı olması için Sunay'a önermelerine karşın red cevabı almışlardı.[190]

Dönemin iki önemli politikacısı ve lideri, Ecevit ve Demirel askerin de tepkisini çekmeyecek isim arayışında olurlar. İki siyasetçinin, asker kökenli diplomat Fahri Korutürk isminde uzlaşmalarının sonucunda mecliste siyasî partilerin de desteği aldı. Korutürk'e dönemin tüm aktörlerinin desteğinin alınması sonucunda Cumhurbaşkanı seçilmişti.[191] Böylece, 12 Mart ara rejiminin son virajında siyasîlerin ağırlığı ön plana çıkmış oldu. Taha Akyol, 12 Mart ara rejiminde Ecevit'in karşı çıkışının sonucunda, ordunun siyasete karşı çıkışının Cumhurbaşkanı seçimine sirayet edişini şu sözlerle anlatmıştır: *"Ecevit'in öncülük ettiği bu ortam sayesinde Cumhurbaşkanlığı seçiminde askerlerin adayı Faruk Gürler seçilmedi, sivillerin adayı Fahri Korutürk seçildi."*[192] Siyasî seçkinlerin, Cumhurbaşkanlığı seçiminde başarılı sınav vermesinde Ecevit ve Demirel'in önemli katkıları olmasına karşın, ara rejimin siyasette etkileri devam edecekti. 12 Mart ara rejiminin son başbakanı Naim Talu, 14 Ekim 1973 günü gerçekleşecek seçimine kadar yönetimde kalmıştı. [193]

[190] "Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor", *Cumhuriyet,* 23 Şubat 1975, s.4.
[191] Birand&Dündar&Çaplı, a.g.e., s. 302.
[192] Taha Akyol ile görüşme, 10 Ocak 2018.
[193] Çavdar, a.g.e., s. 224.

2.BÖLÜM

1973 SEÇİMİNE DOĞRU CHP: OLAYLAR, OLGULAR VE AKTÖRLER

2.1. 1973 Seçimine Doğru CHP: Parti ve Program

2.1.1 'Mülkiye Cuntası' ve *Ak Günlere* Seçim Bildirge ve Programı

14 Ekim 1973 Genel Seçimine kadar CHP ideoloji ve kadro değişimi geçirmiştir. Tezin ilk bölümünde belirtildiği üzere, Bülent Ecevit'i partinin Genel Başkanlığı'na getiren süreç olay ve olgular, ideolojik dönüşüme ışık tutmuştur. Bunun yanı sıra, Ecevit'in çevresi özellikle yeni yanında taze sıfatını da hak eden politik ve ideolojik rehber kadrosunun niteliği de CHP'nin dönüşümüne ışık tutmaktadır. 1966 yılında, Ecevit'in Genel Sekreterlik koltuğuna oturmasının ardından CHP'nin ideolojik dönüşümü ancak hız kazanacaktır, söylem-eylem düzeyinde ideolojik gücün şiddeti de kadrosunun gücü nisbetinde artabilecektir. Türkiye devleti, başta cumhuriyet rejimini ve Türk Devrimi'nin düsturlarını da sahiplenen bir 'devlet kurucu' ve hatta onun kendisini bir ve aynı görecek bir partinin elit yapısının ideolojik kabuk değiştirmesi, Ecevit'in parti içinde güçlenmeye başlamasına bağlı olarak eski-yeni politik kadrosunun da farklılaşmasına yol açmıştır.

18. Kurultay'da, CHP'nin danışmanlar kurulunda değişiklikler yaşanmıştır. Bu danışmanlar kurulunun değişmesi, CHP'nin politik kadro değişiminin de habercisi olacaktı. Kurtul Altuğ, değişen kurulu, siyaset diline yerleşik ve çeviri olarak da Türkçeye girmiş bir ifadeyle karşılar; Ecevit'in 'Brain Trust'ı (Beyin Takımı)[194] Beyin takımın güçlenmesi, parti içinde muhafazakâr grubun temsilcilerini rahatsız edecekti. Kemal Satır, Necip Mirkelamoğlu, Orhan Kabibay gibi partinin önde gelen politikacıları, bu beyin takımını, Türk siyasetinde göndermesel olarak çağrışımlarını hemen yapabilecek bir askerî terime bırakarak ('cunta') 'Mülkiye Cuntası' olarak niteleyecektir.[195] Parti içi muhafazakâr görüşün temsilcilerinin, yeni 'akademik', 'bilim insan'ı, 'sosyal ve siyasal bilimci' danışmanlarının *Mülkiye Cuntası* olarak tanımlaması, ülke siyasetinin diğer gelenek temsillerinin dilinde ve tarihyazımında 'beyin

[194] Kurtul Altuğ, *Umudun Tükenişinde Son Perde,* Ümit Yay., Ankara, 2001, s.105.
[195] Altuğ, a.g.e., s.105.

takımı'nın değil de asıl bu yargıyı kalıcı kılacaktı.

Dönemin gazeteci, politik temsil ve gözlemcilerinin de betimlemiş olduğu 'Mülkiye Cuntası'ndan kasıt Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin sosyal ve siyasal bilimler alanlarında önde gelen hocalarından oluşmuş olmasından ötürüdür. Bu beyin takımında yer alan Turan Güneş, Ahmet Naki Yücekök, Haluk Ülman ve Deniz Baykal gibi 'sol', 'sosyal demokrat' aydınlar, Ecevit'in sosyo-ekonomik politikalarını biçimlendireceklerdir.[196] Hurşit Güneş ile yapılan söyleşide, CHP'nin bu yeni beyin takımı, sivil siyaset paradigmasının ve Sosyal Demokrat ideolojinin hâkim oluşu olarak, hepsinin 'sol sempatizan'ı 'demokrat' oldukları, hiç birinin 'Marksist" olmadıkları vurgusu yapılarak değerlendirilmiştir: "***Mülkiye Cuntası denilen yapı heterojen****di ama bu yapının içinde bulunanların hepsi solcuydu. Farklı sollar vardı orada.* ***Ancak, hiç biri Marksist değildi. Hepsi sol sempatizanıydı, hepsi demokrattı, hepsi sivildi. Bir Sosyal Demokrat parti Türkiye'de oluşmalı ve bu da CHP olmalıydı diyen Mülkiyeliler*** *bu yapının içerisinde yer aldılar. Siyaset yapmak isteyenler devam etti, istemeyenler akademisyenliğe devam etti. Örneğin,* ***Şerif Mardin*** *istemedi ve üniversitede devam etti,* ***Deniz Baykal*** *ise siyasete devam etmek istedi.*"[197]

Ecevit'le birlikte politik kadrosunun partinin sosyo-ekonomik anlayışını ve doğal olarak gelecek politikalarını dönüştürme arzusunun ilk göstergesi 1973 Seçimi için inşa edilmiş olan ***Ak Günlere*** Seçim Bildirgesi'dir. *Ak Günlere*, partinin o zamana kadarki siyasî serüveninde en kapsamlı programı olarak tanımlanabilir. Program, yurttaşların kolayca okuması için cep kitabı boyutunda 220 sayfadır. Demokrasi, kalkınma, sosyal güvenlik, iç siyaset, eğitim, sağlık, sanayi, yabancı sermaye, işçi meselesi, 'Doğu ('Kürt', 'feodalleşme') sorunu', din v.d konular ele alınmıştır. Çok partili sistem sürecinde özellikle 1969 seçimine kadarki olay ve gelişmeler göz önüne alındığında CHP'nin seçim programları çok fazla kapsamlı değildi. 1969 seçiminde hazırlanan parti programında, dönemin sol siyasetinin ezilenXezen karşıtlığı dilce diskurunda sıkça vurgulanmıştır. *Ak Günlere*'de, *Düzen Değişikliği*'nin (1969) aksine radikal söylemlerden uzak, Sosyal Demokrat argümanlar göze çarpmaktadır. Fırsat eşitliği, demokrasi, sosyal adalet, sosyal güvenlik gibi kavramlar, Türk siyasetine göre revize edilmiştir.

[196] Mülkiye Cuntası hakkında ayrıntı için bkz. Yunus Emre, "The Role of Academics in Turkey's Politics: Mülkiye Junta and the transformation of the Republican People's Party", *Southeast Studies and Blacksea Studies* Sayı 14 (1), 31 January 2014: 109-128.

[197] Hurşit Güneş ile söyleşi, 6 Haziran 2017, İstanbul.

2.1.2 CHP'nin Toprak ve Köy Sorunu

27 Mayıs 1960'tan sonra, siyasî seçkinler kurultaylarda, parti ve seçim programlarında, propaganda süreçlerinde köy, köylünün sorunlarını kısaca kamuoyunun her mecrasında sıkça konuşmaya başlamışlardı. 1961-1965 yılları arası İnönü'nün başkanlık yaptığı koalisyon dönemlerinde de politikacılar arasında toprak reformu sorunu tartışılmıştır.

İnönü, toprak reformu tasarısını meclis gündeminde geçirmek üzere siyaset izleyecekti. Dönem siyaseti göz önüne alındığında büyük toprak sahibi siyasetçilerin partilerin içinde güçlü oldukları yadsınamaz. İnönü'nün başbakanlığında ilk hükümette Tarım Bakanı Cavit Oral, toprak reformuna karşıtlığıyla bilinen bir siyasetçiydi.[198] Oral, büyük toprak sahiplerinin istekleri doğrultusunda hareket eden bir politika izlemiştir. 1963 yılında İnönü'nün kurduğu ikinci koalisyon döneminde, Tarım Bakanlığı görevine YTP'li Mehmet İzmen getirilmiştir.[199] Yunus Emre'ye göre, toprak sahipleri sağ partiler AP ve YTP'nin (Yeni Türkiye Partisi) üzerinde fazlasıyla etkili olmuşlardı. İnönü, partisindeki muhafazakâr kanat ve sağ partilerin içerisindeki toprak sahibi siyasetçilerine rağmen toprak reformu tasarısını meclisten geçirmeye çalışacaktır.[200] Reform Tasarısı'nın meclis komisyonundan geçmesinin ardından, toprak sahibi siyasetçiler karşı hamlede bulunacaktır. Meclis genel oturumunda, tasarının kabul edilmesi için gereken çoğunluk sağlanamamıştır. İnönü'nün desteklediği tasarı, büyük toprak sahiplerinin temsil eden yaklaşık 30 CHP'li milletvekilinin oylamaya katılmaması nedeniyle meclisten geçmemiştir. [201]

Türk demokratik hayatının bu ilk koalisyon sürecinde politikacılar yasakoyucu olarak toprak sorununu çözememişlerdir. 10 Ekim 1965 günü yapılacak genel seçim öncesinde CHP parti programında toprak reformu çok kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu seçim programını kaleme alan politik kadro, toprak reformuyla gerçekleştirmek istedikleri amaçları şöyle açıklamıştır: 1- Topraksız olan veya toprağı yetmeyen çiftçileri geçimlerini sağlayacak ve ailece iş güçlerini değerlendirecek büyüklükte araziye sahip kılmak; 2- Toprak mülkiyeti dağılışında arazinin mahdut ellerde toplanmasını önlemek; 3- Tarım alanında iktisaden yaşayabilir aile işletmelerini hâkim kılmak ve devam ettirmek; 4- Küçük işletmeler ile aile işletmelerinin, kendi başlarına başaramayacakları işleri görmek üzere kooperatifler hâlinde

[198] Yunus Emre, a.g.e., s.181.
[199] Emre, a.g.e., s. 180.
[200] Emre, a.g.e., s. 181.
[201] Emre, a.g.e.,s.181.

örgütlenmelerini ve bu amaçla gerekli krediyi, teknik yardımı ve araçları sağlamak; 5- Kiracılık ve ortakçılığı istisnaî ve özel hâllere inhisar ettirmek ve şartlarını kanunla hazırlamak.[202]

1968 yılında ülkedeki gençlik eylemlerinin ivme kazanmasından kısa bir süre sonra topraksız köylülerin eylemleri meydana gelmiştir. Türkiye toprak sisteminin adaletsiz yapısından ötürü köylüler itirazlarını, siyasî otoriteye duyurmaya çalışmışlardır. Topraksız köylülerin toprakta adalet çağrılarına, CHP'den Ecevit ilgi göstermiştir. Ecevit'in topraksız köylülerin yanında yer alması, partideki bir çatlağa yol açmıştır. Muhafazakâr kanatın temsilcisi olan Kemal Satır, topraksız köylülerin eylemlerini hukuk dışı olduğunu belirttiği gibi, Ecevit'in topraksız köylülerin yanında yer almasını da sert şekilde eleştirmiştir. Bülent Ecevit'in Genel Sekreterliği döneminde, CHP toprak meselesiyle ilgili daha köklü çözüm önerileri geliştirmeye başlamıştır. 1969 seçimi için hazırlanmış olan parti programında, köylüye yönelik düzen değişikliği üç amaçta anlatılmıştır: 1- Köylünün üretiminin arttırılması sağlanmalıdır; 2- Bu üretim artışından meydana gelecek değer, geniş ölçüde köylünün olmalıdır; 3- Köylü artan ekonomik gücüyle, Türkiye'nin hızla sınaileşmesine katkıda bulunmalıdır.[203]

CHP'li politikacı (çok partili hayat öncesi ve sonrası bir tipleşme yapılacaksa) toprak meselesini daha iyi anlatabilmek için ayrıca daha vurucu yeni bir argüman arayışına girmiştir. 'Düzen Değişikliği' programında yer alan "Toprak İşleyenin, Su Kullananın" sloganı evrilen CHP'nin toprak meselesine yaklaşımında vazgeçilmeyerek, daha sosyalizan yeni söylemi olacaktı: "*Kendileri fiilen çiftçilik yapanlar, işledikleri toprağın sahibi olacaklardır. Tarımda kullanılan su kaynakları ise devlet mülkiyetinde bulunacak, fakat çiftçilerin kendi bölgelerindeki sulardan adaletli ölçülerde yararlanabilmeleri sağlanacaktır. Toprak ağalığını da, su ağalığına da böylece son verilecektir.*"[204]

Nitekim AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise, ***Toprak İşleyenin, Su Kullananın*** argümanını, Doğu Bloku'ndan uydu Sovyet tipi komünist ülke uygulamalarının ve kaynağı Bolşevik devrim düşüncesine de giderek, hepsinin ürünü olduğunu söyleyecekti. Komünist ülkeler Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Macaristan'ın anayasalarında toprakla ilgili

[202] *Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor, CHP'nin 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti,* Güzel Sanatlar Matbaa, Ankara, 1965, s. 28.
[203] *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin*..., a.g.e., s.2.
[204] a.g.e., s. 3.

ifadelere, bu argümanın esin kaynağını dayandıracaktı.[205] Demirel, CHP'nin toprak reformunun, komünist ülkelerdeki uygulamalarla benzerlik kurması, CHP tarafında tepkiyle karşılanmıştır. CHP'liler, toprak-köylü-çiftçi söyleminin komünist sisteme dayanmadığını anlatmak zorunda kalmışlardır. Partinin düşün takımı, gerçekleştirmeyi planladıkları toprak reformunda, komünist ülkeleri model almadıklarını, eser ve parti kaynaklarında belirtmiştir.[206]

CHP'ye göre, ayrıcalıklı ve zengin zümrenin toprak reformuna karşı olması da, reformun gerçekleşmesine mani olmuştur. CHP'nin toprak sisteminde oluşturmak istediği düzenden rahatsız olan bu zümre harekete geçmiştir; CHP'nin 'özel mülkiyet karşıtı' olduğu savını[207] propaganda argümanı olarak tedavüle sürdüklerini iddia istemiştir. Ziya Gökalp Mülayim'e göre "Toprak İşleyenindir" sözü hiçbir bedel ödenmeksizin özel mülk topraklarının devlet veya onu işleyenler tarafından gasp edilmesi anlamına gelmediğini yazmıştır.[208]

CHP'nin İktisadi Görüşleri başlıklı raporda, toprak reformuyla toprak bölüşmesindeki adaletsizliklerin sona erdirilmenin amaçlandığı, özel mülkiyetin sınırlandırılmasına kesinlikle karşı çıkıldığı vurgulanmıştır.[209] Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir* başlıklı eserinde, toprak reformunun amacının ekip biçen topraksız köylülerin toprak mülkiyetine kazandırmak olduğunu da belirtmiştir.[210]

---

[205] Demirel, *1973'e Bakarken* adlı eserinde CHP'nin toprak söylemini komünist ülkelerin anayasalarında yer alışını şöyle dayandırmaktadır: "Bulgaristan Anayasasının 11'inci maddesi, Romanya Halk Cumhuriyeti Anayasasının 9'uncu maddesi, Yugoslavya Anayasasının 19'uncu maddesi aynen şöyle diyor: "Toprak onu işleyenindir." Çekoslovakya Cumhuriyeti Anayasasının 119'uncu maddesi 2'nci paragrafında ve Macaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 7'nci maddesinde de tamamıyla aynı mahiyette hükümler vardır." Süleyman Demirel, *1973'e Bakarken*, Atak Matbaa, tarih ve yer belirtilmemiş, s. 248.

[206] 1965 yılında CHP'nin Toprak Reformu başlıklı raporunda, toprak reformu ile komünizm arasında bağdaşma yapılmamıştır. O dönem CHP, toprak reformuyla komünizmi engelleyebileceğini düşünmüştür. Reform tasarısında demokratik ülkeler model alınmıştır: "Sosyal adalet, güvenlik ve toprak reformu gibi tedbirler, komünizm kokusu taşımak şeklindeki amiyane tavsif bir tarafa, komünizmi önleyen ve bu sebeple ihtilalci sosyalistlerin karşısında oldukları hareketlerdir. Tarihi bir vakıa olarak zikretmek isteriz ki 1906'da Rusya'da iktidara gelen Stolypin hükümetinin toprak reformu programı tatbik edilebilseydi, Rusya'daki komünist ihtilalinin önlenebileceği Lenin tarafından da kabul edilmiştir." Bkz. *Toprak Reformu,* CHP Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, Ankara, 1965, s.20. Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir* başlıklı eserinde, toprak reformunun uygun şekilde yapıldığı taktirde komünist idare ve sisteminin önünün tıkanacağını belirtmiştir. Toprak reformuyla komünizm gelecektir iddiasını da şöyle yorumlamaktadır: "Bu iddia da temelinden sakattır. Tersine, asıl bugünkü adaletsiz ve dengesiz toprak düzeni komünizme yol açabilir. Bülent Ecevit, a.g.e., s. 100.

[207] *Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ajans Türk Matbaa, Ankara, 1973, s. 36. Bundan sonra *Ak Günlere* biçiminde atıf yapıldı.

[208] Ziya Gökalp Mülayim, "Toprak İşleyenindir", *Toprak Reformu ve Kooperatifleşme,* Tekin, İstanbul, 1976, s.65.

[209] *CHP'nin İktisadi Görüşleri,* CHP Grubu yay., Kardeş Matbaa, Ankara, 1966, s.9.

[210] Ecevit, belli çevrelerin propagandalarına karşı, toprak reformuyla özel mülkiyetin kaldırılacağı iddiasının temelden asılsız olduğunu ifade etmiştir. Ecevit, a.g.e., s. 100.

CHP hazırlamış olduğu program ve raporlarında, toprak reformuyla sadece topraksız köylülere mülkiyet hakkı vermekle sınırlı kalınmayacağını, yöneticilerin, bürokratların köylülerin arazilerinin verimli şekilde kullanmasını zeminin hazırlayacağı da belirtmiştir. [211]

2.1.2.1 Kooperatifleşme

Türkiye'nin kırsal kesiminde üreticiler, yetiştirdikleri ürünlerden yeteri kadar verim alamadıkları gibi, aracı ve tefecilerin baskısını da yaşamışlardır. Köylüler/üreticiler, üretim aşamalarında aracı ve tefecilere bağımlı duruma gelmişlerdir. Çok partili hayat sonrası, siyasetçiler devletin olanaklarını bu tabakaya yeteri kadar götürememiştir. CHP'li politikacılara göre aracı ve tefeci gibi zümrelerin işlevsizleşmesi için gereken yöntem kooperatifçiliktir. *Düzen Değişikliği* ve *Ak Günlere* programlarında, toprak reformunun başarıya ulaşmasında, kooperatifçilik sistemi önemli bir aşama olarak belirtilmiştir.

Düzen Değişikliği programında, CHP iktidarında gerçekleşecek kooperatifçilik şöyle belirtilmiştir: "*Çiftçinin yetiştirmiş olduğu ürünler, gerçek halk kooperatifçiliği geliştikçe büyük aracılara başvurulmaksızın, doğrudan doğruya kooperatifler veya kooperatif birlikleri ve merkez birlikleri gibi üst örgütler tarafından iç ve dış pazarlara sunulacaktır. Köylü, üretim için ihtiyaç duyduğu malzemeyi de, gene aracısız olarak, bu kooperatifler yoluyla ucuza elde edebileceklerdir*." [212]

CHP'nin oluşturmak istediği kooperatifçilik sistemine, olumsuz tepkiler de gelmiştir. Türk sağının aktörleri, CHP'nin kooperatifçilik modelinin, komünist ideolojiyle yönetilen Bulgaristan'daki kolhozlara benzediğini ileri sürmüşlerdir. Ziya Gökalp Mülayim "CHP'nin Kooperatifçilik Politikası" başlıklı makalesinde, CHP'nin özel mülkiyeti reddeden kooperatifçilik anlayışını reddettiğini belirtmiştir. [213]

---

[211] *1969 Düzen Değişikliği* programında, sulama ve drenajın hangi bölgelere öncelikle yapılması gerektiği belirtilmiştir: "Gerekli sulama ve drenaj tedbirleriyle verimi yükseltebilecek olan ovalar için sulama ve drenaj planları öncelikle yapılarak uygulanacaktır. Konya, Karan, Muş, Iğdır, Çine- Söke, Çal-Çivril-Baklan, Acıpayam-Burdur ovaları ile Fırat ve Kızılırmak havzaları ve bunlara benzer daha birçok bölgelere öncelik verilmiştir." Bkz. "Bozuk Düzen", a.g.e., s. 9. 1973 *Ak Günlere* seçim programını hazırlayan politik kadroya göre, topraktaki adaletin su olanaklarının yeterli olmadığında adalet sağlanamaz. "CHP iktidarı, tarımda kullanabilecek her türlü su olanaklarının gereğince değerlendirilmesini hızlandıracak ve çiftçilerin bu olanaklardan yeterli ve adalet içinde yararlanabilmesini sağlayacaktır." *Ak Günlere*, s.38.

[212] *Düzen Değişikliği*, s.5.

[213] Mülayim, CHP'lilerin, özel mülkiyeti reddeden kooperatifçiliğe karşı çıktığını belirtirken, Bulgaristan'daki Kolhozları, İsrail'deki Kibutzları örnek göstermiştir. Ziya Gökalp Mülayim, "CHP'nin Kooperatifçilik Politikası", a.g.e., s.256. *CHP'nin İktisadi Görüşleri* başlıklı raporda, demokratik esaslara inanan devletlerin de toprak reformuyla birlikte kooperatifleşmeyi uygulayabileceği belirtilmiştir. *CHP'nin İktisadi Görüşleri*, s.12.

Ak Günlere programını inşa eden düşün takımı, partinin kooperatifçilik politikasını revize etmiştir. CHP'nin kooperatifçilik politikasında, kalkınma ve demokrasi argümanlarını ön plana çıkarılmıştır. Devletin yönetmiş oldukları kooperatifler "tepeden inmeci" kurumlar olarak betimlenmiştir. [214]

Partinin düşün takımı, devletin ve siyasî erklerin kooperatiflere müdahil olmasını istemediğinden ötürü köylülerin ve üreticilerin bizzat yönetimlerinde bulundukları kooperatifçilik sistemini kamuoyuna vaat etmişlerdir. Akgünler programında, tasavvur edilen ve halka vaat edilen kooperatifçilik, "gerçek demokratik halk kooperatifçiliği" olarak tanımlanmıştır. [215]

2.1.2.2 Köy Kent

CHP'nin politik kadrosu, kalkınma köylüden başlayacak parolasıyla hareket ettiği için köylüye yönelik proje/ politikalar geliştirme arayışında olmuştur. 1968'in evresinde, Ecevit ve reformcuların girişimlerinin sonucunda, **Köy Kent** projesi inşa edilmiştir. *Düzen Değişikliği* programının köy söyleminde, 'Köy Kent'e de yer verilmiştir. *Düzen Değişikliği* programını hazırlayan politik kadro, aydınlanma ve kalkınmayı *Köy kent* modeliyle köylüye, üreticilere vaat etmiştir. [216] Toprak reformunun da kilit parçası olarak değerlendirilen bu projeyle, köylerden büyük kentlere olan göçün hızının kesilmesi de öngörülmüştür. Köylülerin/ üreticilerin ikamet ettikleri yerlerin yaşanabilir duruma gelmesi, üreticilerin ve ailelerinin başka bir şehre gitme göç etmesinden alıkoyacaktır. Politik kadro *Ak Günlere*

---

[214] *Ak Günlere* programında, mevcut kooperatifçilik sistemiyle ilgili saptamalar şöyle olmuştur: "Devlet önderliğinde kurulmuş olan (Tariş, Çukobirlik, Fiskobirlik, Ant birlik ve benzeri) gerçek halk kooperatifçiliği ile ilişiği yoktur. Başarısızlıkla sonuçlanan, devlet önderliğindeki Tarım Satış Kooperatifleri Birliği denemesinin de gerçek halk kooperatifçiliğiyle ilişiği yoktur. Bunlar, daha doğuşta köylüyle yabancılaşmış, tabandan yükselecek yerde tepeden inme kurulmuş yarı devlet örgütleridir. Bunların yönetiminde, devlet bürokrasisi büyük ölçüde egemendir." *Ak Günlere*, s. 31.

[215] *Ak Günlere*, s.32.

[216] *1969 Düzen Değişikliği* programında "Köy Kent" şöyle tanımlanmıştır: "Tarımda verimin yükselmesi, köylünün uygarlıktan ve sosyal hizmetlerden daha yeterli ölçüde yararlanabilmesi ve köylü gücüne dayalı bir sınaileşme hareketinin gelişebilmesi için gerekli altyapılar, tesisler, hizmetler, köy grupları arasında en elverişli merkezlerde yoğunlaştırılacaktır. Bu merkezler, dağınık köylerin zamanla kendiliklerinden toplulaşmasını ve kentleşme hareketinin düzenli olarak yürümesini de sağlayacaktır. Aynı zamanda büyük kentlere aşırı nüfus akımı kendiliğinden yavaşlamış olacak; kentleşmede ve sanayinin dağılımında bölgeler arası adalet gerçekleşebilecektir. Köy kent adı verilecek olan bu merkezler, çevre köylerine yollarla bağlanacağından, köylü, bu merkezlerdeki hizmetlerden, olanaklardan, günü gününe, kolayca yararlanabilecektir. Köy kentlerin ekonomik ve sosyal hayatına, o çevredeki köy kooperatifleri veya kooperatif birlikleri geniş ölçüde hakim olabilecektir. Tarım makinelerinin bakım ve atölyeleri, küçük sanatlar, bugünkü köy düzeninin çok üstünde yeterli sağlık ve eğitim kuruluşları, meslek kursları, her türlü kültür, spor ve eğlence tesisleri, köy kentlerde yoğunlaşabilecektir. Böylece, köylü kendi şehirlerini kendi yaratabilecektir." *Düzen Değişikliği*, ss.6-7.

programında, CHP iktidarında köy kent projesinin gerçekleştiğinde dahi, üreticilerin başka kentlere göç etmesini engellemeyeceklerini belirtmek durumunda kalmıştır.[217]

Sosyal demokrat ideolojinin içerisinden önemli bir yeri olan Hurşit Güneş, köy kent projesine eleştirel açıdan yorumlanması gerektiğini düşünmektedir. Güneş, Ecevit'in köy kent projesiyle, köylülerin modernleşebileceği inancının gerçekçilikten uzak oluşunu şöyle açıklamıştır:

> *Köy kentler diye bir proje getirdi. Aslında eleştirilecek bir projedir. Çünkü* ***kentleşme modernleşme****dir.* ***Solcular sanayileşmenin ve kentleşmenin hep yanında olurlar****. Bu* ***Köy Enstitüleri gibi bir modeldi*** *ama aslında köylünün kente gelmemesini öngören bir model.* ***Bülent Beyde biraz şu düşünce vardı; köylünün ne kadar çok ileride olduğunu düşünür, "köylü aslında çok ilericidir" derdi. Pastoral bir köy hayranlığı vardı. O yapının, aydının zihniyetiydi o. Dolayısıyla Köy Kent, Halk Sektörü gibi bazı projeleri Ecevit programına koydu****.* [218]

Siyasî yöneticilerin müdahalesinden ziyade, üretici köylülerin köy kentlerde aktif olmaları düşünülmüştür. *Ak Günlere* programında belirtildiği üzere, köy kentlerin kurulacağı yerden, yönetimlerine kadar üreticiler söz sahibi olacaktır. [219] Dönem siyasetinde sol veya sağ, özellikle milliyetçi politik seçkinlerin köy-kır siyasetine yaklaşımları ve yönelmesi, sorun üzerinde tespitlerde ortaklık olunca birbirlerine benzeşmesine dahi yol açmıştır.

Nitekim MHP, 1973 seçim programında ***Tarım Kent*** projesine yer vermiştir. Alparslan Türkeş'in inşa etmiş olduğu *Tarım Kent* ile *Köy Kent*'in ortak özelliği, **kırsal kalkınma** felsefesidir. Türkeş, üstelik İslâmcı sağın güçlü olduğu Konya'da 27 Eylül 1970 günü yapmış olduğu konuşmada, *Milli Doktrin* paradigması (9 Işık) bağlamında Tarım Kent'i şöyle açıklamıştır:

> *9 Işık'ın bir ilkesi,* ***Köycülük*** *adını taşımaktadır. Köycülük,* ***Tarım Kentleri*** *projemizin uygulanması ile köylerimizin ekonomik ve sosyal yapı değişikliğini kapsamaktadır.* ***Tarım kentleri, köy ve milli kalkınmamızın*** *temel projelerinden birisidir.* ***Tarım kentleri projesi ile iki köklü devrimi*** *gerçekleştireceğiz. Bunlardan birisi sosyal yönden yeni bir yerleşme biçimine sokulacaktır.* ***Köylü, özü ve sözü ile sapmalar göstermeyen, fakat daima ihmal gören Türk insanı****dır.* ***Köylüyü, insanca yaşama düzenine sokmak zorundayız, yolsuz, ışıksız, susuz, okulsuz, hastahanesiz, doktorsuz bir ortamda yaşayan köylü insan haysiyet ve onuru içinde yaşamıyor demektir****.*[220]

---

[217] *Ak Günlere*, s.41.
[218] Hurşit Güneş ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2017, İstanbul
[219] *Ak Günlere*, s.42.
[220] Türkeş, o günün şartları içerisinde Türkiye'de bütün köylere, su, yol ve elektriğin götürülemeyeceğinden ötürü her bölgede kurulu köylerden birinin cazibe köyü seçilebileceğini düşünmüştür. Bu cazibe köyünde, altyapı, sosyal ve ekonomik tesislerin kurulması gerektiğini de belirtmiştir. Ayrıntılı bkz. Alparslan Türkeş, *Milli Doktrin Milliyetçi ve Toplumculuk,* Ayyıldız Matbaa, Ankara, 1971, s.18.

2.1.3 Bölgeler Arası Adaletsizlik, 'Feodalleşme' ve 'Doğu Sorunu'

Düzen Değişikliği ve *Ak Günlere* programlarını kaleme alanlar, bölgeler arası adaletsizlik sorununda ülkenin doğusunu (Doğu Anadolu, sınırlarını da çizmeden, muhtemelen idarî mülkî vilayetler haritasına göre) ön plana çıkarmışlardır. 1970'li yılların ilk dönemecinde, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri sosyo-ekonomik açından en az gelişmiş coğrafya görünüme savrulmuşlardı. CHP'nin beyin takımına göre, iki bölgenin geri kalmasını üç sebebi vardı: 1- Bu bölgelerin feodal yapısı; 2- Devletin bağışlanmaz ihmali; 3-Ekonomiyi devlete değil, tümü ile özel girişimin de değil, daha çok tekelci sermayenin de ekonomik faaliyetlerin de ülke sorunlarını, ihtiyaçlarını ve sosyal adalet ilkesini gereğince dikkate almaması.[221]

Anadolu'nun doğu coğrafyasının sosyo-ekonomik açıdan geri kalmasında kalmasına sebep olan, feodal yapının kırılması gerekiyordu. CHP'nin beyin takımı, iktidara geldiklerinde toprak reformunu doğu illerinden başlatılması gerektiğini belirtmişlerdir. Doğu'daki toprak sistemindeki adaletsizliğin, diğer bölgelere kıyasla daha yaygındır.[222]

Doğu illerindeki sosyo-ekonomik yapıda ağa ve şeyhlerin kuvvetli olmaları, toprak reformu da yapılmasını zorunlu kılar nitelikte nedenlerdi. Siyasî erklerin toprak sisteminde gerçekleştirecekleri düzen değişikliği, **ağaların ve şeyhlerin** güçlerini önemli ölçüde kıracaktır. *Düzen Değişikliği* programında toprak reformu sonrası şekillenecek sosyal yapı kısaca şöyle betimlenmiştir: "*Doğuda yer yer süregelen feodal yapının yıkılması, toprak adaletsizliğine, ilkel üretim ilişkilerine dayanan yoksulluğun, sömürünü ve güçlü kişilere bağımlılığın sona ermesi sağlanacaktır*."[223]

Partinin düşün takımına göre, Toprak reformunun arkasından kooperatiflerin inşa edilmesi, bölge halkını ağa ve şeyhlere bağımlı olmaktan kurtaracaktır. Bölge halkının, özerk yapıların (kooperatifler) desteğiyle daha bağımsız bireyler olması tasarlanmıştır. Doğu'daki yurttaşların ekonomik bağımsızlığını kazanması, bölge halkının siyasî tercihlerine hiçbir kimsenin karışmayacağı da düşünülmüştür.

Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir* başlıklı eserinde, doğudaki toprak sistemindeki adaletsizliğinin, bölgedeki yurttaşların siyasal etkisine olumsuz yansımalarının oluşunu şöyle açıklamaktadır: "*Bir kişinin, bir ailenin elinde 10 bin, 20 bin, 30 bin, 40 bin, 50 bin, hatta 75*

[221] *Ak Günlere*, s. 45.
[222] *Düzen Değişikliği*, s.48.
[223] *Düzen Değişikliği*, s.49.

bin dönüm toprağın bulunduğu, bir kişinin veya bir ailenin, içindeki Türk vatandaşlarıyla birlikte köylere sahip olduğu bölgelerde, o toprakları işleyen, o köylerde yaşayan insanlardan pek çoğu, topraklarının sahipleri hangi partiye oy vermelerini isterlerse o partiye vermeye kendilerini mecbur hissetmektedirler."[224]

Siyaset dünyasında önemli bir yeri olan Sosyal Demokrat Hurşit Güneş, CHP'nin toprak reform politikasının tutarsız olduğundan (tutarsızlığın sebebi 1960'lardan 1970'lere CHP'de toprak sahibi ailelerin çocuklarının siyaset yapıyor ve bu ailelerin milletvekili çıkarıyor olması, söyleşide verdiği örnek, isim zikretmeden Urfa.) ötürü, o zamanın siyaset döngüsünde bölgedeki ağaların ağırlığının devam ettiğini düşünmektedir:

> *CHP toprak reformunu iktidarda iken denedi, ama başaramadı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, iktidarda tek başına uzun kalamadı. İkincisi, büyük toprak ağalarının önemli bir kısmı CHP'li idi.* ***Toprak ağaları hep sağda, yoksul köylüler de hep CHP'de olsa toprak reformunu yapmak daha kolay olurdu. Benim çok yakın arkadaşımın babası Urfa'da çok büyük bir toprak ağası idi. Aile kendi içinden iki defa milletvekili çıkardı. Ben 1976'da Urfa'ya gittiğimde en büyük şikâyetleri toprak reformu idi. Bizim topraklarımızı niçin elimizden alıyorsunuz diye. Ormanları kamulaştıran CHP, 1970'li yıllarda iktidara geldiğinde aynı şeyleri toprak üzerinden yapamadı. Yapması gerekir miydi, orası ayrı bir konudur. Bence asıl orada yapılması gereken şey, topraksız köylüyü topraklı hale getirmek doğru bir yaklaşım olabilirdi ama zaten oradaki toprak ağaları çok varlıklı değillerdi. Orada sulu tarım yapılmadığı için onlar da yoksuldu. Orada yapılması gereken şey ciddi bir sanayileşme ve kamu yatırımlarının yapılması idi.*** [225]

Türkiye'nin doğusunda, Cumhuriyet öncesinde de başlayan toprak sistemindeki adaletsizliğin etkisiyle, bölgedeki toplumsal ve ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Siyasî otorite erklerinin, doğu bölgelerine gerektiği kadar yatırım yapmaması, doğudaki yurttaşları farklı geçim yollarına itmiştir. CHP'lileri göre, doğudaki "bozuk düzen"de, yurttaşlar kaçakçılık yapmak durumunda kalmışlardır. Doğu'daki feodal düzende, siyaset adamları ve belirli bir kısım yöneticiden güç alan kimseler kaçakçılığı da tekellerine almışlardır. [226]

Ülkemizin doğu coğrafyasında, ekonomik sıkıntıların yanı sıra toplumsal hoşnutsuzluklar da yaşanmıştır. *Düzen Değişikliği* programında, yurttaşların ekonomik sıkıntılardan dolayı, eşkıyalığa yöneldikleri belirtilmiştir. Dönem içerisinde, siyasî erklerde bulunan yöneticilerin,

---

[224] *Bu Düzen Değişmelidir*, s.90.
[225] Hurşit Güneş ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2017, İstanbul.
[226] *Düzen Değişikliği*, s.47.

bölgeye güvenlik kuvvetleriyle sorunu çözmeye çalışmıştır. CHP'nin politik kadrosu, bölgedeki sorunlara daha yumuşak çözümle yaklaşılmasında fayda olacağını düşünmüştür. [227]

2.1.4 Eğitim, Fırsat Eşitliği, Yüksek Öğrenim

1968 yılında, Türkiye'de gençlik olayları ortaya çıktığında, ülkedeki eğitim alanında yaşanılan sıkıntılar da baş göstermiştir. Üniversite öğrencilerinin başlatmış oldukları eylemlerde, öğrenim gördükleri kurumların, "yozlaşmış" veya "niteliksiz" hâle gelişini kamuoyuna aktarmaya gayret göstermişlerdir.

CHP'liler eğitimdeki sorunlara yaklaşımında fırsat eşitliği argümanını ön plana çıkarmışlardır. Politik kadro, geri kalmış bölgelerde veya kırsal kesimde yaşayan çocukların eğitim hayatlarının zayıf kalışının sebebini siyasal elitlerin başarısız eğitim politikalarından kaynaklandığına inanmaktadır. Siyasal elitin, kırsal alanda eğitime yönelik ciddî yatırımlar gerçekleştirmemesi sonucu, bir çıkış olarak yurttaşlar çocuklarını ağırlıklı olarak din eğitiminin verildiği İmam Hatip v.b okullara göndermişlerdir. [228]

Geri kalmış bölgelerdeki çocukların, diğer akranları gibi nitelikli eğitim alamamış olmaları, sınavlara da yansımıştır. Anadolu genelinde nitelikli eğitim kurumlarının dengeli dağılmamış olması, öğrencilerin de başarı düzeylerinde farklar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. CHP'nin düşün takımı, *Düzen Değişikliği* programında bölgeler arası adaletsizliğin zamanla giderilmesi, eğitimdeki adaletsizlik yüzünden de güçleştiğini belirtmiştir.[229] *Ak Günlere* programında, sosyal adaletsizliğin temel nedenleri arasında, eğitimdeki adaletsizlik de gösterilmiştir. Eğitimdeki adaletsizlik sorunu üzerinde dururken yükseköğrenimin paralı hâle getirilmesinin yanı sıra özel okulların yaygınlaşmasını da ileri sürmüşlerdir; parası olan ve olmayan ayrımı fırsat eşitliği ve eğitimde adalet yoksunluğuna da göndermiştir. *Ak Günlere* programında, yükseköğrenimin, ücretsiz hâle dönüştürülmesiyle birlikte, üniversitesi

---

[227] CHP'nin düşün kadrosu, *Düzen Değişikliği* programında, doğu bölgelerinde yaşayan yurttaşlara yaklaşımlarının nasıl olacağını kısaca şöyle özetlemiştir: "Jandarmayla, komandoyla, mayınla, silahla, baskıyla değil, okulla, fabrikayla, yolla, suyla, ışık ve enerjiyle, krediyle, kooperatifçilikle, sağlık hizmetleriyle ve hepsinin üstünde, sosyal adaletle ve halka dönük, halka yakın bir yönetimle gidecektir." *Düzen Değişikliği*, s.55. *Ak Günlere* programını hazırlayan kadro, *Düzen Değişikliği* programında da yer alan *"Doğu Sorunu"*na yaklaşımdan farklı bir yorum getirmemiştir: "CHP iktidarında devlet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da baskısıyla, silahla, komandoyla değil, halk yararına ekonomik, sosyal ve eğitsel tedbirlerle, reformlarla, yardımlarla ve güler yüzlü varlığını duyuracaktır." *Ak Günlere*, s.50.

[228] *Düzen Değişikliği*, *a.g.e.,* s. 32, *CHP 19. Kurultayı Parti Meclis Raporu,*18 Ekim 1968, Ulusal, Ankara, 1968, s.114.

[229] *Düzen Değişikliği*, *a.g.e.,* s.32.

bulunmayan şehirlerde ikamet eden dar gelirli öğrencilere olanaklar (devletin yurt ihtiyacını gidermesi meselesi) sağlanacağı belirtilmiştir.[230] CHP düşün kadrosu da yazılarında, paralı yükseköğrenimle ilgili eleştirilerini, sosyal devlet, sosyal adalet kavramlarıyla açıklamışlardır. Haluk Ülman, "Paralı Eğitim Sorunu" başlıklı yazısında, devletin malî kaynaklarının yetersiz oluşundan ötürü yükseköğrenimin paralı hâle getirilişine şöyle karşılık vermiştir:

> *Bütçesini 60 milyarla bağlayan bir Türkiye'de eğitim düzensizliğinin birkaç, haydi diyelim on, ya da yirmi bin yükseköğretim öğrencisinden alınacak paralarla giderilebileceğini sanmak için, insanın ya hiç hesap bilmemesi, ya da sağduyudan bütünüyle yoksun olması gerekir, bu bir… Bütçesini 60 milyarla bağlayan bir Türkiye, eğer gerçekten önem veriyorsa, eğitime bugünkünden çok daha fazla para ayırabilecek durumdadır, bu iki.. Kaldı ki, eğitime bugün ayrılan para da az değildir; eğer bir eğitim politikamız olsa, eğer eğitim diye havaya atılan, israf edilen paralar yerinde kullanabilirse, yüksek öğretim öğrencilerinden alınandan çok daha fazlası sağlanabilir, bu da üç..* [231]

CHP'ye yakın isimlerden biri olan Sunullah Arısoy, "Önce Halk Olmak Vardır" başlıklı yazısında, iktidarın paralı yükseköğrenim politikasıyla, geniş halk kesimlerini (işçi, köylü, küçük memur, dar gelirli) unutmalarına karşın, bu kesimleri ancak seçim dönemlerinde oy için hatırlayacak oluşlarını dile getirmiştir: "*Yükseköğrenim paralı olursa, hangi köylü, işçi, küçük memur, dar gelirli çocuğunu okutabilecek? Karnını doyurmaya, sırtına bir urba almaya gücü yetmezlerin sayısı milyonlarca. Okumasın mı bu kesimin çocukları? Öğrenmesinler mi? Yükselmesinler mi? Ülkenin yönetiminde ağırlıkları olmasın mı? Seslerini duyurmasınlar mı? Halkın aldığın "oyla" iktidara geleceksin, halk yararına değil de belli kesimlerin çıkarına bir uygulamaya gireceksin.*" [232]

2.1.5 Gecekondu ve Kent Politikası

2. Dünya Savaşı sonrası, tüm dünya ve Türkiye de siyasal, sosyo-ekonomik dönüşüm evresine girmiştir. Bu dönüşüm evresinde, kentleşmedeki hız ve değişim de ortaya çıkmıştır. 1945 sonrası, kırsal kesimlerde yaşayan yurttaşların kentlere göç etmeye başladıkları görülmüştür. İstanbul, Ankara gibi kentlere göç edenler, barınma sıkıntısıyla karşı karşıya kalmışlardır.

---

[230] *Ak Günler*, s.153.
[231] Haluk Ülman, "Paralı Eğitim Sorunu", *Halk,* 6 Haziran 1973, s.2.
[232] M. Sunullah Arısoy, "Önce Halk Olmak Vardır", *Halk,* 18 Haziran 1973, s.3.

Türkiye'de 1950'lerle siyasetin konusu olacak olan iç ve dış göçün ('Almanya'ya işçi göçü'), iş kaygısında, sanayileşemenin ve toprak, köy sorununun bir sonucu olarak biçimlenmesi ve bu sorunun etkilenen ve tepki veren baş oyuncusu Türk köylü aile ve bireyleri, kentlerdeki barınma sorunlarını, 'gecekondu'[233] adı verilen, kent kenarlarındaki, henüz imar geçmemiş boş arazileri gasp edip, konut yapılarını inşa ederek çözmeye çalışmıştır. Türkiye'nin büyük kentlerinde (ve sonra bölgelerin merkez, ticaret ve sanayileşmenin olduğu kentler) gecekonduların inşa edilmeye başladığı süreçte, eş-zamanlı olarak, azgelişmişlik-geri kalmışlık göstergesi olarak Güney Amerika'nın önemli kentlerinin çevrelerinde de gecekondulaşmanın olduğu görülmüştür. Bu alanda çalışmış Ruşen Keleş'e göre *gecekondu* (yarattığı *varoş* kültür) geri kalmışlığın (tarım ülkesiXsanayi ülkesi karşıtlığında) simgelediği çarpık, yönetilemeyen değişim biçiminin ve düzeyinin ürünüdür.[234] Kemal Karpat, *Türkiye'de Dönüşüm* başlıklı eserinde, "gecekondu tarzında yapıları bir sapma olarak değerlendirilmeyeceğini" aksine, '3. Dünya'daki "çağdaş iktisadi kalkınma ve kentleşme sürecinin bir parçası olarak yorumlanması" gerektiğini garip bir biçimde belirtmiştir. [235]

Türkiye'de tek partili dönemin kırdan kentlere göçlerle ilgili politikaları, bir takım araştırmacı ve yazarların eleştirilerine maruz kalmıştır.[236] Tek parti idaresinin, 14 Mayıs 1950 genel seçimiyle sona ermesini izleyen süreçte, DP'li politikacıların göç ve demografi konularındaki yaklaşımlarında farklılık yaşanmıştır. Ayşe Buğra, DP'li politikacıların, tek parti döneminin zihin dünyasından farklı olarak, iç göçlere olumlu tavır göstermelerini, demografik yapıdaki değişime gönderme yaparak açıklamıştır.[237] DP iktidarında, şehirleşme hızına bağlı olarak gecekonduların sayıları da artmıştır.[238] Büyük kentlerdeki gecekonduların sayısındaki artış,

---

[233] 2. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde "gecekondu" adı verilen yapılaşmalar ortaya çıkmıştır. Gecekondu, imar ve yasalarına, sağlık ve fen kurallarına aykırı olarak alelacele olarak yapılmış bir barınak" olarak tanımlanıyor. Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu,* Gerçek Yay., İstanbul, 1978, s. 181.

[234] Kent nüfusunun, Lima'da %36'sı, Caracas'ta %35'i, Manila'da %35'i, Calcutta'da %33'ü gecekondu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Keleş, a.g.e., s. 182.

[235] Kemal Karpat, *Türkiye'de Dönüşüm,* çev. Abdülkerim Sönmez, Timaş, İstanbul, 2016, s. 25.

[236] Akademik dünyada, Erken Cumhuriyet döneminin bürokrat ve politik seçkinlerinin, iç göçlerle ilgili elitist politika bakış açısıyla yaklaştıklarına dair yorumlar, değerlendirmeler vardır.

[237] 1927-1950 yılları arasında sadece % 24,2'den %25'e çıkan şehirleşme oranı 1960'da %31,9'a ulaştı. bkz. Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika,* İletişim, İstanbul, 2015, s. 166.

[238] Buğra, kentlerdeki gecekondu sayımlarını dönem kaynaklarına dayandırmıştır. 16 Ocak 1958 günlü Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili haberle İmar ve İskân Bakanlığı'nın 1962 yılı için yapmış olduğu beyana atıfta bulunmuştur."1958'de yapılan bir gecekondu sayımına göre, Ankara'da 45.850, İstanbul'da ise 40.000 gecekondu vardı. 1962 yılında, İmar ve İskân Bakanlığı'nın 1962 yılı için yaptığı beyanda ise, İstanbul'da 100.000, Ankara'da 60.000, İzmir'de 20.000, Adana'da 9.000, Bursa'da 3.500, Samsun'da 4.300, Zonguldak'ta 4.000, Erzurum'da 2.000, Erzincan'da 3.000 gecekondu bulunuyordu." Buğra, a.g.e., s. 170. Kemal Karpat, 1960'lı yılların başında kentlerdeki gecekondu sayılarındaki artışı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın, 13 Büyük Şehirde Gecekondu başlıklı eserine atıfta yaparak açıklamıştır. Adana, 18.925, Ankara 70.000, Antakya 2. 635, Bursa 8.713, Diyarbakır 1.400, Erzincan 3.500, Erzurum 5. 750, İskenderun 4.275, İstanbul 120.000, İzmir, 18. 025, Mersin 896, Samsun 5.700, Zonguldak'ta 14.000 gecekondu vardır. Karpat, *a.g.e.,* s. 95.

kentlerde fiziksel, sosyolojik krizlere de sebep olmuştur. Kente göç eden köylü kitle, gecekondularda barınma gereksinimini sağlamış olsa da, sosyo-ekonomik açıdan kent yaşantısına uyum sağlaması zaman almıştır. Gecekondulardaki kitlenin yaşantısı, köy ve kent kültürü arasında geçiş süreci olarak da adlandırılabilir. Mübeccel Kıray, "Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe" başlıklı makalesinde, gecekondularda yaşayan insanların artık köylü olmadıklarını fakat kent hayatına da uyumlarının yavaş sürdüğünü göstergelerle belirtmiştir.[239]

Ruşen Keleş'e göre, gecekonduda yaşayanlar, köylerindeki eski alışkanlıklarını tamamen bırakamamışlardır. Gecekondu ailesi, kent yaşantısındaki ailelerin nüfusundan da fazladır.[240] 1960'lı yılların ortalarına kadar, siyasî partiler, kentlerin sorunları ve özellikle gecekondunun yaratmış olduğu toplumsal krize derin bir çözüm getirememişlerdir. 1965'te seçim öncesinde, TİP'in siyasette yaratmış olduğu değişim rüzgârı, diğer siyasî partilerin kent politikalarını tekrar gözden geçirmelerine de yol açmıştır. CHP'nin politik kurmayı, İnönü ve Ecevit'in başını çektiği yenilikçi kadro, partinin toplumsal söyleminde gecekondu, konut sorunu başlıklarını açmışlardır. *Düzen Değişikliği* ve *Ak Günlere* seçim programlarını hazırlayanların, kırdan büyük kentlere yığılan nüfusun barınma sıkıntılarıyla ilgili saptamaları ve çözüm yollarındaki yaklaşımları benzer yöndedir.

Partinin düşün takımına göre, kentlerdeki nüfus artışının yaratmış olduğu olumsuzluklar (altyapı sıkıntıları başta olmak üzere) düzensiz kentleşmeye sebep olmuştur. *Ak Günlere* programında, *köy kent* projesi gerçekleştiğinde, kentleşmede yaşanan krizin bir ölçüde giderileceği belirtilmiştir. [241] CHP'lilere göre, *köy kent* kırsal alanda kalkınmayı tahrik ederek köylünün kentlere göç etmesini durduracaktır.

Dönemin önce gelen ve meslek olarak mimarlarından CHPli Vedat Dalokay, "Şu Bizim Ankara" başlıklı yazısında, çevre illerden Ankara'ya gerçekleşen yoğun göç vak'asının, kentin niteliğindeki değişimi şöyle betimlemiştir: "*Ülkemizde sosyo-ekonomik yapı hızla değişir ve gelişirken, bu yapıya ayak uyduramayan başkentin fizik yapısı, hareketsiz olan ve çok ağır değişen başkent formu, yolları, binaları, alanları, alt ve üst yapıları ile birdenbire çağ dışı bir nitelik ve niceliğe bürünmüştür*."[242]

---

[239] Mübeccel Kıray, "Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşeme", *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* Cilt 27 (3), Ankara, 1969, ss- 567-8.
[240] Keleş, a.g.e., s.185.
[241] *Ak Günlere*, s. 136.
[242] Vedat Dalokay, "Şu Bizim Ankara", *Halk*, 15 Kasım 1973, s.3.

Ecevit seçim programında, çarpık kentleşmenin sonucunda ortaya çıkmış olan gecekonduları korunma altına alacaklarını belirttiği gibi arsa spekülasyoncularına karşı amansız mücadele vereceklerini de vurgulamışlardır.[243]

Yine dönemin önemli gazetecilerinden Adem Yavuz, "Konut Sorunu" başlıklı ele aldığı yazısında, CHP'nin gecekondu politikasının özünü, anayasa gerek sosyal devlet anlayışı olduğunu belirtirken, Ecevit'in kent politika söylemine atıfla desteklemiştir: *"Dar gelirli vatandaşlar korka korka yaptırdığı gecekonduda yaşamaktadır. CHP iktidara geldikten sonra gecekondu, gecekondu olmaktan çıkıp gündüzkondu olacaktır. Halk her an belediye zabıtasından ve polisten korkmayacak, gecekondular kanuna uygun olarak yapılacaktır. Suçlu gecekondulu da değildir. Suçlu, dar gelirli yurttaşa sağlıklı konut sağlamaya görevini yerine getiremeyen, konutunu kendisi yapmak zorunda kalan yurttaşı bu duruma iten partizan iktidarlardır."* [244]

2.1.6 *Ak Günlere* Seçim Programında Dış Politika

Ecevit ve politik kadrosu partinin dış politikasını, Atatürk ve İnönü dönemlerindeki temel felsefe olan "barış" argümanı üzerine kurmaya gayret etmiştir. *Ak Günlere* programında, CHP iktidarında ülkenin dış politikasının öncelikle "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" parolasıyla hareket edileceği belirtilmiştir. Programda dış politikanın temel çizgileri 3 maddeyle açıklanmıştır.

- Dış politikada duygusal olunmayacaktır.
- Dış politikada ideolojik yaklaşıma yer verilmeyecektir.
- Dış politikada, ülkemizin çıkarlarına, ulusal güvenliğimizden daha az önem vermemeğe dikkat edeceğiz. [245]

Ecevit, "Dış Politika" başlıklı yazısında, ülkeyi yöneten politikacıların dış politikada ideolojik ve duygusal bakış açılarıyla yaklaşamayacaklarını, Atatürk ve İnönü gibi kurucu aktörlerin döneminin dış politikada izlenen politik zihniyete ve misyona atıfta bulunmuştur. Ecevit yazısında, Kurtuluş Savaşı süresince ve sonrasında, ülkenin kurucu aktörlerinin izlemiş oldukları diplomatik ilişkilerde, duygusallıktan ziyade aklın ön plana çıkışını vurgulamıştır.[246]

---

[243] *Ak Günlere*, s.136.
[244] Adem Yavuz, "Konut Sorunu", *Halk,* 16 Temmuz 1973, s.5.
[245] *Ak Günlere*, s. 220.
[246] Ecevit, "Dış Politika" başlıklı yazısında, ülkenin kurucu aktörlerinin dış politikadaki felsefelerini şöyle özetlemiştir: "Atatürk ve İnönü'nün dış politikadaki üstünlüklerinin belki de başlıca unsurlardan biri, dış

Ecevit, ülkenin, bloklar arası ve büyük devletler arasında biçimlenen ilişkilerde Türk dış politikasının yapıcı olması gerektiğini önermiştir.[247] CHP, Soğuk Savaşın baş aktörleri, iki kutbu ABD ve Sovyet Rusya'ya karşı mesafeli tutum geliştirmek istemiştir.[248] CHP'nin bu dış politika yaklaşımı, merkez sağ partilerinden farklı bir dış politika arayışında olduğunu göstermiştir.

Haluk Ülman, "Dış Politikamızda Yeni Yaklaşım" başlıklı yazısında, ülkedeki güvenlik sorunlarına atıfta yaparak, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında yeni bir güvenlik anlaşmasının gerektiğine değinmiştir. Ülman'a göre, dönemin düşünce ve siyasal ikliminde anarşik olayların kaynağı olarak görülen Rusya'yla yapılacak bu tip bir anlaşmayla, anarşik olayların sona erebilecektir.[249] Ecevit ve arkadaşları, dış politikada Batı'nın kontrolünde olmayacaklarını, seçim programında ve söylemlerinde belirtmişlerdir. CHP, salt Batı eksenli dış politika anlayışına alternatif olarak Orta Doğu'daki ülkelerle de ilişkileri geliştirici yönde adımlar atmıştır. Ecevit, seçim kampanyası sırasında, iktidara geldiklerinde ABD'ye bağlı bir dış siyaset izlemeyeceklerini belli etmiştir. Ecevit, seçim kampanyası için gitmiş olduğu Diyarbakır seyahat sonrasında, gazetecilere yaptığı konuşmada, Amerikan eksenli dış politikaya sıcak bakmadığını, Türkiye'nin hiçbir ülkeye bağımlı olmadan güvenlik sistemini kurması gerektiğini ifade etmiştir.[250]

---

politikada duygusallığa hiçbir zaman kapılmamış ve kolektif heyecana en çok ihtiyaç duyulabilecek dönemlerde bile- duygu kışkırtmacılığından kaçınmış olmalarıdır. Tutumlarının bu özelliği dolayısıyladır ki, bu iki büyük önder, Kurtuluş Savaşında savaştığımız ülkelerle, barıştan kısa bir süre sonra en yakın dostluk, hatta ittifak ilişkilerini rahatlıkla kurabilmişlerdir. Savaşta duygu kışkırtmacılığı yapmadıkları için, kıyasıya savaşmış olduğumuz ülkelerle dostluk ilişkileri kurmak gerektiğinde, toplumdan gelen herhangi bir duygusal engelle karşılaşmamışlardır." Bülent Ecevit, "Dış Politika", *Özgür İnsan,* Sayı 4, Eylül 1972, s.5.

[247] *Ak Günlere*, s.219.

[248] Düzen Değişikliği programını hazırlayanlar, Soğuk Savaş'ın iki önemli aktörü Amerika ile Sovyet Rusya'yla ilgili şöyle yorumda bulunmuşlardır: "Amerika Birleşik Devletlerine karşı da, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğine karşı da düşmanlık güdülmemelidir." *Düzen Değişikliği,* s.42. *Ak Günlere* programında, Soğuk Savaşıyla ilgili değerlendirmede, ülkenin güvenliğine öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir: "Türkiye, bloklar arası ve büyük devletlerarasındaki ilişkilerde yumuşamayı desteklemelidir, gelişmelere katkıda bulunmalıdır; ancak bu gelişmeler sırasında, kendi güvenliğinin tehlikeye düşürülmesi ihtimaline karşı son derecede dikkatli olunmalıdır." *Ak Günlere*, s.219.

[249] Haluk Ülman, "Dış Politikamızda Yeni Yaklaşım", *Özgür İnsan,* Sayı 8, Ocak 1973, s. 35.

[250] Ecevit, Ortak Pazar (AET), NATO ve dış politikayla ilgili görüşlerini gazetecilere aktarmıştır: "Ortak Pazar'la ilişkilerimizi yeniden düzenlemek lazımdır. Şüphesiz Avrupa ekonomisine intibakımız biraz zaman alacaktır. Biz bu zaman içinde, bir yandan da ekonomimizin gelişmesine engel olmayacak durumları yaratmak mecburiyetindeyiz. Ortak Pazar Protokolu yeniden düzenlenmelidir. Türkiye Ortak Pazara fazla taviz vermiş, gereği kadar taviz alamamıştır. Ortak Pazarın bizi yutmaması için, Orta Doğu ülkeleriyle ekonomik ilişkiler kurmalıyız. Bu pazarlarda etkin alabileceğimiz zaman AET içinde var olabiliriz." Ecevit, Agence France Press muhabirinin sorusuna verdiği bir cevapta, ABD'nin müttefiklerinde demokrasiyi ilk ve tek şart olarak aramadığını oysa Avrupa'da bir entegrasyona gidildiğini ve demokratik düzenin bu entegrasyonun temel şartı olduğunu söylemiştir. Türkiye'de demokrasi olmasa da, ABD ile dostluk ilişkilerinin sürebileceğini, oysa Avrupa ile böyle bir dostluğun olmayacağını sözlerine ekleyen Ecevit, bir başka soruya da " NATO içinde kalma ihtimalini göz önünde tutarak, kendi savunma tedbirlerimizi almak zorundayız." Biçiminde cevap vermiştir. 10 Ekim 1973, *Yeni Ortam*, ss.1, 8.

2.1.6.1 Kıbrıs

CHP'nin politik kadrosu, *Ak Günlere* programının dış politika bölümünde "Kıbrıs Sorunu" hakkında derinlemesine çözümleme yapmayı tercih etmemiştir. Ecevit ve arkadaşları, 1973 seçim programında, iktidara geldikleri takdirde, Kıbrıs sorunu üzerinde ülkeler arası diplomatik ilişkileri devam ettirmeye istekli olduklarını belirtmişlerdir. Seçim programında adadaki sorunun CHP için önemi şöyle betimlenmiştir: *"CHP, özgür ve insanca yaşama umudunu Türkiye'ye bağlamış olan Kıbrıs Türk halkının her türlü baskıdan, tehlikeden ve yabancı egemenliğinden korunmasını, Türkiye için vazgeçilmez bir ödev sayar."* [251]

Ecevit ve CHP adada tarafların "bağımsız bir federatif devlet" üzerinde anlaşmalarıyla, adaya huzurun gelebileceğine inanmışlardır. Hikmet Sami Türk, "Tarih Boyunca Kıbrıs Sorunu" başlıklı yazısında, Kıbrıs Anayasası'na atıfta bulunarak, CHP'nin federatif çözüm önerisine benzer bir yaklaşımda bulunmuştur.[252]

2.1.6.2 Avrupa Ekonomi Topluluğu Söylemi

Ak Günlere programını hazırlayan düşün takımı, Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Türkiye arasındaki serüveni gelinen süreci de göz önüne alarak kritik etmiştir. CHP'li politik kadro programda, Batı'yla ilişkileri kuvvetlendirmek amacıyla önemli gördüğü AET'nin, Türkiye'nin ekonomik yapısına olumsuz etkilerinin üstünde durulması gerektiğini belirtmiştir.

Ecevit ve arkadaşlarına göre, 12 Mart ara rejiminde, teknokrat ve politik seçkinlerin almış oldukları yanlış ekonomik politika kararları ve uygulamaları, Türkiye'de ekonomik durumu kaygı verici duruma getirmiştir. Programda da belirtildiği üzere, 12 Mart ara rejiminden sonra, AET ülke ekonomisinin kaldıramayacak bir yükü olacaktır.[253] Türkiye'de politikacı, AET ile olan ekonomik ilişkileri adil olmayan şartlarda, "taviz vererek ve fakat taviz almayarak" devam ettirdiği sürece, ülkenin ekonomik bağımsızlığının kaybedecek boyuta geleceğine inanılmaktadır. [254] CHP'nin akil insanlarından birisi olan Gündüz Ökçün, 12 Mart öncesi

---

[251] Ak Günler, *a.g.e.,* s.221.

[252] Hikmet Sami Türk yazısında, Kıbrıs Anayasası'nın ışığında adada taraflar arasında çözülebileceğini şöyle belirtmiştir: "Başkanlık sistemine dayalı Kıbrıs Anayasası, coğrafi bir sınır çizmemekle beraber, federatif bir devlet yapısının özelliklerini gösterir. Her iki toplumun ortaklaşa ve ayrı ayrı kullanacakları yetkileri vardır. Böyle bir fonksiyonel federasyon içinde Türk toplumu, bir azınlık olarak değil, devletin Rum toplumu ile hemen hemen eşit haklara sahip bir kurucu öğesi kabul edilmiştir. O zamanlar tedhiş eylemlerinin yarattığı kaosa ve Türk- Yunan ilişkilerini her alanda etkileyen huzursuzluğa tek alternatif sayılan bu Anayasa, temelindeki anlaşmalar gibi çok çelişik çıkarlar arasında bulunmuş bir uzlaşma örneğidir." Hikmet Sami Türk, "Tarih Boyunca Kıbrıs Sorunu", *Özgür İnsan,* Sayı 21-22, Eylül 1974, s. 29.

[253] *Ak Günlere*, s.223.

[254] *Ak Günlere*, s.223.

döneme göndermede bulunarak, Türk politikacıların 1970 yılında imzalamış oldukları Katma Değer protokolünün, ağır ekonomik ipotekler koyan bir kapitülasyon belgesi olarak nitelendirmiştir. [255]

12 Mart sonrası dönemde AET ile yapılan anlaşmaların da etkisiyle, ülke ekonomisinin de olumsuz sonuçların hissedildiğini, ülkenin ihracat değerlerinin düşmesine yol açtığı belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülke görünümündeki Türkiye, tarım ürünlerini ihraç etmekte dahi zorlanmaya başlamıştır. *Ak Günlere* programını hazırlayan takıma göre, iktidarın izlediği siyasetler devam ettirildiği sürece, Türkiye tarım ürünlerini de ihraç edemez duruma gelecektir.[256]

2.1.7 *Ak Günlere* Programı ve CHP'nin Laiklik Anlayışında Evrilme

1966 yılında, Ecevit CHP'nin genel sekreter oluşuyla partinin laiklik politikası da gözden geçirilmeye başlanmıştır. Genç bir siyasetçi olan Ecevit, partisinin o zamana kadar benimsenegelen laiklik politikasını gözden geçirmek gerektiğini eserleriyle, söylemleriyle ifade etmiştir.

Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik* başlıklı eserinde, ülkenin kurucu aktörlerinin modernleşmeci atılımlarını önemsediğini belirtmesine karşın, yenilikçi atılımların köylülerin günlük-gündelik hayatına temas etmemesini hatırlatması, muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekmişti. Ecevit eserinde, kimi aydın kesimlerince modernleşme ve laikliğin merkez ve çevre ayrımına göre değerlendirilmesine karşı çıkışını, Erken Cumhuriyet döneminde izlenen siyasete bağlı olarak köylülerin yaşam ve yaşantılarını o günün okuyucusuna hatırlatarak yapmıştır. [257]

---

[255] Gündüz Ökçün, " Yeni Hükümet ve AET Sorunu" başlıklı yazısında, Katma Değer Protolü ve AET'nin ülke ekonomisinde yaratmış olduğu tahribatı da şöyle değerlendirmiştir: "Her şeyden önce, ortaklık ilişkilerinin getirdiği liberal ekonomik düzen, Anayasanın emrettiği planlama ilkesi ile taban tabana zıttır. Özellikle Katma Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye iktisadi kalkınması için uygulayabileceği birçok olanaktan, kullanabileceği birçok araçtan yoksun kalmıştır." Ayrıntılı bkz. Gündüz Ökçün, "Yeni Hükümet ve AET Sorunu", *Özgür İnsan,* Sayı 17, Nisan 1974, s.29.

[256] *Ak Günlere*, s.224.

[257] Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik* başlıklı eserinde, Atatürk ve arkadaşlarının öncülük etmiş oldukları devrimci atılımlara, köylülerin tutumlarını şöyle açıklamıştır: "Kadınların eşit haklara kavuşturulması... Kadınların peçe altından, kafes ardından kurtarılması... Belki en sert tepki bu devrime karşı gelmiştir. Ama köylüden mi gelmiştir? ... Hayır... Köylüden gelmesi söz konusu olamazdı. Kurtuluş Savaşı'nda ileri, modern, aydın İstanbul'un hanımları henüz peçe altında, kafes ardında iken, Anadolu'nun köylü kadınları, yüzleri açık, cephedeki erkeklerine mermi taşıyorlardı. O köylüler mi Atatürk'ün kadın hakları ile ilgili devrimine karşı çıkacaklardı? Karşı değillerdi, karşı olamazlardı. Ama o devrimlerden yana da olmaları, o devrimi övmeleri için de bir neden yoktu. Çünkü İstanbul hanımları kafes ardından, peçe altından çıkmadan önce köylünün geçim durumu ne idiyse, bu devrimden sonra da oydu." Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik,* s.60.

1969 yılında, *Düzen Değişikliği* programında laiklik politikasını, "bozuk düzen" tartışmaları ışığında değerlendirmesinin yanı sıra inançlara özgürlük argümanı da ön plana çıkarılmıştır. Programı hazırlayanlar, *ilerici*, *gerici* gibi siyaset ortamını bölücü ve keskinleştirici kavramları kullanmaktan kaçınmışlardır. Ecevit ve arkadaşları, toplumda ilerici-gerici kavramlarının çekişmesini, dinsel düşünceden ziyade ekonomik geri kalmışlığın tezahürü olarak değerlendirmişlerdir. [258]

Ak Günlere programında, sağ kesimin temsilcilerinin, halkın dini duygularını istismar edici yönde propaganda yaptıkları belirtilmiştir. Bu çevreler Ortanın Solu ve Sosyal Demokrasi'nin argümanlarını dinsizlik olarak nitelendirilmişlerdir. CHP'ye karşı yapılan propaganda, seçim kampanyası süresince halk nezdinde de karşılık bulmuştur.[259] Merkez sağın önde gelen siyasî figürü olan Esat Kıratlıoğlu'na göre, CHP'ye karşı yönelik olumsuz propagandanın karşılık buluşu, halkın yeterli derecede laikliği bilmemesindendir. Bu sebeple, halk CHP'yi dinsiz olarak nitelendirmiştir. [260]

Ecevit'in düşün takımının önde gelen isimlerinden Ahmet Naki Yücekök'e göre, halk savaş yıllarında yoksulluğun ve devlet kapitalizminin acı baskısını yakın zamanlara kadar Batılılaşma ve Kemalizm'le özdeşleştirmiş, yabancı bulduğu ve kendisine bir şey kazandırmayan bu ilkelere düşmanlık beslemiş, DP ve onun devamı niteliğindeki AP, düşmanlık verici duyguları sömürmüştür.[261]

Ak Günlere programının va'z ettiği esaslara göre, ülkede belli kesimlerin, önyargı ve düşmanca yaklaşmasında, toplumdaki aydınların da etkisi olmuştur. Aydınların bir kısmı, inançlı insanların (dindar ile dinci ayrımı sabit) düşünce kalıplarını ve davranışlarına olumsuz yaklaşmışlardır. Ecevit ve arkadaşlarına göre, bazı aydınların dinî duyguları fazlasıyla zedeleyici davranmaları, halkı çıkarcı dinî çevrelerin kucaklarına itmelerine sebep olmuşlardır. [262] Ecevit ve arkadaşları, atıf yapmaksızın kimi aydınların laikliğe bakış açısından farklı yaklaşım geliştirmenin arayışına girişmişlerdir. Tepeden inmeci anlayış yerine, halkı da kapsayıcı bir laiklik anlayışı geliştirmenin arayışında olmuşlardır.

Ecevit'in düşün takımının önemli bir aktörü olan Haluk ÜIman, aydınların ve belli kesimlerin, manevî duygularının içselleştirmiş yurttaşları küçük görmelerinin yanı sıra "yobaz", "gerici"

[258] *Düzen Değişikliği*, s.125.
[259] *Ak Günlere*, s. 162.
[260] Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 7 Aralık 2017, Ankara
[261] Ahmet Naki Yücekök, *100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset,* Gerçek, İstanbul, 1971, ss.101-105.
[262] *Ak Günlere*, s. 163.

şeklinde damgalanma olaylarına karşı çıkmıştır. Ülman, "Cumhuriyet Halk Partisi ve Din" başlıklı yazısında, aydınların ve politikacıları eleştirmesinin yanı sıra Türk halkının ilerici yönünü ön plana çıkarmıştır. [263]

2.1.8 1973 Seçimine Doğru Türk Siyasetinde CHP ve Alevilik

Türk siyasetinde CHP'nin yeni ideolojik konumlanışında 'Alevilerin yeri' sorunu, doğrusu bunun bir 'sorun' olarak sorunlaştırmaları, aydınlar ve siyasî aktörler arasında çokça tartışılan ve merak edilen konu başlıklarından birisini oluşturmaktadır. CHP'nin siyasetinde, 'Alevi kimliği tartışmasının temelleri' Erken Cumhuriyet dönemine dayanmaktaydı.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, 'Yeni Türkiye'yi, modernleşmeci atılımları laiklik ilkesinin evrensel değerlerini de göze alarak inşa etme arzusunu taşımışlardı. Alevilik konusunda çalışmalarıyla tanınan yabancı araştırmacılardan Elise Massicard'a göre, "laiklik reformları Alevileri Sünni egemenliğinden kurtarmış ve rejimle özdeşleşmelerine olanak sağlamıştır". [264]

Erken Cumhuriyet döneminin modernleşmeci atılımları, Alevilerin politik-toplumsal hafızalarında olumlu imge taşımaktaydı. Mehmet Ertan çalışmasında, Alevilerin politik dünyalarında Atatürk'ün sembol hâle dönüştüğünü belirtir.[265] Tek parti döneminin sonuna doğru, özellikle Atatürk'ün ölümü sonrası CHP kadrolarının bürokratik yapıya dönüşmesi, geniş toplum kesimleri arasında Alevileri de rahatsız ettiği yazılmaktadır. Bu konu, birçok açıdan, tek boyutlu bakışlardan ayrılarak, henüz incelenmeye de muhtaçtır. Çok partili sistem evresinde (1946-1950), DP'nin toplumun farklı kesimlerinden almış olduğu destek artmıştır.

---

[263] Haluk Ülman yazısında, Türkiye halkının ilerici-gerici gibi kavramlarla sıkıştırılıp değerlendirilemeyeceğini belirtirken, siyasetin sol kanadına özeleştiri yöneltmiştir: "Dinsel inançları ne olursa olsun, ekonomik ve toplumsal düzende geniş halk kitleleri yararına değişiklikler yapılmasını isteyen kişi soldadır, ilericidir; dinsel inançları ne olursa olsun, bu tür değişikliklere karşı çıkan, mevcut düzeni korumak isteyen kişi sağdadır, gericidir, tutucudur. Bir insanın namaz kılması, oruç tutması onu sağcı yapmayacağı gibi, dinle uzaktan yakından ilgisi olmaması da solcu yapmaya yetmez. Solculuğa sağcılığa bu açıdan bakıldığı zaman, Türk halkının büyük çoğunluğu ilericidir." Haluk Ülman, "Cumhuriyet Halk Partisi ve Din", *Halk,* 13 Ağustos 1973, s.3.

[264] Elise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması,* çev. Ali Berktay, İletişim, İstanbul, 2017, s. 50.

[265] Mehmet Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci,* İletişim, İstanbul, 2017, s.57.

14 Mayıs 1950 günü gerçekleşen seçimde, CHP'nin 27 yıllık iktidarı sona erdiğinde, Alevilerin DP'yi desteklediğine dair göstergeler de vardır. [266]

1954 seçiminin ardından DP'nin otoriter eğilimlerin ivme kazanmıştı. İktidar partisinin otoriter yönetiminden hoşlanmayan muhalif unsurlar da şekillenmişti. Dönemin Menderes iktidarına karşı olanlar arasında, Alevi kesimleri de yerini almıştır. DP'nin yürütmüş olduğu toplumsal politikalar, Erken Cumhuriyet döneminin misyonundan farklıydı. Dönemin Alevi kesimlerinin bakış açılarına göre, 'Sünni' politikalarının yürütücü DP karşısında korunaklı bir liman bir CHP vardı.[267]

27 Mayıs askerî darbesi sonrası, Türk sağının önemli argümanlarından 'antikomünizm' sol siyaset üstünden yapıldığı gibi, Alevi imgesine olumsuz anlam atfedilmeye başlamıştır. Türk sağının milliyetçilik görüşü de dini kavramlarla yoğrulmaya başlamıştır.

27 Mayıs darbesinin mimarı Cemal Gürsel'in önerisiyle, Diyanet İşleri'nin bünyesinde 'Mezhepler Bürosu'nun kurulma çabaları oldu. Sağ basının yoğun kampanyası sonucunda, Gürsel'in bu girişimi sonuçsuz kalacaktı.[268] Besim Can Zırh kaleme almış olduğu yazısında, "dinci" bir gazetenin, camilere mum söndüyü sokacaklar yorumunu belirterek, sağ cenahın bakış açısına göre, Alevilerin ülkede 'öteki' bir kesim olduğunu vurgulamak istemiştir.[269] 1960'ların hareketli siyasî atmosferinde, antikomünist paradigmanın, Mezhepler Bürosu uygulanmasını geçilme düşüncesi dahi tepki çekmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısında, Aleviler merkez sağ ve sağın diğer unsurlarının tepkilerinden rahatsızlık duymuşlardır.1966 yılında, Birlik Partisi kurulmuştur.[270] Alevilerin kimlik siyasetini önceleyen BP'nin sembolü, 12 Yıldız 12 İmamı, aslan ise Allah'ın aslanı olarak Hz. Ali'yi temsil ediyordu. [271]

---

[266] Massicard'a göre: 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Alevilerin çoğunlukla DP'yi desteklediğini gösteren birçok işaret bulunmaktadır." Massicard, *a.g.e.,* s. 54. Mehmet Ertan çalışmasında, 14 Mayıs günü yapılan seçimde Alevilerin seçmen eğilimine dair yorumlama getirmiştir. Ertan'a göre; "Aleviler, 1950-1954 seçimlerinde CHP karşısında DP'yi hatırı sayılır destek vermiştir." Ertan, a.g.e., s.56.

[267] Mehmet Ertan'a çalışmasında belirttiği üzere, dönemin DP iktidarının yürütmüş olduğu politikalar, Alevi kesimlerinin, Erken Cumhuriyet döneminin laiklik politikalarını hatırlatmıştır. Ertan, a.g.e., s. 59.

[268] Massicard, a.g.e., s.55.

[269] Besim Can Zırh, "Tanımlama ve Tanıma Eşiğinde Alevilik", *Ayrıntı* Dergi, Mart/ Nisan 2018, s.109.

[270] Massicard, a.g.e., s. 56; Ertan, a.g.e., s. 37.

[271] Ertan, a.g.e., s.36.

24 Kasım 1969 günü, Mustafa Timisi[272] BP'nin Genel Başkanı olmasının ardından partiyi mezhepsel kimliği oturtmaktan ziyade Sosyal Demokrat sol çizgiye çekmek için mücadele etmiştir.[273] Timisi'nin mücadelesinin Aleviler üzerindeki tesiri bir zaman sonra azalmıştır.

CHP'nin genç Genel Sekreteri Ecevit'in parti içindeki mücadelesi ve ardından parti liderliğine kadar yükselmesi, Alevilerin de dikkatini çekmekteydi. 1970'lerin siyasî rüzgârında, toplumda yükselen sol rüzgârı arkasına alan Ecevit'in, Aleviler üzerinde olumlu tesirleri olacaktı. Massicard ve Ertan gibi araştırmacılar da eserlerinde belirttiği üzere, 1970'lerin ilk yarısında Aleviler siyasî tercihlerini CHP'den yana koymuşlardır. Ecevit ve arkadaşlarının 'laiklik' paradigmasını yeniden yorumlayışları da, Alevilerin CHP'ye yönelmesinde etkilidir. 1970'li yıllarda, Alevilerin Ecevit'in CHP'sini de 'korunaklı liman' işlevi olarak gördüklerine dair çıkarım yapılabilir.

1970'li yılların önde gelen siyasî aktörlerinden birisi olan Metin Tüzün, ülkedeki mezhep farklılaşmasının da etkisiyle Alevilerin, CHP'ye yönelişini kısaca şöyle açıklamıştır: *"Mezhep farkı dolayısıyla ezilen kesimler kendilerini CHP'ye abone etti. Alevi kesimini kast ediyorum. O devirde Maraş olaylarının yaşanması Alevileri CHP'ye daha fazla yöneltti."* [274]

2.2 Ekonomik Aktör Olarak Ticaret Çevreleri ve Sermaye Grupları

1970 öncesi, iş çevresinin önemli aktörleri, siyasette *Odalar* adı verilen örgütlenmelerle siyaset ortamında etkili olmaya çalışmışlardır. [275] 12 Mart askerî muhtırasından arkasından, ülkedeki siyasal, sosyo-ekonomik yapı da değişti. Türkiye'de siyasal krizin ivme kazandığı günlerde, ülkenin iş çevrelerinin önde gelen aktörleri, değişen toplum-siyaset düzleminde yerlerini almak için mücadele etmişlerdir. 23 Mart 1971 günü, iş çevresinin önde gelen aktörleri, "Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'ni" (TÜSİAD) kurmuşlardı. Derneğin kurucuları arasında, Feyyaz Berker, Rahmi Koç, Can Kıraç, Osman Boyner v.b dönemin önemli işadamları yer almıştır.[276] 12 Mart askerî muhtırasından, 11 gün sonra TÜSİAD'ın

[272] Mustafa Timisi'nin özyaşam öyküsü şöyledir: "1936 yılında Divriği'de doğdu. Annesi Şehriban Hanım, babası Kamber Beydir. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun oldu. Askerliğini Yedek Subay olarak Kara Kuvvetleri Teftiş Kurulu'nda Bakanlık Müfettişi olarak görev yaptı. Bakanlık Müfettişi iken Orta Doğu Amme İdaresi'nde denetleme seminerine katıldı. 1969'da TBP'den Sivas Milletvekili ve daha sonra TBP Genel Başkanı oldu. 1973'te TBP'den yeniden Sivas Milletvekili seçildi. 1987'de ise İstanbul Milletvekili olarak TBMM'de bulundu. SHP Genel Sekreterliği, SHP ve CHP Genel Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Evli ve dört çocukludur". Bağçe, a.g.e., s. 2193.

[273] Ertan, a.g.e., s. 41.

[274] Metin Tüzün ile görüşme, 29 Kasım 2017 İstanbul.

[275] Ayşe Buğra, *Devlet ve İş Adamları,* çev. Fikret Adaman, İletişim, İstanbul, 2015, s. 194.

[276] Feyyaz Berker&Güngör Uras, *Fikir Üreten Fabrika Tüsiad'ın İlk On Yılı (1970-1980),* Doğan, İstanbul, 2008, s. 275.

kurulması[277], siyasî, ekonomik sarsıntıların devam etmesi, soru işareti bıraktıran bir hususdur. Ayşe Buğra'ya göre; "TÜSİAD'ın kurulmasının gerekçesi, önde gelen iş adamlarının siyasette yarı-kamusal nitelikli işlev görmesidir." [278]

Derneğin kurucuları ve işadamları, ülkedeki ekonomik ve siyasî krizin devam ettiği günlerde, siyasîlerin yaratmış ortamdan rahatsız olmuşlardır. Bu sebeple, ülkenin işadamları, TÜSİAD üzerinden ekonomiye ve siyasete yön vermek istemiştir. Güngör Uras ve Feyyaz Baker'in ortak çalışmasında, iş adamların, dönemin siyasî ve ekonomik hayatla ilgili olumsuz değerlendirmeleri, okuyucuya verilmiştir. [279]

2.2.1 CHP- Sermaye İlişkisi

Ak Günlere programını hazırlayan kadro, partinin politikasını sosyal adalet argümanı üzerinden inşa etmek istemesinden ötürüdür ki, büyük sermaye sahiplerine karşı mesafeli yaklaşmayı tercih etmiştir. Ecevit ve arkadaşları, büyük sermayeye karşı bu mesafeli tutum ve politikayı seçim programlarına da yansıtmışlardır. Programının söylemince iktidarın sosyo-ekonomik kararlarında büyük sermayenin kayırılmakta, küçük ve orta işletmeler ise silindir altında ezilmiştir.[280] *Ak Günlere* programında, CHP iktidarında Anadolu sermayesinin de destekleneceğinin üzerinde durulmuştur. Ecevit ve programında Türkiye yakın tarihinde de

[277] Osman Ulugay, sermaye çevresinin derneği kurmalarında Soğuk Savaş düşünce ikliminin etkili olduğunu düşünmektedir. 1970 yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş-Antikomünist paradigmasının kuvvetli oluşu, sol düşüncenin ivme kazanması iş adamlarının örgütlenmesini hızlandırmıştır. Ulugay, Mirgün Cabas'ın sorularını cevaplandırırken, TÜSİAD'ın kuruluş serüvenine de değinmiştir."TÜSİAD aslında özel sektörün ileri ucunu temsil eden, yani İstanbul ve İzmir çevresi ağırlıklı kuruluş. Dönemin önde gelen sanayicileri tarafından 12 Mart askerî müdahalesinin hemen öncesinde kuruldu. 16 Haziran 1970'te büyük işçi yürüyüşü olmuştu. Orada biraz sınıfsal korku vardı. O zaman unutma ki henüz Soğuk Savaş dönemi.. "Bir gece komünizm gelebilir." Yani onları da hesaba katarak kendilerini sınıfsal güvenceye almak isteyen ve yükselen sola karşı tavrı olan bir örgüt olarak kurulmuştu." Bkz. Mirgün Cabas, *Eski Türkiye'nin Son Yılı 2001,* Can yay., İstanbul, 2017, s. 201.

[278] Buğra, a.g.e., s. 192.

[279] Osman Boyner, TÜSİAD'ın kuruluş serüvenini anlatırken dönemin siyasî atmosferinin, toplumdaki kamplaşmanın sanayiye olumsuz yansıdığıyla ilgili değerlendirmede bulunmuştur: "1970'li yılların başında Türkiye'de sanayi hareketi henüz Anadolu'ya yayılmamıştı. Büyük sanayi kuruluşları İstanbul ve çevresinde kurulmuştu. Büyük sanayi kuruluşlarını gerçekleştirebilen sanayici sayısı da azdı. O yıllarda Türkiye'de bir yanda işçi-işveren ilişkilerindeki gerginlikten kaynaklanan grev ve lokavt hareketleri, öte yanda sağ-sol çatışmasından kaynaklanan huzursuzluk, iş çevrelerini önlerini görmelerine imkan vermiyordu.", Berker&Uras, a.g.e., s.261.

[280] *Ak Günlere* programını hazırlayan kadro, CHP iktidarında büyük işletmecilerden ziyade orta ve küçük işletmelerin korunması gerektiğini düşünmüştür. *Ak Günler*, ss.80-81.

"Anadolu kaplanları" şeklinde betimlenen Anadolu sermayesine destekleme nedenlerini, millilik, kalkınma kavramlarını baz alarak değerlendirilmiştir.[281]

1970'li yıllar kritik edildiğinde, Ecevit'in genel başkan olmasından sonraki süreçte büyük sermaye kesiminin (İstanbul, İzmir çevresi), CHP ve Ecevit algısı tartışma konusudur. Bu tartışmanın arka planında, Soğuk Savaş'ın etkisinde antikomünist düşünce yatmaktadır. Ayşe Buğra'nın da belirttiği üzere, 1960'ların ortalarında Türk işadamlarının keşfettiği antikomünist düşüncenin tesirleri (Batı'daki meslektaşlarına göre),[282] 12 Mart sonrası siyaset atmosferinde gözükmüştür. 1970'li yıllarda Soğuk Savaş ve antikomünist düşüncenin de yaygın olmasından ötürü, iş adamları Ecevit ve arkadaşlarının siyasette yaratmış oldukları değişim rüzgârına mesafeli yaklaşmışlardır. Ecevit'in yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Erol Tuncer, 1970'li yıllarda iş adamlarının CHP'ye yaklaşımını şöyle özetlemiştir:

> *Bülent Bey, bir tarihte 'İş adamları bizden hep korkmuştur, bunlar gelirse acaba bizim malımıza mülkümüze el koyar mı filan?' demişti. Türkiye'nin büyük iş adamları biz henüz muhalefetteyiz, 1977 öncesiydi oylarımız yükseliyordu. Sabancılardan bir grup partiye geldi. Bülent Bey, onlarla görüştü ve sonra da bize anlattı. Onlara şunu anlattığını söyledi bize. 'Bizden endişe ediyorsunuz. Oysa biz iktidar olduğumuz zaman siz rahat uyku uyursunuz. Çünkü gelir dağılımını düzeltiriz ve böylece her türlü aşırı düşüncelerin önünü keseriz. Onun için bize güvenin, biz sizin sigortanız oluruz.' demişti. CHP'den hep korktular. 'Bunlar gizli solcudur, eğer gelirlerse malımıza ve mülkümüze el koyarlar. Vergilerimizi artırırlar. İşçilere sempatik bize ise antipatik davranıyorlar.' hep bu korku ile. Çünkü işçi haklarını kazandıran kişi Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'tir.* [283]

'Liberal 'sol'dan Ayşe Buğra'nın Türk işadamları ve Ecevit arasındaki münasebetle ilgili yaklaşımı, Türk solu ve diğer solcu aydınlardan (edebiyatından) farklılık taşımaktadır. Buğra'ya göre, iş adamları merkez sağ politikacılardan ziyade merkez solun lideri Ecevit'e olumlu bakmışlardır. İş dünyasının aktörlerinin, Ecevit'in Batılı yaşam tarzı, İngilizce diline hâkim olmasından ötürü (bu tip basit argümanlardan ötürü mü, Ecevit'le ve 'sol' ile yakın durmak istemişlerdir sorusu sorulabilir) CHP'nin iktidarına yeşil ışık yakmışlardır. Fakat, çalışmasının aksine bir durum vardı:

---

[281] Ak Günlere programında, Anadolu sermayesine kalkınma, millilik kavramlar baz alınarak şöyle değerlendirilmiştir: "Anadolu'nun sınaileşmesi, özel girişimin de katkısı ile hızlanacaktır. Kalkınma yurt ölçüsünde daha dengeli olacaktır. Anadolu'nun her yerinde iş alanları açılmağa başlayacağından büyük şehirlere akım yavaşlayacaktır; öylelikle büyük nüfus kesimlerinin sürekli yer değiştirmesinden doğan yüksek yerleşme giderleri üretken yatırımlar için tasarruf edebilecektir. Sanayinin büyük merkezlerde aşırı yoğunlaşmasından doğan çevre sağlığı sorunları hafifleyecektir. Anadolu'lu iş adamının yabancı sermaye ile bütünleşme eğilimi ve olanağı az olduğu için, kuracağı sanayi, daha geniş ölçüde milli olacaktır." *Ak Günlere*, s.82.

[282] Buğra, *a.g.e.,* s.193.

[283] Erol Tuncer ile yapılan görüşme, 22 Kasım 2017, Ankara

1970'li yılların ikinci evresinde sermaye çevresi ve Sosyal Demokrat politikacılar arasında sürtüşmeler yaşanacaktı. 1978-1979 bu iki yıl içerisinde özellikle Ecevit'in kurmuş olduğu hükümetin izlemiş olduğu ekonomi politikaları tartışma konusu olacaktı. İş çevresinin temsilcisi TÜSİAD, Mayıs-Nisan 1979 iki ay içerisinde belli aralıklarla gazetelere vermiş oldukları bildirilerle (1980 darbesine gidilirken), hükümetle ipleri koparacaktı. Sermaye çevresinin aktörlerinin kaleme almış olduğu bildirilerde dönemin Ecevit hükümetinin izlemiş olduğu ekonomi politikalarına yönelik değerlendirmeler vardı. Gazetelerde boy gösteren bildirilere, Ecevit'in tepkisi çok sert olacaktı. CHP lideri Ecevit Bursa'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaretinde sermaye çevresine yönelik sert eleştiride bulundu. Ecevit konuşmasında sermaye çevresinin siyasî hayat üzerinde tahakküm kurma arayışında olduğunu düşünmüştür. "Bu devlet, işadamlarının muhtırası ile hükümet kurmaz, bu memlekette ancak halkın dediği olur. TÖB-DER siyaset yaparsa suç, sanayiciler siyaset yaparsa suç değildir."[284]

2.2.2 CHP'nin Ekonomi Söyleminde *Halk Sektörü*

Türkiye'deki Sosyal Demokrat siyasetçiler, ekonomik yapıdaki sorunları çözebilmek için çıkış yolu aramışlardır. Ecevit ve düşün takımı, ekonomideki tıkanıklık ve özel sektörün dengesiz büyümesinden rahatsız olduğu için yeni bir ekonomik model, proje inşa etmişlerdir. Bu projenin adı 'Halk Sektörü'dür. *Ak Günlere* programında Halk Sektörü projesi şöyle tanımlamıştır: *"CHP'nin öngördüğü kalkınma modelinde ve ekonomik düzende, köylü kooperatiflerinin, sosyal güvenlik ve yardımlaşma kurumlarının, sendikaların yurt dışındaki işçi ortaklıklarının girişimlerinden oluşacak sektöre, Halk Sektörü denmektedir."*[285]

Sosyal demokrat görüşlü aydınlar, özel sektörü reddetmeyen, ulusal kalkınmada halkı merkeze alan politikayı halka anlatma misyonuyla harekete geçmiştir.[286] Ecevit ve

[284] "Savcılık TÜSİAD Bildirisini İnceliyor", *Cumhuriyet,* 15 Mayıs 1979, s.1. Ecevit'in atıf yaptığı Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), 12 Mart muhtırası sonrası kurulan, TÖS kapatıldıktan sonra devrimci, sol-sosyalist görüşlü öğretmenlerin üye olduğu meslek örgütüdür. 1980 sonrası, kurucu ve üyeleri 'siyasi dava' kapsamında yargılandı.

[285] *Ak Günlere*, s.65.

[286] Onur Kumbaracıbaşı: "Sistem Açısından Halk Sektörü" başlıklı makalesinde Halk Sektörü'nün şöyle anlatmaktadır: "Kapitalist düzenin iç çelişkileri ve bozukluklarını düzenden açıkça yararlanmaksızın sırtlanmış olan halk kitlelerine Cumhuriyet tarihinde ilk kez ekonomik bir temel hazırlamak ve mülksüz sınıflar karşısında ekonomik açıdan güçlendirebilmek için onların da üretim araçlarından dolaysız yararlanmalarını sağlamak dileğidir." Onur Kumbaracıbaşı, "Sistem Açısından Halk Sektörü", *Özgür İnsan,* Haziran 1974, s.18, s.14. 1990'ların sonunda Dünya Bankası başkan yardımcılığından transfer edilerek sahneye tekrar girecek olan eski-yeni 'sosyal demokrat' CHPli Kemal Derviş'in o vakit kaleme aldığı, "Halkçı Ekonomiye Başlarken" başlıklı makalesinde Halk Sektörü'nü halk kitlelerinin gelişmeye katılma çabası, ekonomik dinamizmi dar bir çevrenin tekelinden toplumun tümüne yayma isteği olarak adlandırmıştır. Kemal Derviş, "Halkçı Ekonomiye Yönelirken", *Özgür İnsan,* Ağustos 1974, s.15, s.60. Kemal Derviş'in yaşam çizgisi oldukça ilginçtir, bir 'sosyal

arkadaşları, Halk Sektörü projesiyle sosyal adaletin yani gelirler arasında dengeli dağılım sağlanmasını amaçlamışlardır. Kamu ve özel sektörün yeterli ölçüde kaynakları halk yararına yönelik üretime çevrilememesi bir tarafa, halkın kendi tasarruflarıyla ve girişimi teşvik edilerek yatırımların oluşturabileceği düşünülmüştür.

Ecevit'in yakın çalışma arkadaşlarından Ali Nejat Ölçen'e göre, devletin halk yararına yönelik kurmuş olduğu kurumlar (Kamu İktisadi Kuruluşları) bürokratik yapılara dönüşmüştür. Ölçen, bu kurumların da tüccar işlevi gördüklerini, kendi içlerinde çıkmazlara sürüklenmiş olduklarını düşünmüştür.[287] Ölçen, "Tek Düzenli Ekonomi ve Halk Sektörü" başlıklı makalesinde, kamu ve özel sektörün yatırım alanlarında yıpranmışlığı, karma ekonomiyi çökertmesine yol açılan süreci belirtmesinin yanı sıra, deneyimli iktisatçı Türkiye'deki iki özel sektörün yanında Halk Sektörünün (halk tasarruflarının sonucunda yatırımların) oluşturulmasının zorunluluğunu vurgulamıştır. [288]

Ecevit'in o vakit, ekonomik konularda yakın çalışma arkadaşlarından birisi olan Kemal Derviş, "Halkçı Ekonomiye Yönelirken" başlıklı makalesinde, Halk Sektörü'nün oluşturulmasından sonraki süreci şöyle belirtmiştir: *"Bu süreç içerisinde, ekonomik güç ve dinamizmin topluma yayılacağı, ne tekelci sermaye örgütlerinin ne de merkeziyetçi bürokrasinin egemen olacağı, tersine halkın ekonomisi olacağı umulmamaktadır."* [289]

CHP'liler, Halk Sektörü'yle ülke ekonomisini değiştirmeyi amaçladığı gibi, demokrasideki sınırlılıkları da aşmayı hedeflemiştir. Ecevit ve arkadaşları, özel sektörün siyasetteki ayrıcalıklı konumuna gönderme yaparak, CHP'nin inşa edeceği "Halk Sektörü" ile bunun işlevsizleşeceğini kestirmiş olmalıdır. Farklı kesimlere mensup yurttaşların (işçiler, köylüler, emekliler, çiftçiler v.b) ekonomideki ağırlıkların artması, siyasette de daha fazla söz sahibi olacaklarına inanmışlardır. Derviş makalesinde, bir sosyal demokrat proje olduğuna inandığı

---

demokrat' olarak. Lisans ve lisansüstü öğrenimini LSE'de, Princeton'da ise doktorasını tamamlamış, iktisatçı Kemal Derviş (1949-) "1973-1976 yılları arasında da Bülent Ecevit'e iktisat ve uluslar arası ilişkiler konusunda danışmanlık hizmetinde bulunmuştur. Bunun yanında ODTÜ'de de öğretim üyeliği yapmıştır. "Anarşi" ortamından ötürü Türkiye'den ayrılmıştır. 1978'de de Dünya Bankası'na girmiştir. 1980 askerî darbesinin üstünde geçen yirmi yılın sonunda, merkez sağ erimişken, 3 Mart 2001 tarihinde de, DSP lideri Bülent Ecevit (DSP kuruluşu: 1985) tarafından ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı vazifesine getirilmiştir (28 Ocak 1999-18 Kasım 2002). Kendisini, kimin önerdiği ve çağırdığı daha önemlidir. İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan ile birlikte Yeni Türkiye Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katılmış, 'sol'da birlik için faal olmuştur. Fakat nedense bu partiye katılmayarak Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili adayı olmuştur. 2002 yılında yapılan Türkiye genel seçimlerinde de CHP'den İstanbul milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. 9 Mayıs 2005 tarihinde de görevinden istifa ederek Birleşmiş Milletler'in kalkınma programı başkanlığına atanmıştır. Bu kısa bilgi için bkz. http://www.biyografi.info/kisi/kemal-dervis Erişim tarihi: 10 Nisan 2017.

[287] Nejat Ölçen, " Tek Düzenli Ekonomi ve Halk Sektörü", Özgür İnsan, Mayıs 1974, s. 17, s.46.

[288] Ölçen, a.g.m., s. 49.

[289] Kemal Derviş, a.g.m., s.47.

Halk Sektörü'yle, ortak yönetim ilkesiyle (yönetime katılma) halkın demokratik hayatta daha fazla söz sahibi olacağını, özel mülkiyet kavramının da zedelenmeyeceğini şöyle açıklamıştır: "Ortak yönetim ilkesini benimsemek, ne teşebbüs serbestiyetini, ne de özel mülkiyeti tehdit eder; ancak sermayenin doğal bir hakmış gibi emeği yönetmesine izin vermez." [290]

2.3 CHP ve Sendikal Örgütlenme: CHP'nin Sendikalarla İlişkisi

1961 Anayasası sonrası, sendikacılar toplum ve siyaset hayatında daha çok ön planda olmaya başlamışlardır. Dönemin en etkili sendikası olan Türk-İş'in yöneticileri, işçilerin haklarının genişletilmesi konularında da aktif olmuşlardır. Sendikacılar, dönemin işçi-işveren arasında bir köprü işlevi görmesinin yanı sıra işçilerin sesi olması gerektiği konusunda önemli işlevler görmüşlerdir. 1961 yılının ilk dönemecinde 12 sendikacı[291] sosyalist görüş etrafında birleşerek Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) kurmuşlardır.

Dönemin sendika dünyasının önemli bir aktörü olan Halil Tunç[292] başkanlığını üstlendiği Türk-İş ile TİP arasında mesafe olması konusunda kararlı politika izlemiştir. Tunç'un amacı, sosyalist hareket ile Türk-İş'in yan yana gelmesini önlemektir. 1965 yılında Türk-İş'in 5. Genel Kurulu toplantısında, sendikanın önde gelen üyeleri Burhanettin Asutay[293], Nusret

[290] Derviş, a.g.m., s.49.

[291] Şaban Yıldız, Kemal Nebioğlu, İbrahim Güzelce, Kemal Türkler, İbrahim Denizcier, Ahmet Muşlu,Hüseyin Uslubaş, Saffet Göksüzoğlu, Adnan Arık, Avni Erakalın, Rıza Kuas ve Salih Özkarabay, 13 Şubat 1961 günü İstanbul Valiliği'ne vermiş oldukları dilekçe ile TİP'i kurmuşlardır. "Partiler Üstü Politika", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi*, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, s. 510.

[292] Halil Tunç, bir çiftçi ailesinin çocuğuydu. İlköğrenimi Hacıbektaş'ta yaptı. Pazarören Köy Enstitüsü son sınıfından ayrılarak Ankara'ya gitti. 1946'da Ankara Belediyesi EGO'da otobüs biletçisi olarak çalışmaya başladı. Askerliğini yaptıktan sonra 1950'de Ankara Bira Fabrikası'nda işe girdi. 1952'de, sonradan İç Anadolu Tütün Müskırat Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası adını alan Ankara Bira Fabrikası İşçileri Sendikası'nın kurucuları arasında yer aldı ve sendikanın başkanlığını üstlendi. Fabrikada çalışırken, tahmil-tahliye işçilerinin kötü çalışma koşulları nedeniyle dönemin Çalışma Bakanı Hadi Hüsman'a yönelik kişisel çıkışıyla iş çevrelerinin güvenini kazandı. 1953'te kısa bir dönem Demokrat Parti'ye kaydoldu, ancak zamanla CHP'ye yakınlık duymaya başladı. Halil Tunç, 20-24 Kasım 1960'ta Seyfi Demirsoy'un Genel başkanlığa seçildiği Türk-İş 3.Genel Kurulu'nda başlayarak genel sekreterliğe seçildiği bu yıllardan başlayarak konfederasyon içi dengeleri korumaya çalıştı. Türk-İş'in partiler üstü politikasının savunucusu oldu. Konfederasyon içinde, 1970'lerde başlayan, ancak, başlangıçta etkili olamayan sosyal demokrat hareketten etkilendi; önceleri bu hareketi başlatan ekibe yakın göründü. Ancak daha sonra sosyal demokrat sendikacıların Demirsoy'a karşı tavır aldığı dönemde Demirsoy'u destekledi. Bkz. "Halil Tunç", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi*, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1998, s. 286.

[293] Burhanettin Asutay İzmir'de fayton sürücülüğü yaptı. 1950'de İzmir Sürücüler Sendikası'nı kurdu. 1950'de İzmir İşçi Sendikaları Birliği'nin, 1951'de Taşıt İşçileri Sendikaları Federasyonu'nun yöneticiliklerini yaptı.1952'de İzmir İşçi Sendikaları Birliği'nin temsilcisi olarak Türk-İş'in kuruluşuna katıldı. 1953'te yönetim kurulunda görev yaptığı İzmir İşçi Sendikaları Birliği'nden ayrılarak Ege İşçi Sendikaları Federasyonu'nun kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığına getirildi. 1953-1964 arasında Türk-İş yönetim kurulu üyeliği yaptı. Saç kazıtmak, yalın ayak yürümek gibi eylemlerle kamuoyunun dikkatini çekmeye çalıştı. 1969'da CHP İzmir milletvekili seçildi. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'nda kısıtlayıcı değişikliği öngören ve DİSK'li işçilerin 15-16 Haziran eylemine yol açan yasa tasarısını destekledi. CHP'nin tasarıya eleştirel yaklaşması üzerine AP'ye geçti.

Aydın ve Bahir Ersoy "partiler üstü sendikacılık" politikasını önermişler ve bu öneri kabul edilmiştir. [294] Alparslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset* adlı eserinde, Türk-İş'in partiler üstü sendikacılığının arka planında Amerikan sendikacılık anlayışının etkili olduğunu belirtmiştir.[295]1965 seçimi öncesinde partiler, tüm hızla propagandalarını yürütürlerken Türk-İş yönetimi de "partiler üstü politikasını uygulamaya karar vermiştir. Türk-İş başkanı Tunç, siyasî partilerle aralarına mesafe koymak için bir kampanya yürütülmesine öncülük etmiştir. Tunç ve sendikacı arkadaşları, farklı politik görüşte olan partilere mensup 9 sendikalının milletvekili adayı olarak seçimde başarılı olamaması için kampanya yürütmüşlerdir.

Türk-İş, "yeniden seçilmemesi gereken milletvekilleri" başlıklı bildiriyi[296] kamuoyuna açıklamıştır. Bildiride adı geçen 9 milletvekili adayının[297] üçü, 10 Ekim 1965 günü gerçekleşen seçimde başarı kazanarak meclise girmeye hak kazanmıştır. Tunç ve arkadaşları, sendikanın partiler üstü politika anlayışını, seçimden sonra da devam ettirmişlerdir.

1966 yılında Türk-İş'in 6. Genel Kurulu'nda, sendikacılar genel kurulunun sonucunda partiler üstü politikanın muğlaklığını da gidermişlerdir.[298] 6. Genel Kurul sonunda şekillenen yönetimde büyük ölçüde AP kökenli sendikacılar seçilmişlerdir.[299] Tunç'un başkanlık yaptığı

1980 öncesinde İzmir'e yerleşti. 11 Mart 1986'da İzmir'de öldü." Bkz. "Burhanettin Asutay", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1998, s.89.

[294] "Türk-İş", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1998, s.334.

[295] Alparslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset adlı* eserinde, Türk-İş'in partiler üstü politika kavramı üzerinden, Amerikan sendikacılığının etkili oluşunu şöyle anlatmaktadır: "Politikanın temel çizgilerinin Türk-İş'in Amerika ile öteden beri yürüttüğü direkt ilişkiler çerçevesinde aranması mümkündür. Türk-İş bünyesinde son yıllarda " NATO'nun amaç ve çalışmalarını Türk işçisine tanıtmak için düzenlenen seri seminerler bu politikanın bir hayli aktif bir tutumla izlenmekte olduğunu kanıtlamaktadır." Bkz. Alparslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaa, Ankara, 1972, s. 339.

[296] Türk-İş, seçim öncesinde "Yeniden Seçilmemesi Gereken Milletvekilleri" başlıklı bildiriyle, işçilerin seçmen eğilimini değiştirme arzusu taşır: "Türk-İş 1963 Nisan'ında, Meclis'te işçi, toplum ve memleket çıkarları aleyhinde çalışan milletvekilleri ile senatörleri tespit edip seçimlerde bunları seçtirmemeye çalışacağını açıklamıştı. Türk-İş, işçi ve toplum aleyhine çalıştıklarını tespit ettiği yüzden fazla milletvekilinden ancak aşırı hareket etmiş olanları "seçtirilmeyecekler listesi"ne aldı. Gerçek demokrasi, seçmenlerin seçtikleri adaylar üzerinde baskı kurarak, onları yurt ve toplum menfaatleri için çalışmaya mecbur ettikleri rejimdir. Seçilip Meclis'e gelen milletvekilleri Meclis koridorlarında işçi ve toplum menfaatleri aleyhinde, belli sınıfların çıkarlarını koruyucu kulis faaliyetlerinde bulunurlarsa, bunları üç dört ayda bir seçmenlerine ve partilerine şikayet edeceğiz. Seçim zamanında hem bunlara, hem de bunları listelerine almış partilere oy vermemenizi isteyeceğiz. İşçi kardeşlerimiz, bu şahısları seçtirme. Eğer partileri, senin aleyhine çalıştığını bile bile bunları listelerine alırlarsa, o listeye de oy verme. Çünkü bu şahıslar, sadece kendi çevrelerindeki işçiler değil, Türkiye'nin her yanındaki işçiler aleyhinde çalıştılar. Seçilirlerse gene aleyhimize çalışmaya devam edecekler. Bu şahısları seçmemek, seçtirmemek sureti ile, Türkiye'de işçilerin ne kadar güçlü olduğunu gösterecek ve gelecek devrelerde, Meclis'teki milletvekillerinin senin yararına çalışmış olacaksın. Bu aynı zamanda bir yurt görevidir. Bildiriden aktarılan bu parça için bkz. Engin Ünsal, "Partiler üstü Sendikacılık", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1998, s. 511.

[297] 10 Ekim1965 seçim öncesinde, Türk-İş'in yeniden seçilmemesi gereken 9 milletvekili adayından 3'ü AP, 4'ü CHP, 1'i YTP, 1'i de MP'lidir. Ünsal, *a.g.m.,* s.511.

[298] Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967),* İletişim, İstanbul, 2010, s. 464.

[299] Işıklı, a.g.e., s. 337.

yönetim kurulunda, CHP'nin az temsiliyetinin olması, Türk-İş'in partiler üstü politikasındaki tezatlığı da gösterir. Tunç ve yönetiminin, AP'nin çizgisine kaymasına ilk tepki, sosyalist görüşlü sendikacıların DİSK'i kurmalarıdır.

2.3.1 Sosyal Demokrat Sendikacılık

Sosyal demokrat sendikacılığın temelleri, Türk İş'in 8. Genel Kurulu'nda atılır. Dönemin CHP Genel Sekreteri Ecevit, kurulda yaptığı konuşmada, Türk-İş yönetim kadrosunun yürütmüş olduğu politikanın, Türk toplumunun sorunlarıyla bağdaşmadığını vurgulamış, özellikle partiler üstü sendika anlayışını eleştirmiştir.[300] Ecevit ve arkadaşlarının ön plana koymuş olduğu Ortanın Solu düşüncesiyle ilgili argümanlar ve politikalar genel kurul sonunda karşılık bulmamıştır. Tunç ve yönetimde bulunan aktörlerin, politikalarında bir değişikliğe gitmemesinden ötürü sosyal demokrat eğilimli sendikacılar arayış sürecine girmiştir.

14 Ocak 1971 günü Sosyal Demokrat kökenli sendikacılar, "1971 Türkiye'sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız Ortak Reformları Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar" ('Dörtlü Rapor' veya 'Dörtler Raporu' diye de bilinir) başlığını taşıyan manifesto özelliği taşıyan bir siyasî raporu gündeme taşımışlardır. Dörtlü Rapor'u hazırlayan beyin takımı, işçi kamuoyuna, Türk-İş'in öncülük etmiş olduğu partiler üstü sendika anlayışının yerine "sosyal demokrat sendikacılığı" önermiştir. Raporu kaleme alanlar sosyal demokrat sendikacılığın, Türk-İş üzerinden yürütülmesini arzulamış olduklarını da vurgulamanın yanı sıra CHP ile ortak mücadele edilmesini de önermişlerdir.

> *Türkiye'de sosyal demokrasinin lokomotifliğini yapacak en güçlü organize kuruluş Türk-İş'tir. Türk-İş'in yeni bir politikaya ve hedefe yönelmesi gerekmektedir ki bu da sosyal demokrasinin ülkemizde gerçekleşmesinin yoludur. Kanımızca en doğru teşhis, Türk işçi hareketinin demokrasi ve özgürlüğe bağlı olan sol bir çizgide, sol bir karargâhta yerini almasıdır. Türk işçi hareketinin bu yeri hiç şüphesiz, demokratik sol ideolojidir. Her şeye rağmen; itiraf edilmelidir ki sloganları, çok açık politikası, işçi sorunlarına eğilişi, işçi sınıfını taban olarak benimsemesi ve güçlü seçmen topluluğa ile CHP Türk-İş açısından etkilenmesi kolay olacak birlikte, çalışma ve eyleme geçebilecek en uygun ve tek parti olarak görünmektedir.* [301]

Raporu kaleme alan sendikacılar, Türk-İş'i yönetimini, Babil kulesine benzetmişlerdir.

14-18 Ocak 1971 tarihinde muhalif sendikacılar, Türk-İş yönetimine yönelik eleştirilerin bulunduğu Dörtlü Raporu sunmuşlardır. Sendika yönetimi, kongrede raporda üstünde durulan

---

[300] Işıklı, a.g.e., s.344.

[301] Filiz Aslan, " Dörtlü Rapor", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1998,s.333.

konuların tartışılmasını istememişlerdir. Muhalif sendikacılar, 4 gün süren kongre boyunca Türk-İş'in sosyal demokrat sendikacılığa kayması konusunda mücadele etmişlerse de sonuç alamamışlardır. 5.Genel Kurul'dan sonra, 2 Temmuz 1971 günü muhalif sendikacılar (sosyal demokrat eğilimli) "Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen" başlıklı başka bir raporu Türk-İş yönetimine sunmuşlardır.[302] Sosyal demokrat işçi dünyasının önde gelen sendikacı lider kadrosunun hazırladığı bu 400 sayfalık raporda, ülkenin temel ekonomik ve sosyal sorunlarını kritik etmiştir. [303] Dönemin siyasetinin de etkisiyle sendikacılar Marksizm veya sosyalizm düşüncelerine de mesafe koymayı tercih etmişlerdir. Işıklı ve Aslan gibi araştırmacılar eserlerinde, sendikacıların sosyal demokrat düşünceyi ön plana çıkarmış olmalarının sebebini Marksizm düşüncesine cephe almalarından kaynaklandığını da belirtmişlerdir.[304]

2.3.2. 15-16 Haziran Olayları

12 Mart 1971 askerî darbesine doğru, işçiler siyasî otoriteyle karşı karşıya gelmiştir. 15-16 Haziran 1970 olayları siyasî ve toplumsal hafızada yerini korumaktadır. Bu olayların sebebi, mecliste AP ve CHP'lilerin de aralarında bulunduğu milletvekillerinin 274 ve 275 sayılı yasada değişiklik talebiyle başlamıştır. İki partinin milletvekilleri, işçilerin haklarının daraltılmasını içeren kanun teklifini meclis gündemine taşırlar.[305]

İktidar partisinin politikacılarının öncülük etmiş olduğu tasarı, meclis komisyonunda diğer partilerin milletvekillerinin desteğiyle geçmiştir. Meclis komisyonda geçirmiş oldukları tasarıyla, 274 ve 275 sayılı yasalarda işçilere tanınmış haklarda olumsuz değişiklikler

---

[302] Sosyal demokrat kökenli sendikacıların Türk-İş yönetimine sunmuş oldukları 'Onikiler Raporu', 'Dörtler Raporu'na kıyasla daha kapsamlıdır. Raporun hazırlanmasında etkili olan sendikalar ve konfederasyonlar şunlardır: "Besin-İş, DYF-İş (Demiryol-İş), Genel-İş, Kristal-İş, Petrol-İş, Sağlık-İş, TezBüro-İş, Türk Harb-İş, T.Oleyiş, Yol-İş, Türk-Deniz Ulaş-İş'tir. Bkz. Işıklı, a.g.e., s. 348. Filiz Aslan, "Onikiler Raporu", *Türkiy*e'de *Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1998, s. 465.

[303] Türkiye'deki sosyal demokrat sendikacılığın temel eserlerinden biri olan "Sosyal Demokrat Düzen" adlı bu rapor, 10 bölümden oluşmaktadır. Sendikacı beyin takımı sosyal demokrat bakış açısıyla inşa ettikleri raporda, ülkenin temel sosyo-ekonomik sorunlarını her bir alt başlıkta incelemiştir. Raporda yer alan bölümler şunlardır: "Eğitim, kalkınma ve sanayileşme, yeraltı kaynakları, yabancı sermaye, dış ticaret, tarım ve toprak, mali sermaye ve bankacılık, toplumsal hayat v sosyal güvenlik, yönetimin yeniden düzenlenmesi"dir. Bkz. Işıklı, a.g.e., s. 348; Aslan, a.g.m., ss.465-466.

[304] Sosyal demokrat sendikacıların raporda, "24 ilke" etrafında "sınıflar arası denge, barış ve kaynaşma sağlayıcı bir politika"yı benimsemekle Marksizm'e tamamen ters bir çizgide olduklarını vurgulamışlardır. Işıklı, raporda sosyal demokrasi temalı vurgulamayı yeterli görmüştür. Işıklı, a.g.e., s. 350.

[305] AP ve CHP'li milletvekilleri, 274 ve 275 sayılı yasaların değişmesini öngören bir tasarıyı meclis gündemine taşırlar. Meclis'teki ana iki partinin politikacıları, işçi sendikalarının çoğalmasını önlemek kaygısıyla hareket etmişlerdir. Tasarıyı inşa eden politikacılar oluşturdukları metinde, işçi sendikalarının çok olmasından dolayı çalışma ve iş yaşamının engellendiğini vurgulamışlardır. Attila Özsever, "15-16 Haziran Olayları", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1998, s. 451.

yaptıkları gibi, DİSK'in faaliyet alanını daraltmayı da amaçlamışlardır.[306] Komisyondan oy birliğiyle geçen tasarı, meclis genel oturumunda partilerin sözcülerinin konuşmalarıyla başlamıştır. AP'li politikacılar ve mecliste grubu bulunan Güven Partisi'nin milletvekillerinin yapmış oldukları konuşmalarda, TİP ve DİSK'e olumsuz eleştiriler yöneltmişlerdir. [307]

11 Haziran günü, CHP adına söz alan Reşit Ülker, partisinin tasarıyla ilgili görüşünden farklı bir konuşma gerçekleştirmiştir. Ülker, işçi dünyasından birisi olmadığı hâlde, meclis gündemine getirilen yasanın hukukî yönünün eleştirilebilecek yönde olduğunu belirtmiştir. [308] 12 Haziran günü, Meclis'te yapılan görüşmelerin ardından sıra oylamaya geçilmiştir. Yapılan oylamada, tasarı 4 ret oya karşılık, 213 oyla kabul edilmiştir. 230 milletvekili de oylamaya katılmamıştır.[309] Yasanın meclisten geçmesi, kamuoyunda özellikle işçi kesiminde başta DİSK'te olmak üzere rahatsızlık yaratmıştır. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler[310], 14 Haziran günü sendikanın Merter'de düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmada, işçi sınıfının meclisten geçen düzenlemelere karşı hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkler,

[306] Ayrıntılı bkz. Özsever, a.g.m.,s. 451. *Derinden Gelen Kökler 1 (Maden-İş Tarihi Çalışma Grubu),* Sosyal Tarih Yay., İstanbul, 2017, s.345.

[307] GP adına söz alan Vefa Tanır, tasarıyı desteklediğini belirtmesinin ardından, konuşmasını TİP ve DİSK'e yönelik sert eleştirilerle sürdürmüştür. "TİP Marksçı ve Lenincidir, Atatürkçü değildir. TİP ve DİSK şiddet ve zorbalıktan yanadır.", Dönemin Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, genel oturumdaki konuşmasında, hür sendikacılık kavramını öne çıkarmasına karşın DİSK'e yönelik olumsuz eleştiri yöneltmiştir. "Tasarıda hür sendikacılığı kısıtlayan bir hüküm yoktur. Hür sendikacılığın kadrini bilmeyenlere, bunu bildirecek hükümler getirilmektedir. Türk-İş kızıl dikta isteyen şer kuvvetleri karşısında demokrasinin teminatıdır." Özsever, a.g.m, s. 451.

[308] Reşit Ülker, konuşmasında hukukçu kimliğini vurgulayarak, yasayla ilgili eleştirilerini belirtmiştir: "Benim sezgim, kesin olarak ifade etmiyorum; burada getirilen kayıtlar bir hayli ağırdır. Sendikalar arasında ölçülü bir rekabeti muhafaza edip etmediğini kestirmek durumunda değilim. Sendikacı olmadığım için kesin olarak bir beyan etmek istemiyorum. Fakat hukukçu olarak bu noktaya takılıyorum." *Derinden Gelen Kökler,* s.348.

[309] *Derinden Gelen Kökler,* s.349.

[310] Kemal Türkler, "Ailesi çiftçiydi. İlk ve orta öğrenimini Denizli'de tamamladı. 1947'de İstanbul'a geldi ve Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Aynı yıl Bakırköy'deki Emayetaş Fabrikası'nda çalışmaya başladı. 1947'de Türkiye Maden-İş Sendikası'na üye oldu. Sendikal çalışmalara başladı ve hukuk eğitimini bıraktı. 1953'te T.Maden-İş Bakırköy Şube Yönetim Kurulu'na seçildi. Sendikanın kurucu üyesi Yusuf Sıdal ile genel başkan Üzeyir Kuran'ın görevi bırakmasıyla 1954'te sendikanın genel sekreterliğine geldi. 1954'ten bu görevi aralıksız olarak öldürüldüğü Temmuz 1980'e kadar sürdürdü. 1961'de TİP kurucuları arasında yer aldı, ilk genel sekreteri oldu. T. Maden- İş'in üyesi bulunduğu Türk-İş'in partiler üstü siyaset çizgisine muhalefeti bu yıllarda başladı. 1966'da SADA içindeki ilk dört sendikadan biri T.Maden- İş oldu. Paşabahçe grevi sırasındaki muhalefet hareketinin başını çekti. 13 Şubat 1967'de DİSK'in kuruluşunu gerçekleştirdi ve genel başkanı oldu. T.Maden-İş Sendikası başkanı olarak dönemin en önemli işçi hareketleri içinde yer aldı ve bunları büyük ölçüde yönlendirdi. 1971'de, 15-16 Haziran olayları nedeniyle DİSK genel başkanı olarak, diğer DİSK yöneticileriyle birlikte, muhtıra sonrası tutuklandı. Türkiye'de 1 Mayıs 1920'lerden sonra ilk kez 1976'da DİSK'in öncülüğünde yasal ve kitlesel olarak kutlandı. Aynı yıl, 16 Eylül'deki DGM direnişi nedeniyle kısa süre içinde tutuklandı. 26 Aralık 1977'deki DİSK genel kurulunda başkanlığa seçilemedi ve yerini Abdullah Baştürk'e bıraktı. 22 Temmuz 1980 sabahı evinin önünde, arabasına binerken kurşunlanarak öldürüldü. Katilleri bulunamadı." "Kemal Türkler", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.3, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı Yay, İstanbul, 1998, ss.417-8.

konuşmasının devamında, yasaların uygulamaya geçmemesi için yasal çerçevelerin dışına çıkmadan mücadele vereceklerini alandaki işçilere ve kamuoyuna duyurmuştur.[311]

15 Haziran günü DİSK'e yakın işçiler sendikalarının kapatılmasını da öngören yasanın hayata geçmemesi için mücadelenin ilk kıvılcımını ateşlemişlerdir. İstanbul ve Kocaeli gibi büyük kentlerde işçiler iş yerlerinde genel grev başlatmışlardır. Aynı gün içinde, işçiler kortejler halinde İstanbul'da yürüyüşler gerçekleştirmek istemişlerdir. DİSK'in başlatmış olduğu yürüyüşe, Türk-İş'e mensup işçilerin de destek vermesi eylemin boyutunu genişletmiştir. İstanbul işçi örgütlerinin örgütlemesiyle girişilen yürüyüş, siyasî iktidarın (III. Demirel Hükümeti: 6 Mart 1970-26 Mart 1971, 12 Mart 1971 Muhtıra) beklemediği boyuta erişmiştir. 16 Haziran günü, İstanbul'dan dört koldan yürüyüşü devam ettirmeye çalışan işçilere, meslektaşlarından ve toplumun diğer kesimlerinden yurttaşlar da destekler duruma gelmiştir. Eylemin ikinci günü, protestocu sayıcısı neredeyse 150 bini bulmuştur. [312] DİSK'in çağrıda bulunduğu işçi kesiminin başlatmış olduğu eylemin, toplumun çeşitli sosyal tabakalarından destek gelmesi dönemin siyasî otoritesinin sert politikaya savrulmasına yol açmıştır.

Anadolu yakasında, devletin güvenlik kuvvetleri (polis ve askerler) , işçilerin yürüyüşlerini engellemek amacıyla barikatlar oluşturmuşlardır. İşçiler de, barikatları aşıp yürüyüşlerini devam ettirmek istemelerinden ötürü polisin ve askerlerin sert müdahaleleriyle karşılaşmışlardır. İşçilerin yürüyüşü sırasında, bazı yurttaşların da şiddet eylemlerine de başvurmuşlardır.[313] Eylemlerin ikinci gününde, çıkan olaylarda Yaşar Yıldırım, Mustafa Bayram ve Mehmet Gıdak adında üç işçi, Yusuf Kahraman adında bir toplum polisi ve Abdurrahman Bozkurt adında bir esnaf hayatını kaybetmiştir. 200'ye yakın işçi de yaralanmıştır. [314] 17 Haziran'da olayların bitmesinin ardından, siyasî otorite tarafından sıkıyönetim ilân edilmiştir. Sıkıyönetim komutanlığının talimatıyla, DİSK'in önde gelen sendikacıları gözaltına alınmışlardır.[315]

15-16 Haziran 1970 olaylarının etkilerinin devam ettiği günlerde, politik aktörlerin tasarı hakkında düşünceleri de biçimlenmiştir. CHP'li politikacılar, AP'ye ile birlikte öncülük etmiş

[311] Kemal Türkler'in 14 Haziran günkü Merter toplantısındaki konuşması için bkz. *Derinden Gelen Kökler, a.g.e.,* ss.358-9.
[312] Bkz. Attila Özsever, a.g.e., s. 451; C.Oral Özdemir, "15-16 Haziran Eylemleri: Dayanışma Düzeyinde Kalan Sınıf Bilinci", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, s.695.
[313] Bkz. Özdemir, a.g.m., s. 695.
[314] Özdemir, a.g.m., s. 695, *Derinden Gelen Kökler*, s.376.
[315] *Derinden Gelen Kökler*, s.378.

olduğu tasarının iptali için Anayasa mahkemesine başvurmuşlardır. Mahkeme, 274 ve 275 maddeler hakkında değişikliği içeren tasarının iptal talebini onaylamıştır.

2.3.3 12 Mart Askerî Darbesinin Sendika Yaşamına Etkisi

12 Mart 1971 günü, askerî yapının üst kademesi dönemin siyasî yapısından hoşnutsuz olduğunu öne sürerek, siyasî otoriteye muhtıra vermiştir. Askerî muhtıranın radyodan açıklanmasının ardından, toplumun önde gelen sivil toplum kuruluşları, sendikalar askerî yönetimi destekleyeceklerine dair bildiriler hazırlamışlardır.

DİSK, askerî muhtıra sonrası kurulacak hükümeti temsilcilerinin destekleyeceklerini belirten bir bildiri yayımlamıştır. Bildiriyi[316] kaleme alanlar, geçiş hükümetinin uygulamalarını takip edeceklerini, a askerî darbeyi gerçekleştirenlerinin destekçisi olacaklarını belirtmişlerdir. DİSK ve diğer sol sosyalist örgütler, sendikaların temsilcileri, siyasî öngörü ve görüşlerine uygun bir darbe yapıldığını düşünerek, askerî yönetimi destekleme kararı almışlardır..

12 Mart ara rejiminde Nihat Erim'in başbakan sıfatıyla oluşturduğu "teknokratlar" hükümetinin politikalarının hedefinde sol aydınların, sendikaların (TÖS, DİSK) olması siyasî dengeleri değiştirmiştir. 23 Nisan 1971 günü, Erim'in "Tedbirler Kafalarına Balyoz Gibi İnecektir" sözünden sonra hükümet ve yargı mercileri sol düşüncenin önde gelenlerine karşı sert yaptırımlar uygulamışlardır. Sıkıyönetim kuralların işletilmeye başlanmasıyla, ülkenin önde gelen aydınları, politikacılar, sol düşüncenin önde gelen gazetecileri ve DİSK'in önde gelen sendikacıları da gözaltına alınmışlardır.[317]

2.3.4 *Halk* Gazetesine Göre 9. Türk İş Kurultayı

28 Mayıs-5 Haziran 1973 tarihlerinde gerçekleşen Türk-İş'in 9. Genel Kurul toplantısı çalışmaları ve seçimleri, CHP yayın organı *Halk* gazetesinin sütunlarına yansımıştır. Gazete yönetimine göre, Türk-İş'in mevcut yönetiminin önde gelenleri Seyfi Demirsoy, Halil Tunç ve Kaya Özdemir gibi sendikacıların inşa ettikleri, partiler üstü politika anlayışı, sendikalar ile AP'yi yakınlaştırmıştır. Türk-İş ile sermaye çevrelerinin dostane ilişkileri vardır. Haberde,

[316] DİSK yöneticilerinin, askerî muhtıra sonrası kamuoyuna duyurmuş olduğu bildiri için bkz *Derinden Gelen Kökler*, s.435.

[317] Bkz. Süreyya Algül, *Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkileri (1967-1975),* İletişim, İstanbul, 2015, s. 292. *Derinden Gelen Kökler,* s.437.

Sosyal Demokrat sendikacılığının misyonu ve işlevinden bahsedilmiştir. Sosyal demokrat sendikacıların, genel kurulda ciddî bir mücadele yürütmüş olduklarını vurgulanmıştır. Genel kurulda yapılan seçim sonuçlarını, AP'ye yakınlığıyla bilinen sendikacılar kazanmışlardır. Seyfi Demirsoy 186 oyla genel başkanlığa, Halil Tunç 187 oyla genel sekreterliğe, Ömer Ergül 231 oyla mali genel sekreterliğine seçilmişlerdir.[318]

Sosyal demokrat sendikacıların genel başkanlığa aday göstermiş oldukları Halil Mısırlıoğlu 70, genel sekreterlik için yarışan Özkan Yici ise 65 oyda kalmışlardır. Böylece, Türk-İş yönetimi, CHP çizgisi dışına çıkmıştır.

2.3.5 DİSK ve CHP İttifakının Kısa Bir Değerlendirmesi

Ecevit, CHP genel başkanı olduktan sonra Türk-İş yönetimi üzerinde etkili ve egemen olmak için mücadele başlatmıştır. 14 Ekim 1973 genel seçimi kampanyasına giden süreçte, Türk-İş'in 9.Genel Kurulu da 28 Mayıs-5 Haziran tarihleri arasında yapılmıştır. CHP'nin desteklediği sosyal demokrat-sosyalist sendikacıların, Türk-İş'in 9. Genel Kurulu'nda başarılı sonuç alamamış olmaları önemli dönüm noktasıdır.

DİSK, 14 Ekim günü gerçekleşecek genel seçim öncesinde CHP'nin desteklenmesi gerektiğini belirten bildirisini kamuoyuna açıklamışlardır. DİSK yönetim kurulunun kamuoyuna sunmuş olduğu bu bildiride, CHP'yi destekleme nedenleri sıralamıştır anlatılmıştır.

1- Toplu Sözleşme yetkisi tespitinde işçinin oy kullanarak sendika seçme hakkını

2- İşsizlik sigortası kurulmasını

3- İşçilerin haksız yere işten atılmasını önleyici yasalar tedbirler alınmasını (iş garantisi)

4- Lokavtın kısıtlanmasını (anladığımız anlamda kaldırılmasını)

5- Kıdem tazminatının 30 güne çıkarılmasını

6- Memur sendikaların kurulmasını

7- İşçi memur ayrımının kaldırılmasını ve çağımızın teknolojik gelişmelerinin getirdiği aşamalara göre yeniden düzenlenmesini

[318] *Halk*, 18 Haziran 1973, s.5.

8- İşçi haklarını ve demokrasiyi sınırlayan demokratik kurallara uygun olarak değiştirileceğini, özellikle Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Dernekler, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri yasalarının bulunduğunu,

9- Tüm çalışanların İş ve Sosyal Sigortalar Yasaları kapsamına alınacağını

10- Adaletli ve dengeli gelişme için gerekli ücret politikası hakkında Danışma Kurulu kurulacağını

11- Eğitimin daha geçerli temel esaslara bağlanmasını, yüksek eğitimin parasız olmasını, halk eğitimine yeni uygulamalar getirilmesini, öğretmen özgürlüğü ve teminatını, eğitimde eşitlik ilkesini

12- Yabancı ülkelerde çalışan işçilerin ve çocuklarının eğitim probleminin yeniden ele alınacağını, bunların Türk kültürüne karşı yabancılaşmalarının önleneceğini, emeklilik haklarının yurda aktarılması, tasarruflarının değerlendirilmesi, gümrük işlerinin kolaylaştırılması ve seçimlerde oy kullanmaları gibi önemli sorunları gibi önemli sorunlarının çözüleceğini

13- Düşünce ve basın özgürlüğünün gerekliliğini, kabul etmiş ve bunları gerçekleştirmeye söz vermiştir. [319]

2.3.6 CHP Çalışma Meclisi: *İşçiler CHP'de Birleşelim*

İşçiler CHP'de Birleşelim adlı kitapçık, Çalışma Meclisi'nin sendikacı aktörlerinin, 10 Temmuz 1973 günkü çalışmalarının sonucunda inşa edilmiştir. Abdullah Baştürk imzalı kitapçık, işçilerin neden CHP'yi desteklemelerini anlatan bir propaganda ürünüdür.

Kitapçık üç bölümden oluşmaktadır. Kitapçığın girişinde, grev, sendika, toplu sözleşme v.b kavramların oluşum süreçleri anlatılmıştır. 2 ve 3. bölümde, tek partili sistemden çok partili hayata geçiş evresinde politikanın işçilere bakış açısı ele alınmış, özellikle 1961 Anayasası sonrası inşa edilen siyasal hayatta işçilerin konumu üzerinde durulmuştur. CHP Çalışma Meclisi kitapçıkla, 1961 Anayasası sonrası işçilere kazandırılan hakları hatırlatarak, Ecevit ve dönemin CHP'sine desteği artırmayı hedeflemiştir.

[319] DİSK (Aylık Kültür ve Siyaset Dergisi), 4-5 Ekim 1973, ss.16-7.

2. bölümde, "Sosyal demokrat" sendikacılar tek partili siyasal sistemde CHP'li politikacıların emek politikalarını değerlendirmişlerdir. Yönetici sınıf, 1923-1945 yılları arasında işçilere mesafeli davranmışlardır. Bu yıllar arasında, işçilerin sendika kuramadıkları gibi, ülkedeki diğer sosyal sınıflara mensup yurttaşların da cemiyet, dernek veya siyasî parti kurmalarına müsaade edilmemiştir.[320] Fakat yönetici sınıfın işçilere yönelik politikaların, totaliter rejime benzerdeki uygulamalardan farklılık taşıdığı da hatırlatılmıştır. Atatürk'ün devlet başkanlığı döneminde işçilerin haklarında genişletilme çabalarına da girişilmiştir.[321] Atatürk'ün ölümünün ardından şekillenen siyasî ortamda halk ile yöneticisi sınıf arasında kopukluk meydana gelmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın ekonomik ve siyasî olumsuz etkileri de eklenince, halk nezdinde CHP kadroları olumsuz bir imge çağrıştırmıştır. [322]

Çok partili hayata geçiş evresinde 1946 yılında, halk kitleleri özellikle işçiler DP'li sözcülerin söylemlerine ilgi göstermişlerdir. DP'li sözcülerin, iktidara geldikleri takdirde grev hakkının yasalaşacağını belirtmeleri, işçileri umutlandırmıştır. DP'nin önde gelen siyasetçilerinden biri olan Fuat Köprülü, grev hakkıyla ilgili düşüncelerini şöyle belirtmiştir: "Sendikası, grev ve toplu sözleşme hakkı bulunmayan bir ülkenin politikacısı olarak Batılı memleketlerden utanıyorum. İlk fırsatta bunları sağlamak bizim boynumuzun borcudur."[323]

14 Mayıs 1950 günü 'Beyaz Devrim'le iktidara gelen DP, devlet yönetiminde bulunduğu süre boyunca, grev hakkının yasalaşması için girişimine öncülük etmemiştir. Menderes ve iktidarın diğer politik figürleri, işçi haklarının genişletilmesine sıcak bakmamışlardır.

Kitapçığı hazırlayan ekip, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin Hukuk Fakültesinin önde gelen hukuk hocalarının inşa etmiş oldukları, 1961 Anayasası'nın üzerinde durmuştur. İşçi dünyasının önemli sendikacıları, Anayasa'da grev hakkı ve toplu sözleşmenin garanti altına alınmasını önemli bir gelişme olarak görmüşlerdir. 1961 sonrası anayasal değişiklik sonucunda "özgür sendikacılık" ortaya çıkmıştır.

Bunun yanı sıra, Sosyal Demokrat dünya görüşü tasavvuruna yakın sendikacılar, Ecevit ve CHP'nin destekleme gerekçelerini belirtirken, sermaye ve siyaset ilişkisine de değinmişlerdir. Muhalif Sosyal Demokrat sendikacılara göre, sağ partiler sermaye çevrelerine yakın

---

[320] *İşçiler CHP'de Birleşelim,* Akış bas. Ankara, 1973, s. 34.

[321] Kitapçığı hazırlayan sendikacılar, Atatürk döneminde işçilerin haklarında genişletilme çabalarına olumlu değerlendirmişlerdir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde işçilerin hakları konusunda yapılan iyileştirmeler beş maddeyle açıklanmıştır. Bkz. *İşçiler CHP'de Birleşelim*, ss.36-7.

[322] Sosyal demokrat kökenli sendikacılar, Atatürk'ün ölümünden sonraki CHP kadrolarına yönelik eleştiriye bkz. *İşçiler CHP'de Birleşelim*, ss. 33-34.

[323] Kitapçıyı hazırlayanlar, Fuat Köprülü'nün grev hakkıyla ilgili sözlerine atıf yapmışlardır. Fakat kitapçıkta Köprülü'nün konuşma tarihi ve yeri belirtilmemiştir. *İşçiler CHP'de Birleşelim,* ss.44-45.

olduklarından dolayı, partilerinin maddi anlamda sıkıntı çekmemektedirler. Sermaye-siyaset ilişkisinde, dezavantajlı parti ise CHP'ydi. Sendikacı aktörler, işçi kesimindeki yurttaşların CHP'yi maddi anlamda desteklemeleri gerektiğini, Ecevit ve arkadaşlarının, partilerinde yaratmış oldukları dönüşüme atıfta bulunmuşlardır. [324]

2.4 14 Ekim 1973 Genel Seçimine Doğru *Yeni Ortam* Gazetesinde CHP ve Bülent Ecevit İmgesi

12 Mart 1971 askerî darbesinin Türkiye'deki demokratik hayatı zedeleyici, yıpratıcı etkileri olmuştur. Ara rejimin yaşandığı yıllarda (1971-1973), 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü demokrasiden ziyade "sınırlandırılmış demokrasi"nin örnekleri yaşanmıştır. Ara rejim dönemdeki politik ve bürokratik seçkinler, 1961 Anayasası'nın kazandırmış olduğu özgürlükçü sistemden rahatsız oldukları için, anayasanın kimliğini bozmuşlardır. 1971 rejiminin ilk başbakanı Erim'in 1961 Anayasası'nın ülkemize bol geldiğini açıklaması, o dönemin muhafazakâr bürokrat ve siyasetçilerin zihin dünyasının tezahürüdür.

12 Mart sürecinde, siyasetçi ve bürokratların eliyle anayasanın yozlaştırılması, 1960 sonrası gelişen sol hareketlerin yavaşlamasına sebep olmuştur. Ara rejim süresince, sol düşüncenin önde gelen aydınları (Çetin Altan, Uğur Mumcu, Doğan Avcıoğlu, Behice Boran v.d), ve sendikacılar gözaltına alınmışlardır. Siyasî yaşamda sosyalist hareketi temsil eden TİP, sıkıyönetim mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Ara rejimde TİP'in kapatılması, sosyalist hareketin siyasal yaşamda varlık sürdürmesini engellemiştir.

Ara rejim sırasında, sol entelektüel dünyası çıkış yolu aramıştır. Aydınlar, dönemin baskıcı yaşamından kurtulmak için, basın yoluyla seslerini duyurmaya düşünmüştür. Baskıcı, otoriter izlerin olduğu dönemde, Kemal Biselman sol düşüncenin önde gelen aydınlarının kalem oynattığı bir gazete kurmak istemiştir. Biselman'ın finans desteğiyle kurulan *Yeni Ortam* gazetesi, 11 Eylül 1972 günü yayın hayatına başlamıştır.

12 Mart ara rejiminde kurulan *Yeni Ortam*, sol düşünce için bir umut ışığı olmuştur. Dönemin önemli solcu yazarlardan biri olan Oya Baydar, *Yeni Ortam*'ı dönem içerisinde solcuların nefes alabileceği bir pencere, soluk alabileceği bir umut ışığı olarak tarif etmiştir.[325] Gazetenin

[324] *İşçiler CHP'de Birleşelim*, ss. 74-76.
[325] Oya Baydar&Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Dönem Birbirimizin Aynasında,* Can, İstanbul, 2011, s. 224.

yayın kadrosunda, Oya Baydar, Tektaş Ağaoğlu, Aydın Engin, İlhami Soysal, Mustafa Ekmekçi, Emil Galip Sandalcı, Uğur Mumcu gibi isimler bulunmuştur.

14 Ekim 1973 günü genel seçimlerin yapılmasına karar verildiğinde, partilerin propaganda sürecinde birbirlerine karşı sert söylemleri, *Yeni Ortam* gazetesinde de etkilerini göstermiştir. Gazetenin yazar kadrosu, Türkiye'deki siyasete sol çizgiden baktığı için, iktidar rekabeti bağlamında, asıl sosyalist ve sosyal demokrasinin kurumlarıyla yerleşmesi noktasında kendilerini temsilci saydıklarından liberal sağ, sağ muhafazakâr partiler ve aktörleri baştan ve doğal olarak olumsuz anlam yükleyişlerle sütunlara taşımıştır. O dönemde sosyalist bir parti, seçim yarışında olmadığından ötürü sosyalist görüşlü aydınlar açısından demokratik hayatın varlığı önemliydi. Bu sebeple, CHP, 'ortanın solu' ve Ecevit desteklenmeliydi. Ecevit'in oylarının artışı, demokratik siyasetin güçleneceği inancı doğurmuştur. *Yeni Ortam* gazetesinde, Baydar, Ağaoğlu, Engin gibi aydınlar, gazetedeki gözlem ve köşe yazılarıyla, Ecevit ve CHP olumlu imgesini okuyucu ve yurttaşlarına aktarmışlardır.

2.4.1 Mehmet Ali Aybar-Oya Baydar Tartışması

14 Ekim 1973 seçimine doğru, Mehmet Ali Aybar Türkiye Birlik Partisi'nin sosyalist politik kimliğiyle İstanbul'da bağımsız milletvekili aday olur. Bunun yanı sıra, sosyalist görüşün politik aktörü olarak, *Yeni Ortam* gazetesinde yazılar da kaleme almaya başlamıştı. Politik aktörler arasındaki rekabetin kızıştığı günlerde, Aybar'ın "TİP'in oyları ve CHP" başlıklı yazısı gündemi değiştirecek boyuttaydı. Deneyimli siyasetçi yazısında, eski TİP'lilerin Ecevit ve arkadaşlarının desteklenmemesi gerektiğini vurgulamıştı. Bu sırada, sosyalist çizgideki siyasetçiler ve aydınlar arasında tartışmalar başlayacaktı.

Eski TİP Genel Sekreteri Mehmet Selik, *Yeni Ortam* gazetesine verdiği demeçte, 12 Mart darbesinden önce yaşananlara atıfta bulunarak, Aybar'ın 14 Ekim seçimiyle ilgili değerlendirmelerine karşı çıkmıştı. 12 Mart 1971 askerî darbesinden önce, TİP'te siyaset yaptığı günlerdeki anlaşmazlıkları hatırlatan Selik, Aybar'ın seçimde desteklenmemesi gerektiğini belirtmişti.[326]

[326] "TİP eski Genel Başkanlarından Mehmet Ali Aybar'ın eski tutumunun yeni bir örneğiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Sayın Aybar, 1969 seçimlerinden bir süre önce, diğer şeyler yanında, gene bugünküne benzer hesaplarla, gene bugünkü gibi, fakat o zaman üstelik en yakın çalışma arkadaşlarından gelen en iyi niyetli ve tam saygılı uyarı ve eleştirilere hiç kulak asmamıştı. Başkanlıkta kalabilmeyi, büyük ölçüde, partinin seçimlerde alacağı sonuca etkiler diye düşünebildiği her şeyi mübah saydı ve bu yolda hemen hemen hiçbir davranış ve hareketten geri kalmadı. O zaman başarı olamamıştı ve olamazdı. Bugün de olacağı çok şüphelidir. Sayın Aybar,

Aybar yazısında, ülkenin tarihsel-politik serüvenini hatırlatarak, Ecevit öncülüğündeki CHP'yi dış politika, sermaye-siyaset ve demokratik yaşam üzerinden eleştirmiştir. Ecevit'in Genel Başkanlığı hakkında Aybar, Ecevit'in genel başkanlığının, CHP'nin politik kimliğinde bir değişme yaratmamış olduğunu düşünmüştür. CHP'lilerin Amerika-NATO ile ilgili yaklaşımlarının devam edişini şöyle açıklamıştır: *"Sovyetler Birliği ile ilişkilerin yumuşaması ilerledikçe, Amerika Birleşik Devletleri olsun, Avrupalı müttefiklerimiz olsun, AP yerine Ortanın Solundaki CHP'yi yeğleyebilirler. Bu zayıf bir ihtimal değildir. Batılı müttefiklerimizin, CHP'nin dış politikasından bir şikâyetleri yoktur. Bilindiği gibi CHP, NATO'dan yanadır. İkili anlaşmalara, Amerikan üslerine de bir itirazı yoktur."* [327]

Aybar'ın, CHP'ye eleştirel veya septik baktığı konu başlıklarından bir diğeri, sermaye-siyaset ilişkisi olmuştur. O dönemin sol-sosyalist entellektüel dünyasının sermayenin sağ partilere yakın olduğuyla ilgili yaklaşımın aksine, sermaye çevrelerinin, muhtemel bir CHP iktidarından korkmayacağını yazmıştır.

Ecevit iktidara geldiğinde, sosyal demokrat görüşün temsilcilerinin, sermaye çevreleriyle uzlaşacağını fakat sosyalist görüşle çatışacağını öngörmüştür. Erken Cumhuriyet döneminde CHP'lilerin sola karşı tutum ve politikalarının sert olması deneyimli siyasetçi Aybar'ın politik hafızasında yerleşmişti. Soğuk Savaş ikliminde, Ecevit ve arkadaşlarının sermaye çevreleriyle iyi anlaşacağı duygusuna kapıldığı düşünülebilir. Aybar, düşüncesine göre, 'Sosyal Demokrat politikacılar' ile 'iş çevreleri'nin ittifak sürecine kolayca girebileceğini kısaca şöyle betimlemiştir: "*Bizim burjuvazinin uyanık kesiminin de pek şikâyeti yoktur CHP'den. Sosyal demokrat bir iktidarın emekçilerini aldatma oyalamadaki rolünü yarın daha iyi kavrayacak olan burjuvazi, CHP'ye başka bir gözle bakacaktır. Ve böylece burjuvazinin hizmetine giren bir CHP iktidarı, er geç sosyalizm ile çatışacaktır*."[328]

Aybar, siyasî aktörlerin ülkedeki demokratik sistemin ve 1961 Anayasası'nın yozlaştırılmasına destek olan CHP'nin iktidara geldiğinde demokratik hayatın güvencesi

---

Türkiye'deki sosyalist düşüncenin ve hareketin gelişme doğrultusuna ters düşen ve dolayısıyla zararlı olan o günlerdeki tutumunu bugün de sürdürmekten başka bir şey yapmamaktadır.4 yıl önce üyeliğinden ayrılacağı partiyi kullanarak, milletvekili olmayı başarmıştı. Bugün aynı amaç için o günler yerin dibine haklı olarak batırdığı ve nesnel işlevi itibariyle bugün de durumunda hiçbir değişme olmayan bir partiyi, TBP'yi kullanmaya çalışıyor"... "Bütün eski TİP üyelerini ve TİP var olmuş olsaydı oylarını ona verecek olan vatandaşlarımı, açık olarak, Türkiye Birlik Partisi'ne ve Aybar ve takımına oy vermemeye ve gene açık olarak, günümüz koşulları içinde desteklenmesi en doğru siyasal davranışa teşkil edecek olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermeye daveti bir görev sayıyorum." Bkz. TİP'in son Genel Sekreteri Aybar'ı Kınadı", *Yeni Ortam,* 21 Eylül 1973, ss.1, 8.

[327] Mehmet Ali Aybar, "TİP'in Oyları ve CHP", *Yeni Ortam,* 25 Temmuz 1973, s.2.

[328] Aybar, a.g.m, s.2.

olamayacağını düşünmüştür. Aybar'ın bu argümanının temelleri, 1961 Anayasası'nın 'yozlaştırılma' vak'asına, CHP'li politik aktörlerinin işlevsizleştirilmesine dayandırılmaktaydı. Aybar'ın düşüncesine göre, merkez sağ ve teknokrat elitlerin girişimlerinin sonucunda anayasanın yozlaştırılması karşısında, İnönü ve Ecevit pasif kalmıştı. Ecevit'in Genel Başkan olmasının, anayasal özgürlükleri konusunda değişim olmayacağını tarihsel olay ve olguyu (12 Mart Askerî Darbesi) hatırlatarak okuyucusunun zihninden soru işareti bırakmak istemiştir.

2.4.2 Seçime Doğru Oya Baydar'ın Yazılarında CHP ve Ecevit

Aybar'ın "TİP'in Oyları ve CHP" başlıklı köşe yazısında CHP ve Ecevit'i eleştirmesine *Yeni Ortam* gazetesi yazarlarından Oya Baydar yazmış olduğu yazılarıyla tepkisini gösterir. Baydar "CHP Karşısında Tutum" başlıklı yazısında, Aybar'ın CHP'yi eleştirmesini, o günkü demokratik hayatın şartlarıyla çeliştiğini belirtmiştir. Baydar, 14 Ekim günü yapılacak seçimde, sol oyların bölünmesinin, büyük sermaye çevrelerine yarayacağını, ülkede sosyalist bir partinin olmayışını da hem Aybar'a hem de okuyucularına hatırlatmıştır: *"Eğer kastettiği veya önerdiği şey seçimlerde hiç oy kullanmamaksa, bunu öneri diye kabul etmek imkânsızdır. Zaten pasifize olmuş, sindirilmiş yüzbinlerce seçmeni sandık başından uzak tutarak demokratik güçleri biraz daha zayıf düşürmek hâkim sınıflardan başka kimsenin işine gelmez. Günümüz Türkiyesi şartlarında ne bir sosyalist parti vardır, ne de oy vermemeği erdem olarak göstermenin bir anlamı olabilir."*[329]

Baydar, Aybar'ın sermaye-siyasetle ilgili yorumlarına katılmamasını, sermaye çevresinin, Ecevit ve partisine haksız biçimde saldırmasını okuyucularına hatırlatarak belirtmiştir: *"CHP'nin, uluslararası finans kapitalden hiç de bağımsız olmayan yerli büyük burjuva tarafında şimdilik hiç ama hiç istenmediğini; CHP'nin başlıca tekelciliğe ve büyük burjuvaziye karşı çıktığını; CHP'ye karşı bin bir çeşit iftira, dedikodu ve baskı uygulanarak onun güçlenmesinin engellenmek istendiğini gözlüyoruz."*[330]

[329] Oya Baydar, "CHP Karşısında Tutum (1)", *Yeni Ortam,* 27 Temmuz 1973, s.2.
[330] Baydar, "CHP Karşısında Tutum (3)", *Yeni Ortam,* 30 Temmuz 1973, s.2.

Yeni Ortam'da sosyalist yazarlar (Oya Baydar, Tektaş Ağaoğlu), seçim kampanyası süresince CHP'yi desteklemiş olmalarına karşılık, Ecevit ve CHP'ye temkinli de yaklaşılmasını gerektiğini okuyucularına "CHP'nin politik kimliğini" hatırlatarak belirtmişlerdir.

Baydar, "CHP Aday Listesi Kesinleşirken" başlıklı yazısında, CHP'lilerin, seçimde milletvekili olabilmek için girişmiş oldukları önseçim yarışını ele almıştır. Yazıya göre CHP'nin önseçiminde işçi sınıfı kökenli veya gençlik kesimlerine kapalı olmasının şaşırtıcı bir durum değildir. Çünkü CHP, sosyalist bir parti değildir ve hiçbir zaman sosyalistlerin, işçilerin partisi olamayacaktır. Baydar, seçimde CHP'nin desteklenmesinin bir taktik olduğunu, Ecevit ve hareketinin "burjuva demokrasisi"nin parçası oluşunu okuyucularına şöyle anlatmaktadır: *"CHP işçi sınıfının ve sosyalistlerin siyasal örgütü sorununu hiç atlamadan ve boğuntuya getirmeden, önümüzdeki genel seçimlerde CHP'ye yönelecek oyların, burjuva demokrasisinin sınırlarının biraz daha genişletilmesinin bir parçası olduğunu bir kere daha hatırlatmakta yarar vardır."*[331]

14 Ekim günü yapılacak seçim öncesinde, DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) CHP'yi desteklediğini belirten bir bildiri yayımlamıştır. Baydar, "DİSK'in Çağrısı" başlıklı yazısında, DİSK'in CHP'yi destekleme gerekçelerini kritik ederken, CHP'nin sınıf temelli bir yapıya sahip olmadığını belirtmiştir. O dönemin Baydar'ına göre, sosyalistlerin CHP'ye oy vermesi sadece bir taktiktir, çünkü işçilerin partisi yoktur:

> *Bildirinin diline ve tonuna, CHP'ye genel seçimlerde oy vermenin, işçi kesiminin ekonomik ve sosyal kurtuluşunu bu partiden beklemekle aynı şey olmadığını; yani CHP'nin asla işçi sınıfının partisi olmadığını kavramamış olanların hâkim olduğu görülüyor. DİSK'in kararının gerekçesi, bizce farklı bir biçimde temellendirilmeli ve işçilerin 14 Ekimde seçimlere partisiz katılacakları, partilerinin bu dönem bulunmadığı vurgulanmalıydı. DİSK, seçimler arifesinde yaptığı çağrıda CHP'ye oy vermenin gerekçesini "işçi sınıfının gerçek siyasal örgütünün kurulabilmesinin şartlarını yaratmak ve faşizan eğilimlere duru demek" biçiminde temellendirmeliydi*.[332]

14 Ekim seçimine doğru Baydar, okuyucularını ve yurttaşlarının sandığa gitmeleri gerektiğini vurguladığı gibi, Ecevit ve CHP'ye ideolojik konumlanması hakkında tavsiyelerde bulunmuştur. O günün şartlarının içerisinde şekillendirilen *Karaoğlan* mitine işaret eden Baydar, CHP'nin içinde sol ve sağ kanatların yan yana siyaset yapıyor oluşunu, Ecevit ve partinin gidişatını sol siyaset veya sosyal demokrasiden başka yöne savrulabileceğini şöyle

[331] Baydar, "CHP Aday Listesi Kesinleşirken", *Yeni Ortam,* 6 Eylül 1973, s.2.
[332] Baydar, "DİSK'in Çağrısı", *Yeni Ortam*, 16 Eylül 1973, s.2.

ifade etmiştir: *"Önümüzdeki günlerde, sermaye kesimi içine düşeceği bunalımlardan tek çıkış yolu olarak anti demokrasiyi geliştirmeyi benimserken, artık CHP muhalefetinin pasif, cılız, ikircikli olmaktan çıkıp güçlü ve kararlı olması gerekecektir. Eğer sağ ve merkez kanatlar ağır basarsa, o zaman da Karaoğlan efsanesiyle birlikte, hatta klasik sosyal demokrat çizgide bir muhalefet imkânı bile ortadan kalkacaktır."*[333]

Kendisiyle yapılan röportajda 'o zaman'ı anlatırken, herhalde bir "eski" sosyalist olarak Taner Timur, Baydar'ında belirttiği üzere dönemin 'Karaoğlan' mitosuna göndermede bulunarak, Ecevit'in siyasette ve toplumdaki karşılığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, 1970'li yıllarda "Türkiye Solu"nun Ecevit'e desteğini kısaca şöyle açıklamıştır; kendilerinin vereceği desteğin niteliğini belirleyen bu "yeni ruh"lu CHP mi yoksa "onunla cisimleşen" "yeni bir aşama"ya gelen CHP mi idi? *"Bülent Ecevit, yeni bir aşamaydı Halk Partisi'nde, yeni bir ruhtu. Şiir, sanat, romantizm, demokratlık, mütevazı bir hayat. Bülent Ecevit'in bir karizması vardı. Bir kere çok dürüst bir adamdı. Halk Partisi'nin oyunu artırmasında da eskiden bu kadar bölünmüş olan çeşitli fraksiyonlara ayrılmış olan tüm sol, blok halinde Karaoğlan'ın etrafında toplandı."*[334]

Taner Timur yanında diğer bir değerlendirme de paylaşılabilir. O zaman "gerçek sol"dan (*sosyalist sol* vurgusu yaparak) bahseden Murat Belge, 12 Mart 1971 darbesinden sonra yapılmış olan 14 Ekim seçimlerinde dönemin sol: sosyal demokrasi üzerinden siyaseti, Ecevit ve CHP algısını şöyle yorumlamıştır: *"**Hepimiz Sosyal Demokrasiye karşı bir teyakkuz halinde**ydik. Bu **gerçek solu satmak** demektir. Ama pratik koşullar, 12 Mart'tan çıkış koşulları içinde 1973'e gelindiğinde hemen hemen bütün **sosyalist sol** CHP'ye çalıştı."*[335] Bu iki "solcu" aydının yıllar sonra kendileriyle yapılan söyleşilerde (1973-2017) "uzak"tan görüş bildirdikleri de hatırda tutulmalıdır.

2.4.3 Tektaş Ağaoğlu'nun Yazılarında CHP ve Bülent Ecevit

Tektaş Ağaoğlu hakkında belki bu ön biyografik, şecere bilgisini vermek de gerekmezdi. Ahmet Ağaoğlu'nun torunu, Samet Ağaoğlu'nun oğlu, Oxford'ta hukuk öğrenimi görmüş, yazar, çevirmen, ressam Tektaş Ağaoğlu (demek ki liberal bir aileden gelerek "iyi yetişmiş" mecazına yaslanarak, politika yazarı ve düşünce adamı) 14 Ekim günü yapılacak seçime doğru kaleme almış olduğu yazılarla, demokratik hayatın tekrar yoluna girmesi için Ecevit ve

[333] Baydar, " CHP'yi Bekleyen Güçlükler", *Yeni Ortam,* 12 Ekim 1973, s.2.
[334] Taner Timur ile görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul
[335] Murat Belge ile görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul

CHP'nin desteklenmesi gerektiğini belirten sosyalistlerdendi. 1973 genel seçimi kampanyası boyunca Ağaoğlu, Ecevit ve CHP'yi ele alan yazılarında, sosyal demokrasi, sınıf, demokrasi kavramlarını birlikte ele alıp değerlendirmiştir. Tektaş Ağaoğlu (1934-2018) yalnızca *Yeni Ortam*'da da yazmamıştır. Sosyalist edebiyata hakimdir. "CHP ve İktidar" başlıklı yazısında, Ecevit'in CHP Genel Başkanı olmasından sonra siyasette yaratmış olduğu değişim rüzgârının kritik etmiştir. Ağaoğlu, ve yenilikçi politik kadronun yaratmış olduğu değişim rüzgârının, DP'nin iktidara gelişine benzetilme çabalarına katılmayışını, partilerin sosyal ve siyasal tabanlarının farklılığına dayandırarak açıklamıştır.[336] Bu yazısıyla, Ecevit ve Menderes'i 'popülist' yönlerini benzetenlere katılmadığını belli etmiştir.

Ağaoğlu, "CHP ve İktidar" başlıklı dizi yazısının ikincisinde, Türk toplumunda umutsuzluğun hâkim oluşunu eleştirmiştir. Güç şartlar içerisinde umutsuzluğun kötü bir durum olduğunu, hatta umutsuzluğun teslimiyete kadar götürebileceğini düşünmüştür. Ağaoğlu, CHP'nin 14 Ekim günü seçim öncesinde, demokratik hak ve özgürlükler konusunda tavizler vermemesi gerektiğini, Ecevit ve arkadaşlarının kararlılığının, dönemin demokratik muhalefeti açısından önem arz ettiğini belirtmiştir. CHP dışındaki güçlerin, Türkiye'de sınıflar arasındaki çıkarlar çelişmesinin (burjuvazi ve işçiler) farkındalığıyla "demokratik hak ve özgürlüklerin" yorumlanmalarının "hayati" derecede önemli oluşunu, içtenlikli bir dille okuyucularına da aktarmıştı: *"Toplumun sınıfsal farklılaşma süreci içinde işçi sınıfının çıkarlarıyla, tekelci sermayenin çıkarı arasındaki temel çelişkinin farkına varmadan, demokratik hak ve özgürlüklerin yitirilmenin yakınmanın da, merhum bir "demokrasi" adına tekelci sermaye iktidarından lütuf beklemekten başka bir şey olmadığını unutmamalıdır."* [337]

Öte yandan, *Yeni Ortam* gazetesinin yazarları Aybar-Baydar arasındaki, 'sosyalist' oylarının ne yönde olacağı tartışmasına Ağaoğlu da katılmıştır. Ağaoğlu, 14 Ekim seçim günü sosyalist görüşlü yurttaşların siyasî parti tercihlerinde "bağımsız" , "özgür" olacaklarını vurgulamıştı.

[336] Tektaş Ağaoğlu, "CHP ve İktidar (1)" başlıklı yazısında DP ve CHP'nin siyasal, toplumsal farklılıklarını şöyle açıklamıştır: "Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde iktidara gelmesinde, şüphesiz, kitlelerin kısa vadeli özlemleri ve Demokrat Parti'nin vaadleri ile tekelci sermayenin kısa ve uzun vadeli çıkarlarının o dönemde yer yer çakışmasının da rolü vardı. Fakat iktidar değişikliğinde, DP'nin yapısının, temsil ettiği çıkarların (sanayi, ticaret ve toprak burjuvazilerinin sermaye birikiminin belli bir aşamasına tekabül eden müttehit çıkarlarının) ve İnönü'nün 1947'de 12 Temmuz Beyannamesini yayınlamasından sonra CHP'nin merkezi bürokratik kesiminden olsun, mahalli taşra kodamanları kesiminden olsun Demokrat Parti'nin peyderpey iltihakların daha da büyük etkisi oldu. Bu bakımdan 50 seçimleri yüzeyden bir bakışla ne kadar bir taban hareketi gibi görünürse görünsün, gerçekten tavanda gerçekleşen bir olaydı; Bir başka deyişle, genel oyun 1950 seçimlerinde görüldüğü gibi tecellisi, ülkedeki ekonomik ve siyasi nüfuz mihraklarının kesin ve aktif tercihleri yönündeydi. Oysa bugün CHP tekelci sermayenin değil, tekelci sermaye ile yollarını çoktan ayrılmış ve halen yol ayrımının olumsuz ve acı sonuçlarını yaşayan küçük burjuva kitlelerinin temsilcisidir." Tektaş Ağaoğlu, "CHP ve İktidar (1)", *Yeni Ortam,* 30 Haziran 1973, s.2.

[337] Tektaş Ağaoğlu, "CHP ve İktidar (2)", *Yeni Ortam*, 2 Temmuz 1973, s.2.

1970'li yılların ilk dönemecinde sosyalistlerin temsil eden bir partinin olmayışından ötürü Ağaoğlu, ülkedeki sosyalist aydın ve diğer kesimlerinden yurttaşların Ecevit ve arkadaşlarının desteklenmesi gerektiğini 'geçici' bir görev olarak değerlendirmişti. O günün şartları içerisinde, sosyalist siyasete mesafeli yaklaşım gösteren Ecevit ve CHP'nin desteklenmesi gerektiğini, sınıf ve demokrasi kavramlarıyla açıklamıştır. Ağaoğlu yazısında, işçi sınıfının seçimde partisinin olmadığından ötürü, CHP'yi zorunlu uğrak mekânı olarak betimlemiştir.

> *İşçi sınıfı hareketinin hedefi, CHP'yi iktidara getirmek değildir. Bunun gibi, ayrıca işçi sınıfının hareketinin kendi bağımsız demokrasi mücadelesinin hedefi de, CHP'yi iktidara getirmek, hatta onun iktidara gelmesine yardımcı olmak değildir. CHP iktidara gelir, gelmez; o ayrı bir konudur. İşçi sınıfı hareketi demokratik bir ortamın kurulması ve sürmesi için kendi bağımsız mücadelesini kendi yolunda yine kendi sürdürür. 73 seçimlerinde CHP'ye oy vermek CHP'nin yoluna baş koymak değildir. İşçi sınıfı hareketinin bir uğrağıdır. İçinde yaşadığımız koşullarda bizce zorunlu bir uğrağıdır sadece.*[338]

2.4.4 Ahmet Naki Yücekök Yazılarında Sol ve CHP

Ahmet Yücekök, sosyalist çevrenin aydınları (Mete Tunçay, Mehmet Ali Aybar, Oya Baydar, Tektaş Ağaoğlu) tarafından yürütülen, "14 Ekim Seçiminde Sol Oylar Ne Olacak" tartışmasına dahil olmuştur. Yücekök, Ecevit'in beyin takımındandı. Sosyalist çevrenin Ecevit ve CHP'yle ilgili değerlendirmelerini kritik eden iki yazı kaleme almıştır.

Yücekök, "Soldaki Tartışma ve CHP" başlıklı ilk yazısında, Aybar'ın Yeni Ortam gazetesindeki kaleme almış olduğu köşe yazısında, CHP'nin sağ partilerden farklı olmadığı argümanına karşı çıkmıştır. Çok partili yaşama geçilmesiyle gelişmeleri okuyucularına hatırlatan Yücekök, 1950'li yıllardaki İnönü ve arkadaşlarının yürütmüş oldukları muhalefeti, "ilerici" olarak betimlemiştir: *"Özgürlükler konusunda CHP mücadelesini yeni görünümünü kazandıktan sonra değil, Meclislerde 37 kişi ile kaldığı 1950'lerde cesaretle sürdürmesini bilmiş bir partidir. Bugünkü niteliği ile de yalnızca siyasal özgürlüklerin değil, sosyal ve ekonomik özgürlüklerin de en etkili savunuculuğunu yapmaktadır."* [339]

Yücekök "Soldaki Tartışma ve CHP" başlıklı ikinci yazısında, Ecevit'in öncülük etmiş olduğu CHP'nin merkez parti olduğunu, kimi sosyalist aydınlara hatırlatmıştır. Sosyal demokrat bir partinin, demokratik sistemi özümsemiş oluşundan ötürü sınıf siyaseti yapamayacağı gibi sağ uç parti olamayacağını da vurgulamıştır: "*CHP demokratik rejime inanmış ve onun baş*

[338] Ağaoğlu, "Sol Oylar Kime Verilecek", *Yeni Ortam*, 26 Temmuz 1973, s.2.
[339] Ahmet Naki Yücekök, " Soldaki Tartışma ve CHP", *Halk*, 20 Ağustos 1973, s.2.

savunucusu olmuş bir partidir. İktidara ancak oyla gelir. Bu nedenle iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayabilmek için sağdaki ve soldaki bazı partiler gibi sınırlı ve dar sosyal gruplara dayanarak başarı kazanamaz. Kitlelere hitap etmesi gerekir." [340]

2.5 Türkiye'de Antikomünizm Düşüncenin Kısa Bir Analizi

Antikomünizm, 2. Dünya Savaşı sonrası dünyanın Batılı gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'nin aydın, siyasetçi, toplumun sıradan yurttaşına sirayet etmiş ve devamlılık kazanmış bir argüman, paradigmadır. 2.Dünya Savaşı'ndan sonra, başta ABD olmak üzere, dünyanın kapitalist Batı Bloku'nda komünist kutbu temsil eden "Sovyet Rusya"ya ve sahip olduğu imgesi, olumsuz, yıkıcıdır. 1940'lı yıllarda, Amerika'da yönetici elitin Sovyet Rusya'ya kötü imgeleminin kaynağı "komünist" düşünceyle, Batı liberal demokrasilerini tehdit etmeye devam eden 'sosyalist/komünist devrim' düşüncesidir, bununla savaşmaya gayret etmiştir. Bu yıllarda, kendi ülkesi ABD'de cadı avı yaşanmıştır. [341]

Türkiye'de, Anti- komünist düşüncenin ivme kazanması, Sovyet Rusya'nın Kars, Ardahan ve Boğazlardan toprak talebiyle ilişkilendirilir. Güven Öztan'a göre, Sovyetlerin toprak talebi, Türkiye'de "ezeli düşmana duyulan bu nefretin, gün geçtikçe artmasına yol açmıştır.[342]

2.Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş yıllarında Türkiye Batı blokunda yer aldığından, politik seçkinler, antikomünist siyaseti öncelik vermişlerdir. Soğuk Savaş'ın çetin yaşandığı süreçte, siyasî iktidar gücünde "Komünizmle Mücadele Dernekleri" kurulmuştur. Komünizmle Mücadele Derneği'nin fahri başkanlığını belli bir süre (1965'e kadar), Cemal Gürsel'in yapması, devletin, yönetici sınıfın, komünizmle mücadele ettiğinin göstergesidir. KMD, kamu yararına çalışan dernek statüsünde olduğu gibi, 1968 yılına kadar devletin bütçesinden belli bir miktar para yardımı almıştır.[343] KMD, yurt çapında faaliyetlerini de genişletmiştir. Derneğin, Anadolu'daki şube sayısında artış yaşanmıştır. Bayram Koca, makalesinde

---

[340] Yücekök, " Soldaki Tartışma ve CHP (2), *Halk*, 27 Ağustos 1973, s.2.

[341] Sinan Yıldırmaz, "Nefretin ve Korkunun Rengi: Kızıl", *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri,* der. İnci Özkan Kerestecioğlu&Güven Gürkan Öztan, İletişim, İstanbul, 2016, s.49.

[342] Bkz. Güven Gürkan Öztan, " 'Ezeli Düşman' ile Hesaplaşmak; Türk Sağında 'Moskof' İmgesi", *Türk Sağı Mitler, Fetişler,* der. İnci Özkan&Kerestecioğlu- Güven Gürkan Öztan, İletişim, İstanbul, 2016, s.85. Düşman olarak tabir edilen devlet, Rusya'dır. 1940'lı yıllar boyunca, Türk aydınları Osmanlı-Çarlık Rusyası arasındaki ilişkileri hatırlar. Rusların sıcak denizlere açılma politikası, Çarlık Rusyası'nın önemli projelerinden birisiydi.

[343] Bayram Koca makalesinde, 1968'e kadar AP'li milletvekillerin oylarıyla, devletin bütçesinden KMD'ye 110.000 lira para gittiğini belirtmiştir. Koca, iktidarın KMD'ye para yardımında bulunduğu bilgisini, Abdi İpekçi'nin yazısından yola çıkarak okuyuculara aktarmıştır. Bayram Koca, "Altmışlı Yıllarda Türkiye'de Anti Komünizm: Truman Doktrini'nden Komünizmle Mücadele Dernekleri'ne", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, s.558.

belirttiği üzere, derneğin sayısı 1965'de 61'e, 1968'de 161'e kadar çıkmıştır.[344] 1968 yılında dünyanın gelişmiş Batılı ülkelerinde ve Türkiye'de gençlik eylemlerinin ivme kazanmasının ardından antikomünist fikir şekillenmiştir.

MHP'nin eski politikacılarından Sadi Somuncuoğlu, 1968 yılında ortaya çıkan gençlik, işçi hareketlerini, Sovyet Rusya kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Somuncuoğlu'nun, 68 kuşağına bakış açısında antikomünist düşünce hâlâ belirgindir. Bu konu, Sovyet Rusya'nın yalnızca Doğu Bloku komünist partileri ile kurduğu doğal totaliter, ceberrut, müdahaleci ve güdümlü ilişki karakteri için değil 'az gelişmiş' ve 'gelişmekte olan' ayrımında sol/sosyalist geleneği çekirdek veya doğum sancıları yaşayan, hatta kendisini Mustafa Suphi mitine de rahatlıkla bağlayabilecek bir ülkeye (Millî Mücadele'de ve 1917 Ekim Devrimi sonrası Anadolu'dan, Ön Asya'dan eski dünyanın geri kalan ülkelerine (Müslüman olanlarına) 'sosyalist' devrim ihracının "aydın" imkanını ve araçlarını hâlâ ne ölçüde kullandığı veya Sovyet Rusya değilse (varsayımsal olarak, zira arşivlerine girmek gerek: eski SSCB) bunu hangi başka ülkelerin (Batılı veya başka) ne sebeple yapabildiği de inceleme konusudur. CHP'nin biteviye kendisini "Marksist" veya "sosyalist" olmadığı yönünde, "sosyalist" aydınların "bu parti" ile "seçim işbirlikleri"ne girip girmemek konusunda yürütülen tartışma karşısında defansif tavrı, Türkiye'de Soğuk Savaş incelemeleri açısından ele alınmalıdır. Somuncuoğlu, "Deli Petro"yu da ihmal etmeyerek söylem parçasında değişmeyen ve belki Rusya jeopolitiği için (SSCB yıkıldı, Rusya Federasyonu onun siyasal mirasını yüklendi, mesela SSCB elçilikleri her yerde RF elçiliği oldu: 1991) hiç de değişmeyecek bir sabiteyi öne sürdü: *"Sovyetler Birliği bir ideolojik taarruz başlattı. Sınır komşumuz olduğu için ve Deli Petro'dan bu yana da sıcak denizlere inme düşüncesi ile Akdeniz hatırlandığı için şiddeti ve masrafı çok oldu."* [345]

Öte yandan, 1960'ların ortalarından itibaren, sağ düşünce yapıları, aktörleri, CHP'yi ve partinin aktörlerini hedef aldığı bilinmektedir. Türk sağı, KMD benzeri antikomünist yapılar, İnönü'nün, "Ortanın Solu" söylemini ifade etmesinin ardından, CHP'li politikacılarla, sosyalist düşüncenin politik aktörlerini (başta TİP) yan yana getirmiştir. Demirel'in başbakanlık yaptığı dönem boyunca, "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" sloganı da yerleşmiştir. Sağ yapılar (KMD) ve Demirel gibi politik figürlerin, CHP'ye yönelik antikomünist söylemi, 12 Mart askerî vesayetin yaşandığı günlerde de etkileri devam etmiştir.

[344] Koca, a.g.m., s. 558.
[345] Sadi Somuncuoğlu ile görüşme, 30 Aralık 2017, Ankara.

İşte aynı kongreden bir başka görünüş. CHP'nin altı oklu rozeti Rus temsilcilerinin yakasında. —Kahrolsun emperyalizm ve yerli işbirlikçileri—

12 Mart ara rejiminin önde gelen aktörlerinden birisi olan Ali Elverdi'nin kaleme almış olduğu, "Uyanalım! Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyorlar" başlıklı broşürde, sosyal demokrasi komünizmin bir aşaması olarak nitelendirmiştir. [346] Soğuk Savaşın etkili olduğu siyasal sistemde, Ecevit'in CHP Genel Başkanı olmasından sonra, sağcı popülist ve milliyetçi siyasetçiler Sosyal Demokrasi'nin Komünizmin uzantısı olduğu yargısını daha çok dile getirmişlerdir.

14 Ekim seçimlerine doğru gidilen süreçte, Ecevit partisinin başında öncülük etmiş olduğu ilk seçim kampanyasında, sağ politik aktörün (AP'li Seyfi Öztürk) ve milliyetçi sağın yayın organların (Devlet, Yeniden Milli Mücadele) nefret söylemine maruz kalmıştır.

2.5.1 *Devlet* Gazetesi: CHP ve Bülent Ecevit İmgesine Bir Örnek

Devlet gazetesi[347] yönetimi, seçime doğru gidilen süreçte yayımlamış olduğu bir haberde, CHP'nin 10-11 Haziran 1972 tarihleri arasında gerçekleşen İstanbul İl Kongresi'ne yer vermeyi tercih etmiştir. Gazete yönetimi, İl Kongresi'yle ilgili haberde iki fotoğrafı gazeteye taşımıştır.. Gazetenin okurları, Sovyet Rus temsilcileri olduğu iddia edilen kişilerin, İl Kongresi'ne katılmış olduklarını bu haberle öğrenmişlerdir.[348] *Devlet* gazetesi yönetimi, okuyucularına ve yurttaşlara "Kötü Moskof" imgesini, Ecevit ve CHP ile yan yana getirme çabasına girmiştir.

Devlet gazetesi yönetimi, Türk sağının düşüncesinde Soğuk Savaş'ın kötü imgesi olan Sovyet Rusya ile CHP'yi yan yana getirme gayretini, okuyucuların zihninde soru işareti bırakarak seçim propagandası gerçekleştirmiştir. Resme dikkatle bakıldığı taktirde görüleceği gibi bu kişiler üstelik yakalarına CHP rozeti de takmışlardır. Bir devletin konsolosluk temsilcilerinin,

[346] Tanıl Bora, *a.g.e.,* s. 295.
[347] Devlet Gazetesi, MHP'ye yakın çizgide yayınlarını sürdürmüştür. Bu gazetede, Soğuk Savaşın olumsuz tesirleri olmuştur.
[348] "İşte Vesikalar CHP Kongresi'ne Katılan Rus Temsilciler!..", *Devlet*, 17 Eylül 1973, s. 3.

başka bir devlette faaliyet gösteren bir siyasî partinin kongresinde bulunmalarının sebebi nedir? Bu kişilerin CHP kongresinde ne işleri vardır?[349]

2.5.1.1 Seyfi Öztürk'ün Bülent Ecevit'e Yönelik İthamları

25 Temmuz günü, Mecliste sıkıyönetimin uzatılmasıyla ilgili tasarı görüşülürken, söz hakkı alan AP'nin önde gelen aktörlerinden birisi olan Seyfi Öztürk'ün Ecevit'e yönelik itham ve söylemleri, siyasetin atmosferini değiştirecekti. Öztürk, kürsüye çıktığında konuşmasının önemli bir bölümünü, 1970 yılında Ecevit'in Almanya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaretine ayırmıştır. O dönemin Ecevit'i CHP Genel Sekreteri sıfatıyla, Batı Almanya'ya gidip toplantılar gerçekleştirmiştir. Öztürk konuşmasında, Ecevit'in Batı Almanya'ya gittiği sırada 'esrarengiz', gizli toplantılar gerçekleştirdiğini, Komünist Partisi'nin yayın organı "Kurtuluş" gazetesini temsilcileriyle görüştüğünü iddia etmiştir. Öztürk'e göre; Ecevit eski TKP'li Zeki Baştımar, Ali Söylemezoğlu'yla temas hâlinde olmuştur. [350]

Öztürk'ün iddiaları Meclis'te tansiyonu artırmıştır. CHP Genel Başkanı Ecevit, CHP Genel Başkanlığı odasından salona dönmüş. Öztürk'ün iddialarını dinledikten sonra Ecevit, "Almanya'daki ziyaretlerim hakkında söyledikleri tümüyle yalandır. Sataşma olduğu için söz hakkı isterim." sözlerini meclis başkanlığına yönelmiştir. Meclis başkanı sıfatıyla görev yapan AP'li Fikret Turhangil, Ecevit ve CHP'lilere söz hakkı vermemiştir. Turhangil, söz hakkını gündem dolayısıyla, konuşmasını yapmak için Fethi Tevetoğlu'nu kürsüye davet etmiştir. Bu olay üzerine, başta Ecevit ve CHP'li milletvekilleri oturumdan toptan ayrılmışlardır.[351] Meclis başkanı, Öztürk'ün iddialarının üzerine Ecevit'e söz hakkı vermediğinden ötürü, CHP cevap verme hakkını basın üzerinden yapacaktır. Meclisteki oturumdan ayrılan Ecevit basın toplantısındaki konuşmasında, Öztürk'ün kendisine yönelik ithamlarını cevaplandırmıştır. 1970 yılında Almanya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaretlerini devletin bürokratlarının bilgisi ve kontrolünde yaptığını, hiçbir TKP'li yöneticiyle temas hâlinde olmadığını vurgulamıştır:

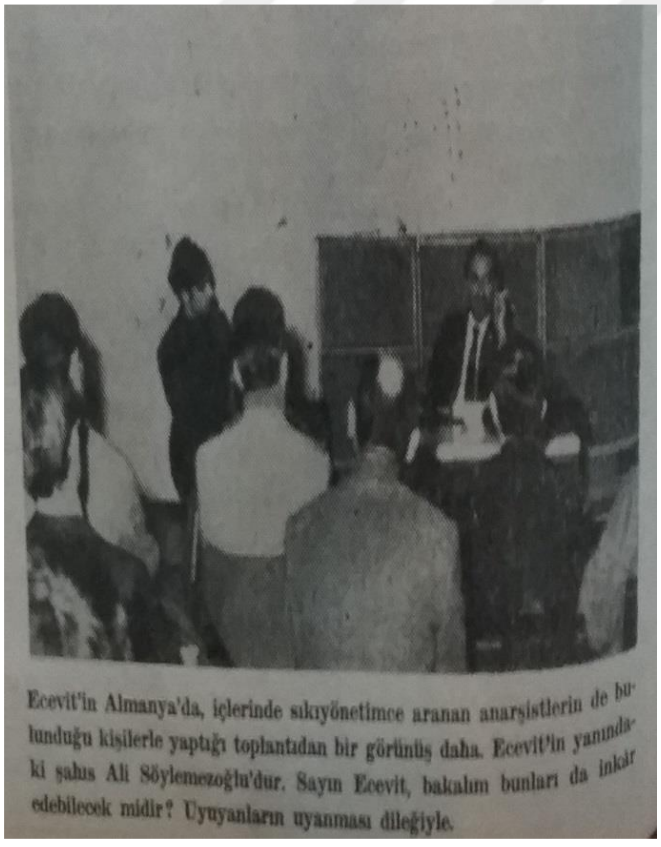
> *Bu gezim sırasında Berlin'de bulunurken o zamanki Sayın Başkonsolosumuzun da önerisiyle Başkonsolosluk otomobiliyle ve Başkonsolumuzla birlikte tahminen bir saatliğine Doğu Berlin'e de gittim. Bu kısa süre içinde Berlin Sanat Müzesini ziyaret etmek istedim. O gün müzenin kapalı olduğunu görünce Sayın Başkonsolosla birlikte, tahminen bir saatliğine Doğu Berlin'e de gittim. Sayın Başkonsolosla birlikte, onu beni götürdüğü bir mağazada dolaştık, çıktık ve hiçbir fertle konuşmadan Doğu Berlin'den Batı Berlin'e döndük. Ne Sayın Öztürk'ün iddia ettiği gibi, Zeki*

[349] a.g.y., s.3.
[350] *Milliyet*, 26 Temmuz 1973, s.1.
[351] *Milliyet,* 25 Temmuz 1973, s.9.

Baştımar'la, ne Türk veya yabancı herhangi bir kimse ile hiçbir görüşmemiz olmadı. Benim Doğu Berlin'de Zeki Baştımar'la görüştüğüm iddiası, bir zamanlar Bakanlık mevkiinde (1970 yılında Çalışma Bakanı) bulunmuş bir kimsenin o görevini suiistimal ederek ve Yüce Meclis kürsüsünü de alet ederek söylediği bir yalandır. Şimdiye kadar kullanmadığım bir sözü kullanacağım. Eğer Sayın Öztürk bu iftiralarını ispat etmezse, her gittiğim yerde onun 'şerefsizliğini' ilân edeceğim.

Ecevit'in basın toplantısının ardından, AP'li Öztürk kamuoyuna duyurmuş olduğu Ecevit ve CHP ile ilgili ithamları devam ettirmiştir. Öztürk, Ecevit'in basın toplantısındaki sözlerinin gerçekleri yansıtmadığını açıklama gereğini tekrar basın temsilcilerinin karşısına çıkarak göstermiştir. Öztürk düzenlediği basın toplantısında, 1970 yılında Ecevit'in Almanya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaretler kapsamında TKP'li yöneticileriyle buluştuğunu gösteren iki fotoğrafı kanıt diye sunmuştur. Bu iki fotoğrafı basın mensuplarına dağıtan Öztürk, Ecevit'in bir toplantısında TKP'li Ali Söylemezoğlu'nun yanında olduğunu ifade etmiştir.

Ecevit'in Kurtuluş gazetesi yöneticileriyle buluşmuş olduğunun devlet arşivi kayıtlarında bulunduğunu belirten Öztürk, Sovyet Rusya'nın siyasî misyonunu benimsemiş olan aktörler ile Ecevit'i yan yana getirme çabasına bulunmuştur. AP'li Öztürk basın toplantısındaki konuşmasının devamında Ecevit'in devlet arşivlerinde yer alan vesikalarda yer alan bilgilerden korktuğunu iddia etmiştir:

Ecevit'in Almanya'da, içlerinde sıkıyönetimce aranan anarşistlerin de bulunduğu kişilerle yaptığı toplantıdan bir görünüş daha. Ecevit'in yanındaki şahıs Ali Söylemezoğlu'dur. Sayın Ecevit, bakalım bunları da inkâr edebilecek midir? Uyuyanların uyanması dileğiyle.

"Anarşi nasıl geldi? Genel başkanınız Almanya'ya gitti. Ben Çalışma Bakanıydım. Ziyaretime geldi. (Sayın Bakan, Almanya'ya gideceğim sizinle bir görüşeyim dedi). Bilahare ben de Almanya'ya gittiğim zaman gördüm ki, biliyorsunuz Berlin ikiye bölünmüştür, ziyaretler yapılmış. Devletin arşivlerindedir, isterseniz, imkan müsaitse neler olduğunu gider görürsünüz. Doğu Berlin'de bilhassa, Zeki Baştımar'ın başında bulunduğu Türkiye Komünist Partisi var. Onun da bir gazetesi var, ismi (Kurtuluş) gazetesi. O gazetenin yazı işleri müdürü ile Sayın Genel Başkan oturmuş, işçi meselelerini görüşmüş. Türkiye'nin yurt dışında başka temsilcisi yok, Doğu Berlin'de. Komünist Partisinin yayın organı Kurtuluş gazetesinin yazı işleri müdürünü bulmuş, sonra başka ziyaretler yapmış. Sözlerimin sonunda Batı Berlin'de çıkan "Kurtuluş" gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ali Söylemezoğlu'nun da

katıldığı gazeteciler tarafından öğrenilmiştir. Bizim konuşmalarımızın hepsi Devlet Arşivine dayanır. Devletin arşivinde dosya var. Ecevit de bundan korkmaktadır. [352]

[352] *Cumhuriyet,* 26 Temmuz 1973, ss.1, 7.

3.BÖLÜM

1973 SEÇİMLERİNDE CHP'NİN SİYASÎ PROPAGANDASI

3.1 CHP'nin Propaganda Süreci

14 Ekim seçimleri öncesinde, siyasî partiler genellikle Eylül ve Ekim ayının ilk haftası propaganda çalışmalarını yoğunlaştırmışlardı. Ecevit ve arkadaşları ile parti örgütünün birimlerinde bulunan partililer (taşra, merkez) seçim çalışmalarını, Haziran ayının başından itibaren hızlandırmışlardı. Ecevit öncülüğünde yürütülen parti çalışmalarının erken tarihte başlatılmasının birçok sebebi vardı. İnönü'nün Genel Başkanlığından sonra, Ecevit ve arkadaşlarının yönetimde etkin güç olarak, CHP'nin ideolojik ve örgütsel yönleri daha çok gençleşmiştir. Sosyal demokratlar seçim çalışmalarını erken tarihe çekerek, partinin yenileştiğinin mesajını toplumun içerisinde yaşayan yurttaşların dikkate almalarını sağlamayı arzulamışlardır. Fakat CHP seçim kampanyasında malî zorluklarla da karşılaşmıştır.

Ecevit ve arkadaşları, seçim kampanyasını partinin öz kaynakları ve yurttaşların desteğiyle yürütmüşlerdir. *Yankı* dergisindeki habere göre, CHP'nin 4.5 milyon liralık borcu olduğundan ötürü partililerin emekleriyle bir seçim kampanyası inşa edilmiştir.[353] *Yankı* dergisinde haberi yapan muhabir, örgütlü veya değil partililerin katkılarıyla Ecevit'i merkeze alan seçim çalışmasının yürütülüş biçimi hakkında bilgileri, adını vermediği bir partinin yöneticiyle yapmış olduğu söyleşiyle desteklemiştir: "*Görünen köy kılavuz istemez. Demirel'in gezilerinde hesapsız para harcanıyor. Halbuki 4.5 milyon borç olan CHP için durum tersine. Ecevit'in gezilerinde masraf yapılmadığı gibi partiye büyük ölçüde gelir de sağlanıyor. Liderimizin büyük boy resimleri ve altı oklu kalemlerinin satışıyla haftada 40 bin lira sağlandı."* [354]

Öte yandan, CHP'li politikacılar, propaganda çalışmalarında diğer partilerinin takipçilerinin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmuşlardır. Sosyal Demokrat siyasetçiler keskin ideolojik

[353] *Yankı (Haftalık Haber Dergisi),* 23-29 Temmuz 1973, s. 5.
[354] *Yankı,* a.g.y, s.5.

söylemlerden ziyade toplumun ihtiyaçlarını daha fazla gündeme getiren propaganda tasarlamışlardı. 14 Ekim sürecinde Ecevit ve arkadaşlarının, Parti Meclisi'nde almış oldukları kararlar da şöyledir:

1- Seçim propaganda konuşmalarını yapanlar son derece dikkatli olacaklardır. Adaylar, seçim bildirgesindeki önerilerin dışına çıkmayacaklardır.
2- CHP'liler zorunlu kalmadıkça, rakiplerine çatmayacak, "Mason" gibi kelimeler kullanmayacak, halkı demokratik rejimden soğutacak kırıcı sözlerden, 12 Mart'ın eleştirisinden kaçınacaklardır.
3- İdeolojik tartışmalara girilmeyecek, CHP iktidarında Türkiye'yi mutlu kılacak esaslar üzerinde durulacaktır. [355]

Parti meclisinde alınan kararlarında da belirtildiği üzere, ideolojik söylemler ılımlaştırılmıştı. Ecevit ve politik seçkinler partinin propagandasını hayat pahalılığı, ekonomik istikrarsızlık, gelir bölüşümü v.b konular üstünden yürüteceklerdi. Partinin seçim kampanyasında Ecevit'in söylemleri dikkate alındığında örgütün moralinin üstün seviyede tutulması amaçlandığı anlaşılabilir.

14 Ekim Seçimleri İçin Hazırlanmış Olan Ecevit Posteri[356]

[355] "CHP seçim propagandası stratejisini tespit etti", *Yeni Ortam,* 19 Eylül 1973, s.1.
[356] Kaynak: CHP Genel Merkezi Arşivi, Kütüphane.

3.1.2. 1973 Seçim Kampanyasında Rahşan Ecevit

CHP'nin seçim kampanyasını Ecevit üzerinden yürütmesinde, Rahşan Ecevit de önemli bir etken olmuştur. Rahşan Hanım, 73 Seçimi'ne gidilen süreçte, partinin organize etmiş olduğu halk toplantılarında eşinin yanında olmasının yanı sıra toplumda yaratılan "Karaoğlan" imajının kazanmasında önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bülent Ecevit, seçim kampanyası sırasında, halk toplantılarında yaptığı konuşmalar dışında, eşi Rahşan Hanımın katkılarıyla siyasal imaj kazanmıştır. Ecevit'in mavi gömleği ve güvercinle sembolleştirilmesi, 73 seçimi kampanyasında şekillendirilmiştir. Mehmet Çetingüleç yöneltmiş olduğu sorularla, Bülent-Rahşan ikilisine anılarını kritik ettirirken, Ecevit'in siyasal karizmasının değişim süreci gözler önüne serilmiştir. Rahşan Hanım, 73 Seçimi kampanyası sırasında eşinin "mavi gömlek"le halkın karşısına çıkış serüvenini öyle anlatmıştır: *"Bülent konuşurken vatandaşların arasına girerdim. Kürsü her zaman çok kalabalık olurdu. Bir gün birisi yanımda, "Hangisi Ecevit?" falan diyordu. O zamanlarda erkeklerin gömlekleri genellikle beyazdı. Daha sonra ona mavi gömlek giydirdim belli olsun diye. Sorduklarında, "Bak, mavi gömlek olan" diyordum."*[357]

Bülent Ecevit, mavi gömleği ve güvercinin toplumda siyasal simge oluşunu, Türk kültürü olgusuna ve barış kavramına göndermede bulunarak açıklamıştır. Mavi gömleğin ve güvercinin, siyasal mobilizasyonda etkin güç olabileceğini, Ecevit şöyle belirtmiştir: "*Maviyi bir simge olarak aldık. Ferahlık, gökyüzü rengi ve özgürlüğü simgeliyordu. Yaygınlaştı mavi, bir de tabii Türk motiflerinde mavinin önemli yeri vardır, çinilerde falan… Bizim halkımızın da tadına vardığı bir renk. Giderek partililerimiz benim toplantılarıma beyaz güvercinler getirmeye başladılar. Ben konuşurken onları havaya kaldırıyorlardı ve giderek artık bizim simgemiz oldu bu ikisi…" [358]*

3.1.3. Halk Gönüllüleri

Bülent Ecevit Genel Başkan olduktan sonra, parti örgütlenmesinde geniş halk kesimlerini dâhil edebilecek bir politika geliştirmek arzusu taşımaktaydı. CHP'nin o zamana kadar olagelen elitist görünümünü kırmak istemişti. Rahşan Hanım eşinin partinin yönetimde etkin güç olmasıyla, sosyal organizasyonlar yoluyla işlev üstlenmiştir. "Halk Gönüllüleri" adı verilen oluşumla, büyük kentlerde özellikle Ankara'nın gecekondu kesimlerinde yaşayan yurttaşların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Rahşan Hanım bu oluşumla, özellikle CHP'li

[357] Mehmet Çetingüleç, *Ecevit'in Anıları,* Doğan Kitap, İstanbul, 2018, s.139.
[358] Çetingüleç, a.g.e., s.139.

siyasî aktörlerin klasikleşmiş siyasî ve toplumsal misyonunun dönüştürmekte etkisi olacaktı. Bülent Ecevit'in partisinde yaratmak istediği dönüşüm, Halk Gönüllüleri oluşumuyla, Ankara'nın gecekondu kesimlerinde yaşanıyordu. Rahşan Ecevit, Halk Gönüllüleri'nin kuruluş serüvenini ve kurmuş oldukları toplumsal mobilizasyonun işlevini şöyle açıklamıştır:

> *Köylü derneklerinden önce, "Halk Gönüllüleri diye bir gönüllü grubu oluşturduk ve onlarla kasabaların yoksul semtlerine gitmeye başladık. Bunlar kadınlara dikiş, okuma-yazma dersleri vermeye başladı. Siyaset hiç karışmıyordu bu gruplara. Her partiden insanlar katılıyordu. Halk Gönüllüleri'nin en önemli şubesi Mamak'ta idi. Orada hem çocuklara hem de yetişkinlere, günün her saatinde gönüllü öğretmenler tarafından dersler verilirdi. Çocuklar belirli saatlerde gelip orada ders çalışabiliyorlardı. Özellikle yoksul evlerde çocukların ders çalışma imkânları çok sınırlıydı.* [359]

Ankara'da gecekondu kesimlerinde yaşayan yurttaşlarla sürekli temas halinde bulunan Rahşan Ecevit'in, CHP'nin 1973 seçimine uzanan gecekondu politikası ve propagandasına etkisi olmuştur. Sosyal demokrat politikacılar, Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde özellikle yoksul kesimlere ulaşma konusunda, Ecevit çifti önemli bir dönüm çığır açmıştır. Bülent Ecevit'in Genel Sekreterlik yaptığı döneme göndermede bulunarak, Halk Gönüllüleri ve özellikle Rahşan Hanım'ın toplumsal misyonunun, CHP'nin klasik siyasî paradigmasında yapısında yaratmış olduğu değişimi şöyle açıklamıştır: "O zamana kadar partiler, sosyal çalışmalara hiç özen göstermemişti. Ne eski CHP ne de diğer partilerde öyle bir alışkanlık yoktu. Sadece siyaset yapılarak oy isteniyordu Türkiye'de. Rahşan başka bir boyut getirdi yani sosyal katkı boyutu."[360]

3.1.4 *Ecevit Diyor Ki* (Propaganda broşürü)

14 Ekim seçimlerine doğru, CHP yönetimi seçim propagandası için "Ecevit Diyor Ki" başlıklı bir kitapçık yayınlamıştır. Kitapçık, 46 sayfadan oluşmaktadır. Yazarının Ecevit olduğu belirtilen kitapçıkta, CHP'nin sosyo-ekonomik bakış açıları anlatılmıştır. Dönemin siyasetine, demokratik şartlarına ışık tutan manifesto, propaganda niteliğindeki bu kitapçıkta, Ecevit'in siyasal yaşamla ilgili görüşlerine yer verilmesinin yanı sıra demokratik sol argümanı da kamuoyuna anlatılmıştır.

Ecevit'e göre, demokratik solun önemi komünizmi engellemenin demokratik bir yoludur. CHP lideri, Kuzey Avrupa ülkeleri (Danimarka, Norveç, İsveç), Federal Almanya, Hindistan,

[359] Çetingüleç, a.g.e., s.111.
[360] Çetingüleç, a.g.e., s.111.

İsrail, Hollanda'da iktidarda bulunan demokratik sol partilerinin siyasal misyonlarına atıfta bulunarak, demokratik sol paradigmasının egemen olduğu ülkelerde komünizmin zayıfladığına dair inancını şöyle açıklamaktadır: "Bir ülkede demokratik sol ne kadar güçlü ise, komünizm o kadar güçsüzdür. Dünyada bunu doğrulayacak pek çok örnek gösterilebilir, fakat bunu yalanlayacak bir tek örnek gösterilemez." [361] 14 Ekim seçimine doğru, CHP aşırı uç siyasal ideolojilere (sağ veya sol fark etmeksizin) mücadele vermiştir. Ecevit ve arkadaşları, faşizm veya komünist siyasal ideolojilere karşı tavizsiz siyasetlerini topluma aksettirmeye çalışmıştır. Sosyal demokrat siyasetçiler başta Ecevit olmak üzere, toplumda şiddete yol açan siyasal ideolojilere veya temsilcilerine karşı sert çıkışları olmasına karşın 12 Mart'ın getirmiş olduğu "sınırlandırılmış" demokrasiye de sıcak bakmamışlardır. Ecevit, 12 Mart rejiminin temsilcilerinin veya büyük çıkar çevrelerinin demokrasi olgusu üzerinde yaratmış olduğu tahribata da değinmiştir. Düşünce özgürlüğünün kesinlikle sınırlanamayacağını belirten Ecevit bu düşüncesini Anayasa'nın 20. maddesine de dayandırmıştır: *"Türkiye'de bazı kimselerin ileri sürdüğü gibi, düşüncenin açıklanması eylem değildir. Bir düşünce, açıklanmakla değil, uygulanmakla eyleme dönüşür. Bu uygulama zora dayanıyorsa, toplumun veya bireylerin huzurunu veya güvenliğini bozuyorsa, özgürlüğünü kısıyorsa, toplumun genel ahlak anlayışıyla çelişiyorsa, her rejimde sınırlanabilir, yasaklanabilir. Anayasamızın 20 maddesi; "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya topluca açıklayabilir ve yayabilir."* [362]

3.1.5 İstanbul İl Örgütü Propaganda Toplantıları

14 Ekim seçimlerine doğru, CHP İl Örgütü propaganda çalışmalarında halk toplantılarına önem vermiştir. Parti örgütünün aktörlerinin hazırlamış oldukları halk toplantıları programı seçim hazırlıklarına sosyal demokrat siyasetçilerin önem vermiş olduğunu göstermiştir. CHP parti örgütünün, 3 Ekim 1973- 10 Ekim 1973 tarihleri arasını kapsayan propaganda programı, 9 sayfadan oluşmuştur. Bu program toplantının yapılacağı ilçe, yeri, toplantı saati ve gidecek ekiplerin kimlerden oluşacağı belirtilmiştir. Sosyal Demokrat politikacılar, halk toplantılarını İstanbul'un yoksul kesimlerinde, yoksulların yoğun olarak yaşadığı semtleri, mahalleleri tercih etmişlerdi. Yerel/merkezdeki politik seçkinlerin propaganda niteliğindeki konuşmalarını da mahalle "kahve" veya "kıraathane"lerinde, lokallerde, ilçe merkezlerinde, meydanlarda gerçekleştirmişlerdir.

---

[361] *Ecevit Diyor Ki,* tarih ve yer belirtilmemiş, s.26.
[362] *Ecevit Diyor Ki*, *a.g.e.,* ss.34-5.

14 Ekim öncesi, CHP'nin İstanbul'daki seçim hazırlıklarında, toplantılarında yer alan önemli yerel ve merkez politik seçkinler yer almıştı. CHP İstanbul İl Örgütünün evrakına göre, halk toplantılarında ekipler içerisinde bulunan politikacılar Ahmet İsvan, Aytekin Kotil, Ali Topuz, Ayhan Altuğ, İlhan Özbay, Doğan Öztunç, Basri Akgiray, Faruk Erginsoy, Abdullah Baştürk, Kazım Özeke, Ali Nejat Ölçen, Engin Ünsal, Metin Tüzün, Reşit Ülker, Mehmet Emin Sungur'un propagandanın kilit taşları oldukları anlaşılmaktadır. CHP İstanbul İl Örgütünün belgesi ışığında, genel seçim öncesi kentin farklı semtlerinde gerçekleşen halk toplantı yerlerinden bir kısmı şöyledir:

3.10.1973
Kadıköy, İçerenköy Mehmet Erdeniz'in Kahvesi
Şişli, Orta Bayır Mahallesi
Zeytinburnu, Yeşiltepe 74.sok. no:189 Şafak Çayevi

4.10.1973
Beşiktaş, Anbarlıdere Camii karşısındaki kahve
Beykoz, Merkez Öğretmenler Kahvesi
Gaziosmanpaşa, Sarıgöl Ordu Cad. İbrahim Kansız Kahvesi

5.10.1973
Fatih, Balat Vodina Cad.
Gaziosmanpaşa, Cumhuriyet Meydanı, Şevkinin Kahvesi
Kartal, İlçe Merkezi
Şişli, Hürriyet Mahallesi

6.10.1973
Beyoğlu, Kasımpaşa 4 kuyu cad. No.1
Beyoğlu, Kasımpaşa Fatih Sultan cad. no.26
Zeytinburnu, Kazlıçeşme Demirhane cad. no.14 Mümin Kodoşun kahvesi
Şişli, Kuştepe
Kadıköy, Mümindere Muzaffer'in Kahvesi

7.10.1973
Bakırköy, Safra Merkez Kirazlı cad. Şeker Kıraathanesi

Fatih, İskenderpaşa mah. Ahmediye cad. No.38/1 Kastamonu Kıraathanesi
Gaziosmanpaşa, Pazar içi Ordu cad. 235 nolu Kahve
Kadıköy, Fikirtepe Nihat Alkan'ın kahvesi
Şişli, Paşa mah.

8.10.1973
Bakırköy, Kocasinan Soğanlı
Kadıköy, Rasimpaşa Nedim Güner Kahvesi
Zeytinburnu, Merkez Efendi Tepebağı Dutluk Mevkii 2nci sok. no.2 Kamil Üzüm Kahvesi
Şişli, Gültepe

9.10.1973
Gaziosmanpaşa, Bağlarbaşı cad. Feridin Kahvesi
Sarıyer, Maden Nafiz'in Kahvesi
Zeytinburnu, Yenidoğan 42inci sok. no.106 İlçe Merkezi

10.10.1973
Beyoğlu, Kasımpaşa İplikçi fırın cad. no.1
Fatih, Kocamustafapaşa CHP Kadın kolu lokali
Gaziosmanpaşa, Karadeniz mah. Selanik cad. Murat Danışman kahvesi
Kadıköy, Fikirtepe Ankaralılar Kıraathanesi [363]

3.2 CHP'nin Mitingleri, Halk Toplantıları

3.2.1 Kayseri Mitingi

CHP'li politik aktörler, genel seçim hazırlıklarını erken bir tarihe çekilmesine karar vermişlerdir. Ecevit ve arkadaşları, Haziran ayında başlatmış oldukları halk toplantılarını, mitingleri seçimin yapılacağı 14 Ekim gününe kadar sürdürmüşlerdir. CHP lideri Ecevit, Haziran ayının ilk günlerinde Kayseri, Sivas ve Tokat'a giderek, bu kentlerde gerçekleştirilen halk toplantıları, mitinglerde konuşmalar yapmasının yanı sıra halkın nabzını da yoklamıştır. Ecevit'in halk toplantılarının ilki, Kayseri'de gerçekleşmiştir. Halk gazetesinin muhabirleri, yazarları, halk toplantısının öncesinden itibaren halkın tepkileri ve eylemlerini

[363] *CHP İstanbul İl Örgütünün 3.10.1973-10.10.1973 Tarihleri Arası Propaganda Toplantıları Programı,* Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanlığı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi.

gözlemlemişlerdir. Gazete yönetimi haberde, Kayseri halkının çeşitli toplumsal kesimlerince Ecevit'in ilgiyle karşılanmış olduğunu vurgulamıştır:

> *CHP Genel Başkanı, Cumartesi günü üç araçlık bir konvoy ile Kayseri'ye gitti. Beraberinde eşi, Senato Grup Başkan Vekili Gündoğan, CHP Merkez Yönetim Kurulu İsmail Hakkı Birler ve Aksoy ve gazeteciler vardı. Kayseri'ye, 371 araçlık bir konvoy ile girildi. Caddelerin iki yanını kadınlı erkekli, genç yaşlı Kayserililer doldurmuşlardı. Bunlar, Bülent Ecevit'e sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı. CHP Genel Başkanlığının " 06 DK 333" numaralı beyaz makam otomobili, bu kalabalık içinde zorla yol alabiliyordu. Eller yolların iki yanından otomobile doğru uzanıyordu. Apartmanların balkonlarından, pencerelerinden başlar uzanıyor, sevgi gösterileri yapılıyordu.*[364]

Ecevit, kendisini desteklemeye ve dinlemeye gelen Kayserili yurttaşların önünde yapmış olduğu konuşmasının bazı bölümlerinde, dönem siyasetinde önemli politik figürlerinden birisi olan CGP lideri Turhan Feyzioğlu ile Türk-İş yönetimini sert bir şekilde eleştirmiştir: *"12 Mart'tan sonra çok şeyler gördük. Ortanın solu kurtuluş yoludur diyenlerin, ortanın solu Moskova yolu diyenlere katıldıklarını gördük. Siz Kayserilerin önünde "CHP'ne komünist suçlamaları yaptıklarını gördük."* [365] Öte yandan CHP lideri Ecevit, mitingdeki konuşmasının devamında parti olarak işçi haklarının ve taleplerinin savunucusu olduklarını, fakat işçilerin önemli temsilci kuruluşlarından birisi olan Türk-İş'in ise üstüne düşen görevi yerine getirmediğini de vurgulamıştır. O günün Türk-İş yönetimi ile CHP'li politik aktörler arasındaki gerilim de devam etmiştir.

[364] *Halk* ,6 Haziran 1973, S.1., ss.1,8.

[365] Turhan Feyzioğlu, 1966 yılında yapılan kurultayda genel sekreter adayı olmuştur; fakat yapılan oylamada Ecevit, delegelerin daha fazla desteğinin almasının sonucunda seçimi kazanır. Feyzioğlu ve ona yakın politikacılar, ortanın solu düşüncesinin argümanının sosyalist çizgiye kayabileceğini vurgulamasını yapmaya başlamışlardır. 1966 yılından itibaren Feyzioğlu ve Ecevit arasındaki rekabet, 12 Eylül 1980 askerî darbesine kadar sürmüştür. *Halk,* 6 Haziran 1973, s.1,8.

3.2.2 Malatya Mitingi

CHP'nin Malatya Mitinginden Bir Görünüm[366]

Malatya'da yapılacak halk toplantı 9 Haziran 1973 günü olarak planlanmıştır. Malatyalı yurttaşlar, Çok partili sisteme/hayata geçilmesinin ardından o zamana kadar yapılan seçimlerde tercihlerini CHP'den yana kullanmışlardır. İnönü'nün politik ağırlığı olan bu kente, bu defa Ecevit'in CHP genel başkanı unvanıyla parti propagandası için gitmesi önemli bir tarihsel olaydır. Halkın, yeni genel başkanı karşılayacağı da merak konusuydu. Halk gazetesi muhabir ve yazar takımı mitingin haberinde kentteki yurttaşların coşkun bir ruh haliyle Ecevit'i karşıladıklarını altını çizerek vurguladıkları gibi toplantı alanında kalabalık bir topluluğun Ecevit'i dinlemeye gelmiş olduklarına da yer vermişlerdir. CHP'nin Malatya mitingi parti binasının önünde yapıldığı bilinmektedir. Halk gazetesi, miting alanıyla ilgili gözlemleri ve yurttaşlar ile Ecevit arasında yaşanan ilginç bir diyaloğu kamuoyuyla paylaşmıştır: *"CHP binasının önündeki alan ve park ağaçların tepesine dek doluydu. Bir ara, bu ağaçlardan birisi, tırmanan gençleri çekemedi ve kırılan dallardan yere düşen gençler oldu. Ecevit, o sırada konuşmasına başlamıştı. Durdu "bir şey oldu mu?" diye sordu ve "sağlam ağaçlara tırmanınız" dedi."*[367] Öte yandan, Ecevit mitingde dokunulmazlıkların kaldırılması konusunda bir çekincesinin olmadığını belirten konuşmasının devamında

[366] *Halk,* 18 Haziran 1973, s.1.
[367] *Halk,* 18 Haziran 1973, ss.1,8.

"demokrasi" temasını da ön plana çıkarmıştır. CHP lideri konuşmasında, partinin politik kimliğine ve kendisini karşı haksız bir saldırı yapıldığını ifade etmiştir.

> *Dokunulmazlığın arkasına saklanmayacağım. Suç gibi gösterilen sözlerim, demokrasiyi kurtarmak ve yaşatmak için söylenmesi gereken sözlerdi. Bunların her yerde her zaman hesabını vermeye hazırım. Bu hesabı adalet önünde vermeye hazırım. Bu hesabı adalet önünde vermeye hazırım. Bu hesabı adalet önünde verme tanınmasa bile kaygım yoktur. 1957'den beri faal politikanın içerisindeyim ve tutumumla, konuşmalarımla, yazılarımla halkımızın gözleri önündeyim. Türk halkının sağduyusu ve gerçekçi değerlendirmesi karşısında her türlü iftiranın etkisiz kalacağına inanıyorum. Dokunulmazlığım kaldırılırsa hiçbir itirazım olmayacaktır. Hiçbir yüz kızartıcı suçtan ya da hesabını veremeyeceğim davranıştan dolayı hakkımda soruşturma yok.*[368]

3.2.3 Tokat ve Sivas Mitingleri

CHP'nin seçim kampanyası ve bu bağlamda çıktığı yurt gezileri açısından Sivas önemli duraklardan birisi olmuştur. Kayseri ve Malatya'da halkın ilgisiyle karşılaşan Ecevit, aynı ilgiyi Sivas'ta da görmüştür. CHP lideri, Sivas'taki halk toplantısında gerçekleştirdiği konuşmasında köylünün sorunlarını ve çözümleri üstünde durmasının yanı sıra Süleyman Demirel ve Adalet Partisi'ni sert bir üslupla eleştirmiştir. Ecevit, konuşmasında köylünün kalkınabilmesi için kooperatifleşmenin süreklilik arz etmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Adalet Partisi'nin tekrar iktidara gelmesi durumunda, kırsal kesimde kooperatifleşmenin duraklayacağını, bunun sebebinin AP'nin ve diğer merkez sağ partilerin büyük sermaye çevrelerin uzantıları olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Sivas'tan sonra Tokat'ta gazeteciler, muhabirler veya partililer, Ecevit'in toplantısı için gitmiş oldukları Tokat'ın girişinde "Ecevit, Umudumuzsun" pankartı ile karşılaşmışladır. CHP lideri, şehir merkezinde yapacağı konuşmayı, ülkedeki farklılıklar ve asıl sosyal çelişkiler teması üzerinden kurmayı tasarlar. Halk toplantısının konuşmaya başlayan Ecevit, yaşları 15-18 arasında değişen genç bir ülkücü grup tarafından protesto edilir. Bu esnada protesto edilen Ecevit, partili yurttaşların gençlere zarar vermemeleri için de mücadele eder.[369] Tokat'taki halk toplantında protestoyla kesilen konuşmasına devam eden Ecevit, gençlerin ideolojileri ve milliyetçi ideolojinin önde gelenlerini eleştirmiştir: *"Biz 12 Mart öncesinde aşırı solcuları, yanlış yolda olduklarını bıkmadan, usanmadan söyleyerek kurtarmaya çalıştık. Şimdi de kendini, komando, kabadayı sanan aldatılmışları kurtarmaya çalışıyoruz. Gerçek milliyetçilik, bizimle birlikte Türkiye'nin madenlerinin yabancı sömürüsünden*

[368] *Halk,* 18 Haziran 1973, ss.1,8.
[369] *Halk,* 18 Haziran 1973, s.8.

kurtarılmasına, kaz adımlarla yürüyerek değil, halkla birlikte, halkın kurtuluşu için çalışmaktır. Kandırılanları halk milliyetçiliğine çağırıyorum." [370]

3.2.4 Doğu Karadeniz Gezisi: Mitingler

CHP, seçim için erkenden başlatmış olduğu halk toplantılarını, Temmuz ayının ilk haftasında Doğu Karadeniz bölgesinde de organize etmeye karar verirler. Genel yönetim, Ecevit'in de konuşmacı olacağı mitinglerin programını açıklamıştır: "3 Temmuz'da İstanbul'dan Sinop'a vapurla geçecek Ecevit, 4 Temmuz Çarşamba Sinop'ta, aynı gün içinde saat 4'te Samsun'da bir mitingde konuşma yapacak. 5 Temmuz günü, Samsun, Trabzon, Giresun örgütlerinin katılacağı toplantıda bulunacak Ecevit, aynı gün içinde saat 18'de Rize'de açık hava toplantısında konuşma yapacaktır. 6 Temmuz'da, Borçka, Hopa gibi kentlerde halk sohbetleri gerçekleştirildikten sonra ertesi gün 7 Temmuz günü Ardahan'da konuşma yapacaktır. Ecevit, 8 Temmuz günü Erzurum'da konuşmasının ardından, Ankara'ya tekrar dönmüştür.

3.2.4.1 Sinop Mitingi

Karadeniz programında ilk halk toplantısının Sinop'tadır. Ecevit ve arkadaşları, 3 Temmuz günü vapurla İstanbul'dan Sinop'a varmak üzere yola çıkmışlardır. CHP'nin Karadeniz seçim programını takip etmek için birçok basın kuruluşundan gazeteci, yazar da gözlemlerini kamuoyuna açıklamak üzere yola çıkmışlardır. *Halk* gazetesi adına programı takip eden Sunullah Arısoy, Ecevit'in Sinop'a varmadan önce kentteki siyasî atmosferi 'Ak Oyları Ak Günlere saklıyoruz' diyerek yurttaş coşkısında yansıtmış ve gözlemlemiştir. Ülkedeki ve kentteki temel ekonomik ve sosyal sorunlar hakkında halkın neler düşündüğünü yurttaşlara sorular yönelterek öğrenmeye çalışmıştır. Arısoy, Sinoplu yurttaşların Ecevit'i karşılayış hazırlıklarını hakkında bilgileri kamuoyuyla da paylaşmıştır. Yazar gazetede "Gezi Günlüğü" adlı köşesinde, insanların miting öncesindeki "Halk lideri Ecevit'i, "umudumuz sensin Ecevit'li pankartlarla bekleyişlerini ve bunun hazırlıklarının yanı sıra toplantıda yaşanan gelişmeleri de aydınlatan bilgileri kamuoyuna aktarmıştır:

> *1 Temmuz 1973 Çarşamba günü erken saatlerde CHP Genel Başkanı Ecevit, Sinop'a geldi. Bir gün önceden Sinoplular ve çevre halkı, halk lideri Ecevit'i karşılamak için vapurun geliş saatini beklemeye başladılar. Vapurun görünmesiyle birlikte Sinopluların heyecanı son kertesine varmıştı. Kayıklar, balıkçı motorlarıyla Ecevit'i karşılamak için denize açılanlar, kıyıda bekleşen binlerce Sinoplu Ecevit'e gerçekten*

[370] *Halk,* 18 Haziran 1973, s.8.

yürekten kopan sevgi gösterilerinde bulundular. Kürsünün ardındaki kalenin duvarlarına ise boydan boya: "Ak Oylarımızı Ak Günlere saklıyoruz." yazılıydı. Her yerde, her seste: "Umudumuz sensin Ecevit" sesleri yankılanıyordu."[371]

Ecevit, mitingde konuşmasında vurguladığı konular, köylülerin sorunları ve partisinin demokrasiye bakış açısı olmuştur. Köylülerin sorunlarının bahsinde, dönemin iktidar partisi AP'sine eleştirdiği gibi, köylülerin kalkınmasının yolunu da açıklamıştır.

3.2.4.2 Trabzon Mitingi

Trabzon limanında Ecevit'i karşılayanlar [372]

8 Temmuz günü, Ecevit ve partililer seçim gezisi kapsamında Giresun, Ordu'daki toplantılarının ardından Trabzon'a gitmeye karar vermişlerdir. Ecevit, Trabzon'a geçmeden önce partililer ve çeşitli toplum kesimlerinden yurttaşlar limana CHP liderini karşılamaya gitmişlerdir. S. Arısoy yine, miting öncesindeki yurttaşların arasına karışarak çeşitli gözlemlerin edebi, coşkulu bir tarzla okuyuculara aktarmıştır.

Trabzon'daki karşılama gerçekten heyecan verici.. Bir insan seli akıp gidiyor önümüzden. Vapur daha görünmeden, Trabzon'da ne kadar denize açılmış. Ecevit'i bekliyorlar. Vapurun görünmesiyle, denizin üzeri, kıyıda bekleşen binler dalgalanmaya başladı. Silah sesleri, "Halkçı Ecevit" çığırışlarıyla yer gök inliyor. Kişiyi bir heyecan sarıyor ki hiç sormayın. Ecevit'i karşılamaya gelenler sadece Trabzonlular değil. İlçelerden, köylerden, çevre illerden de binler gelmiş. Rıhtımla alan arasındaki en çoğundan 300 metrelik bir yolu yarım saatte geçemedi Ecevit. Kalabalık öylesine yoğun, yol öylesine kapalı. Toplum polisinin cansiperane bir koruyuculuğu vardı. Bu sevgi gösterileri arasında Ecevit'in ezilmesi içten bile değildi.

[371] *Halk*, 9 Temmuz 1973, s.1
[372] *Halk,* 16 Temmuz 1973, s.1

Arısoy, sözlerine toplum polisinin inanılmaz derecede hem halkın hem de Ecevit'in güvenliğini sağladığını vurgulamıştır.[373] Kürsüye çıkan Ecevit, konuşmasına kendisinin ve halkın güvenliğini sağlayan toplum polisine teşekkür ederek başlamıştır. Trabzon ve diğer Karadeniz kentlerinde yaşayan yurttaşların geçim kaynağı açısında önemli bir ürün olan fındığın taban fiyatı konusunda hükümete önerilerde bulunduğu sırada, hükümetin fındık politikasından özel sermayenin faydalanabileceğini de belirtmiştir: *"Sayın Başbakan sözlerinden bu yıl destekleme alımlarında uygulanacak taban fiyatının 900 kuruş dolaylarında olacağı anlaşılıyor. 900 kuruş dolaylarında taban fiyatla yapılacak alımlar, destekleme değil, köstekleme anlamına gelecektir. Çünkü tüccarın piyasaya açılmadan önce üretici sıkışık durumda iken, genellikle gerçek değerin altında yaptığı alımlar bile, bu yıl 900 kuruşu aşmış bulunuyor. Şurası kesindir ki, 10 liranın altında kalacak bir destekleme alımı, üreticiden çok tüccara yarayacaktır."* [374]

Ecevit, mitingdeki konuşmasının devamında Karadeniz bölgesindeki çay ve fındık üreticilerinin devletin de desteğiyle sorunlarını, gerçek halk kooperatifçiliğiyle çözebileceğini belirtmiştir. Ecevit, devletin, üreticiye daha fazla destek olmasının sonucunda özel sermayenin köylüler üzerinde tahakkümünün sona erebileceğini vurgulamıştır. Karadeniz halkının çoğunluğunun kırsal kesimde yaşamasından ötürü halkın duyarlılıklarını yakalayan Ecevit mitingdeki konuşmasıyla, Trabzon ve çevre illerdeki yurttaşlarının da desteğini kazanmaya çalışmıştır: *"Bizim köylümüz, devletin kendisini büyük sermayenin baskısından kurtardığı ve yeterli kredi kaynaklarına kavuşturduğu zaman, artan kazancını verimli alanlara yatırmaya, sanayiye yöneltmeye hazır ve isteklidir. Devlet, bir süre için bir ölçüde zarar etmek pahasına da olsa, örneğin fındığa, çaya da yüksek fiyat verirse ve bunun yanı sıra gerçek bir halk kooperatifçiliğini destekleyici, teşvik edici bir tutum izlerse, Karadeniz'in fındık ve çay üreticileri, kısa zamanda, kendi ortak yatırımlarıyla, değişik tarım ürünlerini geliştirebilirler ve fabrikalar kurarak Karadeniz'i bir sanayi bölgesi durumuna sokabilirler."*[375]

---

[373] "Ecevit'le Gezi Günlüğü", *Halk*, 9 Temmuz 1973, s.2.
[374] *Halk,* 9 Temmuz 1973, s.8.
[375] *Halk*, 9 Temmuz 1973, s.8.

3.2.4.3 Artvin ve Erzurum Toplantıları

Ecevit ve partililerin, Karadeniz programı çerçevesinde Rize'den sonraki durakları Artvin olmuştur. Artvin toplantısı öncesinde, Borçka söyleşisinde konuşacak Ecevit'i kentin AP ve CGP'li yöneticileri de karşılamışlardır. Arısoy gazetenin "Gezi Günlüğü" adlı köşesinde, Borçka'dan Artvin'e yaklaşıldığında yolun kıyısında yer alan Artvin hapishanesinde tutukluların bahçeye çıkıp, Ecevit'e sevgi gösterildiğini belirtir. Tutuklular bahçede sevgi gösterileri yapmakla kalmayıp, hapishanesinin kapısına af dileklerini belirten pankartlar da asmışlardır.[376] Artvin ve ilçelerinde birden fazla halk toplantıları gerçekleştirilmesinin ardından, Ecevit, partililer ve gazeteciler Karadeniz programının son durağı olan Erzurum'a hareket ederler. Sarıkamış'tan itibaren Erzurum boyunca yollarda, dağlara " Ecevit", " Halkçı Ecevit", "Umudumuz Ecevit", "Halk İktidarı İstiyoruz" v.b türünde sloganların yazılı olduğunu, Arısoy köşesinde okuyucularına aktarmıştır. [377]

CHP'nin Erzurum toplantısının parti açısından olumlu, olumsuz yanları olmuştur. Erzurum, MHP'nin güçlü olduğu bir kenttir. Ecevit, halk toplantısındaki konuşmasının girişinde, yurttaşların desteği altında sürdürmeye başladığı sırada bir kısım yurttaşın "Kahrolsun Komünistler", " Milliyetçi Türkiye" v.b sloganlarıyla bölünmüştür. Toplum polisinin devreye girmesinin ardından, protesto sona erdirilmiştir. Ecevit'in kendisini protesto edenlerin, CHP'li yurttaşların saldırısından korumaya çalışması dikkati çeken anekdot sayılabilir.[378]

3.2.4.4 Zonguldak, Ereğli Halk Toplantısı (Mitingi)

CHP'nin Karadeniz seçim gezisi kapsamında Ecevit, Zonguldak, Bolu ve Kastamonu gibi kentleri ziyaret etmesinin yanı sıra gitmiş olduğu bu kentlerde hak toplantılarında konuşmalar gerçekleştirmiştir. Ecevit, halk toplantılarında gerçekleştirdiği konuşmaları halkın arzu ve taleplerine yönelik şekillendirmeyi tercih etmiştir. Halk gazetesi adında İrfan Aydın, CHP'nin üç kentteki seçim programını takip ettiği sırada halkın nabzını da tutmuştur. Ecevit ve arkadaşlarının, Ereğli'ye girişlerinden itibaren özellikle işçiler partinin programına ilgi göstermişlerdir. Aydın, işçilerin katılımların yüksek oluşunu gazetedeki habere de yansıtmıştır: *"Ereğli işçileri yollara "Halkçı Ecevit", "Umudumuz Karaoğlan" yazmışlardı, gönüllerine yazdıkları gibi… Ereğli'de taksi, minibüs kalmamıştı, hepsi CHP Genel Başkanını*

[376] Arısoy, " Ecevit'le Gezi Günlüğü", *Halk*, 16 Temmuz 1973, s.3.
[377] Arısoy, *a.g.m,* s.8.
[378] *Halk*, 9 Temmuz 1973, s.8.

karşılamak için tutulmuştu. Yok, yok öyle parti veya varlıklı kişilerce değil, işçilerce...”[379] Ecevit, Ereğli’ye varıncaya kadar da halkın yoğun ilgi göstermesinden ötürü miting alanına geç varmıştır. CHP lideri Ecevit, mitingde konuşmasına, 12 Mart 1971 askerî darbesi günlerinde kendisini yalnız bırakmayan, desteğini esirgemeyen Ereğlililere teşekkür ederek başlamıştır. Konuşmasının devamında, iş çevresine ve AP’ye yönelik eleştirilerini sıralarken, “bozuk düzen” metaforunu kullanmıştır: *“... İş çevreleri isterler ki, Zonguldak-Ereğli arasında giden arabanın dümeni elimizde olsun ama içinde AP bulunsun. AP’nin lastiği patlarsa yerini Halk Partisi alsın ama dümen yine kendilerinde olsun. Ama CHP artık bozuk düzenin yedek lastiği olmaktan çıkmıştır; CHP ile halkın arasındaki duvarlar yıkılmıştır ve bu partimize güç katmıştır.”* [380] Ecevit, konuşmasını tamamladıktan sonra kısa bir süreliğine Zonguldak’a geçmiştir. Kent halkı ile kısa bir sohbet gerçekleştirirken, halkın sorunlarını doğrudan gözlemleme olanağına da erişmiştir. Ecevit ve partililer, Zonguldak’taki programlarını sona erdirdikten sonra kentten ayrılmışlardır.

3.2.5. CHP’nin 50. Yıl Dönümü Kutlamaları, Halk Toplantıları

Ecevit ve arkadaşları, seçim kampanyasını son hızla yürüttükleri sırada, toplumdaki heyecan da artmıştır. Bu sırada, Ecevit ve partinin beyin takımı, CHP’nin 50. kuruluş yıl dönümü 9 Eylül 1973 gününe özel bir program tasarlamışlardır. Partinin seçim komitesinin ve sair partililerin hazırlamış oldukları plana göre, 9 Eylül günü parti ve halk Anıtkabir’de kucaklaşacaktır. Bu buluşmanın arkasından, Ecevit genel merkezde, basının karşısına geçip partisinin seçim programı *Ak Günlere*’yi tanıtacaktır. Öte yandan, hazırlanan programa göre, CHP aynı gün içinde Ankara, İstanbul ve İzmir’de halk toplantıları gerçekleştirecektir.

[379] *Halk,* 30 Temmuz 1973, s.1.
[380] *Halk,* 30 Temmuz 1973, s.8.

3.2.5.1 *Ak Günlere Doğru* (Ankara) Mitingi

Ak Günler Ankara Mitinginden Bir Görünüm[381]

9 Eylül 1973 günü, Ankara'da Anıtkabir'de başlayan program, Tandoğan meydanında halk toplantısıyla devam etmiştir. *Halk* gazetesinde, halkın ilgisinin fazla olduğu vurgulaması yapılmıştır. CHP'nin Ankara mitingine yurdun her tarafından insanlar, Ankara'ya akın etmişlerdir. Toplantıyı haber yapan gazeteciler, farklı yaş gruplarından yurttaşların Ecevit'i dinlemeye gelmiş olduğu vurgulamıştır. Toplantının güvenliğinin sıkıyönetim komutanlığınca sağlanmasından ötürü alanda hiçbir olumsuzluk yaşanmamıştır. Yurttaşların hazırlamış oldukları pankartlar, miting alanında hem diğer katılımcıların hem de gazetecilerin dikkatini çekmiştir. Partililer ve yurttaşlar, Ecevit ve CHP'yi bir umut kaynağı olarak gördüklerini pankartlarda slogan ifadelerle belirtmeye çalışmışlardır.

"Yoksulu Gözet Ulusu Yücelt Ecevit"

" Ak Günlere İçin Ak Umudumuz Karaoğlan"

" Ak güne Ak Oy'la Erişilir"

" Ezilenlerin Zaferi Yakındır"

" CHP Egemen Güçlerin Partisi Değildir" [382]

Ecevit, mitingdeki konuşmasını, AP'ye eleştiriler getirmesinin yanı sıra ülkedeki siyasal ve toplumsal yaşamında çokça tartışılan milliyetçilik, komünizm gibi ideoloji, kavramlara

[381] *Halk*, 24 Eylül 1973,s.8
[382] *Ak Günlere* "*Mitingden Notlar", Halk,* 24 Eylül 1973, s.8.

ayırmıştır. Konuşmasının devamında, demokrasinin merkezinde halkın olacağını gibi partisinin her zaman demokratik dışı hareketlere karşı tutum ve politika güdeceğini de ifade etmiştir:

> *AP milletin kendisine verdiği iktidar yetkisini kullanamamıştır. Türk milleti iktidar yetkisini kullanamamıştır. Türk milleti iktidar yetkisini kullanamayan AP'ne bir daha bu yetkiyi vermeyecektir. CHP'ni iktidara halk getirecektir. Bu CHP'nin değil halkın iktidarı olacaktır. Milletten alacağı iktidar yetkisini, halktan, milletten başka hiçbir kuvvet CHP'nin elinden alamayacaktır. Almayı düşünmeyecektir. Çünkü yeni CHP iktidarı, böyle bir girişime izin vermeyecektir.*

Ecevit, ülkedeki yeraltı kaynaklarının kullanımını yabancılara açmalarından ötürü iktidar yöneticilerini eleştirdiği gibi, milliyetçilik ideolojisine ekonomik bir merkezden baktığı anlaşılmıştır: "*Basra Körfezinde Arap şeyhleri bile petrollerini millileştirirken bizim milliyetçiliği sözde kimseye bırakmayanlar petrollerimizi yabancılara peşkeş çekiyorlar. Milliyetçilik sözde değil, eylemdedir. Gerçek milliyetçilik yeraltı kaynaklarını ulus yararına kullanmaktır.*"[383] Ecevit, iktidara geldiklerinde kuracakları düzende yönetimin merkezinde halkın yer alacağı gibi kuracakları düzenin demokratik esaslar üzerinde yeşereceğini vurgulamıştır: *"Bizim doktrinimiz Türkiye'nin toprağından, Türk, halkının kafasında oluşuyor. Bizim kuracağımız düzende halk bir avuç servete de köle olmayacaktır, komünist ülkelerde olduğu gibi devlete de. Bizim kuracağımız düzende halk egemen olacaktır."* Toplantı sonunda konuşmasını; Ne Yoksulluk.. Ne Baskı.. Ne Ezilen.. Ne Ezen.. İnsanca Bir Hakça Düzen sloganıyla sona erdirmiştir.

[383] *Halk,* 24 Eylül 1973, s.8.

Zeytinburnu mitingi sırasında, Kemal İnce tarafından çekilmiş bir fotoğraf [384]

3.2.5.2 Zeytinburnu Mitingi

CHP'nin 50.yıl kutlamalarının İstanbul'daki adresi, partinin politikacılarınca Zeytinburnu olarak seçilmiştir. İstanbul'un sosyo-ekonomik yönden zayıf yurttaşların yoğun bir şekilde yaşamış oldukları bir semttir. CHP'li politik seçkinler (aktörler), destekçisi az olan Zeytinburnu'nda gerçekleştireceği mitinge katılımda merak konusu olmuştur. *Halk* gazetesinde yapılan habere göre, Miting günü gelip çattığında, yurttaşlar toplantı alanına akın etmiştir. CHP'nin yurdun farklı yerlerinde gerçekleştirdiği halk toplantılarında Ecevit'e gösterilen ilgisinin benzeri, Zeytinburnu'nda da gösterilmiştir. *Halk* gazetesi adına mitingi takip eden gazeteciler, miting öncesi gözlemlerini kamuoyuna aktarmışlardır: *"Zeytinburnu CHP Lokalinin dört bir yanını binlerce kişi doldurmuştu. Yerde yer bulamayanlar ise ağaçlara, damlara tırmanmıştı. Sonra CHP'nin yorgunluk nedir bilmeyen Genel Başkanı geldi toplantı yerine, gök gürültüsünü andıran sevgi gösterileri arasında…Binlerce kişi hep bir ağızdan* ***"Halkçı Ecevit"*** *diye tek bir koro halinde haykırıyordu ve bu haykırışlar Zeytinburnu'ndan İstanbul'a, İstanbul'dan tüm Türkiye'ye halkın gücünü, halkla bütünleşmenin gücünü iletiyordu, açıkçası."* Miting alanında açılan yurttaşlar tarafından

[384] *Halk,* 17 Eylül 1973, s.1.

açılan **pankart**larda yer alan ifadeler göz önüne alındığında, toplumun "ekonomik" olarak bir umut arayışında olduğu anlaşılmaktadır:

"Sayın vatandaş pirinç 1970'de 4 lira, 1973'de 14 lira",

" 1 kilo et 32 lira, 1 günlük emek 25 lira"

" Çocuk okutmaya 550 lira zam"

"Paralı okuyacak, ya parasız?"

" İşçiye yönetimde söz, üretimde pay"

" Bozuk düzen kurbanları af bekliyor"

Ecevit, Zeytinburnu'ndaki halk toplantısında yaptığı konuşmayı, AP'nin ev kadınlarına yönelik hazırlamış "Mutfak Takvimi" üzerine ayırmıştır. CHP lideri Ecevit, konuşmasının devamında Takvim üzerinden AP'nin topluma bakış açısını eleştirmiştir: "*Bu takvimin üzerinde ev kadınlarına mutluluk ve mutfaklarına bereket dileği bulunmaktadır. Tam 35 çeşit ihtiyaç maddesi yer alıyor bu takvimde. Şimdi sorarım sizlere, bu 35 çeşit yiyecek maddesinden kaçı ev kadınlarımızın mutfaklarında bulunabilmektedir, bu düpedüz halkla alay etmek değil midir?*" [385] Öte yandan, AP çevresi CHP'nin Zeytinburnu'ndaki mitingiyle ilgili farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. AP'ye yakınlığıyla bilinen Son Havadis'tse, Ecevit'in konuşması sırasında alanda fazla bir kalabalığın yer almadığını hatta gazetenin manşetlerinde mitinge katılan yurttaşların, CHP'lilerin yönlendirmesiyle oluştuğu belirtilmiştir.

3.2.5.3 İzmir Mitingi

Ecevit ve arkadaşları, diğer partililer, 9 Eylül günü Zeytinburnu mitinginin sona ermesinin ardından uçakla İzmir'e doğru yola koyulmuşlardır.. Ecevit'in taşıyan uçak Çiğli havalimanına varmadan önce, İzmir il örgütü özellikle gençlik kolları adeta havalimanına koşmuşlardır. Uçağın inmesiyle, Ecevit ve partililer kendilerini büyük bir kalabalığın arasında bulmuşlardır. Manisa milletvekili Mustafa Ok, kalabalığın arasından Ecevit'i çıkarmayı başarmıştır. Ecevit ve partililer, mitingin yapılacağı Alsancak Stadyumu'na doğru giderlerken, halkın büyük bir ilgisiyle karşılaşmışlardır. Seçim gezisini takip eden gazeteciler, stadyumun girişinden itibaren yurttaşların CHP'li politikacı ve Ecevit'e sevgi gösterilerini gözlemlemişlerdir. Miting öncesinde konuşmalar yapılmadan önce, Ege bölgesinin parti örgüt temsilcileri Ecevit'e çeşitli hediyeler takdim etmişlerdir. İzmir İl başkanı Alev Coşkun, konuşmasını yapmak için liderini kürsüye davet ederken, stadyumunda bulunan insanlar,

[385] *Halk,* 17 Eylül 1973, s.8.

"Halkçı Ecevit, Başbakan Ecevit" sloganlarıyla, liderlerine desteklerler. Ecevit, seçim kampanyası sırasında gitmiş bulunduğu kentlerde yaptığı konuşmalar, genel itibariyle toplumun sorunlarını kapsamıştır. İzmir'de gerçekleştirmiş olduğu konuşmasının büyük bir bölümünde, köy ve köylünün sorunlarına ayırmıştır. İzmir köylüsünün sorunlarını da dile getiren Ecevit çözüm önerilerini bir saate aşkın bir süre halka yalın bir üslupla anlatmıştır. Ecevit, konuşmasının ilk bölümünde ülkenin kalkınmasının öncülüğünü köylünün yapması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, kalkınmanın ise hakça bir bölüşümle olmasını da vurgulamıştır:

> *Köylüden başlayan kalkınma ile Türkiye yalnız tarımda değil, sanayide de şimdiye kadar olduğundan çok daha hızlı ilerleyebilecektir. Köylüden başlayan kalkınma, toplumun bütün kesimlerine, dengeli ve güçlü olarak yayılabilecektir. Köylüden başlayan kalkınma ile, köylü köylülükten daha kısa zamanda çıkabilecektir. Türkiye'de şimdiye kadar sağlanabilen kalkınma, sayılı kişilerin elindeki varlığı hızla arttıran, ama halk çoğunluğunu yoksul bırakan bir kalkınmadır. Bize göre gerçek kalkınma, bütün halkın kalkınmasıdır. Gerçek kalkınma hakça kalkınmadır, bize göre halkça kalkınmadır.* [386]

Öte yandan, Ecevit köylülerin emekleri karşılığının bulabilmesinin çözüm yolunun, yurt dışında yaşayan yurttaşların gönderecekleri dövizlerden geçtiğini düşündüğünü de belirtmiştir. Ecevit, işçilerin, Türkiye ekonomisine aktaracakları dövizlerin köylülerin kaynaklarının daha iyi değerlendirebileceği gibi, ülkedeki hayat pahalılığının azalmasında da etkisi olacağını vurgulamıştır. Dönem siyasetinde politikacıların söylemleri dikkate alındığında, Ecevit de halk toplantılarında gerçekleştirmiş olduğu konuşmalar veya söyleşilerinde yer yer popülizme kaymıştır. Bu doğaldır, doz ve 'göz boyama', aldatma arasında farkı, propaganda makinesini çalıştıran, siyaset adamının yanı başındaki perde gerisindeki veya mutfaktaki kişiler ayarlayacaktır. Ecevit, İzmir'de halk toplantısındaki konuşmasının bazı bölümlerinde popülist söyleme de girmiştir: "*Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuracağı düzende bu türlü oyunlar oynanmayacaktır artık. Çünkü ekonomiye, köylüler, işçiler ve tüm çalışanlar egemen olacaktır. Halk egemen olacaktır ekonomiye ve halk elbette kendini aldatmayacaktır, kendi kendini sömürmeyecektir. Ekonominin çarkları halkın varını yoğunu alıp bir avuç insana aktarmayacaktır. Halka doğru dönecektir ekonominin çarkları….*" [387] Ecevit, konuşmasında üniversite çağına gelmiş gençlerin ücretsiz üniversite eğitimi talebinin yerine getirilmesinin gerektiğini belirmesinin yanı sıra fırsat eşitliğine bağlı olarak nitelikli eğitim verilmesi öneminden de bahsetmiştir.

---

[386] *Halk,* 24 Eylül 1973, s.8.
[387] A.g.y. s.8.

" Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuracağı düzende, eğitim herkese açık olacaktır. Her düzey de parasız olacaktır. Üniversiteler, parasız üniversitelere giriş sınavsız olacaktır. Böylece eğitimde, bölgeler, liseler ve aileler arasındaki adaletsizlikten doğan dengesizlik üniversitede giderilebilecektir. Her genç, lise öğrenimindeki yetersizliği, üniversitelerde açılacak olan temel eğitim sınıflarında giderebilecektir." Ecevit, konuşmasını iktidara geldikleri takdirde kuracak düzenin bozuk olmayacağını, insanların daha özgür bir biçimde yaşamaları vaadinde bulunarak sona erdirmiştir.

3.2.6 Seçim Kampanyasındaki Diğer Mitingler

3.2.6.1 Kahramanmaraş ve Gaziantep Toplantıları

14 Ekim günü seçim öncesinde, Ecevit ve arkadaşları doğuyu da ihmal etmemiştir. 25 Eylül günü, Ecevit Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta konuşmalar yapmıştır. Halk gazetesi sütunlarına, mitinge katılan halkla ilgili gözlemlere yer vermeyi tercih etmemiştir. Gazete yönetimi, Ecevit'in mitinglerde üstünde durmuş olduğu konuları, özet halinde okuyucularına aktarmıştır. Ecevit, mitinglerde gerçekleştirdiği konuşmalarında, 12 Mart 1971 askerî darbesi öncesi yaşanan olayları ve özellikle 'gençlik hareketlerinin iki siyasal şiddet cephesine "Komünist-Marksist" ve "ülkücülere, doğrudan zikretmeksizin, "devlet ajanlarının kışkırtmaları gibi manidar ve sembolik vurgular ('siyasal komando kampları', 'Filistin kampları') yapıp hatırlatarak, 1968-1971 arası şiddet ortamını demokrasi vurgusuyla, iktidarı eleştirmiştir. CHP lideri, parti olarak her zaman her türlü şiddet eylemlerine karşı çıkacaklarını, geçmişten örnek vererek anlatmıştır.

> *12 Mart öncesinde, devlet yetkilileri tarafsız ve etkin biçimde kullanılmış olsaydı; gençler arasına kışkırtıcı devlet ajanları sokulmasaydı; resmi öğrenci yurtlarının silah talimgâhı durumuna gelmesine, gençlerden bir bölümünün Türkiye'deki siyasal komando kamplarında, bir bölümünün de Filistin gerilla kamplarında yıkıcı eğitim görmelerine göz yumulmasaydı, Türkiye'de olaylar o kadar şiddet kazanmazdı. 1968'de ilk gençlik olaylarının başladığı günlerden, 1971 Martına kadar, CHP şiddet olaylarına sürüklenenleri de sürükleyenleri de sık sık uyarmıştı. O dönemde bu uyarılara kulak vermeyenlerden birçoğunun, acı deneylerden bazı dersler almış olacaklarını umuyoruz. Bu umutla şimdi yeniden uyarıyoruz....Türk halkının huzuru kaçıracak, Türkiye'de demokrasiyi yeniden tökezletebilecek her davranış ve eylem, en önce CHP'ni karşısında bulacaktır. Uzun bir sıkıyönetimli dönemden sonra, bütün milletin huzur içinde normal demokratik rejime geçişi beklediği günlerde, iyi niyetli herkes, demokrasinin ve özgürlüğün değerini bilen herkes, milletimizin bu isteğini gerçekleştirmeğe yardımcı olmalıdır.*[388]

[388] *Halk,* 24 Eylül 1973, s.7.

Ecevit, demokrasi ile hak ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda halkın duyarlılıklarına hassasiyet göstermiştir. Gaziantep ve Kahramanmaraş mitinglerindeki konuşmasında, CHP olarak demokrasiden yana olduklarını özellikle vurgularken, 1971 öncesi siyasî ortama göndermede bulunarak demokratik kurallar çıkanlara 'mesafeli' duruşlarını yurttaşlara hatırlatmıştır. Ecevit konuşmasında, Filistin Kampları meselesini de ifade etmiştir. 1968 siyasî atmosferinde, sol kesimlere mensup gençlerin illegal eğitim almasına sert eleştiri getirmesi, aslında Sosyalist siyaset ile arasına duvar çektiğinin bir göstergesidir.

3.2.6.2 Giresun ve Ordu Toplantıları

CHP'li politik aktörler, seçim kampanyası sırasında Doğu Karadeniz'de birçok halk toplantısı düzenler. 26 Eylül günü, Ecevit'in Ordu ve Giresun'daki halk toplantılarındaki gerçekleştirmiş olduğu konuşmalarda, *kontrgerilla* adı verilen bir yarı resmî bir örgütten bahsetmiştir. Ecevit konuşmalarında, devlet içinde illegal bir yapılanma olduğu iddiasını gündeme taşıyarak, bir an önce devlet yöneticilerinin üstü örtülü örgütün (kontrgerilla) açığa çıkarmaları gerektiğini belirtir. Ecevit ve onun yakın çevresi, demokratik hak ve özgürlüklerini

> *12 Mart sonrası dönemde adı sanı ortaya çıkan ve tedbirlerin hatta soruşturmaların hukukiliğini de ve insaniliğini de gölge düşüren "Kontr-gerilla" adlı örgütün, bu resmi görüntülü fakat gayri resmi örgütün niteliği ve amacı üzerindeki örtü kaldırılmamıştır. Bu örtü kaldırılmadıkça, bundan böyle, normal rejime tam dönüşü engelleme, yeni kargaşalıklar ve bunalımlar çıkartma, ortalığı karıştıran haberler, söylentiler yayma yönünde görülecek her hareket, adı geçen örgütün veya resmi görevlilerinden kuvvet alan başka bazı perde arkası kişi veya örgütlerin yeni bir takım karanlık roller oynamakta oldukları ihtimalini hatıra getirecektir. Rahatsızlığım ilk saydığım etkilerini toplum yapısı zamanla giderebilir, veya zararsız ölçülere indirebilir. Fakat sonuncusun giderilmesi, ilgili resmi kuruluşların elindedir. Bu kuruluşlar, sivil olabilir, asker olabilir. Resmi görev güçlerinden demokratik hukuk devletiyle bağdaştırılamayacak karanlık işler çevirmek üzere yararlananları zararsız duruma getirmek herhalde toplumdan çok, bu resmi kuruluşlara düşer.*

12 Mart **g**ünlerinde, sol ve muhalif görüşlü aydınlar, gazeteciler, İstanbul'da Ziverbey Köşkünde bir süre gözaltı sürecini deneyimlemişlerdir. Bu köşkte, gözaltından tutulan dönemin önde gelen aydınlarından İlhan Selçuk yıllar sonra yazmış olduğu kaleme almış olduğu "Ziverbey Köşkü"[389] başlıklı eserde, köşkte yaşamış olduğu 'sıkıntılı' sürecin de devletin içerisinde kümelenmiş bir örgütün Kontrgerillanın (Özel Harp Dairesi) kendilerine işkencelerine değinmiştir. Selçuk'un bahsetmiş olduğu yapılanmayı, Ecevit 73 seçiminde dile

[389] Ayrıntılı bkz. İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü,* Cumhuriyet, İstanbul, 2008.

getirmesi onu diğer siyasî aktörlerden ayırmıştır. Ecevit'in konuşmasında, Kontrgerilla adlı örgütün resmî görünümlü olduğunu fakat yöneticilerin bu yapının üstüne gitmemesinden örgütün üzerindeki örtünün kalkmadığını vurgulamıştır. Ecevit'in üstü örtülü bu örgütle ilgili düşünceleri ile Selçuk'un anı kitabında savunduğu argümanla benzerlik taşıması önemlidir. 1970'li yıllar boyunca Ecevit'in politik retoriğinde kontrgerillanın önem taşımış olduğu, Türkiye kamuoyunca bilinmektedir. Merkez solun liderinin, Özel Harp Dairesi ile ilgili söylemi, Demirel başta olmak üzere sağının politik aktörleri eleştirmiştir. Taha Akyol kendisiyle yapılan söyleşide, Ecevit'in söyleminin popülizme kayışını şöyle ifade etmiştir: *"Ecevit iktidara gelince bu konuda ne yaptı? Radikal sola göz kırpan ve aynı zamanda kendisi de inanarak devlette böyle bir gizli cinayet şebekesi olduğu şeklinde bir imaj… Bu mobilize kesimlere heyecan veren sempatik bir kavramdı. İktidara gelince ne yaptı*?" [390]

3.2.6.3 İstanbul Mitingi

14 Ekim seçimlerine gidilen süreçte, CHP'li kadrolar İstanbul'da 11 Ekim günü bir miting yapmayı planlamışlardı. İstanbul'daki mitingin önemi, seçime yakın zaman silsilesinde siyasî partilerin temsilcilerinin vaatlerini halka aktarmada son bir fırsat niteliğindeydi. Siyasî aktörler açısından bu kentteki siyasî başarı, genel seçimde de başarıyı kazandıracaktı.

CHP'li kadrolar, İstanbul'da Taksim Meydanı'ndan gerçekleştirmeyi düşündükleri miting öncesi alanda çalışmalarını hızlandırmışlardı. CHP'li önde gelen isimlerden Metin Tüzün, parti örgütünün çabalarıyla alanın mitinge hazır bir duruma getirilişine bir örnek olay vererek kısaca şöyle özetlemiştir:

> *"O zaman Taksim mitingi sırasında orada bulunan otel inşaat halindeydi. Mitingden bir gün evvel rahmetli Ecevit'in çok büyük resmini asmak istedik. O otel inşaatının müteahhidi Ecevit'in resmini asmamıza izin vermediler. Fakat o zaman çok güzel gençlik kollarımız vardı. Sabahleyin o gençlerden 40-50 kişiyi o otelin önüne gönderdim ve rulo haline getirilmiş olan o posteri meydan dolmaya başlarken kürsüden o genç arkadaşlara hitaben 'Otel görevlilerin izniyle Ecevit'in resmini otel inşaatına asınız.' dedim. On dakika içinde resim asıldı. Kendim yaptığım anonsa kendim de şaşırdım."* [391]

11 Ekim günü, halk toplantısının gerçekleşeceği alana halkın bir yoğun ilgisi oluşacaktı. Bir kısım partililerin ellerinde taşımış oldukları pankartlarıyla renkli görüntü sağlayacaklardı.

"Ak Günlere Doğru"

[390] Taha Akyol ile görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul.
[391] Metin Tüzün ile görüşme, 29 Kasım 2017, İstanbul.

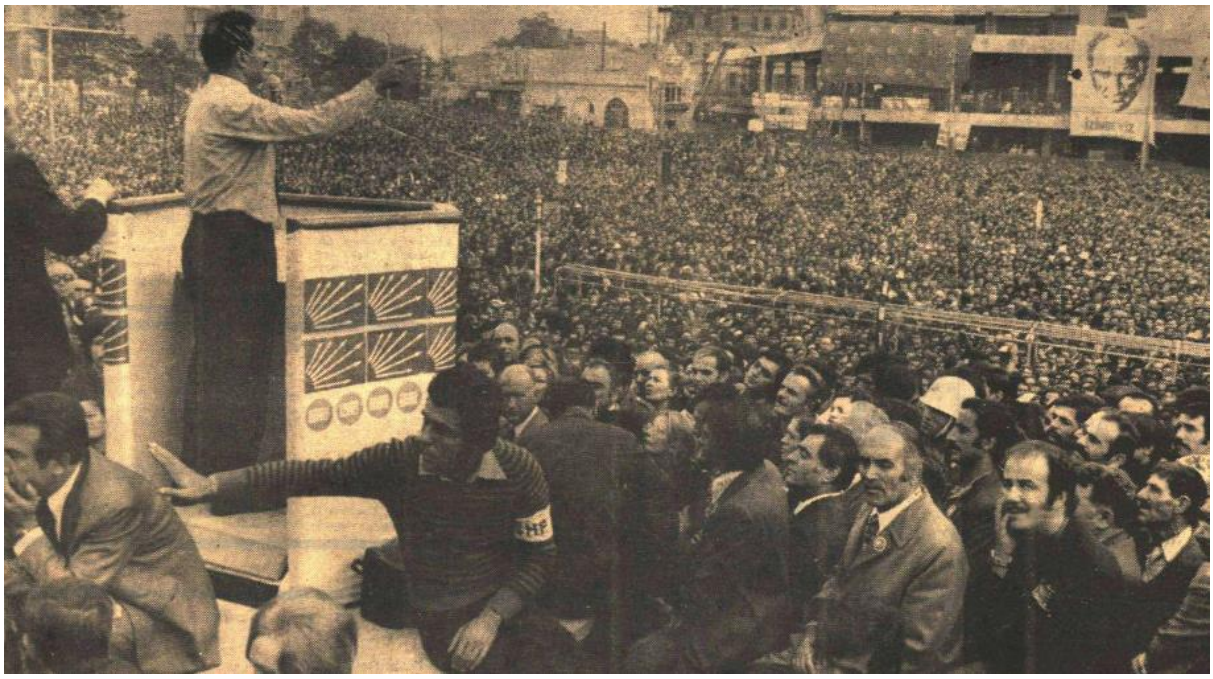
“ Tüm Sömürüye Karşıyız”

“ Karaoğlan Geliyor”

“ Hoş Geldin Ak Devrimin Lideri Ecevit”

“ Sosyal Demokrasi Ülkemiz İçin Tek Kurtuluş Yoludur” [392]

Konvoylar hâlinde alana gelen yurttaşların doldurduğu alanda, Ecevit beklenmişti. Saat 11 civarında kürsüye gelen Ecevit’i halkın “Halkçı ve Başbakan Ecevit” sloganları eşliğinde kürsüye gelmişti. Halk toplantısında Ecevit’in konuşmasından önce dönemin önde gelen sanatçılarından birisi olan ve destek vereceği mitingte Şenay kendisinin popüler şarkısı ‘Hayat Bayram Olsa’yı seslendirmişti.

İstanbul Mitinginden Görünüm, Ecevit Konuşurken [393]

Şenay’ın konuşmasının ardından, Ecevit halk toplantısındaki konuşmasında demokrasi, hayat pahalılığı gibi konulara ağırlık vermiştir. Konuşmasının başlangıcında ülkenin ekonomik yapısının kötü olmasının sonucunda yurttaşların gündelik hayatına olumsuz sirayet ettiğini ifade etmişti. Ecevit, seçimden sonra iktidara geldiklerinde yurttaşların hayat pahalılıklarını çözeceklerini vaat etmişti.

“CHP iktidarı pahalılığı önleyecektir. Yeni CHP iktidarı pahalılık yaratan karaborsacılara borçlu olarak değil, hayat pahalılığı yükünü sırtında taşıyan fakir halka borçlu olarak

[392] “ Taksim Mitingini İzleyen Yüz bini Aşkındı”, *Cumhuriyet,* 12 Ekim 1973, ss.1,7.
[393] *Cumhuriyet,* 12 Ekim 1973, s.1.

iktidara gelecektir. Bizi kimse, partiye yardım ettim, diye iktidara geldiğimizde fatura çıkaramayacaktır. Kimseye boynumuz eğik değildir ve borcumuz olmadan iktidara geleceğiz."[394]

Ecevit konuşmasının devamında, 12 Mart 1971 askerî darbesinin öncesinde demokratik sisteme inanmayanlara karşı duruş sergilediklerini ifade ettiği gibi, 12 Mart'tan sonra ortaya çıkan 'demokratik' sisteme de eleştiri getirmişti. Siyasî/teknokrat kesiminin 'sınırlı' demokrasi tahayyüllerinin içerisinde sıkışmış bulunan yurttaşların yanlarında yer alacaklarını da belirtmişti: *"12 Marttan önce bizim halkçılığımızı romantik bulan aydınlar vardı. Fakat 12 Marttan sonra başlarına balyoz inince yalnızca bizleri buldular yanlarında. Biz şiddet hareketlerinin daima karşısında olduk. Şimdi bu eylemlere girişenlere karşı girişilen insanlık dışı hareketlere de karşı çıkmaktayız. İnsan haklarına sahip çıkmaktayız."*[395]

3.2.7 CHP'li Siyasetçi Milletvekilerinin Profili Üzerine

14 Ekim genel seçimine doğru siyasî partilerde politik aktörler, milletvekili olabilmek için önseçim yarışından geçeceklerdi. CHP'nin sözcüsü Orhan Birgit, partisinin gerçekleştireceği önseçim öncesi milletvekili adaylarının profilleri hakkında bilgileri düzenlenen basın toplantısıyla kamuoyunu bilgilendirmiştir. Birgit, özetle basın toplantısında şöyle konuşmuştur: "*14 Ekim günü yapılacak Milletvekili genel, Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisinden aday adayı olmak isteyenlerin başvurma süresi 30 Temmuz akşamı sona ermişti. 774 yurttaşımızın yoklamalara girmek, 38 yurttaşımızın da Merkez kontenjanından girmek, 38 yurttaşımızın da Merkez kontenjanından aday olmak için başvurdukları saptanmıştır. Bu 812 kişinin 13'ü kadındır*"

Millet Meclisi için aday yoklamalarına girmek üzere CHP'ye başvuranların sayılara dökülmüş meslekleri şöyledir:

- 193 hukukçu
- 96 öğretmen- eğitimci
- 76 çiftçi
- 62 esnaf
- 44 mühendis ve tekniker

394 *Milliyet,* 12 Ekim 1973, s.7.

- 35 tabip
- 28 memur
- 38 serbest meslek sahibi
- 27 işçi sendikacı
- 18 gazeteci
- 34 maliyeci-iktisatçı
- 4 üniversite öğretim görevlisi
- 11 eczacı
- 6 şoför
- 25 emekli asker
- 23 emekli memur[396]

Birgit'in kamuoyuyla paylaştığı siyasetçi profilleri, genel itibariyle orta-üst sınıfın mensuplarıdır. Ecevit'le birlikte Sosyal Demokrat görünüme giren CHP'nin "aydın" tabakanın temsilciliğini devam ettirdiği de göstermektedir. O dönemin toplum siyaset yapısına bağlı olarak, kadın milletvekili sayısının da az olması eleştirilecek konudur. Cumhuriyetin kurucu misyonunu benimsemiş olan CHP'nin sadece 4 kadın milletvekili adayıyla seçime girmesi, Ecevit ve arkadaşları kadınları siyasete entegre etme konusunda siyaseten henüz belki diğerleriyle beraber siyaset üretemediğini gösterir. *Milliyet* gazetesi yönetiminin girişimiyle aralarında gazetecilerin[397]bulunduğu bir ekip, 1973 Genel Seçimi'yle ilgili kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada, seçime katılan siyasî partilerin milletvekili adayları da analiz edilmiştir.

Siyasî Partiler	**Memur**	**Serbest Meslek**	**İşçi Sendikacı**	**Çiftçi**	**Tüccar Müteahhit**	**Esnaf Zanaatkâr**	**Sanayici**	**Din Adamı**
CHP	32	41	4	11	8	3	0.7	0.1
AP	37	32	3	10	14	0.6	1	2

Tablo 1: Aday Adayı Olmak İçin Partilere Başvuranların Meslekteki Mevkilerine Göre Dağılımı[398]

Milliyet gazetesinin yayınında, AP ve CHP milletvekili adaylarının sosyo-ekonomik konumları karşılaştırılmıştır. Tablo 1'de de gösterildiği üzere, AP'nin siyasî yelpazesinde tüccar-müteahhit, memur, serbest meslek sahibi yurttaşlar önemli yer teşkil etmektedir. Sosyal demokrat siyasette yer alan milletvekili adayları, memur, serbest meslek ve çiftçi gibi

[396] *Halk*, 13 Ağustos 1973, ss.1,7.
[397] Emin Çölaşan, Erdinç Özselçuk, Mustafa Özcan.
[398] *1973 Seçimleri,* Haz. Emin Çölaşan&Erdinç Özcan&Mustafa Özcan, Karacan Armağanı 74, İstanbul, 1975, s. 22.

kesimlerinden gelen yurttaşlardır. Ecevit sonrası yenileşen partinin politik kadrosunu anlamlandırabilmek için CHP'nin bürokrasi kökenli milletvekili adaylarının sosyo-ekonomik statüleri Tablo 2'de AP'nin siyasetçileriyle karşılaştırılmıştır:

Bürokratların Mesleklerine Göre Dağılımları	**Siyasî Partiler CHP**	**Siyasî Partiler AP**
Müsteşar Yardımcısı	0.4	2.5
Genel Müdür, Daire Başkanı ve Yardımcıları	3.3	10.0
Uzman, Müfettiş	6.6	8.4
Müşavir, Yönetim Kurulu Üyesi, Şube Müdürü	3.7	5.6
Savcı, Hakim, Öğretim Üyesi	7.0	6.2
Öğretmen	5.6	13.9
Subay	1.8	11.8
Astsubay	-	-
Vali Kaymakam	2.8	6.8
Diğer Memur	23.9	28.9
Toplam	100.00	100.00

Tablo 2: Aday Adayı Olmak İçin Başvuran Bürokratların Meslek Dağılımı[399]

CHP'li milletvekili adaylarının özellikle bürokrasiden gelmektedir. Tablo 2'de Sosyal Demokrat kimliğine bürünen CHP'nin siyasal aktörlerinin halkla temas kurmaktan çekinmeyecek konumda olduklarının bilgisi dönem içerisinde okuyucularına verilmiştir. Milliyet gazetesinin yazar takımına göre de; "CHP'deki bürokrat kesimin daha çok halkla ilişkiler bazında işler gören küçük memurlardan oluştuğu ileri sürülebilir." [400]

Partiler	**emur**	**Serbest Meslek**	**İşçi Sendikacı**	**Çiftçi**	**Tüccar Müteahhit**	**Esnaf Zanaatkarrr**	**Sanayici**	**Din Adamı**	**Diğer**
AP	57.4	15.9	0.7	8.7	10.9	1.1	0.9	4.4	-
CHP	46.9	33.5	2.0	5.6	8.0	1.3	0.9	0.2	2.5
MSP	44.7	10.2	2.6	4.4	20.8	6.2	2.9	8.2	-
DP	32.6	20.9	1.8	8.0	23.1	3.3	5.1	2.8	2.4
CGP	32.9	15.7	3.1	11.6	18.9	6.7	2.9	-	9.1

Tablo 3: Önseçim Sonuçlarına Göre Partilerdeki Mesleklerin Dağılımı [401]

[399] *1973 Seçimleri,* s.23.
[400] a.g.e., s.23.
[401] *1973 Seçimleri*, s.25.

Tablo 3'de belirtildiği üzere, CHP'nin önseçimlerine göre milletvekili adayı olmayı başaranların memur ve serbest meslek grubundan gelen kişilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bürokrat aktörlerin, CHP listelerinde yer almasında, devletin kurucu misyonun daha çok ön plana çıkması etkili olmuştur. Milliyet gazetesi adına araştırma yürüten ekibe göre ise: "*Emekçi-köylü, işçi ve esnaf sınıfına dayandığını ileri süren bu partilerde (CHP gibi) bu mesleklerdeki milletvekili adaylarının en azından bürokratlar kadar yer tutması gerekecektir*."[402]

3.3 *Milliyet* Gazetesi Karikatüristi *Bedri Koraman*'la 1973 Seçimleri: "Ecevit'in Peşinde…"

Çok partili sisteme geçilmesinden kısa bir süre sonra, 'siyasî' karikatürler toplumda ve siyasî yaşamda da karşılık bulmaya başlamıştı. 1950 sonrası karikatüristler mensubu bulunduğu basın kuruluşlarında , iktidar ve muhalefetin temsilcilerini çizimleriyle onları bambaşka bir görünüme sokmayı başarmışlardı. Çalışmamın bu bölümünde,14 Ekim seçimine gidilen süreçte, Milliyet Gazetesinin karikatüristi Bedri Koraman'ın[403] Ecevit üstüne çizmiş olduğu çizgiler üzerinden dönemin görsel ve siyasî atmosferi hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Koraman'ın üzerinde, 14 Ekim seçimine gidilen sürüvende politik aktörler arasında Ecevit'e olumlu tesiri vardı. 12 Mart askerî darbesinin etkilerinin devam ettiği günlerde, belli muhalif kesimler gibi, Koraman da Ecevit'i bir umut kaynağı olarak nitelendirmişti.[404] 12 Mart günlerinde, siyasî, bürokrat yönetici seçkinlerin göstermiş olduğu tutum ve politika, sola karşıydı. Koraman'a göre; 12 Mart'tan sonra, solda sadece CHP vardı.

---

[402] *1973 Seçimleri,* s.24

[403] Bedri Koraman, Bafra İlçesi'nde doğdu. İlköğrenimini Bafra'da yaptı. Bir süre İstanbul'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etti. Ayı yıl dergi ressamlığı ve karikatürcülüğe başladı. Hafta, Tef, Taş, Dolmuş, 41 Buçuk dergi ve gazetelerinde karikatürleri yayınlandı. 1945'te İstanbul'a geldi. Bir süre Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam ettikten sonra dergi ve gazetelerde ressam ve karikatürcü olarak çalışmaya başladı. 1950'li yıllarda 41 Buçuk, Tef, Taş, Karikatür gibi gülmece dergilerini yayımladı. 1951'de Deve adlı bir dergi çıkardı. Uzun yıllar Milliyet gazetesinde siyasî karikatürler çizdi. Daha sonra Güneş gazetesinde çalışmaya başladı. Yurt içinde ve dışında çeşitli sergi ve yarışmalara katıldı. İtalya Marostica, Yugoslavya Üsküp'te ve Sarajova'da özel ödüller kazandı. Spor yazarları Derneği'nin Spor karikatürleri Yarışması'nda birincilik ve ikincilik ödülleri aldı. Uzun yıllar karikatürcülük yaptığı Milliyet'te 1960'lı yıllarda Cici Can çizgi romanı yayımlandı. Üç arkadaşıyla kurduğu reklam ajansında bir süre çizgi filmler yaptı. 1970'li yıllarda Milliyet'in baş sayfasında güncel konular üzerine ilgi uyandıran renkli karikatürler çizdi. Resim yönü ağır basan çizim tekniğiyle yaptığı bu tür karikatür basında çok tutuldu. Bunun dışında önce Milliyet'te ve 1982'den başlayarak Güneş'te hafta sonu ekleri için çizgi- yazı karışımından oluşan ve eğlence yanı ağır basan tam sayfa çalışmaları da ilgi gördü. Yarışmalarda çeşitli ödüller kazandı, yurtiçi ve dışında ortak sergilere ve albümlere katıldı.1986'da merkezi Brezilya'da bulunan Internacional dos Jornalistas adlı basın kuruluşuna onur üyesi seçildi. Karikatürcüler Derneği Genel Başkanlığı yaptı. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bedri-koraman-kimdir-hayat-hikayesi-ve-biyografisi-ile-calismalari-27822667 Erişim Tarihi, 19 Mayıs 2018.

[404] *Siyasi Arenası Bedri Koraman,* Yay. Haz. Turgut Çeviker, İstanbul, 1994, s.25.

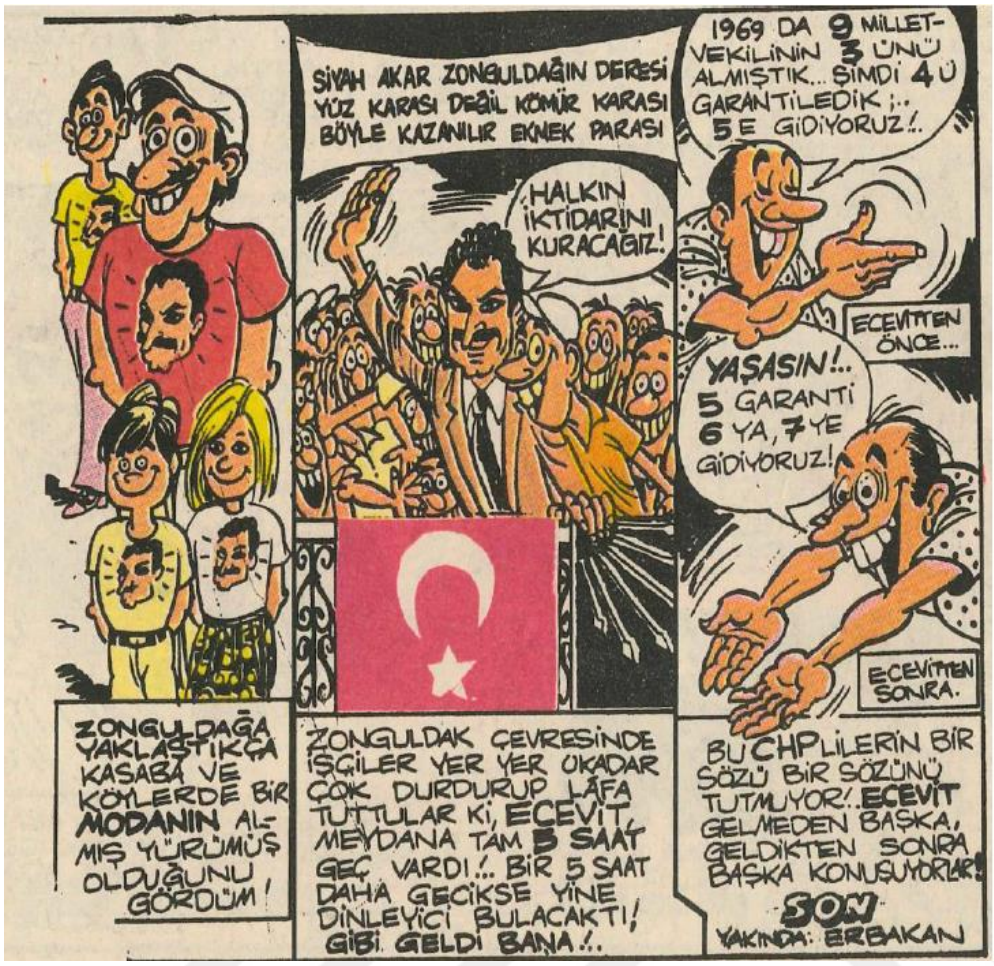
Tecrübeli karikatürist Koraman anılarında, 1970'li yıllarda görüş olarak Ecevit'e yakın olduğunu ifade ettiği gibi,diğer politik aktörler ve Ecevit arasında ayrım yapmamaya özen gösterdiğini vurgulamıştı.Dönem siyasetinde aktörlerin başta Demirel'in tepkisini çok tepkisini çekmemişti.

"En çok lehine çizdiğim Ecevit'e bile yakın durmadım. Çekim alanına girmemeğe özen gösterdim. Bu yüzden olacak, en fazla aleyhine çizdiğim Demirel bile bana hiç hıçduymadı…Hatta sevdi beni, diyebilirim. Kimbilir içinden "Çizdiği, doğru adamın"diye geçirmiş olabilir."[405]

Koraman, 14 Ekim günü seçim öncesi Ecevit'le ilgili çizmiş olduğu karikatürlerini, "Ecevit'in Peşinde" başlıklı dizisiyle okuyuculara paylaşmıştı. Üst tabloda belirtildiği üzere, Koraman Türk sağının aktörlerinden Seyfi Öztürk'ün 'antikomünist' söylemini Ecevit üzerinden hicvetmiştir. Öztürk'ün bilindiği gibi, Ecevit ve CHP'yi sosyalist çizgideki aktörlerle yan yana getirme çabaları olmuştu. Koraman bu karikatüründe, Öztürk'ün argümanın ön plana çıkarmış olduğu gibi, çiziminde Ecevit'in mavi gömleği ve Rahşan faktörünü de teğet geçmemişti.[406] Koraman, Ecevit'in seçim kampanyası için gitmiş olduğu Zonguldak'ta gerçekleştirilmiş olan halk toplantısını, halkın tepkilerini gözlemlemişti. Tecrübeli karikarüstin, Zonguldak kentine gidip, gözlemlerini çizgileriyle okuyucularına aktarmasında iten etmen, 'İşçi Babası Ecevit'in, işçi kenti Zonguldak'taki imgesini okuyuculara aktar olmalıydı..

[405] *Siyasi Arenası...., a.g.e.,* s.25.
[406] " Bedri Ecevit'in Peşinde", *1973 Milliyet Yıllığı,* s.63.

Koraman'ın üst tablodaki çizgilerinde görüldüğü üzere, Ecevit'li CHP'nin bir dönüşüm yaşamış olduğu ortaya çıkmıştır. Ecevit öncesi ve sonrası ayrımı hatlarla ayrıştırılmıştır. CHP'deki lider değişiminin rüzgar yaratmasının parti açısından seçim sonuçlarına olumlu yansımalarının olacağı vurgulanmıştır. Ecevit'in 'Halk İktidarı' sloganın yanı sıra dürüst, samimi siyaseti de ön plana çıkarılmıştır. Koraman'ın en son çizgisinde görüldüğü üzere, 'Bu CHP'lilerin Bir Sözü Bir Sözünü Tutmuyor! Ecevit gelmeden başka, geldikten sonra başka konuşuyorlar.' Bu yorumlamadan yola çıkarak, toplumda Ecevit'in dürüst siyasetinin parti örgütünden daha çok ön plana karşılık bulmuştur.

4.BÖLÜM

CHP'NİN 1973 GENEL SEÇİM SONUÇLARININ ANALİZİ

4.1 1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

14 Ekim günü, Türk toplumundaki yurttaşlar gibi siyasî partilerin liderleri, Cumhurbaşkanı oylarını kullanmak için sandıklarına gitmişler, Ankara'da ikamet etmiş oldukları yakın yerlerde oylarını kullanmışlardır.[407] Ecevit oyunu kullandıktan sonra basın temsilcilerine yaptığı açıklamada, halkın seçime katılımının yüksek olması gerektiği arzusu taşıdığını belirtmiştir. Siyasî partiler arasındaki gerginlik seçim günü toplumda küçük çaplı olaylara sebep olmuştur. Rize, Urfa ve Hatay'ın bazı yerlerinde yaşayan yurttaşlar arasındaki küçük tartışmalar kavga haline dahi dönüşmüştür. [408]

14 Ekim günü yapılan seçime, 7 siyasî parti[409] katılmıştır. Yurt genelinde yapılan seçimin sonuçlarına göre, oyların % 33.3'ünü alan CHP birinci parti olmayı başarmıştır. CHP'nin birinci olduğu bu seçimde, merkez sağ ve sağın diğer temsilcilerinin aldığı oylar birbirine yakın olmuştur. Katılımın % 66.9 olduğu seçimde CHP dışındaki partililerin oy dağılımı şöyledir:

AP %29.8, Demokratik Parti % 11.9, Milli Selamet Partisi %11.8, Cumhuriyetçi Güven Partisi %3.4, MHP %2.2, Türkiye Birlik Partisi %0.7, Millet Partisi %0.4'dür.[410]

---

[407] 14 Ekim günü, siyasî seçkinler eşleriyle birlikte Ankara'da ikamet etmiş oldukları yerlerde oylarını kullanmışlardır; "Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Başbakan Naim Talu, Çankaya ilkokulunda, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Kavaklıdere Barbaros İlkokulunda, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit de Bestekâr Sokakta bulunan Toprak Su Bölge Müdürlüğündeki sandıklarda oylarını kullanmışlardır. Cumhurbaşkanı Korutürk, eşi ve yaverleriyle birlikte saat 10.03'te Çankaya İlkokuluna gelmiş ve 107 numaralı sandıkta oyunu kullanmışlardır. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, oyunu Bestekâr sokaktaki Toprak-Su Bölge Müdürlüğündeki 274 nolu sandıkta kullanmıştır." *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1973, ss.1, 7.

[408] Seçim günü Anadolu'nun farklı yerlerinde yurttaşlar arasında küçük çaplı da olsa kavgalar yaşanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi yönetimi okuyucularına çıkan olaylar hakkında kısa bilgiler sunmuştur. "Diyarbakır'da merkeze bağlı Zeynel köyünde CHP'liler ile AP'liler arasında çıkan ağız tartışmasının kavgaya dönüşmesinden sonra Mehmet, Ahmet ve Hasan Darı adındaki kardeşler, taş ve sopalarla yaralanmışlardır. Rize'nin Güneysu kasabasının Güneli köyünde AP'li Hayri Kalın akrabası CHP'li Muzaffer Kalın ile oy kullanma nedeniyle tartışmıştır. Urfa'nın Suruç ilçesine bağlı Melez köyünde sandık başında çıkan tartışma sonunda öğretmen Hasan Hüseyin Bilen, muhtar tarafından tokatlanmıştır. Muhtar gözaltına alınmıştır."

[409] Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Demokratik Parti (DP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Türkiye Birlik Partisi (TBP)

[410] Bkz. Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Seçmen Davranışı,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2004, s. 93,

1968 yılında, Demirel ve arkadaşlarının öncülük etmiş olduğu seçim seçim sistemindeki değişiklik[411], demokratik sistem açısından tartışmalıydı. AP temsilcileri, 1961 yılında inşa edilen Milli Bakiye Sistemi[412] yerine barajsız D'Hont seçim[413] sistemini tekrar yürürlüğe koymuşlardı. Yeni seçim sistemi, büyük partilere büyük avantaj getirecekti. 14 Ekim günkü seçimde, büyük partiler mecliste fazla milletvekiliyle temsil edilir görünümünde iken, küçük sağ partilerin milletvekili sayısı nisbeten daha az olacaktı: CHP 185, AP 149, DP 45, MSP 48, DP 13, MHP 3, TBP 1 milletvekiliyle mecliste yer alacaktı.[414] Erol Tuncer ve Necati Danacı seçimle ilgili analizlerinde, Milli Bakiye sisteminin uygulandığı takdirde küçük partilerin siyasî temsiliyetinin daha fazla olacağını belirtmişlerdir. Ecevit ve Demirel'in partilerine mensup milletvekili sayılarında da kısmen düşüş yaşanacaktı. Milli Bakiye sistemi yürürlükte olsaydı, CHP 151, AP 134, DP 57, MSP 57, CGP 26, MHP 16, TBP 6, MP 3 milletvekiliyle mecliste yerlerini alacaklardı.[415]

4.2 *Halk* Gazetesinde 14 Ekim 1973 Seçimi: Dış Basın Ne Diyor?

Halk gazetesi yönetimi, kamuoyunun seçim sonuçlarını daha iyi değerlendirmesi amacıyla Batı Avrupa'da önde gelen gazete, radyo gibi kitle iletişim araçlarında Bülent Ecevit ve CHP hakkında ön plana çıkan yazılar, konuşmalar yayımlanmıştır. The Guardian, Almanya'nın Sesi Radyosu, Akropolis, BBC, Neu Zurcher Zeitung, Newsweek, Le Monde, Der Spiegel

---

[411] 1965 seçimine gidilen süreçte, İnönü öncülüğünde CHP DP'nin devamı niteliğindeki AP'nin ezici çoğunluğunu engellemenin çaresini aramıştır. "Ocak 1965'de İnönü, parlamentoda yapılan görüşmeler sırasında seçim sisteminde değişiklik talebinde bulunmuştur. İnönü ve arkadaşlarının getirmek istedikleri seçim sistemi, Milli Bakiye'ydi. Milli Bakiye seçim sistemi, küçük partilerin siyasal temsiliyetinin önünü açarken, büyük partilerin mecliste çoğunluk kazanmasını zorlaştırmıştır. 1968 yılına gelindiğinde, Adalet Partisi'nin lideri Süleyman Demirel yeni seçim sisteminden rahatsızlığını belli etme başlamasından öte seçim sistemini büyük ölçüde değiştirmek istemiştir. Bkz. Burak Cop, *Türkiye'de Seçim Sistemleri,* çev. Ümit Dertli, Tekin yay, İstanbul, 2018, ss.158;172. Ayrıca bkz. İlter Turan, "Türkiye'de Parlamento ve Seçimler", *Türkiye'de Siyasal Yaşam Dün, Bugün ve Yarın,* der. Mehmet Kabasakal, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, 2016, İstanbul, s. 115.

[412] Milli Bakiye sistemi özetle şöyledir: " Bu kanuna göre, partilerin illerde, çevre barajının altında kalan artık oyları (yani sandalyeye bölüşmeyen oylar olarak kabul ediliyordu.) "bakiye oylar" olarak kabul ediliyordu." Daha sonra bu bakiyelerin toplamı, ülke genelinde hesaplanarak "bakiye sandalyelere" dönüştürülüyordu. Burak Cop, a.g.e., ss.158-9.

[413] Demirel ve arkadaşları, Milli Bakiye seçim sisteminin olumlu etkilerinden rahatsız olduklarından ötürü D'Hont seçim sistemine döndükleri bilinmektedir. Barajlı D'Hont seçim sistemi, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde uygulanmıştır. Bu seçim sistemi özetle şöyle uygulanmaktadır: "Sistemde bir seçim bölgesinde her partinin aldığı toplam oy, birden başlayarak ve birer sayı düşerek o bölgeden çıkacak temsilci sayısına bölünmekte, çıkan değerler hangi partiye ait olduğuna bakılmaksızın en büyüğünden en küçüğüne doğru sıralanmakta, sırada seçilecek milletvekili sayısına kadar olan değerlere ait partiler, her değer için bir milletvekilliği kazanmaktadır." İlter Turan, a.g.m, s. 125.

[414] Erol Tuncer&Necati Danacı, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri (1950-2002),* Tesav yay, Ankara, 2003, s.85.

[415] Tuncer& Danacı, a.g.e., s.85.

gibi önde gelen yayın kuruluşların yapmış oldukları yayınlarla Türkiye'deki seçimi yakından takip etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Halk Gazetesine yansıyan kadarıyla, Batı medyası Ecevit'in öncülük etmiş olduğu CHP'nin seçimi kazanmasını olumlu karşılamıştır. Ecevit'in seçimde birinci duruma gelmesini, Türkiye'nin Batı blokuyla daha çok perçinleşeceğini düşünen Batı medyasının temsilcileri,dünyadaki kamuoyunda bir Batılı Türkiye imajı oluşturma gayreti içerisinde olmuşlardır. 14 Ekim seçimi sonrasında, Associated Press Ajansında merkezli yorumda, *Times* dergisinde Alexander Rendel'in Ecevit'le yapmış olduğu söyleşide ve Newsweek'de yayımlanan yazıda, Ecevit'in Batı kültürüyle yetişmiş olduğu vurgusu yer yer yapılmıştır. Bu medya kuruluşları, Ecevit'in temkinli NATO ve Ortak Pazar siyasetine karşın, CHP'nin iktidarında Türkiye'nin NATO'nun bir parçası olacağını inancını okuyucularına ve dünyadaki vatandaşlara duyurmuşlardır. [416]

Fransa'nın önde gelen günlük siyasî gazetelerinden *Le Monde*, 14 Ekim seçimlerinden sonra Ecevit'le bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Le Monde muhabiri Türkiye'nin NATO, Ortak Pazar gibi konu veya meselerle ilgili Ecevit'in görüşüne başvurmuştur. Fransız gazeteci dış politikayla ilgili kritik sorularıyla, Türkiye'nin olası dış politik çizgilerini okuyucularına aktarmak amacı gütmüştür. Ecevit, Batı basının önde gelen kuruluşlarının NATO ilgili endişelerini giderecek açıklamalarda bulunmasına karşın, güdümlü olmayacak dış polita anahatlarını kısaca şöyle açıklamıştır: *"NATO'da kalmak arzusundayız. Ancak tamamen ona dayanamayız. Bir yandan yerel anlaşmazlıklara karışmak istemiyoruz, diğer yandan da NATO'nun bazı uyuşmazlıklar halinde bizi yalnız başımıza bırakabileceğini düşünüyoruz. Buna Amerika ile Rusya'nın müttefikleriyle danışmadan bir yakınlaşma kurduklarını da eklememiz gerek. NATO'ya gelinceye bu anlaşmalar şimdiye kadar üyelerin yararlandığı nükleer garantilerin değerini geniş ölçüde azaltmıştır. Dolayısıyla bu gelişmeleri büyük*

[416] *Times* Dergisinin muhabir yazarlarından birisi olan Aleksavder Rendel, Ecevit'le yapmış olduğu söyleşiden yola çıkarak, olası CHP iktidarında Türkiye'nin dış politikası hakkında da değerlendirmede bulunmuştur. "Türkiye NATO'nun kuvvetli müttefiki olmakta devam edecek, ancak Amerikalıların askerî tesisleri kullanma durumları, özelikle İncirlik üssünün sadece NATO ihtiyacı için olması açısından yorumlanması gerekmektedir. Ortadoğu'da büyük kuvvetlerin dengeli bir barış kurma niyeti olduğu anlaşılmakla beraber, hem Araplar Amerika'ya hem de İsrail Sovyetlere inanmamaktadır. Bu bölgede sürekli barış açısından Türkiye'nin kuvvetli bir ilgisi bulunduğundan garanti bakımından olduğu kadar, diğer pratik yollar bakımından da barışı desteklemeye hazırdır." Aleksavder Rendel yapmış olduğu bu yorumuyla, Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasındaki devletlerarasında güvenliği sağlamada kilit konumda yer aldığını düşünmektedir. "Dış Basından Türkiye Batılı Devlet Olma Yolunda", *Halk*, 15 Kasım 1973, s.7.

Newsweek'de yayımlanan yazıda, CHP'nin Türkiye topluma vaat etmiş olduğu sosyo-ekonomik politikalarının yanı sıra Ecevit'in Batı kültürüyle harmanlı entelektüel yapısından yola çıkarak Türkiye'nin NATO ve Ortak Pazar'da yer alması gerektiği belirtilmiştir.

" Bütün sol eğilimlerine rağmen Ecevit kesin bir Batı taraflısıdır. Türkiye'nin NATO üyeliğinin devam etmesini desteklemekte ve Türkiye'nin Ortak Pazara sonunda üye olması ümidini taşımaktadır." " Dış Basından Newsweek Sola Kayış", *Halk,* 15 Kasım 1973, s.7.

dikkatle izlememiz gerekiyor. Avrupa'daki ekonomik ve siyasî entegrasyon hareketini giderek artan bir ilgiyle izliyoruz."[417] *Öte yandan, Avrupalıların Türkiye'deki seçimi Ecevit'in kazanmasını olumlu yaklaşım göstermesinde, siyasal sistemde Necmettin Erbakan'ın misyon edinmiş olduğu siyasal İslam düşüncesinin tahakkümünden çekinmelerinden kaynaklanmıştır. Ajance France Press ve Almanya'nın Sesi gibi dönemin medya kuruluşlarının 14 Ekim seçim değerlendirmelerinde, Erbakan ve MSP olumsuz imge olarak belirtilmiştir.* [418]

4.3 Seçim Sonuçlarına Göre CHP'nin Seçmen Eğilimlerinin Analizi

Erken Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının iktidar olduğu siyaset düzleminde, CHP eşraf ve bürokrasi kesimlerine dayanmıştır.[419] Çok partili sistem boyunca, İnönü öncülük etmiş olduğu partinin seçmen tabanı fazla bir değişim göstermemişti. 1960'lı yılların ortasında, CHP'nin Ortanın Solu söylemini inşa eden politik seçkinler başta Ecevit'in yönetimde etkin rol oynamaya başlaması partinin tabanında değişimin dönüm noktası olmuştur. 1972 Mayısı'nda İnönü'nün Genel Başkanlık koltuğuna oturan Ecevit partisinde yönetimsel bir dönüşüm yaratmayı amaçlamıştır.Bürokrat- seçkinci politik seçkinlerin (muhafazakâr siyaseti temsil edenler), CHP'de yönetimsel değişimin habercisi olmuştur. Emre Kongar'ın da belirttiği üzere , 1972 Mayıs'ında CHP'nin devletçi- seçkin yaklaşımların sona ermiştir. [420]

---

[417] "Le Monde gazetesinin Sorularını Ecevit Cevapladı", *Halk*, 5 Kasım 1973, s. 4.

[418] France Presse Ajansı'nın Ankara Özel Muhabiri Vincent Lateve, 14 Ekim seçimleri sonrası olası CHP-MSP koalisyon kurulma ihtimalini değerlendirirken, Erbakan'ı Kaddafi'nin misyonu arasında benzerlik kurmuştur. Avrupalılar nezdinde bilindiği gibi, Kaddafi olumsuz bir anlam taşımaktadır. Vincent Lateve'nin olası CHP-MSP koalisyon hükümetini kısaca şöyle değerlendirmiştir: "Seçimler sonunda kendisine üçüncü parti durumunu sağlayan Milli Selamet Partisi'nin kurucusu Erbakan'ın Ecevit'e gereken desteği sağlayabileceği tahmin edilmektedir. Fakat onun Kaddafi'den ilham alan Ütopik İslamcılığı Sosyal Demokrat bir hükümet programıyla kolayca bağdaştırılamayacaktır. Almanya'nın Radyosu, Türkiye'deki 14 Ekim 1973 seçiminden üç gün sonra 17 Ekim 1973 günü Türkçe yayınında Wolfgang Hopker'in bir yorumunu paylaşmıştır. W.Hopker seçimle ilgili değerlendirmelerinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin çevresindeki devletlerinden farklı bir demokrasi serüvenine sahip olduğunu belirtmiştir. Atatürk ve arkadaşlarını hatırlatan Hopker, Ortadoğu coğrafyasında demokrasiye sahip olan tek ülkenin Türkiye olduğunu vurgulamıştır. "Türkiye dört bir yanı diktatörlükler ve baskı rejimleri çevrili bir ülke olarak, parlamenter demokrasiye inandırıcı ve gösterişli biçimde vurgulamıştır. Atatürk'ün eski Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerine yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduğundan bu yana tam yarım yüzyıl geçti. Böylece Atatürk'ün Avrupa'ya doğru gönderme tezi Milli Selamet Partisi'nin önemli başarısına rağmen, 14 Ekim 1973 seçimleri ile yeni bir güç daha kazanmış olmaktadır. Türkiye, Asya'nın Avrupa içlerine doğru bir uzanımı mı, yoksa Avrupa'nın Asya içlerine doğru bir uzanımı mı olma sorununda Avrupa'yı açık ve belirgin olarak tercih etmiştir." Bkz. "Seçim İçin Neler Dediler: Radyolardan", *Halk*, 29 Ekim 1973, s.4.

[419] Ergün Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma,* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., Ankara, 1975, s. 37.

[420] Emre Kongar, *21.Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı),* Remzi, İstanbul, 2008, s.178.

14 Ekim seçimine doğru, CHP'nin toplumsal tabanı biçim alacaktı, geniş halk kitlelerine ulaşıp ulaşmadığı ve bunun rakamsal sonuçlarını seçim kampanyasında ve sonunda anlaşılacaktı. Orta-üst tabakadan ziyade alt-orta kesimlere hitap etmeyi başaracaktı. Ecevit'in Genel Başkan sıfatıyla ilk seçim kampanyasında, taşra Anadolu da, dönemin Sosyal Demokrat politikalarına olumlu yaklaşmıştır. Dönemin genç bir tanığı Hurşit Güneş kendi gözlemlerinden yola çıkarak, CHP'nin Ankara özelindeki seçmen tabanının değişimini, Ecevit'e atıfta bulunarak şöyle anlatmıştır:

> *Daha halkçı bir CHP, daha az seçkinci bir CHP. Bülent Ecevit'in Atatürk ve Devrimcilik kitabında çok önemli bir taraf vardır. Aydınlara karşı meydan okur; "Biz aydınların partisi olmayacağız der." Dar gelirlilerin partisi olma arzusu çok ön plandadır o kitapta. Bu çok etkili olmuştur. Ben hatırlıyorum. 1973 seçimlerinde Ankara'da dolmuş şoförlerinin yüzde 60-70'i Altı Ok bayrağı asıyorlardı. Benim Ankara Koleji'ndeki arkadaşlarım bana gelip 'Ne yaptı baban CHP'ye? Ayıp olmadı mı?' diyorlardı. Çünkü hepsinin babası bürokrasideydi ve eski CHP'lilerdi. CHP'nin dönüşümünden mutsuzlardı. Ama Kızılay'dan dolmuşa bindiğim zaman CHP bayrağı vardı. Bu başlı başına seçmen tabanının değişme arzusunun gerçekleşmeye başladığının göstergesiydi*. [421]

Güneş, 73 seçim öncesinde Ankara özelinde gözlemlemiş olduğu seçmen tabanındaki değişim, 1970'li yılların sonuna kadar devam edecekti. Güneş'in gözlemleri, Ecevit sonrası CHP'nin daha fazla halk ve esas 'halkın sorunları'nın somut göstergelerine dayalı bir siyaseti izlediğini de şoför esnafı üzerinden bildirir.

Sosyal demokrat kökenli siyasetçi olan Ertuğrul Günay, siyasete başlamış olduğu Ordu'da partilerin seçmen tabanlarındaki değişimine tanıklık etmişti. CHP'de siyaset yapacak Günay, partisinin seçmen eğilimlerindeki değişim ile ilgili gözlemlerini şöyle anlatmıştır:

"Ben Ordu'luyum. 70'lerden önce Ordu'nun ne kadar fındık tüccarı, tefecisi ve varlık sahibi ailesi varsa hepsi CHP'li idiler. Fakat Ecevit hareketi ile birlikte bunların çoğu ayrıldı. Güven Partisi'ne gittiler, sonra Adalet Partisi'ne yöneldiler. Fakat, onların yerine geçmiş yıllarda AP ve DP'ye oy vermiş olan köylerden insanlar geldi. 1973'te bir genç partili, 1974-1977 arasında il başkanı olarak çalıştım. Somut olarak tek tek bu tür insanlar biliyorum. Geçmiş dönemde sağ partileri bırakıp geldiler."[422]

Sosyal Demokrat siyaset çizgisinde tutum ve politika geliştirmiş olan Semih Eryıldız, Tarhan Erdem gibi politika aktörleri, Turan Güneş'in gözlemleri doğrultusunda düşünmemektedir.

---

[421] Hurşit Güneş ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2017, İstanbul
[422] Ertuğrul Günay ile yapılan görüşme, 24 Kasım 2017, Ankara

Eryıldız, 73 seçimi kampanyasında Ankara'nin Çinçin mahallesinde yaşamış olduğu serüven, Güneş'in anlattıklarından farklılık taşımaktadır. Eryıldız, seçim kampanyası sürecinde Ankara Çinçin'de yaşadıklarına olayının benzerinin, Zeytinburnu'nda yaşadıklarını fakat, yoksul kesimlerde siyasî propaganda yürütmekten vazgeçmediklerini kısaca şöyle özetlemiştir: "*Biz Ankara'da da tek tek mahalleleri gezerek örneğin Çinçin'de az taş yemedik biz. Çünkü 1973'te orayı tam olarak çözememiştik. Zeytinburnu sokaklarında da çok sopa ve dayak yiyip tehditler aldık. Birden bire Şişli'den çıkıp gerçi o zaman Şişli de tam olarak bizim değildi ama Zeytinburnu ve Kartal gibi en yoğun kol emekçilerinin bulunduğu bu tür bölgelerde örgütlenmeye başladık. İşçi sendikalarının örgütlü olduğu bu semtlerde örgütlenmeye ağırlık verdik.*"[423]

Tarhan Erdem, Türkiye'deki Sosyal Demokrat siyaset çizgisinde bir politik aktör olmasının yanı sıra kendi bulunduğu siyasî çizgiyi eleştirirken, CHP'nin emekçi kesimlere uzak bir parti oluşunu şöyle açıklamıştır: "*Bülent Bey, 1966-1972 yılları arasındaki mücadelesi ve o mücadelenin sonunda yaşının da etkisiyle Genel Başkanlığı kazanması Türkiye, CHP ve bizim neslimiz için büyük bir şanstı. Ama o şansı biz kullanamadık. CHP'nin tabanının dayandığı kitle emeğe, yani Sosyal Demokrat olan kitleye uzaktı. Asıl o kitle AP'de idi. Hiç onları AP'den alamadı*." [424]

4.4 Doğu İlleri Örneklemine Göre CHP'nin Sonuçları

Türkiye'de çok partili sistemin yerleştiği yıllarda gerçekleşen seçimlerde siyasal katılımın Doğu'da yer alan kentlerde yaşayan yurttaşların, CHP'ye yaklaşımı önemli bir sorunsaldır. 14 Mayıs 1950'den sonra 27 Mayıs darbesine gelinen sürece kadar, İnönü öncülüğünde CHP katılmış olduğu seçimlerde, gelişmemiş doğu kentlerinde yüksek oy almıştır. Menderes'in DP'si, gelişmeye eğilim gösteren batı kentlerinde başarı göstermiştir.[425] Şirin Tekeli'nin de ifade ettiği üzere, DP gelişmiş modernleşmiş, piyasa ekonomisine açılmış kentlerde yaşayan kişilerden destek almıştır. [426]

Büyük toprak sahipleri ile doğudaki yerel güçlerin CHP'ye olumlu yaklaşımı, 1950'li yıllar boyunca devam etmiştir. 1960'lı yılların siyaset atmosferinde, İnönü'nün partisinin yeni söylemi, Ortanın Solu ifade edilinceye kadar, doğudaki yerel güçlerin (büyük toprak sahipleri,

[423] Semih Eryıldız ile yapılan görüşme, 5 Aralık 2017, İstanbul.
[424] Tarhan Erdem ile yapılan görüşme, 28 Kasım 2017, İstanbul.
[425] Özbudun, a.g.e., ss.40-1.
[426] Şirin Tekeli, " Cumhuriyet Döneminde Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* c.7, İletişim, İstanbul, s.1812.

aşiret ağaları) gözünde CHP olumlu bir imge taşımaktaydı. 1965 seçimlerinde, CHP'nin yüksek oy almış olduğu gelişmemiş bölgelerde CHP'nin oylarında azalma eğilimi görünmüştür. Ergün Özbudun'unda belirttiği gibi, İnönü'nün öncülüğündeki politik aktörlerin Ortanın Solu ve toprak reformu söylemlerini savunmaları reaksiyoner olarak, büyük toprak sahipleri ve eşraf arasında CHP'nin gücünü azalmasında faktördür.[427] 1969 seçimine **Bozuk Düzen** parolasıyla seçime giren CHP'nin, doğuda oyu yine azalma eğilimi gösterecekti. [428]

Bu bölümde, Van, Diyarbakır, Hakkari, Mardin kentleri örneklem alınarak, CHP'nin 1969 ve 1973 seçimlerinde oy dağılımındaki farklar göz önüne getirilecektir. Bu kentler arasında da seçmen eğilimleri arasındaki farkların olduğu da dikkate alınmalıdır.

4.4.1 Diyarbakır

Partiler	1969	Partiler	1973
AP	%35,5	AP	%19,9
CHP	%7,3	CHP	%33,3
GP	%3	CGP	%5,6
Millet Partisi	%7,9	Millet Partisi	%0
MHP	%0,8	MSP	%18,5
YTP	%26,4	MHP	%3
TİP	%2,7	Demokratik Parti	%12,2
Birlik Partisi	%0	Türkiye Birlik	%0
Bağımsız	%16,4	Bağımsız	%10,4

Tablo 4: Diyarbakır, 1969, 1973 Genel Seçimlerinde

Tablo 4'de görüldüğü üzere, 1969'dan 1973'ye gelinceye kadar süreçte, CHP'nin Diyarbakır oyu ciddî anlamda yükselme eğilimi göstermiştir. 14 Ekim 1973 seçiminde, Demirel öncülük etmiş olduğu AP'nin oylarında düşüş yaşanmıştır. DP ve MSP'nin oy oranlarının toplamı, AP'nin geçmiştir. 1973'te sağ partiler arasında oylar bölünürken, bağımsız adayın da oylarında düşüş yaşanmıştır. Diyarbakır'da iki seçim arasında katılım oranı arasında fazla bir fark da olmamıştır. 1969 yılında yapılan genel seçime katılım oranı %62.5 iken[429], 1973'teki seçime katılım % 66.5'dir. Bu kentteki siyasal katılma, iki seçimde de Türkiye ortalaması altında kalmıştır. Ergün Özbudun çalışmasında, geri kalmış bölgelerdeki sosyal mobilizasyon

[427] Özbudun, a.g.e., s.94.
[428] Özbudun, a.g.e., ss.94-5.
[429] http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-20:58:40-735380305125811364535962 9814.html, Erişim Tarihi; 1.05.2018.

ağıyla (eşraf ve toprak sahiplerinin de katkılarıyla) seçime katılma oranının yüksek eğilim gösterme argümanı [430], Diyarbakır kentine uymamaktadır.

1973 Genel seçiminde Diyarbakır'da 7 milletvekili meclise girmiştir. CHP listesinden aday olan 3 politikacı milletvekili olmaya başarmıştır. Recai İskenderoğlu[431], Bahattin Karakoç[432], Mahmut Uyanık [433], Diyarbakırlı yurttaşların oylarını kazanarak mecliste CHP grubu içerisinde siyaset yürüteceklerdi.

4.4.2 Mardin

Partiler	1969	Partiler	1973
AP	%27,8	AP	%18,7
CHP	%12	CHP	%17,7
GP	%8	CGP	%10,3
Millet Partisi	%0,7	Demokratik Parti	%17,6
MHP	%0,2	Millet Partisi	%0
Birlik Partisi	%0	MHP	%0,5
YTP	%12,1	MSP	%12,1
TİP	%0,2	Türkiye Birlik Partisi	%0
Bağımsız	%39	Bağımsız	%23,1

Tablo 5: Mardin, 1969, 1973 Seçimleri

Tablo 5'de görüldüğü üzere, 14 Ekim seçimlerinde CHP'nin oylarında kısmî bir artış gözükmektedir. Demirel'in AP'sinin oylarının azalma yaşanmıştır. Bunun sebebi diğer sağ partilerin (DP, MSP, DP) temsilcilerinin almış olduğu yüksek oy oranlarıdır. 1973 seçiminde,

[430] Özbudun, *a.g.e.,* s. 120.

[431] Ali Recai İskenderoğlu'nun öz yaşam öyküsü şöyledir: "1926 yılında Diyarbakır'da doğdu. Annesi Nazime Hanım, babası Mehmet Beydir. İlk, orta ve lise eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. 1950'de Ankara Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1952'de Diyarbakır Barosu'na kayıt yaptırarak avukatlığa başladı. 1961'de Diyarbakır Milletvekilliğine seçildi. 1965'te İmar ve İskân Bakanlığı görevinde bulundu. 1965'te yeniden Diyarbakır Milletvekili seçildi. 1969-1973 yılları arasında Diyarbakır'da avukatlık yaptı. 1973'te yeniden Diyarbakır Milletvekili seçildi". Bkz. Emre Bağçe, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-XV. Dönem (1973-1977),* C.3, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay, Ankara,,2012, s. 1819.

[432] Bahattin Karakoç'un özyaşamöyküsü şöyledir: "1933 yılında Diyarbakır'ın Bismil İlçesi'nde doğdu. Annesi Beyaz Hanım, babası Şehmus Beydir. İlköğrenimini Bismil'de, orta öğrenimini Diyarbakır ve İstanbul'da tamamladı. 1964'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Askerliğini Yedek Subay Öğretmen olarak yaptı. 1967'de Bismil'de Avukatlığa başladı. 1973 ve 1977'de CHP'de Diyarbakır Milletvekili seçildi. Evli ve üç çocuklu. 12 Kasım 1987 tarihinde vefat etti." Emre Bağçe, a.g.e., s.1821.

[433] "1969/1973 Seçim Sonuçları", *Halk*, 22 Ekim 1973, s. 3.

bağımsız adayın % 23'lük oy oranına erişmesi dikkat çekicidir. 1969 seçiminde Mardin'de seçime katılım % 78.2 iken, 14 Ekim seçimlerinde % 73.6'ya düşmüştür. [434] Güneydoğu'dan bu kentteki siyasal katılımda kısmen düşüş yaşanmış olmasına karşın, genel siyasal katılım oranı Türkiye ortalamasının üstündeydi.

14 Ekim 1973 Genel seçiminde, Mardin'de 5 kişi meclise girmeyi hak kazanmıştır. [435] CHP listesinden sadece Nurettin Yılmaz[436] milletvekili olmayı başarmıştı. Bu seçimde, büyük toprak sahipleri, Mardin siyasetinde etkili olmuştur. DP listesinden aday olan Ahmet Türk[437], partisinin aldığı % 17.6'un oy oranının sayesinde milletvekili seçilmiştir. Ahmet Türk örneği, bölgede büyük toprak sahiplerinin siyasette etkin gücün devam edebildiğinin tipik göstergesidir.

4.4.3 Hakkari

Partiler	1969	Partiler	1973
AP	%27,7	AP	%33
CHP	%33,9	CHP	%33,4
GP	%37	CGP	%3,8
Millet Partisi	%0,4	Millet Partisi	%0
Birlik Partisi	%0	MHP	%0
MHP	%0,2	MSP	%2,1
YTP	%0,2	Demokratik Parti	%25,7
TİP	%0,6	TBP	%0
Bağımsız	%0	Bağımsız	%0

Tablo 6: Hakkari, 1969, 1973 Genel Seçimleri

Tablo 6'da görüldüğü üzere, 14 Ekim seçimlerinde CHP'nin oy oranında kısmi bir düşme yaşanmış olmasına karşın, Hakkari ilinde birinci parti olmaya kazanmıştır. Merkez sağ partiler

[434] http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-16:11:26-177012969916112180631139306 35.html, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

[435] "1969/1973 Seçim Sonuçları", *Halk*, 22 Ekim 1973, s.6.

[436] Nurettin Yılmaz'ın öz yaşam öyküsü şöyledir: "1936 yılında Cizre'de doğdu. 1973 ve 1977'de Mardin Milletvekili seçildi. Barış Derneği Başkanlığı görevinde bulundu. 1987'de ANAP'tan yeniden Mardin Milletvekili seçildi. DEHAP ve DTP Parti Meclisi Üyeliği yaptı." Bağçe, a.g.e., s. 2106.

[437] Ahmet Türk'ün öz yaşam öyküsü şöyledir: "1942 yılında Mardin'de doğdu. Annesi Medine Hanım, babası Sino Beydir. İlkokulu Mardin'de, ortaokul ve liseyi Diyarbakır ve Ankara'da tamamladı. İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu'na devam etti. 1973'te DP'den Mardin Milletvekili seçildi. Ayrıca 1977, 1987 ve 1991'de Mardin Milletvekili olarak TBMM'de bulundu. CHP üyeliği dışında, HEP, HADEP, DEP ve DTP'de Genel Başkan Vekilliği ve Genel Başkanlık yaptı. 2007'de Mardin Bağımsız Milletvekili seçildi. 2009'da Milletvekilliği düşürüldü. Evli ve 8 çocuklu." Bağçe, a.g.e., s.2105.

arasında (AP-DP) arasındaki rekabetten, CHP faydalanmıştır. Hakkari'de 1969 ve 1973 seçimlerinde, bağımsız aday/lar etkisiz kalmışlardır.

İlke dergisinde[438] yayımlanan "14 Ekim Seçimlerinin Tahlilleri" başlıklı inceleme yazısında, "DP'nin büyük toprak mülkiyetinin ve geniş pazar için üretim yapan kapitalist tarım birimlerinin hakim olduğu yerlerde" yüksek oy almış olduğu belirtiliyor.[439] 14 Ekim seçimlerinde Hakkari'de, Ecevit'in öncülük ettiği, CHP'nin oy oranları keskin şekilde artılmış olduğu ilçeler de vardır. 1969 seçimlerinde Şemdinli'de CHP % 4.4 oy oranına sahip iken [440], 1973 seçimlerinde oy oranı % 62.7'ye [441] yükselmiştir.

1969 seçiminde Uludere'de, CHP'nin oy oranı % 38.6'de kalırken, 14 Ekim seçimlerinde CHP'nin oy oranı % 62.7'ye kadar yükselmiştir. Uludere ve Şemdinli'deki yurttaşlar, Ecevit'in CHP Genel Başkanı sıfatıyla girmiş olduğu bu ilk seçimde, Sosyal Demokrat politik aktörlere yeşil ışık yakmışlardır. Hakkari'nin demografik yapısının, nüfusunun az olmasından dolayı 1 milletvekili Meclise girmeyi hak kazanmıştır. CHP listesinden Mikael Elçin[442] milletvekili seçilmiştir. [443]

[438] *İlke* dergisinin ilk sayısı Ocak 1974'te yayımlanmıştır. Derginin kurucuları, Aydın Engin, Oya Baydar, Yusuf Ziya Bahadanlı'dır. Derginin Yazı işleri müdürlüğünü, Aydın Engin üstlenirken, derginin yazarları, sosyalist siyasetin teorisyenleri/ aydınlarıdır.

[439] " 14 Ekim Seçimlerinin Tahlili*", İlke Aylık İnceleme Yorum Dergisi,* Ocak 1974, s.1, s. 65.

[440] http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-16:43:56-128305371813103100461431209004.html, Erişim Tarihi: 1.05.2018.

[441] http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-16:46:34-227640445188023064614025826665.html, Erişim Tarihi: 1.05.2018.

[442] Mikail Elçin'in öz yaşam öyküsü şöyledir: "1926 yılında Hakkâri'de doğdu. Annesi Piruze Hanım, babası Mehmet Beydir. İlkokulu Hakkâri'de okudu. 1944'ten 1946'ya kadar Beytüşşebap Maliye Tahsildarlığı yaptı. Askerlik sonrası, 1950-1953 yıllarında aynı ilçede görevini sürdürdü. 1953-1955 yıllarında Çukurca Tahrirat Kâtipliği yaptı. 1955-1956 yılları arasında Hakkâri İl İdare Heyeti'nde yer aldı. 1956- 1960 yılları arasında Nahiye Müdürlüğü görevinde bulundu. 1962'de Şemdinli Kaymakam Vekilliği yaptı. 1963-1968 yılları arasında Hakkâri Belediye Başkanlığı görevinde bulundu. 1973'te CHP'den Hakkâri Milletvekili seçildi. 1979'da partisinden istifa etti. 2002'de AKP'ye, 2004'te ise SHP'ye katıldı. Evli ve 12 çocuklu. 11 Ocak 2007 tarihinde vefat etti." Bağce, a.g.e., s. 1895.

[443] " 1969/ 1973 Seçim Sonuçları", *Halk,* 22 Ekim 1973, s.3.

4.4.4 Van

Partiler	1969	Partiler	1973
AP	% 27.3	AP	%22,3
CHP	% 10,4	CHP	%10, 3
GP	%6,6	CGP	%52, 3
Millet Partisi	% 0	Millet Partisi	%0
MHP	%9,4	MHP	% 0,7
YTP	%12,1	MSP	% 7
TİP	%1,2	Demokratik Parti	% 1,4
Birlik Partisi	% 0	Türkiye Birlik Partisi	%0
Bağımsız	% 16	Bağımsız	%2,8

Tablo 7: Van 1969,1973 Seçimleri

1965 seçiminde Ortanın Solu söylemiyle CHP'nin ideolojik değişimi, Van'daki büyük toprak sahiplerini ürkütmüştü. 1965 seçiminden sonraki süreçte, Ecevit'in Genel Sekreter olmasından sonra onunla hareket eden yenilikçi kadronun *Düzen Değişikliği*, **Bozuk Düzen**'den **Hakça Düzen**'e geçişi imtiyazlı sınıfları tasfiye etmek üzere de işaretleyen sloganlardı. "Düzen"i alt-üst etme, 'bu düzen'i değiştirmek derken gönderdiği fenomenin adının, doğu, günyedoğu veya batıdaki varyantlarıyla feodal:ağa:toprak sahibi:aşiret temsilleri ve bu yapıların iktidarı olduğu açıktı. CHP altı dolu programla geliyordu. CHP'nin eski CHP olmadığı anlaşıldıkta, doğu ve güneydoğudaki aşiret yapısı reaksiyoer idi. 1973 seçimleri büyük toprak sahiplerinin siyasal rotalarını değiştirmesine yol açmıştır. 1965 seçiminde İnönü öncülüğünde CHP oyların %45. 2'sini almayı başarmıştı.[444] Tablo 7'de belirtildiği üzere 1969 seçiminde ise CHP'liler Van'da büyük bir başarısızlıkla karşılaşmışlardır. Sosyal Demokrasi'ye doğru evrilmeye başlayan CHP'nin, tabloda da görüldüğü üzere Doğu ve Güneydoğu'daki oyları erimeye başlamıştı.

14 Ekim Seçiminde, Ecevit'in öncülüğünde CHP'nin oyları, Van'da yine azalma eğilimi göstermişti. Doğu bölgesinin kilit önem taşıyan kentlerinden Van'dan, sağ partilerden 4 milletvekili meclise girmeye hak kazanacaktı. CHP listesinden aday olan politikacılar

444 http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-20:53:27-157079617812615247899941996 62.html, Erişim Tarihi:1.05.2018.

aktörlerden hiç kimse yeterli oyu almadığından ötürü milletvekili seçilememiştir. Seçim sonucuna göre, 3 CGP'li, 1 AP'li meclise girmeye hak kazanmıştır.[445]

4.5 Alevilerin Yoğun Olarak Yaşadıkları Kentlerin Seçim Tercihi

3.5.1 Tunceli

Partiler	1969	Partiler	1973
AP	%18.9	AP	%14, 3
CHP	%23.3	CHP	% 70
GP	%1.1	CGP	% 0.5
Millet Partisi	%0.5	Millet Partisi	% 0
Birlik Partisi	% 6,9	TBP	% 0,6
YTP	%14.9	Demokratik Parti	%0,9
TİP	%16.8	MSP	% 2,6
MHP	%0	MHP	% 0,5
Bağımsız	% 17.6	Bağımsız	%10,6

Tablo 8: Tunceli 1969, 1973 Seçimleri

1969 genel seçiminde, merkez sağ partilerinin adayları (AP ve YTP) ve bağımsız milletvekili adaylarının oy oranları ise dengeli olmuştur. Tunceli'deki Alevilerin BP'den ziyade, TİP'i desteklemiş olmaları dönemin siyasî ortamının yansımasıydı. 1968'in siyasî atmosferinde, Alevilerin sosyalist çizgiye kaymaya başlaması, bölgede Tunceli özelinde TİP'in oy oranını artmasından anlaşıldı. Tablo 8'de görüldüğü üzere, 14 Ekim seçimlerinde CHP birinci parti konumuna erişmesinin yanı sıra Ecevit ve arkadaşları partisinin oylarını bir önceki seçime kıyasla artırmayı başarmışlardı. CHP'ye, Tuncelili yurttaşların teveccüh göstermesinde, laiklik, modernleşme ve Cumhuriyet'in kurucu belleği de etkili olmuştur. Sosyal Demokrat politik seçkinlerin *Ak Günlere* programında belirttikleri üzere, geniş hak ve özgürlükler teminat altında alınacaktı. Tunceli'de özellikle Alevi kesiminin, Ecevit'in demokrasi veya siyasî söylemini samimi bulduğu düşünülebilir.

Tablo 8'de görüldüğü üzere, seçimde merkez sağ veya sağın diğer temsilcileri varlık gösterememiştir. Güney ve Doğu Anadolu'da bağımsız adayların yüksek oy almasına karşın, Tunceli'de bağımsız adayın oy oranı yetersizdir. Bu kentin demografik yapısından dolayı, 2

[445] " 1969/1973 Seçim Sonuçları", *Halk*, 22 Ekim 1973, s.6.

politik aktör meclise milletvekili olarak girebilecekti. Tuncelili yurttaşların oyları sonucunda, CHP'nin listesinden Nihat Saltık[446] ve Süleyman Yıldırım[447] meclise girmeye hak kazanmışlardır.

4.5.2 Pülümür, Hozat, Ovacık, 1969

Partiler	Ovacık	Pülümür	Hozat
AP	% 22.9	%21,8	%38,3
CHP	% 5,3	%33,5	%25,7
GP	%1	%1,3	%2,4
Birlik Partisi	%4,9	%24,7	%10,4
YTP	%28.2	%3,9	%7,5
TİP	%25,2	%6	%6,1
Bağımsız	%11,5	%8,3	%8,8
Millet Partisi	%0.8	%0,5	%0,8

Tablo 9: 1969 Seçimlerinde Pülümür, Hozat, Ovacık

Tablo 9'da görüldüğü üzere, 1969 seçiminde CHP, Tunceli şehrinin 3 ilçesi arasında Pülümür dışında varlık gösterememişti. İnönü'nün "Alevi politikası"nın (daha doğrusu 'böyle bir politik, mezhep üzerinden yaklaşımın ve seçmenin sınıflamasının bu esas üzere yapılmasının henüz Türk siyasetinde bir faktör olmadığı bilgisinde) cılız kalması ve bölgedeki yerel güçlerin etkisinden dolayı, 1970'lerde CHP'li yeni politika anlayışı yeterli başarı sağlayamamıştı. Ovacık ilçesi gözönüne alındığında, 1969 seçiminde AP ve YTP arasında rekabet yaşanmıştı. Tabloda belirtildiği gibi ilçede sol oylar BP'den ziyade TİP'e gitmişti. Sağ "uç" partilerin (MP ve MHP) varlığı yok denecek kadar azdır. Bağımsız adayın oy oranı, Tunceli geneline kıyasla beklenenin altında kalmıştı. Ovacık'ta, seçime katılım % 77'le[448]

[446] Nihat Saltık'ın öz yaşam öyküsü şöyledir: "1929 yılında Tunceli'nin Hozat İlçesi'nde doğdu. Annesi Zeycan Hanım, babası Haydar Beydir. Ekonomik nedenlerle, ortaokul üçüncü sınıfa kadar okudu. Emlak Bankası, Devlet Hava Meydanları, Belediye Sular İdaresi, İmar Müdürlüğü, Merkez Bankası bünyesinde memurluk yaptı. Boks sporu ile uğraştı, çeşitli şampiyonluk dereceleri aldı. CHP Belediye Meclis Üyeliği görevinde bulundu. Altındağ İlçe İdare Kurulu'nda uzun süre çalıştı. 1973'te CHP'den Tunceli Milletvekili seçildi. Evli ve dört çocuklu. 2 Eylül 2005 tarihinde vefat etti." E.Bağçe, a.g.e., s. 2223.

[447] Süleyman Yıldırım'ın öz yaşam öyküsü şöyledir: "1935 yılında Tunceli'de doğdu. Annesi Gülizar Hanım, babası Hıdır Beydir. İlk ve ortaokulu Tunceli'de okudu. Elazığ Lisesi'ni bitirdi. 1964'te Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1967'de Tunceli'de avukatlığa başladı. Aynı zamanda CHP'de fiilen görev üstlendi. 1969'da CHP İl Başkanlığı'na seçildi. 1973'te CHP'den Tunceli Milletvekili seçildi. Evli ve altı çocuklu." E.Bağçe, a.g.e., s.2224.

[448] http://rapory.tuik.gov.tr/03-05-2018-23:12:39-307920160789102068197721957 9.html, Erişim Tarihi: 03.05. 2018.

Türkiye ortalamasının üzerindeydi. Pülümür ilçesi göz önüne alındığında, 1969 seçiminde CHP ve BP oyların % 58'ini almışlardı. Pülümürlü yurttaşlar seçim eğilimlerinde, mezhep ve 'sol' siyasete öncelik vermiştir. Merkez sağ partilerin (AP ve YTP) oy oranları, Tunceli genelinin altında kalmıştı. Bu ilçe merkezinde, seçime katılım % 70,3'le, Türkiye ortalaması üzerinde olmasına karşın Tunceli genel seçimin katılımın altında kalmıştır.[449]

Hozat ilçesi göz önüne alındığında, tabloda belirtildiği üzere, 1969 seçiminde merkez sağın temsilcisi AP birinci parti konumuna erişmiştir. İnönü öncülüğündeki CHP ile BP oyların % 36,1'ini almışlardır.

Hozat'ta iki partinin (CHP ve BP) toplam oy oranı, Pülümür'deki seçim performanslarına kıyasla daha geri kalmıştı. Bağımsız adayın almış olduğu oy oranının düşük kalması, ilçede sosyal mobilizasyonun yeterli olmasına bağlanabilir. Bu ilçede yurttaşların seçime katılım oranı % 69.9'da kalmıştır.[450] Hozat'ta seçime katılım oranı, Tunceli'deki seçime katılımdan daha az olmuştur.

Partiler	Ovacık	Pülümür	Hozat
AP	%6,9	%19, 1	%2,8
CHP	%90,8	%71,4	%95,4
CGP	%0,3	%0,6	%0,1
Birlik Partisi	%0,4	%0,7	%0,1
Demokratik Parti	%0,7	%1	%0,2
Millet Partisi	0	%0	%0
MHP	%0,4	%0,4	%0,2
MSP	%0,2	%0,3	%1
Bağımsız	%0,2	%6,5	%0,2

Tablo 10: 1973 Milletvekili Seçimlerinde Ovacık, Pülümür, Hozat

Tablo 10'da belirtildiği üzere, 14 Ekim seçiminde, Tunceli kentinde ve ilçelerinde 'Ecevit rüzgârı' esmiştir. Bu üç ilçedeki seçim sonucunda, Ecevit üzerinden yaratılan propaganda ve partinin politik retoriğinin etkili olduğunu düşünülebilir. 14 Ekim Genel seçiminin sonucuna göre, Ovacık ve Hozat'ta oy oranları neredeyse %100'ye yakın eğilim göstermişti. Ovacık ve

[449] http://rapory.tuik.gov.tr/04-05-2018-00:29:25-156177660418250526921221687482.html, Erişim Tarihi: 04.05.2018.

[450] http://rapory.tuik.gov.tr/04-05-2018-01:11:46-184282638216639749501744283112.html, Erişim Tarihi: 04.05.2018.

Hozat'ta yurttaşların seçime katılımları [451], bir önceki genel seçime kıyasla daha yüksek olmuştu. Merkez sağ (AP, DP), sağın diğer partilerinin ada (MHP, MSP) adayları ve bağımsız adayının almış oldukları oy oranlarından hareketle denilebilir ki, Hozatlı yurttaşların üzerinde Ecevit tesiri olmuştur.

3.5.3 Hacıbektaş

Partiler	1969	Partiler	1973
AP	%27,7	AP	%13,2
CHP	%13,8	CHP	%40,3
GP	%3,8	CGP	%4,5
Millet Partisi	%48,3	Millet Partisi	%10,4
MHP	%1,5	MHP	%7
YTP	%0	MSP	%17,4
Birlik Partisi	%0	TBP	%0
TİP	%4,9	Demokratik Parti	%6,4
Bağımsız	%0	**Bağımsız**	%0,7

Tablo 11: 1969 ve 1973 Seçimlerinde Hacıbektaş

Hacıbektaş, Nevşehir şehrinin bir ilçesi olmasının yanı sıra Alevi-Bektaşi inancının önemli sembol merkezlerinden birisidir. 1969 ve 1973 genel seçimlerindeki seçim sonuçlarından sonra, Hacıbektaş'ta ortaya çıkan siyasî tablo diğer Alevi yerleşim alanlarından farklılık taşımıştı. Tabloda da görüldüğü üzere, 1969 seçimlerinde sağ milliyetçi bir parti olan MP birinci parti konumunu kazanmıştı. MP'nin başarı kazanmasında, yerel güçlerin (mezhebin akilleri) etkisi olmuştu. Hacıbektaş'ta Alevileri üzerinde tesiri olan Ulusoy ailesinden Kazım Ulusoy'un MP'nin listesinden milletvekili seçilmesi, toplumsal değerlerin seçimde daha etkili olduğuna dair güzel bir örnektir. Elise Massicard, Bektaşi tarikatının ulusal ölçekte Alevi oyları üzerinde belirleyici olmadığını belirtirken, Hacıbektaş gibi küçük bir Alevi yerleşim yerinde Ulusoy ailesinin nüfuzunun etkili olduğuna ayrı bir parantez açmıştır.[452] Siyaseti, 'değerler' üzerinden ölçeklendiren bu tip yabancı edebiyat çalışmalarına yapılan atıf, Türk siyasetinin karmaşık tarihsel örgüsünü kavramaktadır sorusu yine de sorulmalıdır. Bu tip, mezhep, tarikat, cemaat ve soyculuk üzerinden yerli veya yabancı siyasetbilimsel

[451] 14 Ekim 1973 Genel Seçiminde Ovacık'ta seçime katılım, % 86. 5'iken, Hozat'ta %85.7'ye yükselmiştir. http://rapory.tuik.gov.tr/04-05-2018-06:14:35-197565358587155062312205417777.html, Erişim Tarihi:04.05.2018.

[452] Elise Massicard, a.g.e., s. 108.

"Türkiye çalışmalarının" 1990'lardan sonra yapıldığını vurgulamak gerekir. 1969 seçiminde Ulusoy ailesinin seçimdeki belirleyiciliği dışında, tabloda da görüldüğü üzere Aleviler sandıkta CHP'ye 'temkinli' yaklaşmışlardır. İnönü'lü CHP'nin başarı gösterememesinin tarihsel sosyolojik sebepleri yeteri kadar araştırılmamıştır. 14 Ekim 1973 Genel Seçiminin sonuçlarına göre, Ecevit öncülüğündeki CHP birinci parti olmayı başarmıştı. Tabloda da belirtildiği üzere, bu seçimde CHP'nin oylarının % 40 seviyesine çıkmıştı. MP'nin oylarının %10.4'ye düşmesi, Hacıbektaş'taki yurttaşların sağ siyasetten de koptuğunun göstergesidir.

3.6 Büyük Kentlerdeki Seçim Sonuçlarının Analizi

Partiler	İstanbul	Ankara	İzmir	Türkiye
CHP	%34.3	%33.8	%35.6	%27.4
AP	%42.7	%47.8	%53.2	%46.6
GP	%3.8	%2.3	%3.9	%6.6
Millet Partisi	%7.6	%2.7	%1.1	%3.2
MHP	%3.5	%2.6	%1.1	%3
Birlik Partisi	%4.4	%2.9	%1.6	%2.8

Tablo 12: 1969 Seçimlerinde İstanbul, Ankara , İzmir

1969 seçiminde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde, 7 siyasî parti yarışmıştır. Bu seçimde büyük kentlerde yaşayan yurttaşların seçime katılımı, gelişmemiş iller ve şehirlere kıyasla düşük kaldığı gibi, Türkiye'deki genel ortalamanın üzerine çıkamamıştı. Ankara'daki yurttaşların seçime katılımı % 63.5[453] iken, İstanbul'daki vatandaşlar sandığa ilgi göstermemişlerdi. 1969 seçiminde, İstanbul'da seçime katılım 52.4 [454] bandında kalmıştı. İzmir'de yurttaşların ilgi göstermediği bir seçim bölgesiydi, seçime katılma oranı 63.5'ti.[455] Ergün Özbudun'a göre, ülkenin geri kalmış bölgelerinde yerel eşraf veya diğer yerel unsurların etkisiyle sosyal mobilizasyon ağı etkilidir. Bu sebeple, gelişmemiş kentlerde seçime katılım yüksek çıkıyordu. Gelişmiş kent yerleşim alanlarında ikamet edenler seçimlerde özerk davranış haline bürünebiliyor. Türkiye'de gelişmiş büyük kentlerdeki yurttaşların özerk seçmen davranışı, seçime katılımların düşük seviyelerde izlemesiyle

[453] http://rapory.tuik.gov.tr/06-05-2018-16:56:09-808536521168588488871795137424.html Erişim Tarihi: 6.05.2018.
[454] http://rapory.tuik.gov.tr/06-05-2018-19:10:50-114175911920163723391605006906.html Erişim Tarihi: 6.05.2018.
[455] http://rapory.tuik.gov.tr/06-05-2018-19:18:01-706637792199682494911200272 37.html Erişim Tarihi: 6.05.2018.

sonuçlandırmıştır. [456] 1969 seçiminde, AP üç büyük kentte de birinci parti olmayı başarmıştı. Demirel, batıdaki gelişmiş illerin seçmenlerinde "olumlu" izlenim bırakmıştı. 1960'lı yıllarda merkez sağın temsilcileri, İstanbul gibi büyük gecekondu, alt ve orta kesimlerden aldığı oy desteği sayesinde, seçimlerde birinci parti görünümündeyken, CHP de ikinci parti olmayı devam ettirmişti. Deniz Baykal, *Siyasal Katılma* başlıklı çalışmasında, ileri ve orta derecede gelişmiş illerin iki partili sisteminin hakimiyeti altında olduğunu belirtir.[457] Tablodada belirtildiği üzere, AP ve CHP dışında siyasal partiler büyük kentlerde varlık gösterememişlerdir.

Öte yandan, 1969 seçimi CHP'li politik seçkinlerin kent politikasının merkezinde yoksul kesimlerine yerleştirdiği bir seçimdi. Partinin seçmen tabanının değiştirebileceğini göstermişti. Ergün Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değime ve Siyasal Katılma* başlıklı çalışmasında belirttiği üzere, 1969 seçimlerinde AP'nin oy deposu niteliğindeki gecekondularda oyunun azalma eğilimine girdiğini göstermiştir. CHP'nin gecekondulardaki faaliyeti de insanları etkilemeye başlamıştı. Özbudun'un da belirttiği üzere, 69 seçiminde gecekondu kesimlerinde, İnönü ve onunla hareket eden politikacılara destek artmıştır. Fakat, CHP'nin yoksul kesimlerdeki oy artışı, AP'nin bu semtlerdeki oylarının altında kalmıştır.[458] Karpat ve Özbudun, CHP'nin yoksul kesimlerdeki oy artışını yeterli ölçüde sağlayamamasında, yurttaşların hafızasında CHP'nin eski imajının değişmemesini etkili olduğunu iddia etmiştir. [459]

Partiler	Ankara	İstanbul	İzmir	Türkiye
CHP	% 41.9	% 48.9	%44	%33.3
AP	% 27.8	%28.5	%39.3	%29.8
CGP	%3	%2.8	%2.4	%5.3
Demokratik Parti	% 9.4	%7.1	%7.9	%11.9
Millet Partisi	% 0.9	%0.4	%0.3	%0.6
MHP	%4.7	%1.8	%1.1	%3.4
MSP	%9.3	%8.4	%4.2	%11.8

Tablo 13: 1973 Milletvekili Seçimlerinde Büyük Kentlerin Seçim Sonuçları

[456] Ergün Özbudun, *a.g.e.,* s.120.
[457] Deniz Baykal, *Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay, Ankara, 1970, s.78.
[458] Özbudun, a.g.e., s.186.
[459] Özbudun, a.g.e., *s*.186, bak. Kemal Karpat, a.g.e., s. 270.

Tablo 13'de belirtildiği üzere, 14 Ekim günü yapılan seçimlerde Ecevit öncülüğündeki CHP özellikle büyük kentlerde büyük bir oy sıçraması yapmıştı. Bu seçimde büyük kentlerde yaşayan yurttaşların seçime katılımı da artmıştı. İstanbul'daki yurttaşlar, bir önceki seçime kıyasla sandığa ilgi göstermişti. İstanbul'da seçime katılım %60.9'a iken[460], Ankara'da seçime ilginin boyutu bambaşka bir görünüm kazanmıştı. 14 Ekim günü, Ankara'daki yurttaşların seçime katılımı %85.7[461] gibi orana erişirken, İzmir'de 67.3'te[462] kalmıştır. Seçim sonuçlarına göre, CHP listelerinden Ankara'da 13, İstanbul'da 20, İzmir'de 9 politikacı milletvekili olmayı başarmıştı.[463] Tablo 10'da görüldüğü üzere, 14 Ekim seçimlerinde üç büyük kentte CHP'nin birinci parti konumundayken, merkez sağın öncüsü AP ikinci sıraya düşmüştür. Bu seçimde, Demirel'in AP'si ile sağ partiler arasında oylar bölünmüştü. Böylece, Ecevit'in CHP'sinin kentlerde başarı sağlamıştı. Ecevit ve arkadaşlarının öncülüğündeki CHP'nin yoksul kesimlerinden oy almayı başarmıştı.

Özbudun ve Karpat'ın çalışmalarında belirttikleri üzere, temsil etmiş olduğu siyaset misyonuyla Ecevit, kişilik, hava ve tavrıyla yeni söylemini birleştirerek büyük kentlerin yoksul kesimlerinden özellikle işçi ve dar gelirli vatandaşlardan destek görmüştü. CHP'nin büyük kentlerde yoksul kesimlerde başarılı olmasında, iktidar partisinin hayat pahalılığı sorununu çözememesi de etkili olmuştur. Yoksul ve orta kesime mensup yurttaşları, pahalılık sorununu çözülememesinin sorumlularının merkez sağın aktörlerine bağladıkları düşünelebilir. İsmail Cem'in seçimden iki gün önce kaleme almış olduğu, "Ekonomi ve Siyaset" başlıklı yazısında, fiyat artışlarının özellikle şehirliler arasında rahatsızlık yaratmasının yansımalarının seçimlerde görüleceğini ifade etmiştir. Cem'e göre, "şehirlerdeki durumun, CHP'nin en yüksek oy oranına ulaştığı, bir seçim öncesi 1957'yi andırmaktadır."[464]

---

[460] http://rapory.tuik.gov.tr/07-05-2018-02:25:11-196322285413970108131876508853.html, Erişim Tarihi: 07.05.2018.

[461] http://rapory.tuik.gov.tr/07-05-2018-02:25:11-196322285413970108131876508853.html, Erişim Tarihi: 07.05. 2018.

[462] http://rapory.tuik.gov.tr/07-05-2018-13:43:43-160956295420355041312697501 84.html, Erişim Tarihi: 07.05.2018.

[463] CHP'nin listesinden Ankara milletvekili olmayı hak kazanan 9 politik aktör şu kimselerdir: Feriha Fatma Öztürk, İlyas Seçkin, Muammer Alıcı, Cahit Kayra, Yusuf Ziya Yağcı, Kemal Ataman, Önder Sav, Kamil Kırıkoğlu, Sabahattin Selek, M.Rauf Kandemir, Osman Ceran, İbrahim Saffet Omay. İstanbul milletvekili olmayı hak kazanan 20 politik aktör de şöyledir: "Orhan Eyüboğlu, Orhan Birgit, Necdet Uğur, Ali Topuz, Engin Ünsal, Necdet Ökmen, A. Bahir Ersoy, Ali Nejat Ölçen, M. Kazım Özeke, Metin Tüzün, İlhan Özbay, Reşit Ülker, Mehmet Emin Sungur, Şükriye Tok, Abdullah Baştürk, Basri Akgiray, Vahit Çalın, Abdurrahman Köksaloğlu, Doğan Öztunç, İzmir'den milletvekili 9 politikacı de şu kimselerdir; Mehmet Türkmenoğlu, Süleyman Genç, Alev Coşkun, Yüksel Çakmur, Coşkun Karagözoğlu, Remzi Öken, Neccar Türkcan, A.Kemal Önder'dir. "1969/ 1973 Seçim Sonuçları", *Halk,* 22 Ekim 1973, s.3.

[464] İsmail Cem, " Ekonomi ve Siyaset", *Milliyet,* 12 Ekim 1973, s.2.

4.7 CHP İstanbul İl Örgütünde Yerel Seçim Süreci

14 Ekim Genel Seçimlerinde CHP birinci parti olmayı başarması, ülkedeki aydın veya halkın merkezinde Ecevit ve arkadaşları olmuştu. Ecevit'in başarısının ardından, partiler arasındaki siyasî denge de değişmeye başlamıştı. Bu süreçte, siyasî aktörlerin söylemlerinin başarısının devam edip etmeyeceğini, 9 Aralık 1973 günü yapılacak yerel seçimlerde ortaya çıkacaktı. Ecevit hareketinin genel seçimlerde başarı göstermesi, CHP'nin büyük kentlerdeki özellikle İstanbul İl Örgütünün çalışmalarını hızlandırmıştı.

CHP İstanbul İl Başkanı Aytekin Kotil öncülüğünde parti teşkilatında yer alan üyeler ve politikacılar yerel çalışmalarının birer parçası olacaktı. Seçim çalışmalarının ilk parçası, İstanbul özelinde belediye başkan adaylarının belirlenmesiydi. Genel merkez ve İl Örgütünün ortaklaşa işbirliği hazırlamış olduğu, belediye başkan adayları da seçime yakın bir dönemde açıklanmıştı. 28 Ekim 1973 günü CHP İstanbul İl Başkanlığı , kentte büyük, küçük yerleşim merkezlerinde adayları açıklamıştır. İl örgünün evrakına göre, CHP listesinde belediye başkan adayı olarak yarışacak politikacılar şunlardır:

İstanbul Belediye Başkan Adayı: Ahmet İsvan

Güngören: Baki Durmuş

Avcılar: Rıza Balkaya

Yenibosna; Fikri Bayram

Safra: Tayyip Şengül

Küçükçekmece: Hasan Hilmi Özgün

Esenler: Çetin Aksoy

Kocasinan: Ali Yerlikaya

Çatalca: Çağlayan Ege

Büyükçekmece: İbrahim Arı

Hadımköy: Özcan Taşkınbaş

Eyüp

1- Bayrampaşa: Necdet Özkan
2- Alibeyköy: Necati Latifoğlu
3- Kemerburgaz: Mustafa Deveci

Gaziosmanpaşa

1- Küçükköy: Aydın Okur

Kartal

1- Yakacık: Bayram Demirkol
2- Tuzla: Ahmet Kılıç
3- Soğanlık: Bahtiyar Kuru
4- Pendik: Yusuf Bilsel
5- Maltepe: Yalçın Kızılay
6- Küçükyalı: Feyyaz Tüzüner
7- Daloyaba: Arslan Avcı
8- Kartal: Mehmet Ali Büklü

Silivri

1- Merkez: Süleyman Özer
2- Selimpaşa: Erdinç Balaban
3- Değirmenköy: Abdullah Akgün
4- Celaliye Kamiloba:Ulvi Gümüşkaya

Şile

1- Merkez: Kazım Sezer

Şişli

1- Kağıthane: Celal Altınay

Üsküdar:

1- Ümraniye: Lütfi Ural

Yalova

1- Merkez: Mehmet Durmam
2- Çınarcık: Metin Aslan[465]

CHP İstanbul İl Teşkilatı'nın bildirisinde, Belediye başkan adaylarının isimleri dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu bildiri politikacıların sosyo-ekonomik durumları konusunda aydınlatıcı değildir. O dönemde politikacıların bir kısmı, kendi olanaklarını kullanarak broşürlerini, bildirilerini, afişlerini toplumda yayma fırsatı bulmuştur. Sosyal Demokrat "Toplumcu" Belediye başkan adayları, başta Ahmet İsvan olmak üzere parti propagandasına öncülük edeceklerdi.

[465] İstanbul Belediye ve Mülhak Belediyeler Başkan Adayları, İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanlığı, 28.11.1973, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

4.7.1 Belediye Başkan Adayları, Broşürler, Bildiriler

4.7.1.1 Ahmet İsvan, CHP İstanbul Belediye Başkanı Adayı

Ahmet İsvan İçin Hazırlanmış Bir Afiş[467]

9 Aralık 1973 günü yerel seçim öncesinde, CHP İstanbul Belediye Başkanı adayı olarak Ahmet İsvan'ı duyurmuştu. İsvan'ın aday olmasında Ecevit'in etkisi olmuştu. İsvan ile Ecevit'in dostluğun temelleri Robert Kolejinde aynı sıraları paylaştığı döneme kadar gider. [466]

1973 siyasetin atmosferinde, Ecevit ile İsvan tekrar bir araya gelmişti.

Ecevit'in yoğun ısrarı sonucunda İsvan [468] İstanbul belediye başkanı adayı olmuştu. İki lise arkadaşının ortak mücadelesi, İstanbul'da rekabete farklı boyut kazandırmıştı. İstanbul'da yaratmak istediği belediyecilik anlayışını hazırlanan bildiri, afişlerle toplumun siyasal eğiliminin değiştirmeyi amaçlamıştı. CHP İstanbul İl Örgütü'nün hazırlamış olduğu

[466] *İstanbul Amerikan Koleji 1944 Yıllığı,* Tertip Komitesi içerisinde Ahmet İsvan'da bulunmuştur. 1944 yılı, Robert Kolejinden mezun olanlar arasında Rahşan Aral, Bülent Ecevit, Ahmet, Mehmet İsvan kardeşler gibi ülkenin siyasal yaşamına damga vuran insanlar bulunmuştu.

[467] Kaynak: Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi. Yeşil zeminde, siyasî programa da ad veren Ak Günlere sloganı ile İstanbul adayının nitelikleri sıralanır: ciddi, çağdaş, yapıcı. Yurttaş belediyesinden "hizmet" bekler, hizmet ise, çağdaş (yönetme-yönetilme standartlarında) ve yapıcı olmalıdır. 'Halkçı Başkan' Ahmet İsvan yine 1973 seçimlerinde partinin genel başkanı Ecevit'in kimlik ve kişiliğinde tüm politikacıların, hizmet adamlarının sıfatı olacaktır; 6 Ok'un halkçı yasasının belediyecilikte hizmet nosyonuyla öne çıkarılması olarak da anlaşılabilir.

[468] Bkz. CHP'nin İstanbul Belediye Başkan Adayı Ahmet İsvan'ın kısa biyografisi *Halk* gazetesinde topluma şöyle aksettirilmiştir: "Ahmet İsvan, 1923 yılında İstanbul'da doğdu. Robert Kollej'de lise öğrenimini bitirdikten sonra Amerika'da Kaliforniya Üniversitesinde ziraat öğrenimi yaptı. 1950 yılında Yalova'nın Taşköprü köyüne yerleşerek tarımcılık yapmaya başladı. Ziraat Odası Başkanlığı ve Oda Meclisi Başkanlığı görevlerinde de bulunan İsvan, Ziraat Odaları Genel Merkezi'nin toprak reformuna karşı tutumunu protesto etmek için Oda Meclisi Başkanlığından ayrıldı. CHP Örgütündeki çalışmaları sırasında, Yalova İlçe Yönetim Kurulu Üyeliği, İlçe Sekreterliği, İlçe Başkanlığı, İstanbul İl Yönetim Kurulu Üyeliği ve İl Sekreterliği görevlerini başarıyla yürüttü. İstanbul Belediye Başkan Adayı Ahmet İsvan daha sonra Parti Meclisi Üyesi oldu. Halen üyeliği sürmektedir. İngilizce bilen İsvan, evli ve üç çocuk babasıdır. "İsvan Kimdir?", *Halk*, 5 Aralık 1973, s.5.

"Belediye Başkanı Adayımız Ahmet İsvan Diyor Ki" başlıklı broşürde [469], CHP yönetiminde İstanbul'da gerçekleşecek belediyicilik anlayışı tanıtılmıştı.

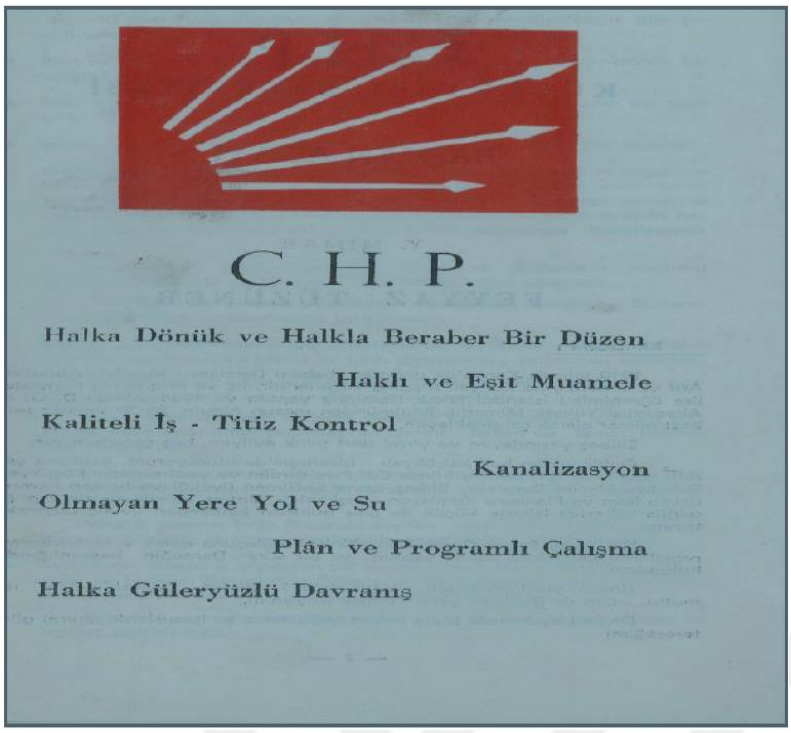
Bu broşürü hazırlayanların felsefesinde, insanı merkeze alan siyaset anlayışında erdemlilikten vazgeçilmeyeceği belirtilmiştir.İsvan'ın görüşleri, belediye başkanı olduğu taktirde insan merkezli belediyeciliği inşa edeceğinin broşürde de belirtilmişti. Broşürde, İnsan merkezli belediyecilik modeli inşa edileceği vaat edilirken, liyakat argümanı da vurgulanmıştı.

"İstanbul halkının istekleri haklı isteklerdir, ihtiyaçlardır. Hizmetleri planlamak ve yürütmek için gerektiğinde başkana "Hayır" diyebilen kişilik sahibi ve yöneticiler itibar görecektir. "Adam kayırmalar", keyfi tayin ve nakiller olmayacak, işinin ehli ve dürüst her görevli, geleceğine güvenle bakarak çalışabilecektir." İstanbul halkının istekleri haklı istekler ve ihtiyaçlardır. CHP'nin propaganda broşüründe, çok partili sistemden geçişten sonra ivme kazanan 'göç' vak'asına da değinilmiştir. Anadolu'nun farklı yerlerinden yurttaşların, Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlere göç etmeleri sonucunda ortaya çıkan gecekondu tipi yapılar inşa edilmiş olduğuna değinmiştik. Yoğun göçlerin sonucunda İstanbul'da altyapı sorunlarının var olduğunu, bu sorunların İstanbullu yurttaşların istekleri doğrultusunda çözüleceği belirtilmiştir. Bu isteklerin, kalabalıklaşan, alt-yapı ihtiyaçları artan, gitgide sanayileşen 'modern' kent ihtiyaçları olduğu da açıktır:

- Bol su, kesilmeyen elektrik ve havagazı istiyor.
- Ucuz kamu ulaştırma araçları ve düzenli trafik istiyor.
- Yeni yollar, otoparklar, metro ve geçitler istiyor.

[469] "CHP Belediye Başkan Adayımız Ahmet İsvan Diyor Ki", Broşür, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi.

Küçükyalı Belde Başkan Adayı Feyyaz Tüzüner'in propaganda Broşürü

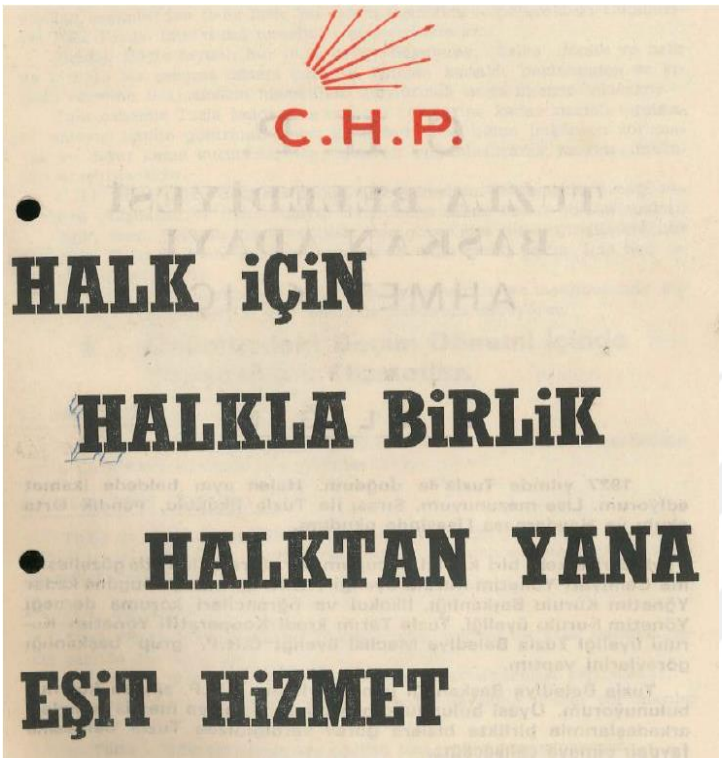
9 Aralık'ta, seçim öncesinde, Küçükyalı Belde Belediye Başkan Adayı, serbest mimar Feyyaz Tüzüner'i[470] tanıtan bir broşür yayımlanmıştır.[471] Bu broşürü hazırlayan/lar, belediye başkan adayını, 7 sayfada tanıtmaya gayret etmişlerdi. İstanbul'un Kartal ilçesinde bir beldesi olarak kabul edilen Küçük Yalı'da aktif siyaset yürütmeye çalışmış olan Tüzüner için hazırlanan broşürde, beldenin altyapı sorunlarınının yanı sıra, CHP'nin o zamana kadar Küçükyalı'da inşa etmiş olduğu belediyecilik anlayışı olumlanmıştı. İstanbul'a dönük göç olgusundan Küçük yalı semtinininde konut sorununa yol açmıştır. Sosyal Demokrat siyasetçi Tüzüner, gecekondu gerçeği kabul eden bir siyasetini kabul edeceğini kısaca şöyle açıklamıştır: *"Emek Mahallemizdeki kamulaştırma davalarının süratle neticelendirilmesi, tapuların bir an önce sahiplerine verilmesinin yanı sıra bölgedeki tek tek yapılmış olan gecekondu haklarının kanun çerçevesinde korunması."*[472] Broşürün son bölümünde, 1967 yılından sonra CHP

[470] Belediye Başkan Adayı için hazırlatılan broşürde, belde halkına Feyyaz Tüzüner'in özyaşam öyküsü şöyle aksettirilmiştir: "1919 yılında Konya'da doğdum, babam Dersiam- Muallim Atıf ve annem yine Mediha Tüzüner'dir. İlk ve ortaokulu Konya'da lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesinde yaptım ve 1944 yılında D.G.S Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümünden mezun oldum. 25-30 senedir serbest mimar olarak çalışmaktayım. 55 yaşındayım ve 24 yıllık evliyim, beş çocuğum var. 11 yıldan beri Küçükyalı-İdealtepe'de oturuyorum. Beldeme yararlı olabilmek için 8 yıl önce CHP'ye girdim ve 7 senedir Küçükyalı Belediye Meclisi üyesiyim. Birkaç devre Encümen üyeliği ve hemen hemen daima İmar ve Planlama Komisyonu başkanlığı yaptım." Bkz. *CHP Küçükyalı Belediye Başkan Adayı Feyyaz Tüzüner*, broşür, s.2.

[471] CHP Küçükyalı Belediyesi Başkan Adayı Feyyaz Tüzüner, broşür, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi.

[472] Feyyaz Tüzüner, a.g.y., s.4.

yönetimindeki Küçükyalı belediyesinin belde halkı için gerçekleştirmiş olduğu hizmetler anlatılmıştı. Bunun yanı sıra yazar takımı/ belediye başkan adayı, 6 yıllık CHP belediye yönetiminde, diğer partilerin aktörlerinin duyarlılıklarını, görüşlerine değer verildiğini dair yorumlamada bulunmuşlardır.[473]

Tuzla Belediye Başkan Adayı Ahmet Kılıç'ın propaganda broşürü

Tuzla Belediye Başkan Adayı Ahmet Kılıç[474], siyaset yürütmüş olduğu beldede başkan olduğu taktirde, gerçekleştirmeyi planladığı projeleri,belirten bir broşür bastırmıştır. Kılıç broşüründe girişinde, toplumcu belediyeciliği model aldığını belirten bir metin kaleme almıştır. Bunun yanı sıra, belediye yönetiminde tarafsız kalacağını vurgulamıştı. Tuzla'daki temel sosyo-ekonomik veya altyapı sorunlarını 14 başlıkta açıklamıştı. Broşürü hazırlayan/lar, beldede yol, su ve elektrik sorunlarının çözülemediğini belirtmişlerdir. Beldedeki diğer sorunlar arasında eğitim, sağlık, sahil, imar, iskan, mezarlık temizlik, belediye vasıtaları, belediye gelirler, düğün salonları, belediye vasıtası olarak sıralanmıştı. Bu beldedeki, temel altyapı sorunlarının

[473] Tüzüner, a.g.y., s.6.

[474] Tuzla Belediye Başkanı Ahmet Kılıç'ın öz yaşam öyküsü propaganda broşüründe belirtilmişti. "1927 yılında Tuzla'da doğdum. Halen aynı beldede ikamet ediyorum. Lise mezunuyum. Sırası ile Tuzla İlkokulu, Pendik Ortaokulu ve Haydarpaşa Lisesinde okudum. Evli biri erkek, biri kız iki çocuğum var. Sırası ile Tuzla Güzelleştirme Cemiyeti Yönetim Kurulu üyeliği T.G.K. kurulduğu bugüne kadar Yönetim Kurulu Başkanlığı, İlkokul ve öğrencileri koruma derneği Yönetim Kurulu üyeliği, Tuzla Tarım Kredi Kooperatifi Yönetim Kurulu Üyeliği, Tuzla Belediye Meclis üyeliği CHP Grup Başkanlığı görevlerini yaptım. CHP Tuzla Belediyesi Başkan Adayı Ahmet Kılıç, broşür, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi.

çözülemediğini, adayın kent sorunlarına ve çözümlerine getirmiş olduğu saptamalardan, değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır.

4.7.2 CHP İstanbul İl Örgütü Yerel Seçim Propaganda Toplantıları

CHP İstanbul İl Örgütünün inşa ettiği bilinen Mahalli Seçim Propaganda Toplantıları Hakkında' başlıklı rapor ile ' Propaganda Toplantıları Programı', 6 sayfadan oluşmuştur. Mahalli Seçim Propaganda Toplantıları başlıklı evrakta, yerel seçim öncesi İstanbul'da partinin propaganda faalliyetlerinde yer alacak politik aktörler belirtilmişti.

Bakırköy: İlhan Özbay
Eyüp: Vahit Çalın
Şişli: Solmaz Behlül
: Abdurrahman Köksaloğlu
Şile: Şükriye Tok
Çatalca: Mehmet Feyyat
Silivri: Mehmet Feyyat
Üsküdar: Ayhan Peker
Zeytinburnu: Feyzi Hakkı Esatoğlu [475]

Bu toplantı duyurusu belgesi programda belirtilen politikacılar hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamasına karşın partinin 'sosyal mobilizasyon'una örnek taşımaktadır. Bu belge, sosyal demokrat siyasetçilerin, İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısına göre örgütlenme ağını önemsediğini göstermiştir. Parti, propaganda ağını, sosyo-ekonomik bağlamda farklılık taşıyan birçok semte taşımıştır. CHP İstanbul İl Örgütü, yerel seçim öncesinde propaganda toplantılarının programını hazırlamıştı. 3 Aralık-8 Aralık 1973 tarihleri arasını kapsayan propaganda toplantıları takviminde; toplantıların yapılacağı yer, saat, konuşmacılar, semt belirtilmiştir. Yerel seçim öncesinde toplantılarda konuşma yapılması düşünülen politikacılardan bazıları şunlardır: Metin Tüzün, Ali Topuz, A. Nejat Ölçen, Ahmet İsvan, Aytekin Kotil, Necdet Uğur, Haluk Ülman, Kazım Özeke, F.Hakkı Esat, Rahmi Erdem, F.Hakkı Esat, Engin Ünsal.[476] CHP'nin İstanbul'daki adayları, halk toplantılarının akşam üzeri yapılmasında fayda görmüştür. Toplantıların genellikle akşam vakti, saat 17'den sonra

[475] *Mahalli Seçim Propaganda Toplantıları Hakkında,* CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi.
[476] *CHP İstanbul İl Örgütünün Propaganda Toplantıları Programı,* CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi.

yapılmasına özen gösterilmişti. Paydos vakti, ikindi namaz vakti gibi sebepler de gösterilebilir. Seçim öncesindeki halk toplantılarının yeri seçiminde de titizlikle hareket edilmiştir. İstanbul'daki semtlerin sosyo-ekonomik farklılıkları gözönüne alarak çalışma yürüttükleri tahmin edilen Sosyal Demokratlar, siyasal iletişimde halkla teması 'güleryüzlü' yürütmek istediklerini hizmet nosyonuna da taşımışlardı. İstanbul İl Örgütü planlamış olduğu toplantıları halkın ilgi gösterebileceği yerlerde kahvehane, dernekler, sinema, cadde veya sokak üzerinde organize etmişti. CHP İstanbul İl Örgütünün bu belgesi ışığında, yerel seçim öncesi kentin farklı semtlerinde gerçekleşen toplantıları (aynı günde farklı semt ve yerlerde, bir semt ve yerde iki, üç toplantı: Fatih, Zeytinburnu, Bayrampaşa) 'nokta tarif'li yerler belirtilmiştir. Bazıları şöyledir:

3.12.1973
Gaziosmanpaşa, Küçük köy Cengiz Topel İsmail Arar Kahvesi No.14
Zeytinburnu, Telsiz mah. 85.sok., N.17, Şen Kardeşler Kahvesi

4.12.1973
Fatih, Topçular Feshane Kahvesi
Alibeyköy Ömerin Kahvesi
Bayrampaşa Devrim mah. Süleyman Ayar kahvesi.
Zeytinburnu,Yeşiltepe mah, 75.sok, No.189 Şafak Çayevi

05.12.1973
Üsküdar, Ferah mah, Merkez kahvesi
Fatih, Merkez Kocamustafapaşa lokal
Zeytinburnu, Beştelsiz mah, 105.sok., 58 Murat Güler Kahvesi
Kadıköy, Hasanpaşa

06.12.1973
Beşiktaş, Ahmet İsvan Toplantısı Ortabahçe Şöhretler Kahvesi
Üsküdar, Emek mah, dernek
Fatih, Karagümrük Neslişah mahallesi, Hallacın kahvesi

07.12.1973
Fatih, İskenderpaşa, Kastamonulular Kahvesi,

Eyüp, Alibeyköy, Karadolap Kemal kahves
Bayrampaşa, Tuna cad. Bayramın Kahvesi [477]

4.8 CHP İstanbul İl Örgütü'ne Göre Kent Sorunları

4.8.1 Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası

CHP İstanbul İl Örgütü yerel seçim öncesinde, İstanbul'un temel sorunlarını belirten bildiriler, broşürler bastırmıştı. Sosyal Demokrat politikacılar, İstanbul'da temel altyapı sıkıntılarının yanı sıra yurttaşların temel gündelik ihtiyaçlarına, problemlerine dokunan söylem ve politikalarını da gözönüne almışlardı. 1970'li yılların ilk dönemecinde İstanbullu vatandaşların yaşadığı ekmek sıkıntısını gündeme taşımışlardı. Aytekin Kotil başkanlığında il örgütünün hazırlamış olduğu bildiride, yurttaşların ekmek sıkıntısının çözülmesinin arzuladığı belirtilirken, dönemin AP'li belediye başkanı Fahri Atabey'in yönetimi ciddi anlamda eleştirilmiştir. CHP'li politikacıların hazırlamış oldukları "Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası" başlıklı bildirinin girişinde, kentteki ekmek sıkıntısının giderilmesi için ilk adımın, 27 Mayıs sonrası siyasetinde Milli Birlikçilerin atmış oldukları vurgulanmıştır. MBK'nın çıkarmış olduğu 150 sayılı kanun, Belediyelerin mülkiyetinde sıhhi, modern ekmek fabrikalarının ve un fabrikalarının kurularak işletilmesini öngörmektedir.[478] 27 Mayıs sonrasında ise İstanbul'da ekmek fabrikası inşa edilmemiştir. CHP'nin İstanbul örgütünün evrakına göre, ancak 1965'te iktidar olan AP ve 1968 yılında İstanbul Belediye Başkanı olan Fahri Atabey'in yerel politikasında da "Ekmek" sorunu ciddiye alınmamıştı.

Sosyal Demokrat politikacıların bildiride belirttiği üzere, AP'li Atabey ve arkadaşlarının yönettiği İstanbul Belediyesi'nin Ekmek Fabrikasının girişimi 'samimi' değildir. Belediye, fabrikanın inşa edilmesi için girişimci arayışında bulunur. Fakat, belediye açmış olduğu ihaleyi, AP'ye yakınlığıyla bilinen müteahhit Servet Bayramoğlu'na verir. Kurulucak fabrikanın ihalesini alan Bayramoğlu da kısa bir süre sonra işi bir başka şirkete devretmek zorunda kalmıştır.[479] Bildirinin özü, genel hatlarıyla AP'li belediyenin halka yönelik politika geliştirmekte başarısızlığıdır. Bildiride, Atabey'in başarısız Belediye yönetiminde rüşvet ve iltimasını yer alması da vurgulanmıştı. Bildirinin sonuç kısmında, 'Sosyal Demokrat'

[477] *CHP İstanbul İl Örgütünün Propaganda Toplantıları Programı,* CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Arşivi.
[478] *İstanbul'da Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası Hikayesi,* CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, s.1, Kerem Hocaoğlu Arşivi.
[479] *İstanbul'da Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası...,* s.2.

politikacıların yerel seçimde İstanbul Belediyesinin yönetiminin, Atabey ve arkadaşlarının yönetim tarzından farklı olacağı 'erdemlilik' kavramıyla açıklanmıştı. AP'li polikacıların halkla iletişiminin kopmuş olduğundan ötürü halka yabancılaştıkları belirtillmişti. CHP'nin İstanbul'da yönetime gelmesinin ardından, belediyecilik anlayışının kabuk değiştireceği, manifesto niteliğinde üç maddeyle açıklanmıştı.

1- İstanbul belediyesinin yönetimi ve denetimi Erdemli Kadrolar'a teslim edilmelidir.
2- İstanbul Belediyesindeki çağdışı yönetimi terk edip Çağdaş Yönetim kurulmalıdır.
3- İstanbul Belediyesinin Halkın Belediyesi haline getirilmesi sağlanmalıdır. [480]

4.8.2 CHP İstanbul İl Örgütünün Evrakında AP'nin Gecekondu Politikasında İltimas

CHP İstanbul İl yönetimi, kentin belediyesinin kötü yönetildiği yargısıyla hareket ettiğinden ötürü Atabey hakkında gensoru vermişti. CHP'nin bu gensorusu kapsamında, Atabey'in yoksul kesimlerin yoğun şekilde yaşamış oldukları gecekondu bölgelerindeki tapu iltimasları da bulunmaktaydı. Gensoru hazırlayan politik kadroya göre, gecekondu tapu dağıtımlarında usulsuzlük ve partizanlığın arkasında Atabey vardı. CHP'nin iddiaları karşısında Atabey dağıtmış olduğu 10.373 tapunun kimlere ait olduğu bilgisini belediye meclisinde bildirmemişti.[481] CHP'nin bu evrakına göre, AP'li belediye tapu dağıtımı şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmemişti. Atabey ve arkadaşlarının, tapu dağıtımındaki usülsüzlüğe partizanlarına ve zengin işadamlarını kayırıldıklarına dair bir yargı vardı. Belgede, AP'li belediye yönetiminin sermaye çevrelerine gecekondu bölgelerinde tapuları iltimas geçildiği iddiası, arazilerin 'yeni sahipleri' tablo halinde verilmiştir.

4.8.3 CHP İstanbul İl Örgütü Evrakında 'Fahrettin Aslan' Vak'ası

CHP İstanbul İl Örgütünün Atabey hakkında hazırlamış olduğu gensoru kapsamında yer alan rüşvet iltimas konularından birisi de, 'Efdalapulos Gazinosu' yangını sonrası rüşvet ve iltimas iddiasıdır. CHP'li politikacıların hazırlamış oldukları bir raporda, Taksim'de Sıraselviler adı verilen mevkide Efdalapulos Gazinosu' yandıktan sonra, AP'li Belediye Başkanı Atabey'in takınmış politikayı eleştirmişlerdir. Raporda belirtildiği üzere, Efdalapulos gazinosu Yedikule-Balıklı Rum Hastahanesi vakfına ait olup, İmar planlarında istimlak sahasında kalmaktadır. Bu yere yeniden inşaat ruhsatı verilip inşaat yapmak yasalarımıza göre mümkün değildir. Bu tarihsel mekânda, küçük tamiratlar dışında büyük inşaatların yapılması kesinlikle

[480] *İstanbul'da Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası,* s.4.
[481] *Belediye Başkanı'nın Sorumluluğu Altında Yapılan İşlerle Hesapların ve İşlemlerin İncelenmesi İle İlgili Olarak CHP Grubunun Girişimleri (Ek-5),* CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Arşivi, s.1.

yasaktı. Buna rağmen dönemin belediye başkanı Atabey inşaat izni vermişti.[482] Gazino'nun kiracısı durumunda bulunan Kemal Angın, yangından sonra tadilat iznini almasına karşın inşaat işine girişememişti. Angın gazinonun tapusunu Fahrettin Aslan'a[483] devretmişti. Aslan, tarihi gazinoyu devralıralmaz inşaat işine, Atabey'in onayıyla başlatmıştır.

CHP kadroları, Atabey ve Aslan arasında ticarî ilişkileri Belediye Meclisi'nde gündeme taşımışlardı. AP'li Atabey bu konuları mecliste tartışılmasına rıza göstermemişti. Atabey'e rağmen, Belediye Meclisi'ndeki Sosyal Demokratlar dönemin AP'li Belediyesini 'kirli' işlerini ortaya çıkarma mücadelesini sürdüreceklerdi. CHP İstanbul İl yönetiminin hazırlamış olduğu bildiride, Atabey'in meclis konuşmaları sırasında Aslan'dan rüşvet değil, diğer iş adamlarından da bağışlar aldığını söylemişti. Belediye Başkanı'nın sadece Aslan'dan değil, pek çok kimseden 63.000.000 TL'lık yardım aldığı ifade etmesi dönemin sermaye ve siyaset ilişkisinin iç içe geçmesi yönünden örnek taşımaktaydı. CHP'nin bildirisinde belirtildiği üzere, Atabey'in Belediye Meclisinde konuşmasında Aslan ve diğer bağış hikayelerini şöyle anlatmıştı: *"Atabey, "Eftalapulos gazinosuna ruhsat verilmesi için imar müdürlüğünden 500.000 TL rüşvet alacaklardı. Onun için imar'dan aldım kendi odama getirdim. Madem ki bu iş için ilgililer 500.000 TL'yi gözden çıkarmışlar, neden bu para kişilerin cebine gitsin. Ben Fahrettin Aslan'dan 200.000 TL Belediye'ye yardım olarak ruhsatı verdim"* demiştir. Daha sonra bu 200.000 Liranın henüz 100.000 Lirasını aldığını ve bu para ile Divan Oteli Hilton Oteli arasındaki geniş kaldırımların karo mozaik kaplamalarını almadığını söylemiştir: "Ben yalnız Fahrettin Aslan'dan değil başka pek çok kimseden 63.000.000lık Belediye'ye yardım topladım. Bu paralarla şehre hizmet ettim."[484] Bildirininin son kısmında, Belediyedeki

[482] *Belediye Başkanı'nın Sorumluluğu Altında Yapılan İşlerle Hesapların (Ek 5),* s.3.

[483] Fahrettin Aslan, erken yaşlarından itibaren İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde gazino işine atılan bir eğlence sektörü yatırımcısı idi. Aslan'ın 73 yıllık yaşam öyküsü kısaca şöyledir: "1932'de, Erzurum İspir'de gözlerini açtı. Fahrettin Aslan, 7 kardeşin en küçüğüydü. Doğumda ölen annesini hiç göremedi, ablaları tarafından büyütüldü. Babası devlet memuruydu. 6 yaşında, İstanbul'un yolunu tuttu. Sirkeci'de ticaretle uğraşan ve daha sonra Pirelli başbayisi olan Necmettin Aslan'ın sayesinde iş dünyasıyla tanıştı. Yeniköy'de bir gazinoda komi olarak çalışmaya başladığında, 12 yaşındaydı. Taksim'deki Maksim Gazinosu'nun sahibi Emin Yeyman'a ortak olduğunda ise 27 yaşında. 1 yıl sonra Emin Bey'den hisselerini satın aldı ve böylelikle gazino dünyasında kuracağı imparatorluğun adımlarını atmış oldu Kısa sürede bu alanda devleşti ve Taksim Maksim, Caddebostan Maksim, Bebek Maksim, Taşlık Maksim, İzmir'de Dalya ve Ankara Köşk gazinolarını açtı. Sahne dünyasının " Fahri Bey" olarak seslendiği Aslan, pek çok ismi sahneye ilk olarak lanse eden kişi olacaktı. Devlet-i erkânın da sık sık ziyaret ettiği gazino geceleri renkliydi. Sadece sahne şovları değil kulisteki şarkı kavgaları, kaprisler, çiçekler içinden çıkan mücevherler de adından hep söz ettirdi. Aslan, 1984'te, dönemin Emniyet Müdürü Şükrü Balcı ile birlikte gayrimüslimleri korkutarak para topladığı, Dündar Kılıç ile de bir Suudi heyete 150 gr kokain verdiği iddiasıyla tutuklanmıştı. 2005 yılında, 73 yaşında şeker komasına girmesinden ardından hayata veda etmiştir." http://www.gazetevatan.com/kral-gibi-yasadi-kral-gibi-oldu--63191-gundem Erişim Tarihi: 14.07.2018.

[484] *Belediye Başkanı'nın Sorumluluğu Altında Yapılan İşlerle Hesapların…. (Ek 5),* s.4.

görüşmeler sonucunda gazinonun inşaatının kanunsuz şekilde devam etmiş olduğu belirtilirken, kamuoyunun dikkatinin yerel seçimlere kaydığı vurgulanmıştır.

SONUÇ

14 Ekim ve 9 Aralık günü yapılan 1973 genel ve yerel seçimlerinin ardından, Türk siyasetinde dengeler değişmeye başlamıştır. Ecevit'in liderliğindeki CHP'nin seçimlerde başarı göstermesinin yansımaları o günün siyasî konjoktüründe hissedilmiştir. Ülkenin siyasî rotasını, Demirel'den ziyade Ecevit çizecektir. 1973 yılının sonbaharında yapılan seçimlerde birinci parti konumuna erişen Ecevit'li CHP, hükümeti kurabilmek için diğer partilerin temsilcilerini de kapsayan bir koalisyon kurmak zorundaydı.[485] 1973'ün siyasî atmosferinde Ecevit, merkez sağın lideri Demirel'le ortak hükümet kurmakta çok uzaktı. CHP'nin politik kadrosu, partilerinin sosyo-ekonomik söylemlerine de uzak olmayan MSP'nin temsilcileriyle aynı masa etrafında buluşmuşlardı. 14 Ekim Genel seçimlerinden sonra, seküler, sol siyasete yakınlığıyla bilinen Anayasa Hukuku Profesörü Mümtaz Soysal'ın *Yeni Ortam* gazetesine vermiş olduğu beyanatla CHP-MSP'li politik seçkinlerinin aynı hükümette yer alma ihtimalinin çok uzak olmadığını belirtmiştir.[486] Soysal'ın açıklaması, sol ve İslamcı siyasetin politik seçkinlerinin aynı koalisyon hükümetinde yer almalarının zeminini hazırlamıştır. Siyasi aktörler arasındaki görüşmeler sonucunda, 24 Ocak 1974 günü Ecevit ve Erbakan ortak hükümet kurduklarını tüm kamuoyuna duyurmuşlardır. Türkiye kamuoyu ilk defa merkez sol-İslamcı siyaseti temsil eden partilerin aynı koalisyonda yer alışlarına tanık olmuşlardır. Ecevit, kendi mahallesinin tepkilerini gidermenin yanı sıra Türkiye toplumunun İslamı referans alan siyasetle uzlaşma isteğini yansıtan düşünce sunmuştur. CHP lideri, kendi partisinin geçmişine de özeleştiri getirdiği açıklamasında 'tarihsel yanılgıların' artık sona erdiğini vurgulamıştır.[487]

---

[485] CHP'nin tek başına hükümet kurabilecek milletvekili sayısına sahip değildi. CHP'nin mecliste milletvekili sayısı 186'ydı. CHP'nin tek başına hükümet kurabilmesi için 226 milletvekiline ulaşması gerekiyordu. http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyenin-imkansiz-koalisyonlari, Erişim Tarihi; 5.6.2018.

[486] SBF Anayasa Profesörü Prof. Dr. Mümtaz Soysal Yeni Ortam muhabirinin sorusu üzerine verdiği demeçte, seçim sonuçlarının sağlıklı bir hükümet kurulmasına engel olmadığını söylemiş, "eğer Ecevit hükümet kurmaya çağrılırsa, onun en doğal iktidar ortağı MSP olur. Anayasa geleneklerine göre, hükümet kurma görevinin ilk önce en çok milletvekilliği elde etmiş olan parti liderine verilmesi gerekir. İlk sonuçlara bakılırsa, bu liderin Sayın Ecevit olması muhtemeldir. Öyle olursa, bence onun en doğal iktidar ortağı Milli Selamet Partisi olur. Öyle anlaşılıyor ki, MSP, ezilen, fakat, bu ezilmişliklerinin tesellisini metafizik yollarla arayan insanların oylarını seferber etmiş, buna karşılık düşünce özgürlüğü konusunda CHP ve TBP'den geri kalmamıştır. Belki bu yol, Türkiye'nin en önemli konularından birinin, aydınlarla köylü yığınları arasında kopukluğun çözüm yollarından birisi olur." Prof. Soysal, "CHP'nin en doğal iktidar ortağı MSP'dir", *Yeni Ortam,* 16 Ekim 1973, ss.1,8.

[487] Dündar/ Can, Akar Rıdvan, *Karaoğlan,* İmge, İstanbul,2006, s.90.

Dönem içerisinde siyasi/ toplumsal aktörler, CHP- MSP koalisyonunu yıllar sonra olumlu veya olumsuz değerlendirmişlerdir. Merkez sağın önde gelen siyasetçi Hüsamettin Cindoruk ile Taha Akyol, tarihsel yanılgılar, laiklik gibi konular çerçevesinde etrafında yıllar sonra CHP-MSP'nunu yorumlamışlardır. Akyol yapılan söyleşide, 1974 yılında kurulmuş olan kısa ömürlü CHP-MSP koalisyonunu CHP'nin değişen laiklik yorumuna oturtmuştur. *"Ecevit'in anlayışına göre halk gerici değildi. O zaman bu halkın kültürel, manevi ve ahlaki değerleri ile çatışmadan problemleri halka anlatmak lazım. Erbakan'ın partisi de halkın içinden gelen bir parti idi. Dini görünümleri irtica sayan "tarihsel yanılgı"yı ortadan kaldırıyordu. Yani Ecevit, kendisinin gördüğü ilericiliğe karşı olmayan halkın bir kesinini temsil eden MSP ile koalisyon kuruyordu, anlamı bu. Bu benim yorumum değil, Ecevit bu şekilde yorumluyordu. Türkiye'de laikliğin demokratikleşmesinde elitlerle halk arasındaki duvarda birtakım iletişim kanallarının açılmasında Ecevit çok değerli bir isimdir."* [488] Akyol'un düşüncesine göre, Ecevit laiklik yorumu açısından CHP çizgisinden farklı bir siyasetçiydi. İlericilik-gericilik gibi kavramlardan uzak politika üreten bir parti olduğunun da altını çizmektedir.

Bu tez çalışmasında, seçim sonuçları kritik edilirken, büyük şehirler, Doğu kentleri ve Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim alanları gözönünde bulunduruldu. 14 Ekim 1973 günü yapılan seçiminde CHP'li kadrolarının başarı göstermiş olduğu kentler örneklem alındığı gibi, düşük oy aldığı yerleşim yerleri de ele alınmıştır. Ecevit'in Genel Başkan görevi sıfatıyla ilk çıktığı 1973 Milletvekili seçiminde CHP'nin başarı sonuçlar aldığı kentleri özellikle büyük kentler, Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları kentler olarak tespit ettim. TÜİK'in verileri dışında, Deniz Baykal ve Ergün Özbudun'un dönem içerisinde yazmış oldukları eserlerle destekleyerek çıkarımlar, saptamalarda bulundum.

Sosyal Demokratlar, milletvekili ve yerel seçimlerde büyük kentlerin yoksul kesimlerinden daha çok oy almayı başarmışlardı. İstanbul ve İzmir gibi liman ve ticaret merkezlerine Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen göçlerle gecekondu alanları şekillenmişti. Gecekondu kesimlerinde merkez sağ partiler DP ve AP'nin ağırlığı vardı. Ecevit'in öncülüğünde seçimlere katılan CHP'nin gecekondu kesimlerinde birinci parti konumunu kazanmıştı. Ecevit ve arkadaşlarının yarattığı değişim rüzgarı , yoksul kesimlerinin duygularına karşılık gelmişti. CHP'nin sosyo-ekonomik seviyesi düşük yurttaşlardan oy alabilmesini sağlayan etmenler arasında Ecevit sonrası değişen parti örgütü sayılabilir. İstanbul İl Örgütünün evrakları kritik edildiğinde parti örgütünün Milletvekili ve yerel seçimlere sistematik şekilde çalıştığı

[488] Taha Akyol ile görüşme, 10 Ocak 2018, İstanbul

anlaşılmıştır. İstanbul'daki Sosyal Demokrat siyasetçiler propaganda çalışmalarına gecekonduların yoğun olarak bulunduğu semtlerine de ağırlık vermişlerdir. CHP'li politikacılar İstanbul'da kahve, lokal, sokak, dernek v.b toplantılarıyla doğrudan halka temas ederek oy toplamaya çalışmışlardır. Propaganda çalışmalarındaki metot değişimi seçimlerde başarı yakalamasını sağlamıştır. Sosyal Demokratlar, 12 Eylül 1980 darbesine kadar süreçteki seçimlerde diğer partilerden farklı yaklaşım ve başarı kazanmasında örgütün etkisi yadsınamaz. Bu tez çalışmasında İzmir ve Ankara'daki seçmen eğilimi yeterince fazla kritik edilemedi. CHP'nin Ankara ve İzmir Parti örgütlerinin birincil kaynaklarına ulaşamadığım için partinin seçmen eğilim değişiminde değinemedim. CHP'nin İzmir ve Ankara'daki seçim sonuçları gözönüne alındığında seçmen tabanı bu kentlerde değişmiştir. Ecevit'le birlikte parti örgütünün değişim, Ecevit populizmi 1970'lerin sonuna kadar etkisini gösterdi.

1973 seçimleri sonuçları ele alındığında Doğu'daki şehirlerde CHP'nin oyları farklılık göstermiştir. Bu tez çalışmasında, toprak ağalarının toplumsal desteği fazla olan Van örneklem alınmıştır. CHP'nin toprak söylemindeki değişim toprak ağalarının rahatsız etmiştir. 1965- 1973 seçimleri gözönüne alındığında, 1969'dan sonra CHP'nin oylarında çok ciddi düşüş göstermişti. Bu çalışmada örneklem olarak alınan Mardin ve Hakkari'deki sonuçlar CHP lehine sonuçlanmıştı. Doğu'daki kentlerde toplumsal aktörlerin belirleyici olmaları seçimde sonuçları da değişimine yol açmıştır. Bunun yanı sıra 1973 seçiminden sonra Kürt siyasetçilerinin CHP'ye katılımı gerçekleşecekti. Celal Doğan, Ahmet Türk gibi siyasetçiler 1970'li yıllarda CHP saflarında yer almışlardı.

KAYNAKLAR

Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı (Parti Kaynakları)

Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi, Ajans Türk Matbaa, Ankara, 1973.

Ecevit Diyor ki, tarih ve yayın yeri belirtilmemiş, kitapçık

CHP Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1953.

1954 CHP Seçim Beyannamesi, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.

Cumhuriyet Halk Partisi Neler Yapacak, CHP 1961 Seçim Beyannamesi Özeti, Ankara, 1961.

CHP İlk Hedefler Beyannamesi, Temel Hedefler Beyannamesi, İleri Türkiye Ülkümüz, yayın yer belirtilmemiş, Ankara, 1965.

Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor, CHP'nin Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti, Sevinç Matbaa, Ankara,1965.

17 ve 18'nci CHP Kurultayları Arası Dönemde Parti Meclisi Bildirileri ve Genel Başkanın Basın Toplantısı, Ankara, 1966.

Toprak Reformu, CHP Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, Ankara, 1965.

CHP'nin İktisadi Görüşleri, CHP Grubu y*a*y, Kardeş Matbaa, Ankara, 1966.

CHP 19.Kurultayı Parti Meclisi Raporu (18 Ekim 1968), Ulusal Basımevi, Ankara, 1968.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 20. Kurultay Açılış Konuşması, tarih ve yer belirtilmemiş.

İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ulusal, Ankara, 1969.

İşçiler CHP'de Birleşelim, Akış bas, Ankara, 1973.

Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi (K.H Özel Arşivi)

İstanbul Belediye ve Mülhak Belediyeler Başkan Adayları, İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanlığı Evrakı, 28.11.1973, K. Hocaoğlu Özel Arşivi

CHP İstanbul İl Örgütünün Propaganda Toplantıları Programı, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, K. Hocaoğlu Özel Arşivi

CHP İstanbul İl Örgütünün 3.10.1973- 10.10.1973 tarihleri arası propaganda toplantılar programı, Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanlığı, K. Hocaoğlu Arşivi

İstanbul'da Ekmek Sorunu ve Ekmek Fabrikası Hikâyesi, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, K. Hocaoğlu Özel Arşivi.

Mahalli Seçim Propaganda Toplantıları Hakkında, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, K. Hocaoğlu Özel Arşivi.

Belediye Başkanı'nın Sorumluluğu Altında Yapılan İşlerle Hesapların ve İşlemlerin İncelenmesi İle İlgili Olarak CHP Grubunun Girişimleri (ek-5), CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, K. Hocaoğlu Özel Arşivi

CHP Belediye Başkan Adayımız Ahmet İsvan Diyor Ki, broşür

Kocasinan'ın Ak Günleri CHP Belediye Başkan Adayı Ali Yerlikaya'nın Seçim Bildirgesi, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, K. Hocaoğlu Özel Arşivi

CHP Küçükyalı Belediyesi Başkan Adayı Feyyaz Tüzüner, broşür, K. Hocaoğlu Arşivi

CHP Tuzla Belediye Başkan Adayı Ahmet Kılıç, broşür, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, K. Hocaoğlu Özel Evrakı

Süreli Yayınlar

Ayrıntı

Cumhuriyet

Devlet

DİSK(Aylık Kültür ve Siyaset Dergisi)

Halk

Milliyet

Özgür İnsan

İlke

Yankı

Yeni Ortam

Tez Çalışması İçin Gerçekleştirilen Söyleşiler

Erol Tuncer ile söyleşi, 22 Kasım 2017, Ankara, video kayıt

Ertuğrul Günay ile söyleşi, 24 Kasım 2017, Ankara, video kayıt

Esat Kıratlıoğlu ile söyleşi, 7 Aralık 2017, Ankara, video kayıt

Hurşit Güneş ile söyleşi, 6 Haziran 2018, İstanbul, video kayıt

Hüsamettin Cindoruk ile söyleşi, 28 Kasım 2017, İstanbul, video kayıt

Metin Tüzün ile söyleşi, 29 Kasım 2017, İstanbul, video kayıt

Murat Belge ile söyleşi, 10 Ocak 2018, İstanbul, video kayıt

Orhan Birgit ile söyleşi, 29 Kasım 2017, İstanbul, video kayıt

Rasim Cinisli ile söyleşi, 30 Kasım 2017, İstanbul, video kayıt

Sadi Somuncuoğlu ile söyleşi, 30 Aralık 2017, Ankara, video kayıt

Semih Eryıldız ile söyleşi, 5 Aralık 2017, İstanbul, video kayıt

Taha Akyol ile söyleşi, 10 Ocak 2018, İstanbul, video kayıt

Taner Timur ile söyleşi, 10 Ocak 2018, İstanbul, video kayıt

Tarhan Erdem ile söyleşi, 28 Kasım 2017, İstanbul, video kayıt

Başvuru Eserleri: Kitaplar

ABADAN Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, Sevinç Matbaa, Ankara, 1966.

AHMAD Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),* çev. Ahmet Fethi, Hil, İstanbul, 2010.

ARCAYÜREK Cüneyt, *Bir Özgürlük Tutkunu,* Detay, İstanbul, 2006.

ARCAYÜREK Cüneyt, Ç*ankaya (1923-1980),* Cumhuriyet, İstanbul, 2014.

ARCAYÜREK Cüneyt, *Çankaya'ya Giden Yol ,* Bilgi yay, Ankara, 1985.

MENDERES Aydın & Taha AKYOL, *Babam Menderes,* Doğan, İstanbul, 2011

ATILGAN Gökhan, *Yön- Devrim Hareketi,* Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

ANADOL Kemal, *Filmi Geriye Sarınca,* Doğan, İstanbul, 2015.

ALGÜL Süreyya, *Türkiye'de Sendikacılık ve Siyaset İlişkileri (1967-1975),* İletişim, İstanbul, 2015.

ALTUĞ Kurtul, *Umudun Tükenişinde Son Perde,* Ümit, Ankara, 2001.

AYATA Ayşe Güneş, *CHP (Örgüt ve İdeoloji),* Gündoğan, İstanbul, 1992.

AYDIN Suavi& Taşkın YÜKSEL, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi,* İletişim, İstanbul, 2011

BAĞÇE Emre, *Türk Parlamento Tarihi TBMM XV. Dönem(1973-1977),*C.3, *TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu,* Ankara,1992.

BAKŞIK Şeref, *CHP İle Bir Ömür,* Cumhuriyet, İstanbul, 2009.

BAYDAR Oya &Ulugay Melek, *Bir Dönem İki Dönem Birbirimizin Aynasında,* Can, İstanbul, 2011.

BAYKAL Deniz, *Siyasal K*atılma *Bir Davranış İncelemesi,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay, Ankara, 1970.

BEKTAŞ Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, AP ve CHP (1961-1980),* Bağlam yay, İstanbul, 1993.

BERKER Feyyaz& URAS Güngör, *Fikir Üreten Fabrika TÜSİAD'ın İlk On Yılı (1970-1980),*Doğan, İstanbul, 2009.

BİRAND Mehmet & DÜNDAR Can& ÇAPLI, Bülent, *Demir Kırat,* İmge, İstanbul, 2013.

BİRAND Mehmet & DÜNDAR Can& ÇAPLI, Bülent, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi,* İmge, İstanbul, 2008.

BORA Tanıl, *Cereyanlar (Türkiye'de Siyasi İdeolojiler),* İletişim, İstanbul, 2017.

BUĞRA Ayşe, *Devlet ve İşadamları,* çev. Fikret Adaman, İletişim, İstanbul, 2015.

BUĞRA Ayşe, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika,* İletişim, İstanbul, 2015.

CABAS Mirgün , *Eski Türkiye'nin Son Yılı 2001,* Can yay, İstanbul, 2017.

CEMAL Hasan, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım,* Everest, İstanbul, 2012.

CEM İsmail, Türkiye *Üzerine (Araştırmalar),* Cem yay, İstanbul, 1970.

CEM İsmail, *Soldaki Arayış,* İş Bankası yay, İstanbul, 1994.

CİZRE Ümit, *AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi,* İletişim, İstanbul, 2014.

ÇAVDAR Tevfik, *Türkiye'de Demokrasinin Tarihi (1950'ten Günümüze Kadar),* İmge, İstanbul, 2013.

ÇETİNGÜLEÇ Mehmet, *Ecevit'in Anıları,* Doğan Kitap, İstanbul, 2018.

ÇELİK Aziz, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967),* İletişim, İstanbul,

Derinden Gelen Kökler (Maden-İş Tarihi Çalışma Grubu), Sosyal Tarih yay, İstanbul, 2017.

DÜNDAR Can& Akar Rıdvan, *Karaoğlan,* İmge, İstanbul, 2006.

DEMİREL Süleyman, *1973'e Bakarken,* Atak Matbaa, tarih *ve* yer belirtilmemiş.

ECEVİT Bülent, *Atatürk ve Devrimcilik,* İş Bankası yay, İstanbul, 2009.

ECEVİT Bülent, *Ortanın Solu,* Tekin, İstanbul, 1975.

EMRE Yunus, *CHP, Sol ve Sosyal Demokrasi,* İletişim, İstanbul, 2013.

ERTAN Mehmet, *Aleviliğin Politikleşme Süreci,* İletişim, İstanbul, 2017.

HALE William, Türkiye'de *Ordu ve Siyaset,* Alfa, İstanbul, 2014.

IŞIKLI Alparslan, *Sendikacılık ve Siyaset,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay, Sevinç Matbaa, Ankara, 1972.

İSVAN Ahmet, *Başkent Gölgesinde İstanbul,* İş Bankası yay, İstanbul, 2011.

KARPAT Kemal, *Türkiye'de Dönüşüm,* çev. Abdülkerim Sönmez, Timaş, İstanbul, 2016.

KAYALI Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim*, İstanbul, 2011.

KELEŞ Ruşen, *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu,* Gerçek yay, İstanbul, 1978.

KİLİ Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* Boğaziçi, İstanbul, 1976.

KONGAR Emre, *21. Yüzyılda Türkiye (2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı),* Remzi, İstanbul, 2008.

MASSICARD Elise, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması,* çev. Ali Berktay, İletişim, İstanbul, 2017.

MENDERES Aydın & AKYOL Taha, *Babam Menderes,* Doğan yay, İstanbul, 2011.

MUMCU Uğur, *Aybar ile Söyleşi Sosyalizm ve Bağımsızlık,* Umag yay, Ankara, 2010.

MUMCU Uğur, *Bir Uzun Yürüyüş,* Umag yay, Ankara, 2012.

ÖZBUDUN Ergün, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay, Ankara, 1975.

SAĞLAMER Kayhan, *Ecevit Olayı (Bir Başbakanın Doğuşu),* C.2, Belge yay, İstanbul, 1974.

Siyasi Arenası Bedri Koraman, yay. haz. Turgut Çeviker, İstanbul, 1994.

SOMMIER Isabelle, *Devrimci Şiddet,* İletişim, İstanbul, 2016.

TOKER Metin, *İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973),* Bilgi yay, Ankara, 1993.

TOPUZ Ali, *Ali Topuz Anlatıyor-1, Değişimi Yaşamak (1932-1972),* Doğan, İstanbul,2011.

TUNCER Erol& DANACI Necati, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri (1950-2002),* Tesav yay, Ankara, 2003.

TURAN Ali Eşraf, *Türkiye'de Seçmen Davranışı,* İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, İstanbul, 2004.

TURAN Ali Eşraf, *Türkiye'de Yerel Seçimler,* İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, İstanbul, 2018.

TÜRKEŞ Alparslan , *Milli Doktrin Milliyetçilik, Toplumculuk,* Ayyıldız Matbaa, Ankara,1971.

ULUS Özgür Mutlu, *Türkiye'de Sol ve Ordu,* İletişim, İstanbul, 2016.

UYAR Hakkı, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960,* Doğan, İstanbul, 2017.

UYAR Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971,* Doğan, İstanbul, 2017.

YÜCEKÖK Ahmet, *Türkiye'de Din ve Siyaset,* Gerçek, İstanbul, 1983.

Makaleler

ATILGAN Gökhan, "Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat,* yay haz. Gökhan Atılgan, Ateş Uslu, Cenk Saraçoğlu, Yordam, İstanbul, 2015, ss. 389-514.

ATILGAN Gökhan, "68'in Kapıları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, ss.315-340.

ATILGAN Gökhan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat,* yay haz. Gökhan Atılgan& Ateş Uslu& Cenk Saraçoğlu, Yordam, İstanbul, 2015.ss.517-656.

AKÇA İsmet, "12 Mart Müdahalesi: İthal İkameci Kapitalizm, Sınıf Dinamikleri ve Bürokratik- Otoriterizm", *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler,* Haz. Mehmet Öznur Alkan, Tarih Vakfı Yurt yay, İstanbul, ss.248-269.

"Ak Günlere Mitingden Notlar'", *Halk,* 16 Eylül 1973,s.1,8.

AVCIOĞLU Doğan, "Ecevit'in Atatürkçülüğü", *Doğan Avcıoğlu Rejim ve Devrim,* yay. haz. Doğan Yurdakul, Tekin, İstanbul, 2017, ss. 77-79.

AVCIOĞLU Doğan, "CHP Kurultayı", *Yön ve Devrim Yazıları,* İleri yay, İstanbul, 2006, ss.748-749.

AVCIOĞLU Doğan, "Cici Demokrasi Üzerine", *Doğan Avcıoğlu Rejim ve Devrim,* Yay. haz. Doğan Yurdakul, Tekin, İstanbul, 2017, ss. 95-97

AYBAR Mehmet Ali Aybar, "TİP'in Oyları ve CHP", *Yeni Ortam,* 25 Temmuz 1973, s. 2.

AĞAOĞLU Tektaş, "CHP ve İktidar (1), *Yeni Ortam,* 30 Haziran 1973, s.2.

AĞAOĞLU Tektaş, "CHP ve İktidar (2), *Yeni Ortam,* 2 Temmuz 1973, s.2.

AĞAOĞLU Tektaş, "Sol Oylar Kime Verilecek", *Yeni Ortam,* 26 Temmuz 1973, s.2.

ASLAN Filiz, "Dörtler Raporu", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt yay, İstanbul, 1996, ss.333-334.

ARISOY M. Sunullah, "Önce Halk Olmak Vardır", *H*alk, 18 Haziran 1973, s. 3

AZRAK Ülkü, "Seçim Öncesinde Durum", *Cumhuriyet,* 25 Eylül 1965,s.2.

BAYDAR Oya, "CHP Karşısında Tutum (1)", *Yeni Ortam,* 27 Temmuz 1973, s.2.

BAYDAR Oya, "CHP Karşısında Tutum (3)", *Yeni Ortam,* 30 Temmuz 1973, s.2.

BAYDAR Oya, "CHP Adayları Kesinleşirken", *Yeni Ortam,* 6 Eylül 1973, s.2.

BAYDAR Oya, "DİSK'in Çağrısı", *Yeni Ortam*, 16 Eylül 1973, s.2.

BAYDAR Oya, "CHP'yi Bekleyen Güçlükler", *Yeni Ortam,* 12 Ekim 1973, s.2.

"Bedri Ecevit'in Peşinde", *1973 Milliyet Yıllığı,* tarih ve yer belirtilmemiş, s.63.

"Burhanettin Asutay", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1996, s. 89.

CEM İsmail, "Ekonomi ve Siyaset", *Milliyet,* 12 Ekim 1973, s.2.

"Cumhurbaşkanlığı Seçimi-Bir Seçimin İçyüzü", *Özgür İnsan,* S. 11, 11 Nisan 1973,s. 22.

ÇUBUKÇU Sevgi Uçan, "Türkiye'de Merkez Solun Sosyal Demokratlaş(ama)ma Vakası", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce (Dönemler ve Zihniyetler),* İletişim, İstanbul, 2015,ss.519-540

DERVİŞ Kemal, "Halkçı Ekonomiye Yönelirken", *Özgür İnsan,* s.15,Ağustos 1974, ss. 56-64.

"Dış Basından Türkiye Batılı Devlet Olma Yolunda", *Halk,* 15 Kasım 1973, s.4.

" Dış Basından Newsweek Sola Kayış", *Halk,* 15 Kasım 1973, s.7

DALOKAY Vedat , "Şu Bizim Ankara", *Halk,* 15 Kasım 1973, s. 3.

DOĞANER Yasemin, "Vatan Cephesi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları,* ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2015, ss. 177-191.

ECEVİT Bülent, "Dış Politika", *Özgür İnsan,* S.4, Eylül 1972, ss.1-7.

"Ecevit'le Gezi Günlüğü", *Halk,* 9 Temmuz 1973, s. 2.

"Ecevit 12 Mart ve sonrası Anlatıyor", *Cumhuriyet,* 12 Şubat 1975, s.4.

" Ecevit 12 Mart ve sonrası Anlatıyor", *Cumhuriyet,* 23 Şubat 1975, s.4.

EMRE Yunus, "The Role of Academics in Turkey's Politics; Mülkiye Junta and the transformation of the Republican People's Party", *Southeast Studies and Blacksea Studies,* S.14;1, 31 January 2014, ss.109-128.

GÜNEŞ Turan, "Demokrat Parti Neydi", *Türk Demokrasisinin Analizi,* Der. Hurşit Güneş, Agora, İstanbul,2009, ss.37-42.

GÜNEŞ Turan, "CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı", *Türk Demokrasisinin Analizi,* Der. Hurşit Güneş, Agora, 2009, ss.30-33.

"Halil Tunç", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1996, s.286.

"İsvan Kimdir?", *Halk,* 5 Aralık 1973, s. 5.

"İşte Vesikalar CHP Kongresi'ne Katılan Rus Temsilcileri", *Devlet,* 17 Eylül 1973,

KARAÖMERLİOĞLU M. Asım, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Kemalizm),*c.2, İletişim, İstanbul, 2002, ss.273-283.

KAYNAR Mete Kaan, "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", *Türkiye'nin 1950 Yılları,* ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2015, ss.15-38.

"Kemal Türkler", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1996, ss.417-418.

KIRAY Mübeccel, "Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe", *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* c.27, S.3, Ankara, 1969, ss.561-572.

KOCA Bayram, "Altmışlı Yıllarda Antikomünizm: Truman Doktrini'nden Komünizmle Mücadele Dernekleri'ne", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, ss.545-569.

KUMBARACIBAŞI Onur, "Sistem Açısından Halk Sektörü", *Özgür İnsan,* S.18, Haziran 1974, ss.11-16.

"Le Monde Gazetesinin Sorularını Ecevit Cevapladı", *Halk,* 5 Kasım 1973, s.4.

MACAR Elçin, "Doğan Avcıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi İdeoloji(Kemalizm),* c.2, ed. Tanıl Bora& Murat Gültekingil, İletişim, İstanbul,2015,ss.162-178.

MÜLAYİM Ziya, "Toprak İşleyenindir", *Toprak Reformu ve Kooperatifleşme,* Tekin, İstanbul, 1976, ss.62-66.

MÜLAYİM Ziya "CHP'nin Kooperatifçilik Politikası" , Toprak Reformu ve Kooperatifleşme, Tekin, İstanbul, 1976.ss. 253-259.

ODABAŞI Levent, "Fikir Kulüplerinden Devrimci Gençliğe", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017,ss.341-358.

UÇKAN Rafet, "Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, ss. 453-472.

USLU Ateş, "Hür Dünyanın Saflarında (Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi), *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat,* haz. Gökhan Atılgan& Cenk Saraçoğlu& Ateş Uslu, Yordam yay, İstanbul, 2015., ss.341-386.

ÜLMAN Haluk, "Paralı Eğitim Sorunu", *Halk,* 6 Haziran 1973, s.2.

ÜLMAN Haluk, "Dış Politikamızda Yeni Yaklaşım", *Özgür İnsan,* s.8, Ocak 1973, ss.33-35.

ÜLMAN Haluk, "Cumhuriyet Halk Partisi ve Din", *Halk,* 13 Ağustos 1973, s. 3.

ÜNSAL Engin, "Partiler üstü Sendikacılık", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.2Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1996, ss.510-512.

ÖKÇÜN Gündüz Ökçün, "Yeni Hükümet ve AET Sorunu", *Özgür İnsan,* S. 17, Nisan 1974, ss.28-33.

ÖLÇEN Nejat, "Tek Düzenli Ekonomi ve Halk Sektörü", *Özgür İnsan,* S.17, Mayıs 1974, ss.45-49.

ÖZDEMİR C. Oral, "15-16 Haziran Eylemleri: Dayanışma Düzeyinde Kalan Sınıf Bilinci", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* ed. Mete Kaan Kaynar, İletişim, İstanbul, 2017, ss.687-701.

ÖZSEVER, Attila, "15-16 Haziran Olayları", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul,1996, ss.451-454.

ÖZTAN Güven Gürkan, "'Ezeli Düşman ile Hesaplaşmak; Türk Sağında 'Moskof' İmgesi, Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri, der. İnci Özkan Kerestecioğlu- Güven Gürkan Öztan, İletişim, İstanbul, 2016, ss.75-101

"Partiler Üstü Sendikacılık", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1996, ss.509-510.

"Prof Soysal 'CHP'nin en doğal iktidar ortağı MSP'dir.", *Yeni Ortam,* 16 Ekim 1973, ss.1,8.

"Seçim için Neler Dediler, Radyolardan", *Halk,* 29 Ekim 1974, s.4.

" Savcılık TÜSİAD Bildirisini İnceliyor", *Cumhuriyet,* 15 Mayıs 1979, s.1.

SOYSAL Mümtaz& SAĞLAM Fazıl, "Türkiye'de Anayasalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,*C.1., İletişim yay, İstanbul, 1993, ss.18-52.1798-1824.

TEKELİ Şirin, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C.7, İletişim, İstanbul, ss.1798-1824.

"TİP'in son Genel Sekreteri Aybar'ı Kınadı", *Yeni Ortam,* 21 Eylül 1973, ss.1,8.

TURAN İlter, "Türkiye'de Parlamento ve Seçimler", *Türkiye'de Siyasal Yaşam Dün, Bugün ve Yarın,* der. Mehmet Kabasakal, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay, İstanbul, 2016,ss.99-125.

TÜRK Hikmet Sami, "Tarih Boyunca Kıbrıs Sorunu", *Özgür İnsan,* s.21-2., Eylül 1974, ss.26-36.

"Türk-İş", *Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi,* C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yay, İstanbul, 1998, ss.325-351.

YAVUZ Adem, "Konut Sorunu", *Halk,* 16 Temmuz 1973, s.5.

YILDIRMAZ Sinan, "Nefretin ve Korkunun Rengi: Kızıl", Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri, der. İnci Özkan Kerestecioğlu- Güven Gürkan Öztan, İletişim, İstanbul, 2016, ss. 47-73.

YÜCEKÖK Ahmet, "Soldaki Tartışma ve CHP", *Halk,* 20 Ağustos 1973, s. 2.

YÜCEKÖK Ahmet, "Soldaki Tartışma ve CHP (2), *Halk,* 27 Ağustos 1973, s. 2.

ZIRH Besim Can, " Tanımlama ve Tanınma Eşiğinde Alevilik", *Ayrıntı Dergi,* S.25, Mart/ Nisan 2018, ss.105-121.

"14 Ekim Seçimlerinin Tahlili*", İlke Aylık İnceleme Yorum Dergisi,* Ocak 1974, S.1, ss.57-72.

"1969/1973 Seçim Sonuçları", *Halk,* 22 Ekim 1973, s.3;6.

Elektronik Kaynaklar

http://rapory.tuik.gov.tr/24-05-2018-22:28:22-187705427912857568771064325966.html;
Erişim Tarihi: 24.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-20:58:40-735380305125811364535962 9814.html,
Erişim Tarihi: 1.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-16:11:26-177012969916112180631139 30635.html,
Erişim Tarihi: 01.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-16:43:56-128305371813103100461431209004.html,
Erişim Tarihi:1.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-16:46:34-227640445188023064614025 82665.html,
Erişim Tarihi:1.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/01-05-2018-20:53:27-157079617812615247899941 99662.html,
Erişim Tarihi:1.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/03-05-2018-23:12:39-307920160789102068197721 9579.html,
Erişim Tarihi:03.05. 2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/04-05-2018-00:29:25-156177660418250526921221 687482.html,
Erişim Tarihi: 04.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/04-05-2018-01:11:46-184282638216639749501744 283112.html,
Erişim Tarihi: 04.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/04-05-2018-06:14:35-197565358587155062312205 41777.html,
Erişim Tarihi:04.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/06-05-2018-16:56:09-808536521168588488717951 37424.html,
Erişim Tarihi,6.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/06-05-2018-19:10:50-114175911920163723391605006906.html, Erişim Tarihi, 6.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/07-05-2018-02:25:11-196322285413970108131876508853.html, Erişim Tarihi: 07.05.2018.

http://rapory.tuik.gov.tr/07-05-2018-13:43:43-160956295420355041312697501 84.html, Erişim Tarihi: 07.05.2018.

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bedri-koraman-kimdir-hayat-hikayesi-ve-biyografisi-ile-calismalari-27822667: Erişim Tarihi, 19 Mayıs 2018.

http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyenin-imkansiz-koalisyonlari, Erişim Tarihi;
5.6.2018.

http://www.gazetevatan.com/kral-gibi-yasadi-kral-gibi-oldu--63191-gundem, Erişim Tarihi; 14.07.2018.

Ek 1: Ertuğrul Günay ile Röportaj, 24 Kasım 2017, Ankara

ERTUĞRUL GÜNAY

SORU: CHP'nin 1970'li yılları üzerinde çalışmalarımı yürütüyorum. CHP'nin ideolojik dönüşümünü işlemekteyim. Bülent Ecevit'in 1966 kurultayından sonra 12 Eylül Darbesi'ne kadar CHP'nin dönüm noktalarını başlıklar halinde inceliyorum. Hatta Bülent Ecevit'le ilgili bir biyografi yazısı da yazmaktayım. Önce şunu sormak istiyorum: CHP'nin sosyal demokrasi ideolojisine evrilmesinde en önemli noktalar nelerdir? Ecevit'in, 1966'daki genel sekreterlik sürecinden 12 Mart'a kadar CHP'nin sosyal demokrasiye evrilmesinde etkili olan faktörler nelerdir?

GÜNAY: CHP esas itibariyle bir devlet partisidir. Devleti kurmuş olan kadronun partisidir. 90 yıllık tarihi içinde temel belirleyici olan devlet kurucu vasfıdır.

1923'ten 1950'ye kadar aralıksız iktidar oldu. Bütün uzun süreli iktidarlar gibi bir süre sonra bir halk hareketi olmaktan çok, bir devlet aygıtı haline dönüştü ve halktan koptu. Kısmen aşındı, yoruldu ve ilk demokratik genel seçimlerde 1950'de değişti. 1946'yı saymıyorum. 1950-1960 arasında muhalefeti, büyük ölçüde devletin asıl sahibi biziz şeklinde. 27 Mayıs gibi talihsiz bir olayın da olumsuz etkisi var. Belki 1961'de seçim olsa halkoyu ile iktidar değişecekken, 1960'daki darbe hem o demokratik değişimi engelledi, hem de sonraki süreçte CHP'nin başarısızlığa uğramasına sebep oldu.

27 Mayıs sonrası kurulan hükûmetlerde CHP'nin koalisyonda bulunması, 1965'te büyük bir oy kaybına, -oylar dağılsın diye yapılmış bir seçim sistemine rağmen- DP'nin devamı olan bir hareketin büyük bir oy çokluğu ile seçimi kazanmasına yol açtı.

1965'e kadar giden süreçte CHP 1957 ve 1961 seçimine göre erirken, 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu nispi özgürlük ortamı içinde ilk defa Türkiye'de emek, eşitlik ve sosyal adalet kavramları üzerinden -bugün bize naif gelen fakat o zaman komünistlikle suçlanan- sol hareketler ortaya çıkmaya başladı. Sendikacıların kurduğu sonra Mehmet Ali Aybar'ın Genel Başkanlığını yaptığı TİP hareketi. 1965 seçiminde de parlamentoya 14-15 milletvekili ile girmeyi başardı. Tabii gençlerde ve aydın kesiminde CHP'yi de aşan bir ilgi doğdu.

O tarihten sonra İsmet Paşa, kıdemli bir siyaset adamı olmanın getirdiği bir refleksle 'ortanın solu' deyimini ortaya attı. Ortanın solu, CHP'nin solla ilk teması oldu; sonradan sosyal demokrasi, demokratik sol denilen hareketlerle ilgili adımlar atıldı. İsmet Paşa, 1965'de Milliyet gazetesinde Abdi İpekçi'ye verdiği söyleşide sosyal demokrasi sözünden hiç bahsetmiyor. Demokratik soldan hiç söz yok ve ortanın solu tabirini kullanıyor. Ortanın solu deyimini kullanırken de 'Ben kırk yıldan beri devletçiyim o yüzden ortanın solundayım. Kırk yıldan beri laikim o yüzden ortanın solundayım.' diyor. Yani ortanın solu tabiri emeğe dayalı sınıfsal bir tabir olmaktan çok yine devlete dayalı, aslında bizim devletimiz ortanın solandadır demeye getiren bir açıklama yapıyor.

Tabii halk kitlesinde ciddi bir yansıması olmuyor bunun. 1966 ara seçiminde daha büyük bir başarısızlık oluyor. Ondan sonra Bülent Ecevit, bir kararlılık sergiliyor ve ortanın solu tabirine sahip çıkıyor. Hatta bu konuda küçük bir kitapçık da çıkarıyor. Bu kitapçık ortanın solu konusunda bir kararlılık ifade ediyor. Bu açıdan önemli. Böylece Ecevit, CHP'nin klasik politikalarından ayrışıyor.

1969 seçimlerinde 1965'e göre küçük bir kıpırtı var CHP'de. Bu arada 1969'da İşçi Partisi kurulan bazı tuzakları aşamıyor, başarısız oluyor. 1969-1971 arası kaos var Türkiye'de. Gençlik hareketlerini önleyemeyen bir merkez sağ parti iktidarda; onun içinde de bir bölünme var. DP ve AP bölünmesi gibi. O kaos ortamı içinde 1971'de 12 Mart Askerî Muhtırasına geliyoruz. 12 Mart Muhtırasında Türkiye'de ciddi bir kafa karışıklığı var.

12 Mart'ı ilkin nispeten sol bir muhtıra sanan bir takım sendika ve sol gruplar, hatta CHP'nin içinde de böyle düşünenler var. Çünkü 12 Mart öncesi beklenen bir sol darbe var. O darbeye bulaşmış bir takım CHP'liler var. Eski Millî Birlik Komitesi üyeleri var. Onlar yeni hükûmette yer almak konusunda kararlı ve istekli davranıyorlar, ama aslında bu 12 Mart Darbesi, toplumda yükselen sol dalgayı bastırmak için gelen bir karşı hareket.

SORU: 12 Mart Darbesi yapıldıktan bir hafta sonra Bülent Ecevit'in bir karşı çıkışı var parti içinde. İsmet İnönü ile yollarını ayırıyorlar. Genel sekreterlikten istifa ediyor. Ecevit'in istifasının kamuoyundaki karşılığı neydi?

GÜNAY: Bülent Bey, 12 Mart'tan 18 Mart'a kadar ciddi bir durum değerlendirmesi yapıyor. Bence tespitleri 1957 ve 1961 seçimleri arasında bir karşılaştırmaya dayanıyor. 1960'da darbe olunca -DP tasfiye olduğuna göre CHP'nin oyları artması beklenirken- 1957'ye göre azalıyor 1961'de. Yani darbeyle birlikte gözükmek CHP'ye artı getirmiyor, eksiltiyor. Muhtıradan sonra kurulan hükümette yer alırsa tıpkı 27 Mayıs'taki gibi olacak. Sonraki seçimlerde oylar azalacak; Ecevit bunu görüyor.

12 Mart'ta Süleyman Demirel Başbakan, istifa ediyor. İktidardan giden parti sizin karşıtınız. Ama Bülent Bey, 'Bu kervana katılırsak zararlı çıkarız" gerçeğini görüyor. 27 Mayıs 1960'da ve 27 Nisan 2007'de CHP'nin göstermediği bir refleks bu. Halkoyuyla gelen iktidarı başka yollarla seçim dışı yöntemlerle değiştirmeye karşı çıkıyor.

12 Mart'tan bir hafta sonra karşı çıkıp genel sekreterlikten de istifa etmesi sonucu CHP içinde ciddi bir tartışma çıktı. Bu ve öncesi tartışmalarda Turhan Feyzioğlu ve Kemal Satırlar ayrıldılar. Daha sonra birleşip Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni kurdular. O zaman CHP'de milletvekili sayısında ciddi anlamda bir kopma da oldu. 100 civarındaki milletvekili sayısı sanıyorum 60'lara filan düştü 1971 sonlarında. O arada bir kaç kurultay oldu. İsmet Paşa karşı tarafa bütün ağırlığını koymasına rağmen Bülent Bey tekrar Genel Sekreter seçilince İsmet Paşa istifa etti. Bunun üzerine CHP olağanüstü kurultayı topladı 14 Mayıs 1972'de. Enteresandır DP'nin iktidara gelişi de 14 Mayıs 1950'dir. Bülent Ecevit, CHP Genel Başkanı oldu.

Benim tanıdığım Bülent Ecevit, Türkiye siyasetinin en güzel konuşan insanı idi. İsmet Paşa'yı çok dinledim, Tayyip Bey'i mecburen hepimiz her gün dinliyoruz. Demirel'i, Özal'ı ve çok

sayıda lideri dinledim. Bülent Bey, gerçekten Türkçe'yi en iyi kullanan siyaset adamlarından biri idi. Fakat yöneticiliğinin konuşması kadar başarılı olduğu söylenemez.

SORU: Türkiye'deki baskı grupları veya diğer gruplar açısından İsmet İnönü ve Bülent Ecevit yorumlamaları ve bakış açıları nasıldı? Genel başkan değişikliğinden sonra kamuoyunda nasıl bir algı değişikliği oldu?

GÜNAY: İsmet Paşa, büyük ölçüde devletle özdeşleşmiş bir kişilikti. 1920'lerden bu yana devletin kuruluşunda Cumhuriyet'in ilk ve 14 yıl boyunca başbakanı, 12 yıl Cumhurbaşkanı, sonra ana muhalefet lideri. Türkiye'de devlet dediğimiz mekanizmanın her şeyi ile özdeşleşmiş doğrusu ve yanlışı ile. Atatürk daha özel ve bireysel teşebbüsten yana iken, İsmet Paşa daha devletçi olarak biliniyor. İsmet Paşa, bu özelliklerini hiç değiştirmedi.

Bülent Beyin görüşlerini asıl yansıtan çalışması 'Ortanın Solu' kitabı değil, 'Atatürk ve Devrimcilik' kitabıdır. Orada Bülent Bey, Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde ilk kez Atatürk reformlarını da eleştirel bir değerlendirmeye tabi tuttu ve kıyamet koptu. Nihat Erim'ler filan orada ayaklandılar ve asıl kopuş orada başladı.

Bülent Bey'de Kemal Tahir çizgisi görülür. İdris Küçükömer etkisi vardır. Kurucu kadroların seçkinci duruşu yüzünden asıl değişim isteyen, buna ihtiyacı olan kitleler muhafazakâr partilere yoğunlaşmışlar. Asıl onları kazanmak gerekir. "Sağ partilerin tabanına sıkışmış sosyal demokratlar" söylemi bu arayışın ifadesidir.

Bugün Anadolu'da yoksul kitleler sağ partilere oy veriyor. Demek ki siz eşitlikçi ve kalkınmacı politikalarınızı yeteri kadar anlatamıyorsunuz. Vebal, anlatamayandadır büyük ölçüde. Bülent Bey, derinden derine bunu kurcalamıştır. Bu sebeple 1973 seçimlerinde ciddi bir oy artışı ve 1977'de daha ciddi bir oy artışı oldu. Ben o süreci çok içinden2 gözledim. Ben Ordu'luyum. 70'lerden önce Ordu'nun ne kadar fındık tüccarı, tefecisi ve varlık sahibi aile varsa hepsi CHP'li idiler. Fakat Ecevit hareketi ile birlikte bunların çoğu ayrıldı. Güven Partisi'ni gittiler, sonra Adalet Partisi'ne yöneldiler. Fakat onların yerine geçmiş yıllarda AP ve DP'ye oy vermiş olan köylerden insanlar geldi. 1973'te bir genç partili, 1974-1977 arasında il başkanı olarak CHP'de çalıştım. Somut olarak tek tek bu tür insanlar biliyorum. Geçmiş dönemde sağ partilerin tabanına sıkışmış yurttaşlar, kendilerine uzatılan içtenlikli eli görünce sağ partileri bırakıp geldiler. 1973'te Ordu'da CHP'nin oyu % 37'ye çıkmıştı. 1977'de %47 ile Türkiye ortalamasının üzerinde, en başarılı sonucu aldık.

SORU: 1973'te genç bir CHP'li olarak bir örnek verdiniz. Başka örnekler de var mı seçmen tabanının değişimine dair?

GÜNAY: Tabii,var. 1969'da 30'ların altında olan oy oranı 1973'de % 30'ların üstüne çıktı ve daha çok köy ve işçi tabanından geldi CHP'ye. 1973 seçiminden 1977'ye kadarki süreçte, yedi aylık hükûmet ve Kıbrıs Harekâtı gibi olaylar toplumda ciddi bir dalgalanma yarattı. Geçmişte sağ partilere oy vermiş kitleler CHP'ye yöneldi, sınıfsal bir yer değişimi oldu. 1977 Genel seçiminde CHP'nin Türkiye ortalaması %42 oldu,

SORU: Siz, halkla temas ettiğinizde Bülent Ecevit yorumları ve yaklaşımları nasıldı?

GÜNAY: Seçim kampanyalarında Bülent Ecevit, çok belirleyici oldu. Kırk yıllık CHP'nin halka söyleyeceği yeni bir şey yoktu. O döneme kadar son derece yıpranmış ve eskimiş bir CHP, o tarihten itibaren tamamen halka yönelik yeni söylemleri olan, halkın ihtiyaçlarıyla kendisine sınır çizen, o zaman kadar olan tüm retoriğini değiştiren, halkın sorunlarından söz eden, halkın kılık ve kıyafetinden, üstyapı sorunlarından değil, doğrudan doğruya günlük yaşamın kalitesini yükseltmekten ve demokrasiden söz eden bir CHP'ye dönüştü.

SORU: Bülent Ecevit ve arkadaşları seçim kampanyalarını yürütürken diğer partilerin suçlamaları ve ithamlarına da maruz kalıyorlar. Adalet Partisi'nin önde gelen politik seçkinleri Bülent Ecevit'in sosyalist ve komünistlerle işbirliği yaptığını söylüyorlardı. Bundaki amaçları ne idi?

GÜNAY: 1970-80'li yıllar Soğuk Savaş Dönemi'nin en keskin olduğu dönemlerdi. Türkiye de Rusya'nın burnunun dibinde. Amerika ve Küba gerginliği yaşanmış. Sürekli olarak komşu gerginliğini kaşıyorlardı ve buna inanan da ciddi bir halk kitlesi vardı. Bu yüzden ekonomik argümanlara ekonomik cevaplar vermiyorlardı. Rus yanlısı, komünist olmakla suçluyor ve karalamaya çalışıyorlardı. Buna inanan bir kitle belki vardı ama bu kitle gittikçe azaldı. CHP, % 29'lardan % 42'ye Yükseldi. Ordu'da biz % 45'in üzerine çıktık. Bu rakamlar Türkiye'de çok önemli. Tüm suçlamalara rağmen toplum inandı ve oy verdi. Önemli olan kararlı bir şekilde ekonomiden söz etmek, yeni tezler öne sürmek, halkın ekmeğinden söz etmektir. Bir şey daha var ki çok önemli. Biz niçin Ordu olarak Giresun ve Samsun'dan daha başarılı olduk? Onlar % 40'lara biz % 47'lere çıktık. Halkın günlük yaşamı içinde olmaya çok dikkat ettik. Aklınıza hangi dernek ve sendika geliyorsa hepsine gidiyorduk. 1977'ye geldiğimizde bütün sivil toplum örgütlerinde vardık. Hiçbir kuruluş aleyhimize bir kampanya götüremedi çünkü hepsinin içinde vardık. Biz 1977'de köylere gittiğimizde davul zurna ile karşılanıyorduk çünkü daha önce defalarca biz o köylere başka sebeplerle gitmiştik.Siyasette doğru bilgi ve doğru söylem önemli ve aynı zamanda siyaset yorulmaz bir emek de istiyor.

SORU: Seçim kampanyasında dikkat ettiğim konulardan bir tanesi de CHP'nin o zamana kadar devam eden laiklik yorumundan farklı bir yorum getirmesidir. Bülent Ecevit, 'Atatürk ve Devrimcilik' kitabında da o döneme yönelik zımni bir eleştiri yapmaktadır. Bunun dışında MSP ile 1974'te yedi aylık bir koalisyon var. Hatta muhafazakâr illerde CHP'nin oylarında ciddi bir artış da söz konusu. CHP'nin bu tür illerde oylarının artmasında hangi etmenler rol oynadı sizce?

GÜNAY: 1965'te öğrenci idim. İsmet Paşa, seçim kampanyasını Konya müftüsünü eleştirmek üzerinden başlatmıştı. İsmet Paşa'nın söyleminde laiklik ya da bir dış politika meselesi birinci mesele oluyordu. Halkın günlük hayatına dokunan çok fazla bir şey olmuyordu CHP'nin geçmiş yıllardaki kampanyalarında. Bülent Bey, bu konularda daha geri planda değildi ama daha dikkatli bir söylem içindeydi. Örneğin inançlara saygılı laiklik gibi bir söylemi vardı. O zaman partinin bütün afiş ve görsellerinde Bülent Ecevit bir simge olarak partinin önünegeçmiş durumdaydı. Onun sözleri, onun fotoğrafları ve demeçleri hep ön plandaydı. O zaman bir söylemi vardı 'Bizim iki gücümüz var halk ve hak.' diye. En rahatlıkla bütün köylere astığımız afiş buydu. Her köy kahvesinde onu görebilirdiniz çünkü o söz kimseyi rahatsız

etmiyordu. Hatta herkesin yüreğinin bir yerinde sıcak bir çağrışım yapıyordu. Halk kendisi hak da inandığı bütün değerler. Doğruluk, dürüstlük ve inandığı inançlar, hepsi var içinde.

Geçmiş yıllarda solun bir seçkinci tavrı vardı. Oturunca din tartışılıyordu. Oysa halkın ekmek diye bir sorunu var. Bir inanç meselesidir onu masaya getirdiğiniz zaman herkes kendi inancı ile ilgili bir soru işareti ile kalkar. Onun yerine ekmeği, üretimi, eğitimi konuşmak daha gerçekçi geliyordu. Din tartışması kapatılarak o çizgide devam edildi.

Ben Türkiye toplumunun ekmeği ve geçimi her şeyden önce tuttuğuna inanıyorum. Türkiye'de dincilik ve milliyetçilik söylemi MSP'yi ve MHP'yi hiçbir zaman iktidar yapmadı. Konjonktür olarak MSP bir ara birinci parti oldu ama ekonominin çöktüğü, bütün partilerin sıfırladığı bir noktada oldu. AK Parti'yi de dincilik değil önce kalkınmada, önce halkın hayatına dokunan işlerde yaptıkları büyüttü. Sonra işi başka bir yöne savurdular şu anda. Asıl itici faktör halkın ekmeği ve günlük hayatına dokunan meselelerdi.

O bayrak 1980'e kadar CHP'nin elinde idi. Ecevit onu yakalamıştı ve o çizgide iyi sonuçlar elde etti. 1980'li yıllar, soğuk savaş yılları ve İran. Türkiye'nin başına gelen temel sebeplerden birisi o tarihlerde İran'da yaşananlardır. Şah'ın devrilmesi ile birlikte Humeyni'nin iktidara gelmesi Orta Doğu dengelerini alt üst etti. Onun faturası da Türkiye'ye çıktı. Şah Rıza Pehlevi gidince Türkiye'yi ileri bir karakol haline getirme ihtiyacı ortaya çıktı ve Türkiye daha çok karıştırıldı. Tıpkı bu 7 Haziran ile 1 Kasam arasında yaşadığımız gibi. Nasıl Türkiye başka bir yöne sürüklenip başka bir sonuç çıktıysa Türkiye'de 1977'den 1980'e kadar karıştırıldı. 1981'de de bir darbe hükûmeti geldi ve ülkemizi Amerika'nın ileri karakolu haline getirdi.

SORU: Bülent Ecevit, genel başkan olduktan sonra demokratik sol argümanını merkeze alıp onu geliştiriyor. Bu argümanı topluma şöyle açıklıyor: Komünizmi engellemenin bir aracıdır aynı zamanda. Ecevit'i bu söylemine iten etmenler nelerdir kimlerden etkilenmiştir sizce?

GÜNAY: Bu tarz yorumlar var, bunlar üzerinde Bülent Ecevit'le tartışmış değiliim, niyet okuması da yapamam.

Bülent Bey'in özgün olmak gibi bir arayışı, özgün bir akımın sözcüsü olmak gibi bir iddiası vardı. Sosyal demokrasiyi Marksizm'in bir türevi gibi gördüğünü ifade de etti, zaman zaman. Sosyal demokrat akımların Avrupa'da bu Marksist akımların bir evrimidir, bizde iseTürkiye gerçeklerinden kaynaklanan bir harekettir diye. Özünde bu söylemler birbirinden farklı değil. Sosyal demokrat ve sosyal demokrasi kavramları. Fakat Bülent Bey, demokratik sol diye bir söylem geliştirdi.

12 Eylül sonrası CHP'nin devamı gibi görünen SODEP kurulurken, Bülent Bey Demokratik Sol Parti diye ayrı bir parti kurdu. Ben, derinde 'sosyal demokrat/ demokrat sol' terimleri arasında köklü bir ayrılık olduğuna inanmıyorum. Bu, Bülent Bey'in kendine göre geliştirmiş olduğu bir söylem farkı idi. Ama CHP geleneği ile evrensel sosyal demokrasi arasında büyük fark var ve bu fark aşılacak gibi görünmüyor.

Ek 2: Hurşit Güneş ile Röportaj, 6 Haziran 2017, İstanbul.

HURŞİT GÜNEŞ

GÜNEŞ: CHP'nin daha sosyal demokrat bir eğilime çizgiye girmesi aslında kendi içinden kaynaklanan bir şey değil. Niçin CHP sosyal demokrat bir parti haline dönüştü? Niçin başka bir parti olmadı? CHP'nin sosyal demokratlaşmasının ideolojik mimarlarından olan rahmetli babama da sormuştum; niçin DP olmadı? DP'nin seçmen tabanı daha popüler, gelir durumu daha düşük, Batı tipi işçi partilerine daha çok benzeyen bir seçmen tabanına sahip olmasını rağmen niçin olmadı da, CHP oldu? Niçin DP olmadı veya niçin AP olmadı da CHP oldu? Bunun birkaç sebebi var: Çünkü CHP daha ilerici ve daha demokrat bir parti. Bu farklı bir sosyolojik bir seçmen tabanına sahip olmakla birlikte yöneticilerinin zihniyetinin farklı olması ayrı. CHP, çok partili hayata geçmeyi başarabilmiş ve 1950-60 Dönemi'nde DP'nin baskıcı uygulamalarına karşı daha özgürlükçü bir duruş sergilemiş bir parti. Bu çok önemli. Çünkü 1960'lara girdiğimiz zaman CHP 1955-60'ların özgürlükçü mücadelesinden geliyordu. 1955-60'da DP baskıcı bir parti haline gelmişti, aydınlar ve bürokrasi üzerinde çok ciddi bir baskı uyguluyordu. Gazeteciler ve akademisyenler içeri atılıyordu, CHP ise buna karşı direniyordu. Her şeye rağmen CHP, Cumhuriyet devrimlerinin ve aydınlanmanın misyonunu üstlenmişti ve bu da onu ilerici yapıyordu. Üçüncüsü ve en önemlisi de 1960'lı yıllardaki, Batı'nın da bizi etkilediği biçimde, Türkiye'de sol hareketler başlamıştı. En başta da Türkiye İşçi Partisi. Onun dışında birçok siyasî oluşum oldu. Bunlar Türkiye'nin genç aydınlarını ve ilericilerini etkilemeye başladı ve CHP de kendisini ona göre konumlandırma gereği duydu. Burası çok önemli. Nihayet 1960 Darbesi'nden sonra hazırlanan anayasa, darbecilerin hazırlattığı bir anayasa olmasına rağmen ilerici idi. Özgürlükler açısından daha iyi ama olağanüstü değildi. Özellikle sosyal devlet konusunda, eşitlik ve sosyal haklar açısından ilerici bir anayasa idi. CHP de o anayasaya sahip çıkarak 1960'lı yıllarda kendisini sol bir parti olmaya elverişli bir hale getirdi.

SORU: 1950-60 yılları arasının CHP açısından da belli dönüm noktaları var. Tabanının değişmesi gerektiğini belirtmekle birlikte CHP içindeki muhafazakâr siyasetçilere yönelik de ciddi bir eleştirisi oluyor. CHP o yıllardan itibaren 1980'lere kadar sosyal tabanını değiştirebildi mi?

GÜNEŞ: 1960'lardan sonra CHP'nin 1970'e kadar siyasal tabanında bir değişiklik olmadı ama 1973'te bu değişiklik oldu. 1973'le ilgili tespiti yaparken 1969'da % 27 olan oyu % 33'e çıktı. Çok büyük bir oy artışı yok gibi gelebilir. 4 puan bir partinin seçmen tabanını ne ölçüde değiştirebilir ki? Ama değiştirdi. Nerede değiştirdi? CHP'den kopuş oldu. Cumhuriyetçi Parti ve Güven Partisi. İki tane parti ayrıldı. Bu iki parti 1973'te çok düşük oy almadılar. % 5'in üzerinde oy aldılar oysa CHP'de önemli bir kopuş olmasına rağmen bir artış oldu. Bu epeyce bir seçmen tabanının değişimi demektir. Seçmen tabanı tek bir seçimde komple değişemez. 1973'te bu değişimi gösterdi. 1977'de de gösterdi ama 77'deki oy artışı farklı bir toplumsal kesimden geldi. Ancak bunun güdüsü tamamıyla CHP'nin kendi planladığı bir değişim değildi. Kıbrıs Harekâtı'nın getirdiği bir oy artışı vardı. O CHP'nin söyleminde ve programında planlanmış bir seçmen tabanı değişikliği değildi. Bununla beraber 1973'te CHP seçmen tabanında önemli bir farklılık gösterdi: Kırsal kesimde oy artışı sağlayamadı ama büyük kentlerde sağladı. Bu çok önemli. O yıllar kent varoşlarının bir kalkış noktasıdır. Köyden kopup kente gelip gecekondularda oturanlar birden bire CHP'ye teveccüh etmeye başladılar. Bence bu olayın başlangıcını 1960'lı yıllarda aramak daha doğru olur. 1970'li

yılların ikinci yarısında CHP'nin terminolojisi değişti. Radikal solun da terminolojisinden etkilendiği bir dönem de oldu. Ama o dönemde CHP solculaşmaya başladı.

SORU: En önemli dönüm noktalarından biri CHP açısından 1965 seçimleri. İsmet İnönü, Abdi İpekçi'ye verdiği bir röportajda ortanın soluyuz diyor. Ama ortanın soluna bakış açılarının da Ecevit ile İnönü'nün farklı olduğunu söyleyebilir miyiz?

GÜNEŞ: İsmet Paşa, o kavramı ortaya atıyor çünkü diğer sol partilerde yükseliş var ama net bir biçimde 'Bu parti sosyalist olmayacak' da diyor. İnönü'nün ortanın solundan anladığı ile Bülent Ecevit ve arkadaşlarının anladığından çok farklı şeyler. İsmet Paşa, şartların gerektirdiği sebepten dolayı bir çıkış yaptı. Nitekim bu çıkış üzerine partinin merkezinde bulunanların bir kısmı İsmet Paşa'ya bile karşı çıktılar, bir kısmı da pek ciddiye almadılar. Kaldı ki İsmet Paşa ile CHP'deki Ortanın Solu hareketinin ayrıştığı temel noktalardan biri 12 Mart Muhtırası'dır. Bence bu tam bir kırılma noktasıdır. Askerî darbelere ve askerî darbelerle birlikte devletin partisi olmaya karşı çıkmak!

SORU: 12 Mart sürecinde İsmet Paşa'nın kesin ve net bir tavrı var. Askerî rejimin devamı yönünde bir düşüncesi var. Bülent Ecevit ve Turan Güneş'in de içinde bulunduğu bir ekip ise askerî müdahalenin olmaması gerektiğini söylüyor.

GÜNEŞ: Ortanın Solu söylemini siyasî tarih Turan Güneş'e atfettiği için Mülkiye kökenli akademisyenler de bu işin kilit kadrosu oldular. Hepsinin başında Turan Güneş vardı. Diğerleri siyasete aktif olarak girmemişti. Gerçi bunun öncesinde CHP Parti Meclisinde Ortanın Solu çizgisinde hareket eden bir siyasî grup da vardı..

SORU: Ortanın solu ve sosyal demokrat söylemlerinden demokratik sol söylemine CHP nasıl evrildi?

GÜNEŞ: Bülent Ecevit, sosyal demokrat kelimesini kullanmak istemedi. Onu da şuna bağladı: O dönemde CHP'nin dışında Marksist gruplar vardı ve çok etkiliydiler. Onlardan kendisini ayrıştırmak istedi. Çünkü "biz Marksist değiliz, demokrasiye ve parlamenter rejime inanıyoruz" derdi. Biliyorsunuz Marksistler parlamenter rejimi burjuvazinin ve kapitalist sistemin bir siyasal rejimi olarak görürler. Malum Alman sosyal demokratlarının temelinde Marksizm olduğu için, öyle bir tarihle Ecevit bağını tamamen koparmak istedi. Ancak bana göre gereksiz bir komplekse girdi. Çünkü Batı'daki sosyal demokratlar da 1970'lere gelindiğinde Marksizm'le bağlarını iyiden iyiye koparmıştı. Gerçi 1970'li yıllarda Avrupa'da güçlü bir komünizm rüzgârı esiyordu ama daha demokratik ve Avrupa komünizmi denilen bir türdendi. Bizim böyle bir kompleksi taşımamamız gerekirdi. Öte yandan Bülent Bey, o tarihlerde Milliyetçi Cephe'nin CHP üzerindeki eleştirileri ve "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" sloganından herhalde o kadar çok etkilendi ki, böyle bir kavramı üretti. Demokratik Sol kavramının altını doldurmak için de birtakım çabalarda bulundu. Bunlardan bir tanesi "Halk Sektörü" dediği bir kavramdı. Temel olarak kooperatifçiliğin bir biçimi. Kooperatifçilik sol kesimde özellikle tarım kesiminde özendirilmeye çalışılır. Köy-kentler diye bir proje getirdi. Aslında eleştirilecek bir projedir: Çünkü kentleşme modernleşmedir. Solcular sanayileşmenin ve kentleşmenin hep yanında olurlar. Bu Köy Enstitüleri gibi bir modeldi ama aslında köylünün kente gelmemesini öngören bir model. Bülent Beyde biraz şu düşünce vardı; köylünün ne kadar çok ileride olduğunu düşünür, 'köylü aslında çok ilericidir' derdi. Pastoral bir köy hayranlığı vardı. O yapının, aydının zihniyetiydi o. Dolayısıyla Köy-kent, Halk Sektörü gibi bazı projeleri Ecevit CHP programına koydu. Bununla beraber, CHP'nin o

dönemdeki programının, yani "toprak işleyenin, su kullananın" gibi sloganları oldukça solcuydu ve gecekondu kesiminde oldukça büyük umutlar yarattı. İşçi hakları konusunda bazı önemli adımları atmaya hazır bir CHP vardı. Ama CHP gelir dağılımını düzelten, sosyal politikaları güçlendiren Batı'daki sol partilerin tahkim ettiği bir sosyal devlet hazırlığını politik olarak yapmamıştı. Burası çok önemli. Bir işsizlik sigortası var mıydı kafalarında? Yoktu. Öğrencilere kredi var mıydı? Yoktu. Batı sosyal demokrat partilerin programlarında yaşlılar, engelliler, işsizler gibi kesimlerle ilgili devletin sosyal yardım olanakları, onları toplumun içine kaynaştırırken adalet araçları iyi düşünülmüştür. Ama CHP 1970'li yıllarda bu tür bir hazırlık içinde olmadı. Oysa o yıllar CHP'liler için en çok model olarak gösterilen yıllardır, adeta 'Kızıl Elması'dır. "En iyi dönemimiz. Ecevit'le birlikte iktidara yürüdük" diye. O tarihteki CHP'lilerin solculuğu duygusaldır. Somutlaştırılmış bir politikaya dönüştürülmüş değildir. Eğer somutlaşmış olsaydı 1980 ve 1990'lı yıllarda da CHP ülkedeki gücünü korurdu. Koruyamadı, çünkü toplumun dar gelirli kesimleri CHP'den çabuk vazgeçti. Eşitlikten ve adaletten yana bir parti olarak görmedi CHP'yi. Bunun üzerine oyları tekrar belli bir orana düştü.

SORU: CHP'nin bir toprak reformu söylemi vardı. O tarihte ve sonradan kapatılan TİP'in Doğu Sorunu diye bir söylemi vardı. CHP'nin o soruna yaklaşımı nasıldı?

GÜNEŞ: CHP iktidardayken toprak reformunu denedi ama başaramadı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, iktidarda tek başına uzun kalamadı. İkincisi, büyük toprak ağalarının önemli bir kısmı CHP'li idi. Toprak ağaları hep sağda olsa yoksul köylüler de hep CHP'de olsa toprak reformu yapmak daha kolay olurdu. Benim çok yakın bir arkadaşımın babası Urfa'da çok büyük bir toprak ağası idi. Aile kendi içinden iki defa milletvekili çıkardı. Ben 1976'da Urfa'ya gittiğimde en büyük şikâyetleri toprak reformu idi. "Bizim topraklarımızı niçin elimizden alıyorsunuz" diye. Ormanları kamulaştıran CHP, 1970'li yıllarda iktidara geldiğinde aynı şeyleri toprak üzerinden yapamadı. Yapması gerekir miydi orası ayrı bir konudur. Bence asıl orada yapılması gereken şey, topraksız köylüyü topraklı hale getirmek doğru bir yaklaşım olabilirdi. Kaldı ki, zaten oradaki toprak ağaları çok varlıklı değillerdi. Sulu tarım yapılmadığı için onlar da çok varlıklı değildi. Köylü çok yoksuldu. Elbette ağalar onlardan daha iyi durumdaydılar ama İstanbul'daki bir tüccar kadar para kazanmıyorlardı. Orada yapılması gereken şey ciddi bir sanayileşme ve kamu yatırımlarının yapılması idi. Böyle bir sanayileşme ve kentleşme ile Doğu Anadolu'nun feodal yapısı çözülebilirdi, nitekim zamanla da çözüldü. Türkiye'de çok ciddi bir toprak reformu yapılmadı. Buna rağmen bölgede sosyolojik yapı ciddi anlamda değişti. Ağalık ve aşiret düzeni büyük ölçüde çöktü. Bunu PKK'nın da çökerttiği söylenebilir ama bence bölgedeki ekonomik değişim bunda etkili oldu ve keşke bu daha önce olsaydı. Özetle, CHP 1970'li yıllarda iç dünyasında solcu olmaktan yanaydı ama Batılı anlamda somut ekonomik politikalarla bezenmiş sosyal devleti tahkim eden bir noktada olamadı.

SORU: Benim tezim 1973 seçimleri. 73 seçimlerinde Özgür İnsan diye Bülent Ecevit'in çıkardığı bir dergi vardı. Babanız dâhil birçok entelektüel bu dergide CHP'nin politikalarını belirleyen yazılar kaleme alıyordu. Bu entelektüeller CHP'ye nasıl bir Türkiye modeli taahhüt ediyorlardı?

GÜNEŞ: Birinci olarak Özgür İnsan'daki bazı isimleri bir araya getirip bir yargılama yapmaya çalışalım. Özgür İnsan'da Şerif Mardin ve çok genç yaşlarda olan Kemal Derviş de vardı. Deniz Bey de çok genç o yıllarda. Deniz Bey, 34 yaşında idi. Ama bazı önemli iktisatçılar

vardı dergide. Bu iktisatçılar Mülkiye'de hocalık yapıyorlardı. Hem Keynes'çi, hem karma ekonomiden yana hem de Planlamadan (DPT) gelen insanlardı. Şerif Mardin gibi sosyologlar vardı. Tabii Turan Güneş de vardı. Bunlar siyasî olarak liberal çizgideler. Sivil demokrat, özgürlükçü, ilerici bir çizgide olmuşlar, bunlar sürekli olarak. Bülent Ecevit gibi aydın kişiler var. Bence CHP'de çok önemli bir gelişme de Kâmil Kırıkoğlu meselesidir. Bu 1972 öncesi meseledir. Solcular ama nasıl solcular? Kamil Kırıkoğlu, Şükrü Koç çizgisinde. Ama o çizgi CHP'de 1972'de olsaydı 12 Mart çok iyi oldu diyebilirlerdi. Burası çok kritik. Yani sivil demokrat olma konusunda onlar daha Doğan Avcıoğlu çizgisindeler.

SORU: Kâmil Kırıkoğlu, 12 Mart Muhtırası'nı destekliyor. Bunun üzerine bir tasfiye süreci yaşanıyor**.**

GÜNEŞ: Kâmil Kırıkoğlu hatıralarını bir gazeteciye yazdırmış. Orada bayağı suçluyor. Oysa o süreçte CHP'nin devletten koparak bir sivil parti olma güdüsü var. Babam Turan Güneş'in fiilen partinin iki numarası sayılırdı. Orhan Eyüpoğlu genel sekreterdi ama babam iki numaralı isim sayılırdı. Bence bu sivilleşme hareketinde onun çok ciddi etkisinin olduğunu düşünüyorum. CHP sivil bir parti olmalıydı. Devlet partisi, asker partisi olmayı üzerinden atması gerekiyordu. 1961'de YÖN dergisinde de bu ayrışma yaşandı. Dergi daha sonra Doğan Avcıoğlu çizgisine oturdu. Ecevit orada devletçilerden yana değil, sivilleşmeden yana bir tavır aldı. 1972'ye geldiğimizde CHP o anlamda olması gereken yere doğru evriliyordu.

SORU: Mülkiye cuntası, Bülent Ecevit'i 1972-73 yıllara arasında etkilemeye çalıştı mı?

GÜNEŞ: Mülkiye cuntası denilen yapı heterojendi ama bu yapının içinde bulunanların hepsi solcuydu. Farklı farklı sollar vardı orada. Ancak hiçbiri Marksist değildi. Hepsi sol sempatizanıydı, hepsi demokrattı, hepsi sivildi. Bir sosyal demokrat parti Türkiye'de oluşmalı ve bu da CHP olmalıydı diyen Mülkiyeliler bu yapının içinde yer aldılar. Siyaset yapmak isteyenler devam etti, istemeyenler akademisyenliğe devam etti. Örneğin Şerif Mardin istemedi ve üniversiteye devam etti, Deniz Baykal ise siyasete devam etmek istedi. Bununla beraber Deniz Bey, şu anda da aynı çizgide mi bayağı bir tartışma konusu. 1972-73'teki Deniz Baykal bugünkü Deniz Baykal'la aynı mı bunun tartışılması gerektiğini düşünüyorum. O günkü CHP, 28 Şubat ve e-muhtıra denilen iki askerî müdahalede nasıl tavır alırdı? Bence bu çok önemli. Daha sivil bir tavır alırdı diye düşünüyorum. Son 15 yıl içindeki CHP "askerci" demeyeceğim ama "alması ve bulunması gereken konumda bulunmuyor" diye düşünüyorum. Mülkiye'deki genel sol hava, bazı akademisyenleri etkiliyordu ama onların içinden ortak paydalarda buluşanlar CHP'de siyasete devam etti. Mesela Marksist ve daha militan olanlar gelmedi. Bununla beraber Batı'dan gelen genel sol rüzgârdan CHP'nin aydınları çok etkilendiler. O yayınları okurlardı. Babam da okurdu Marksist literatürü.

SORU: 1973 seçimleri açısından bir sosyal taban değişmesi var. 1973 seçiminde yüzde 33 gibi bir oy alıyor CHP. CHP'de yaşanan kopuşlara rağmen oldukça iyi bir oy artışı sağlanıyor. Bölünme var aynı zamanda. Tüm bunlara rağmen CHP'nin o dönemde bu kadar yüksek bir oy almasını neye bağlıyorsunuz, mesela 12 Mart'ın bir etkisi oldu mu?

GÜNEŞ: Aslında bence şu tür faktörler rol oynadı: Birincisi, AP 1965'te iktidara geldi. Doğal olarak bir iktidar yıpranması vardı. Öte yandan kentleşmenin getirdiği gecekondu ve işsizliğin karşısında AP'nin bir çözümü yoktu. Topluma verdiği bir şey yoktu. Türk toplumunun bir özelliği vardır: Türk toplumu ilginçtir, sivil bir yapıya sahiptir. 12 Mart'ta da, 27 Mayıs'ta da bu görülmüştür. Türk toplumu askerî müdahalelere kendiliğinden oluşumlarla karşı çıkamaz,

fakat siyaseten karşı çıkar. Bir anlamda 15 Temmuz'da da gördük. Daha FETÖ olduğu belli olmadan tüm siyasî partiler ortak açıklamada bulundular ve "biz bu askerî darbeyi desteklemiyoruz" dediler. Daha önceleri darbelerden korkan siyasî liderler, akabinde hemen "karşıyız" diyebildiler. Türk toplumu sivil bir toplumdur. İlk bakışta direnmediği için askerci görülebilir, ama aslında askerî yönetimlere karşıdır, sivildir.

1973 seçimlerinde CHP'nin birinci çıkmasının temel sebebi, oylarındaki olağanüstü artıştan çok AP'nin ikiye bölünmesidir. İçinden DP diye bir parti çıkmıştır. Demirel 12 Mart'a karşı şapkayı alıp gidince Ferruh Bozbeyli DP'yi kurarak bölünmeye neden olmuştur. Bu AP'nin kendi içerisinde yaşadığı bir krizden dolayıdır.

SORU: Bülent Ecevit'le politik bir figür yaratma da var. Bunun da halk nazarında bir karşılığının olup olmadığı kamuoyu yoklamaları olmadığı anlaşılamadı.

GÜNEŞ: Daha halkçı bir CHP, daha az seçkinci bir CHP. Bülent Ecevit'in Atatürk ve Devrimcilik kitabında çok önemli bir taraf vardır. Aydınlara karşı meydan okur: "Biz aydınların partisi olmayacağız" der. Dar gelirlilerin partisi olma arzusu çok ön plandadır o kitapta. Bu çok etkili olmuştur. Ben hatırlıyorum, 1973 seçimlerinde Ankara'da dolmuş şoförlerinin yüzde 60-70'i Altı Ok bayrağını asıyorlardı. Bu olağanüstü bir şeydir. Çünkü dolmuş şoförleri Mamak ve Altındağ'da yaşıyorlardı. Benim Ankara Koleji'ndeki arkadaşlarım bana gelip 'Ne yaptı baban CHP'ye? Ayıp olmadı mı?' diyorlardı. Çünkü hepsinin babası bürokrasideydi ve eski CHP'lilerdi. CHP'nin dönüşümünden mutsuzlardı. Ama Kızılay'dan dolmuşa bindiğim zaman CHP bayrağı vardı. Bu başlı başına seçmen tabanının değişme arzusunun gerçekleşmeye başladığının göstergesiydi. Bu 1977'de de devam etti ancak arkası gelmedi. Niçin gelmedi? Çünkü CHP, Batı'daki gibi somutlaşmış bir programa sahip değildi. Sosyal devleti tahkim eden somutlaşmış bir programa sahip değildi. Türk toplumunun köylü kalmak istediğine inanan pastoral bir lirizme kapılmışlardı. Bence o dönemi bu dönemle karşılaştırdığımız zaman birinci fark, CHP'nin somut bir programa sahip olmayışıydı. Ancak bir de avantajı vardı: Türkiye'deki aydınların ve bilim adamlarının her şeye rağmen çoğunluğu CHP'nin fikriyatını beslemesiydi. Bugünkü CHP Türkiye'nin aydınlarından kopuktur. Evet aydınlar da çok değişti: Ciddi bir muhafazakâr aydın kesimi var. Ama bu eksiklik CHP'yi yeni Türkiye toplumunu doğru okuyarak iyi bir şey sunmasını engelliyor. CHP toplumun kılcallarına ulaşmak istiyor. Buna ulaşmak isterken de biraz önce belirttiğim eksikliği gidermek yerine, bir siyasetçi profili arıyor. Öyle olsun ki toplumun en alt kesimindeki adam onda bir yakınlık hissetsin! Bu arayış 1970'li modellerle tamamen çatışıyor. Bülent Ecevit'e baktığımız zaman Robert Koleji, babası bir profesör, annesi bir ressam. Ama halkın Karaoğlanı! Mesele sizin nasıl bir sosyal çevreden geldiğiniz değil, topluma ne sunduğunuzla alakalı bir şey. İlla toplumun işçi, köylü, esnaf, emekçi kesimine mensup kesimden gelmesi gerekmiyor. Tayyip Erdoğan, Kasımpaşa'da yetiştiği için herkes ona oy vermiyor. Bu aslında neden oraya oy verildiğini anlayamamaktan kaynaklanıyor. Meseleyi sadece oraya kilitlediğiniz zaman "bu seçmen bir Kasımpaşalı getirdi, biz de Feriköylü birisini getirsek dönüşür ve siyaset kısırlaşır.

Bence 1970'li yılları bir Kızıl Elma yapacaksak eğer, olumlu veya olumsuz dersleri iyi saptamamız lazımdır. Bunlardan bir tanesi ciddi bir program ve ciddi bir entelektüel birikim gereğidir. Bence asıl mesele budur. Siyasî duruşun netliği, toplumun özlemlerinin sizin siyasal söylemlerinizle örtüşmesidir. Bunları örtüştüremiyorsanız sonuç alamazsınız. Niçin 2002'de % 36 aldı AKP ve nasıl 2007'de yüzde 46'ya ulaştı? Niçin? Artışı anlamanız lazım. Aynı

lider… Bir iş adamı olan ve çok da dürüstte bilinmeyen birinin (Cem Uzan) bir parti kurarak ve bir reklamcıyla anlaşması sonucu yüzde 7 oy almasını anlamak gerekiyor. Entelektüel birikimi sebebiyle almadığını biliyoruz ama niçin aldı? Biri Kasımpaşalı, biri çok zengin. Burada hem ekonomik, hem de siyasî bir krizin etkisi var. Bu krizin getirdiği siyasal sonuçlar var. O irdelemeyi yapmadan kolaycılığa kaçmamak gerekiyor.

SORU: 1977 seçimlerinden önce bambaşka bir Ecevit var. Yaratılan bir siyasî figür var. Ama seçimden sonra bambaşka bir figüre dönüşüyor. Hem parti içerisinde hem de kendisini destekleyen toplumsal gruplara sırtını dönen bir bir Bülent Ecevit'le karşılaşıyoruz. Bunun sebebi sizce nedir?

GÜNEŞ: Bence Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Bülent Ecevit'in toplumda ‘mit’leşme ve efsaneleşme süreci başladı. Bu arada partide tartışmalar, rekabetler ve mücadeleler başladı. 1976 kurultayında Deniz Baykal'ın karşı çıkışı gözlendi. Baykal'ın liderlik arzusu vardı ama henüz onu tam olarak ortaya dökemiyordu. O kurultayda Bülent Ecevit’in, Eyüpoğlu-Topuz ekibiyle beraberliği ise listesinin kazanmasına yetmiyordu. Baykal ekibi kazanabilirdi. Babamdan bir özel destek talebinde bulundu ve aldı. Böylece Ecevit kurultayı kazandı. Parti Meclisi listesi önemliydi çünkü Bülent Ecevit'le İsmet Paşa hiç yarışmadılar. Bülent Ecevit'in parti meclis listesi kazanınca İsmet Paşa istifa etmek zorunda kalmıştı. Ecevit'in listesi kaybedip Baykal'ın listesi kazanırsa liderlik de gidebilirdi. Ecevit o desteği aldı ve daha sonra belli ittifaklarla partiyi yönetmeye başladı. Ecevit’e göre CHP problemli bir partiydi aslında. Böylece Bülent Ecevit'in ismi konulmasa da, kafasında yavaş yavaş bir DSP modeli oluşmaya başladı. “Benim bu etrafımdaki insanlardan kurtulup sadece ben ve halk olmalıyız. Benimle halk arasında niçin bunlar var, niçin böyle bir mekanizma var?” diye düşünmeye başladı. Aslında onun için, 1979 kurultayında CHP’de pek de tanınmayan insanlarla bir yönetim oluşturdu. Topuz-Eyüpoğlu ekibini de tasfiye etti. Deniz Baykal ve Turan Güneş ekipleri zaten bir kenardaydı. Evet, 1977 sonrası farklı bir Bülent Ecevit vardı. Eşi partiye daha fazla müdahil etmeye başlamıştı. (Daha sonraları DSP böyle kuruldu.) 12 Eylül askerî müdahalesi olmasaydı Bülent Ecevit'in partinin başında kalması çok zor olurdu. Çünkü taban kaynıyordu. 1979'da 20 kişi elini kıldırarak Ecevit'e ret oyu kullandı ve onların birisi de Turan Güneş'di. Bu durum o dönemde partide büyük tepkiyle karşılandı. Ancak Ecevit açısından geldiği nokta berbat bir durumdu. O dönemde dünyada muazzam bir ekonomik kriz vardı. Fakat Ecevit, bu krizi hiç önemsemiyordu. Babamın birtakım tedbirler alınmasını telkin ettiğini biliyorum. Ancak maliye ve ekonomik politikalar konusu CHP'nin 1970'li yıllarda önemsediği konular değildi. Bundan çok da büyük zarar gördü. Ecevit'in bu dönemde ekonomiyle ilgilenmemesi partiyi çok baltaladı. CHP'nin toplumun kendisine karşı gösterdiği sevgi seliyle gidebileceğini düşündü. Ecevit, 1977'den sonra CHP'yi kötü bir noktaya doğru hızla götürdü. Güneş Motel olayı yaşandı ve Ecevit'in 2 bakanı Yüce Divan'da yargılandı. O hükümette Turan Güneş'e Adalet Bakanlığını verdi, ancak babam kabul etmedi. Ecevit “ben Turan Güneş'e ya başbakan yardımcılığını ya da Dışişleri Bakanlığını vermeliyim” diye düşünmedi. Oysa ‘ben illa bakan olayım’ diyen adam değildi babam. Zaten hükümet 10 milletvekili transferle oluşmuştu ve sonuçta eridi gitti. Oysa Demirel, hangi koşullarda hükûmet kurduğuna çok ciddi olarak bakardı. Bülent Ecevit ise o hükûmeti kurarken krizden nasıl çıkacağını bilmiyordu. Türkiye'yi ekonomik olarak nereye götüreceğine yönelik hiçbir ciddi hazırlığı yoktu. Hükûmet olmak için hükûmet oldu ve sonu hüsran oldu, ayrıldı.

Dolayısıyla 1977'den sonra başka bir Ecevit profili oluşmuştu ve bu pek de olumlu görünmüyordu. Mesela seçimde 214 milletvekili çıkarmıştı ve o gece kutlama yapılmaya

kalkışıldı. Matematiksel çoğunluğun yok, genel merkezin önünde niçin kutlama yaptırıyorsun?

Kaldı ki, bence Türkiye'yi 12 Eylül'e hazırlayan en büyük faktörlerden birisi de parlamentodaki siyasî partilerin liderlerinin birbirleri ile selam veremez hale gelmeleridir. Ecevit'in o dönemde Demirel'e ortak hükümet kuralım başbakan sen ol şeklinde bir teklif yaptığını düşünmüyorum, bu konudaki söylemlere katılmıyorum. Bunu öğrenme imkânım vardı ne yazık ki ıskaladım. Demirel'i eşi vefat ettiği zaman baş sağlığına gittim. Bana dedi ki "babanla çok önemli sohbetlerimiz oldu. Hükûmet kurmayla ilgili müzakerelerimiz olmuştu. AP ile CHP arasında koalisyon kurma arzuları oldu." Bunun Ecevit'ten geldiğini düşünmüyorum ama bunu babam istiyordu. 1977'de sanıyorum anarşiyi engellemek için büyük bir toplumsal mutabakat oluşturmayı istiyordu. Demirel bana bunları anlatacaktı ama olmadı. Demirel'in de bunu ne derece istediğini bilmiyoruz ama babamın bunu istediğini ve bunun Türkiye için çok da yararlı sonuçlar doğuracağına inandığından eminim.

SORU: Bu 1990'lı yıllarda gerçekleşti ama pek de başarılı olamadı. SHP-DYP koalisyonu şeklinde.

GÜNEŞ: 12 Eylül'e gitmemizi engellemek ve terörü durdurmak için yapılabilirdi. İki dönem farklı. 1990'lı yıllarda koalisyon Özal'ın vefatı ve 1994 ekonomik krizi nedeniyle sürdürüle

SORU: SHP ve DSP var. DSP, SHP'yi Kürtçülükle suçluyor bir yandan 1992'de CHP kuruluyor ve üç tane parti karşımıza çıkıyor. Niçin böyle bir bölünmüşlük oldu?

GÜNEŞ: Önce Halkçı Parti kuruldu. İcazetli bir partiydi. İcazetsiz olarak kurulan SODEP'le birleştiler: Adı SHP oldu. Daha sonra Bülent Ecevit kendi partisini, DSP'yi kurdu. Çünkü 1976'dan itibaren onun kafasında artık halk ile kendisi arasında güçlü bir mekanizma, börgüt yoktu. Nitekim DSP'yi öyle bir kurdu ki DSP denilen parti normal bir parti gibi değildi. Liderin bürokrasisi gibiydi. Ecevit çifti götürüyordu partiyi.

Ek 3: Erol Tuncer ile Röportaj , 22 Kasım 2017, Ankara.

EROL TUNCER

SORU: Türk Sağının Anti Komünist söyleminin/ paradigmasının, 1965 yılında İnönü partisinin yönünün Ortanın Solunda üstünden yürütülmesini nasıl değerlendirirsiniz?

TUNCER: 1965 Ağustos ayında İsmet Paşa, *'CHP ortanın solunda bir partidir.'* dedi. Bunu söylemesinin sebebi, aydınların ve işçilerin oylarının Türkiye İşçi Partisi'ne doğru yöneldiğini görmesidir. Onun önünü kesebilmek ve aynı zamanda uç sol bir hareket olarak algılanmamak için '*Ortanın solundayız.'* dedi. Bu söz parti içinde çok büyük dalgalanmalara yol açtı. Bülent Ecevit, Ortanın Solu söylemini alıp, işleyerek belli bir yere kadar getirdi. 1973'te CHP birinci parti oldu. Sağ partilerin oyları dağıldığı için. CHP % 33,3 oranında oy aldı. Arkadan gelen en büyük parti AP % 29,5 oy aldı. Çünkü AP'nin içinden bir Demokratik Parti ve Erbakan'ın partisi çıkmıştı. Ortanın solu lafından sonra sağ partilerin en büyük silahı '*Ortanın Solu Moskova'nın Yolu'* sloganına yapışmak oldu. Türk toplumu muhafazakârdır. Sol deyince o dönemlerde komünizme kadar giden bir sol anlaşılıyor. Dolayısıyla böyle diyerek seçmeni korkutmak istiyorlardı, amaçları buydu.

Siz bu soruya bana sorarken aklıma şu geldi: Günümüzde de AK Partililer, CHP'ye 'Siz HDP ile yani PKK ile işbirliği yapıyorsunuz.' Diyorlar. Bunlardan biri ne kadar ciddi ise öbürü de o kadar ciddidir.

SORU: AP'nin bu konudaki propaganda birimi Türk toplumunda ne ölçüde karşılık buldu?

TUNCER: Muhafazakârlarda etkisi oldu. Bakın bu etkisi nasıl ortaya çıktı? Seçim bitti. CHP tek başına hükûmet kuramıyor. CHP sağ partilere diyor ki, *'Siz aranızda hükûmet kurun.'* Aralarında hükûmet kuramadılar. *'Peki biriniz benimle hükûmet kurun.'* Hepsi kaçtı. Hiçbir sağ parti CHP ile bir arada olma cesaretini gösteremedi. Öbür sağ partilerin *'Görüyor musunuz sosyalistler ve komünistlerle işbirliği yapıyor.'* denilmesinden çekindikleri için. O koalisyon görüşmeleri uzun sürmüştür. MSP bir yere kadar bizimle birlikte hükûmet kurmaya razı oldu ancak bir yerde vaz geçti. Kamuoyunda *'Görüyorsunuz başka çare kalmamıştır'* izlenimini verinceye kadar koalisyona yanaşmadı MSP.. Dolayısıyla etki yapmıyor değil. Hatta bazı CHP'li seçmenler arasında, *'Biz Ecevit'i çok seviyoruz ama sol lafını etmesin.*' diyenler bile vardı.

SORU: CHP 6 Haziran'dan itibaren seçim kampanyasına erken başlıyor. Bülent Ecevit, Haziran'dan itibaren başlatmış olduğu yurt gezisini 14 Ekim akşamına kadar sürdürdü. Bu seçim sürecinde 27 Eylül 1973 günü Ecevit, Isparta'ya gider. Isparta'da belli gruplar tarafından fiili saldırıya uğrar. Mitingden bir gün sonra Bülent Ecevit, bir basın toplantısı düzenler ve bu toplantıda saldırılarla ilgili olarak Şevket Demirel'i suçlar. Siz, bu konuyu nasıl değerlendiriyorsunuz?

TUNCER: Ben bu olayın içinde bulunmadım. O günlerde kendi seçim bölgemde idim. Isparta'ya da çok uzaktı benim bölgem. Şundan olabilir: Şevket Demirel, bildiğiniz gibi Süleyman Demirel'in kardeşi. Demirel Ailesi, Isparta'da nüfuzlu ve sözü geçen bir aile. Sanıyorum, onun teşvik ve tahrikleri ile bu saldırıların olduğunu söylemek istedi. Ben bu konuda bir fikir yürütüp bir şey diyemem. Keşke sağ olsaydı da Bülent Bey'e sorabilseydik.

Siz Orhan Birgit'le görüşmeyi düşünüyorsunuz sanıyorum. O günleri Orhan Bey milletvekili ve parti yöneticisi olarak yaşadı. Onda mutlaka bu tür bilgiler vardır.

SORU: Şunu sorayım en azından. CHP'nin seçim kampanyasında fiili saldırıların bu kadar şiddetli olmasını neye bağlıyorsunuz? Sadece AP'nin bir tertibi olabileceğini de düşünüyor musunuz?

TUNCER: O olayı iyi inceleyin, çünkü bildiğim kadar orada MSP'liler de saldırıya uğramıştır. Siyaset Türkiye'de hep sert yapıldı. Bu demokrasiyi özümseyememiş olmamızdandır. Herkes kendi düşüncesinin doğruluğundan emin ve kendisi gibi düşünmeyeni düşman görüyor bunun doğal sonucu olarak. Daha sonraki kampanyalarda mesela 1977'de Bülent Bey, Kelkit Vadisi'ne girdi. Amasya ve Gümüşhane'de çok saldırılara uğradı CHP konvoyu. En son Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde saldırıya uğradık. Maalesef Türkiye'de siyasetin yapısı bu.

SORU: Partinin seçim kampanyasının genellikle lider üzerinden gittiğini görmekteyiz. Yani CHP, Bülent Ecevit üzerinden kampanya yürütüyor. Toplumda umut yaratan 'Karaoğlan' gibi yakıştırmalar yaptılar. Bülent Ecevit ile İsmet İnönü arısındaki farklılığı sormak istiyorum. Ecevit'in toplum nezdindeki özellikleri nelerdi?

TUNCER: Birincisi şu: CHP 1950'den beri seçim kaybediyor. Kaybeden partinin taraftarları yeni umutlar ve çareler ararlar; bu çok doğaldır. İsmet Paşa artık yaşlanmıştı. Tabii yaşlılıkta da aktivitesi azalıyor. Kaldı ki Bülent Ecevit'in sola açılımından başta İsmet Paşa da rahatsız oldu. *'Acaba ortanın solundan daha mı sola gidiyor?*' diye. Ecevit, parti içinde kadrolaşmaya, yeni kadrolar oluşturmaya doğru da gitti. İsmet İnönü bundan da rahatsız oldu. Bülent Beyin halka çekici gelmesinin bir başka sebebi, yeni bir hareket içine girmesi ve çok da iyi bir hatip olması. Ben parlamento hayatım boyunca çok hatip dinledim ama Bülent Bey kadar güzel konuşanını görmedim. Bülent Bey, sadece güzel konuştuğu için değil konuşmalarının içini hep doldurduğu için de çekici geldi halka. Yanında daima bir ekibi ve araştırmacı grubu olurdu. Hazırlık yaparlardı ve o mesajları hazırlık sonucunda topluma verirdi. *'Su kullananın, toprak işleyenin', 'İnsanca ve hakça bir düzen'* gibi sloganları da tutturmuştu. Bülent Bey, partililer tarafından her yerde aranan bir lider oldu. Herkes *'Bizim ile gelsin, bizim ilçeye gelsin. O konuşunca başka oluyor.*' diyorlardı. Liderler üzerinden gitmesi son derece doğal. Bu dünyanın her yerinde aynıdır. Siyaset elbette liderler üzerinden yürür.

SORU: Bülent Ecevit'le birlikte partinin ideolojisi ve kimliğinin değişmeye başladığını görüyoruz. Ecevit, genel başkan olduktan sonra sosyal demokrasi argümanlarını seçim öncesinde çok fazla dile getirmeye başlıyor. Seçimden sonra da özellikle 1974 yılından itibaren demokratik sol kavramını ön plana koymaya başlarken Batı'daki sosyal demokrat partilerden ayırma gayreti içine giriyor. Sizce bunun sebebi neydi?

TUNCER: Kendi ifadesiyle söyleyeyim: *'Batı'daki sosyal demokrat partiler Marksist kökenden gelmektedir. Bizim solculuğumuzun Marksist kökenle bir ilgisi yoktur. Biz soluz ama demokratik soluz. Dikta özlemi içinde olan bir sol parti değiliz.'* Sonuç itibarıyla partisini Marksist kökenli partilerden ayrı tutabilmek için demokratik sol felsefesini dile getirmiştir.

SORU: Türkiye siyasetinde demokratik solu, komünizmi engellemenin bir aracı olarak gören yorumları da var.

TUNCER: O yorumlar doğrudur. İş adamları bizden hep korkmuştur, *"Bunlar iktidara gelirse acaba bizim malımıza mülkümüze el koyar mı"* diye.. Biz henüz muhalefetteyiz, 1977 öncesiydi oylarımız yükseliyordu. Türkiye'nin büyük iş adamlarından bazıları, partiye geldi. Bülent Bey, onlarla görüştü ve sonra da bize görüşmeleri anlattı. Onlara şunu anlattığını söyledi bize: *"Bizden endişe ediyorsunuz. Oysa biz iktidar olduğumuz zaman siz rahat uyku uyursunuz. Çünkü gelir dağılımını düzeltiriz ve böylece her türlü aşırı düşüncelerin önünü keseriz. Onun için bize güvenin, biz sizin sigortanız oluruz"*" demişti.

SORU: 1979 yılında Ecevit iktidara koltuğuna oturduğunda iş çevrelerinin temsilcisi TÜSİAD, bildirileriyle gündemi değiştirecekti. İş çevrelerinin Bülent Ecevit'e yaklaşımını nasıl değerlendirirsiniz?

TUNCER: CHP'den hep korktular. *'Bunlar gizli solcudur, eğer gelirlerse malımıza ve mülkümüze el koyarlar. Vergilerimizi artırırlar. İşçilere sempatik bize ise antipatik davranıyorlar.'* hep bu korkuyu taşıdılar. Çünkü işçilere haklarını kazandıran kişi Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'ti.

SORU: 1973 seçimi sonrasında CHP'nin MSP ile bir koalisyon deneyimi var. Ecevit, seçim sonrasında tarihsel yanılgı olarak açıkladığı bir kavram var. CHP'nin geleneksel laik anlayışından farklı bir yorum getirmeye çalışıyor. İki farklı kesimi bir potada eritebileceğini düşünüyor. Ecevit'i MSP'ye yaklaştıran faktörler nelerdi?

TUNCER: Yaklaştıran hususlardan bir tanesi aritmetik ihtiyaç. Tek başına hükûmet kuramadığınız için biri ile kurmak zorundasınız. Demokratik Parti kabul etse onunla kuracaktık. Nitekim o koalisyon bozulunca biz Demokratik Parti'ye gittik, Ferruh Bozbeyli'ye.. Çok gönüllü gibi görünüyorlardı ama onlar da 'Solcu CHP ile bir araya gelirsek eririz.' korkusuyla son anda hayır dediler.

MSP'lilerin, İslamiyet kökenli olarak ileri sürdükleri birçok şey, bizim ileri sürdüğümüz kavramlara benziyordu. *'Sosyal adalet, kul hakkı, âdil düzen. vs.'* gibi. Dolayısıyla o koalisyon yürüyebilseydi eğer çok daha güzel şeyler olabilirdi. O koalisyonun yürümeme sebeplerinden birisi, MSP tabanının sürekli olarak AP ve DP tabanı tarafından sıkıştırılmasıdır. *"Gittiniz solcularla işbirliği yaptınız."* diye. Bir diğer husus da şudur: Erbakan'ın partisi devlette müthiş bir kadrolaşmaya girişti. Odacıdan genel müdüre kadar. Bu ayrı bir konu. Benim bakışım çok daha farklıdır. Yani partiler iktidar olunca devlette kadrolaşmamalı.. Böyle bir hakları yoktur. Olursa bu günkü gibi olur. Bürokraside nitelik düşer. İşinizi yapamaz hale gelirsiniz, verim düşer. "

SORU: 14 Ekim 1973 günü yapılan genel seçim sonrası, Anayasa Hukuku Profesörü Mümtaz Soysal, Yeni Ortam gazetesine Türkiye siyaseti hakkında değerlendirmelerinde siyasî parti aktörlerinin koalisyon hükümetinin kurması gerektiğini savunmuştu. Bunun yanı sıra, Soysal CHP ile MSP'nin koalisyon kurma fikrini şöyle ifade etmiştir: "Eğer Ecevit hükümet kurmaya çağrılırsa, onun en doğal müttefiki MSP olur" Soysal'ın CHP-MSP hükümetinin kurulmasının, aydınlar ve köylü yığınları arasındaki sorunların çözüleceğine dair saptamasını nasıl değerlendirirsiniz?

TUNCER: Cumhuriyet devrimlerinin gerçekleştirilmesi sürecinde aydınlarla toplumun muhafazakâr kesimleri arasında bir ayrılık olduğu bilinmektedir. Köklü devrimlerin her

toplumda böyle bir ayrılığa yol açtığını söyleyebiliriz. Sağcı partiler bu durumu, CHP aleyhine kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu gerçeği gören Ecevit, Ortanın Solu hareketini geliştirirken, CHP'yi köylülere ve büyük kentlerin varoşlarına açmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, varoşlarda yaşayan kentlilerin ve köylülerin, 1973 seçimlerinden itibaren CHP'ye yönelmeye başladığı görülmüştür. O nedenle bu sürecin MSP ile koalisyon yapmadan önce başladığını söylemeliyiz.

SORU: 1960'lı yılların ortasında şekillenen Ortanın Solu argümanının geliştiren Ecevit ve arkadaşlarının, inançlara özgürlük fikri ve dinsel hak ve taleplerine sıcak yaklaşım göstermesini, Türkiye siyasetinde CHP imgesinde bir değişmeye yol açtığını düşünüyor musunuz?

TUNCER: Bu soruya hiç tereddütsüz olarak, "EVET" diyorum. Bunun en güzel ispatı, 1965 ve 1977 yılları arasında CHP oylarında yaşanan gelişmedir: Ortanın Solu hareketi başladığında CHP, ilk girilen Milletvekili Genel Seçiminde % 28,7 oranında oy almıştı (1965). CHP oyları, 1973 ve 1977 seçimlerinde sırasıyla % 33,3 ve % 41,4'e yükselmiştir. 1977'de alınmış olan sonuç, 1957 seçimlerindeki sonucun aynıdır. Bu Oran, CHP'nin, kendi tarihinde almış olduğu en yüksek sonuçtur.

Ek 4: Semih Eryıldız ile Röportaj, 5 Aralık 2017, İstanbul.

SEMİH ERYILDIZ

SORU: CHP'nin 1977'li yıllarına ilişkin çalışma yapıyorum. Bununla birlikte Bülent Ecevit'le ilgili otobiyografi yazısı hazırlıyorum. İlk sorum şu olacak: CHP'ye ne zaman girdiniz, Bülent Ecevit'le ne zaman tanıştınız?

ERYILDIZ: Ben 1965'te Ankara'ya geldim. İstanbul kökenliyim. Beyoğlu'ndan orta eğitimimi tamamladıktan sonra 1965'te ODTÜ'de hazırlığa başladım. 1966'dan itibaren önce Fikir Kulüplerinde çalışmaya başladım. CHP genel sekreteri oluşu sırasında Ulus sinemasındaki en önemli kurultayımızda Ecevit destekçisi olarak salondu bulundum. O sırada tesadüfen yanındaydım ve konuşmasını izleme fırsatım oldu.

Esas 1966'da genel sekreter olduktan altı-yedi ay sonra dikkatini çekmiş olacak ki benim de aralarında olduğum bir grup ODTÜ'lü genci çağırdı. Yoğun meşguliyetleri arasında bizimle en az ayda ya da haftada bir görüşmeye özen gösterdi. Biz bunu sadece ODTÜ'ye has bir durum sanıyorduk fakat aynı şeyi biraz daha az aralıklarla Mülkiye ve Hukuk Fakültesi öğrencilerine de yaptığını sonradan öğrendik. Bunun sonucu olarak da sosyal demokrasi derneklerinin kuruluşunu Muammer Aksoy'un tavsiyesi ile sağladık okullarda.

İki sene sonra ODTÜ'de daha ikinci sınıfta iken 1967'de bu üç okulun sosyal demokrasi dernekleri bir araya gelerek bir federasyon kurmaya karar verdiler. Ondan sonra Bülent Ecevit'le ayda bir onun çağrısı üzerine genel merkezde veya başka bir yerde grup olarak görüşmeye başlamıştık. 1967'de başlayan bir ilişkimiz var. Bu giderek gençlik ve işçi hareketleri ile partinin içerisinde Ortanın Solu düşüncesi gelişmeye ve bu konuda yazıp çizmeye başladık.

SORU: 1968'den bahsettiniz. Dünyada ve Türkiye'de 1968 önemli bir yıl. Bu dönemde öğrenci hareketlerine paralel olarak yer yer işçi ve topraksız köylülerin eylemleri de gözükmüştü. CHP'nin politik aktörlerini ve seçkinleri 1968 kuşağını nasıl değerlendirmişlerdi? Bülent Ecevit ve arkadaşları 1968 gençlik hareketlerine ilk bakışta olumlu bakarken daha sonra bir mesafeli durum söz konusu oldu.

ERYILDIZ: İlk cümlede söyledim biz 1968 kuşağı değiliz. Biz 1966-1967 kuşağıyız. O dönemde üniversitelerde ve işçi kesiminde diyelim ki Ereğli'nin grevinde, İskenderun'un grevinde sadece bütün üniversitelerde örgütlenmekle kalmadık. Türkiye'nin her noktasında hatta esnaf dernekleri de kurduk. Esnaf sosyal demokrat dernekleri diye. Türk-İş içinde de o zaman Abdullah Baştürk'ün başını çektiği sosyal demokrat yol haritası vardı. Onun taslak programlarını da biz yazdık.

Erzurum Kongresinde önerdikleri daha sonra büyük program olan ve ayrılmalarına kadar giden süreçte Sosyal Demokrat kanat neredeyse Türk işçi hareketinde o zaman tekti bizim etkilendiğimiz veya etkilediğimiz hareket içinde oldu. Bunların tamamı 1968 hareketlerinin dışındadır. Daha çok etkisini 1968-1969'da göstermeye başladı. O dönem neredeyse Ankara'daki bütün okullarda öğrenci dernekleri seçimlerini kazanmış ve ben sosyal demokrasi dernekleri federasyonu genel başkanı olduktan bir yıl sonra dernek sayısı 30'dan 80'e çıkarmış, bu 80'in içerisinde en az 20 tanesi işçi, beş-altı tanesi de esnaf örgütü olan yaklaşık 100 bin üyesi olan bir federasyon olmuştuk.

1968'i biz başlangıçta ilgi ile dikkatle ve birlikte hareket duygusu ile karşıladık. Pek çok hareketimizi 68 rüzgârı ile birlikte yaptık. Onun içinde tam olarak kendimizi saymasak da. Dostluk ve ittifak çerçevesini sürdürdük. Bu sizim özellikle bizim federasyonun öncülüğünde kent kurultayları, gecekondu kurultayları, topraksızlar kurultayları ki bunların tamamı bizim gençlerin çıkardığı ve daha sonra partiye mal edilen, çok uzun yıllar sonra da başka Sosyal Demokrat partiler tarafından yapılan şeylerdir. Biz daha sonra 1968 hareketinden ayrı olduğumuzu ifade ettik.

Fransız Komünist Partisi de benzer yol izledi. Hatta Ruslar da bu işler gençlik hareketlerine dönüştüğü zaman ayrı düştüler bu hareketten. 'Gençlik de devrim yapabilir' anlamı taşıyan Marksçı fikirlere ilk karşı çıkan Fransız Komünist Partisi'dir. Biz, hiçbir zaman gençlik içinde çalışmakla birlikte gençliğin bir devrim yapma potansiyeline inanmadık ve bunu şiddetle reddettik. Bu konuda Avrupa komünist partileri ile aynı çizgide davranıp öyle düşünmeye devam ettik. Biz gençliğin soy hareketlere ve sol partilere çok önemli bir yardımcı güç olduğunu, asli bir unsur asla olmaması gerektiğini düşündük.

Asli unsurun işçi sınıfı olduğunu düşündük. 'İşçi Aydın Gençlik CHP'de Birleştik' sloganında ifade ettik. Gençlik üçüncü unsurdur. 'Önce işçi sınıfı emek, ondan sonra kafa gücü, en son olarak da gençlik ve kadınların örgütlenmesidir.' dedik. Bunun doğal sonucu olarak biz partiden gelen talimatları fazla sevmesek bile sonuç olarak buna itaat ettik.

Halk içindeki çalışmalarda, anti-emperyalist politikalarda hiçbir ayrımımız olmadı. Fakat özellikle doğrudan doğruya Fikir Kulüplerinin Dev-Genç'e dönüşmesi, Dev-Genç'in de bir kaç tane ilginç partiye dönüşmesi sürecinde bizim onlara olan tepkimiz iyice arttı. Onların 9 Mart'ta ordu ile işbirliği yaparak bir Doğan Avcıoğlu Doktrini veya MDD ile bir olup darbe sonucu iktidarı ele geçirip devrimleri bir bakıma 1930'lardaki gibi sürdürme düşüncesine biz şiddetle karşı çıktık.

Orada en ilginç sözü bizim o dönemde sevdiğimiz Muammer Aksoy'un da benzer bir lafı var ama Turan Güneş söylemişti. *'Süngü ile her şey yapılabilir ama üstüne oturulamaz'* tezi ile iyice yollarımız ayrıldı. Ayrıca esas tartışmamız 1968 Kuşağı ile 1967'lilerin tartışması, Çekoslovakya'nın işgali sırasında fikir kulüplerinden, Türkiye İşçi Partisi'nden (TİP) kopmamız, Behice Boran'ın tasfiye edilmesi ve ilişkilerimizin tamamen zıtlaşması. Boran'ın tasfiye edilip daha radikal bir hareketin gelmesi. Buna ek olarak onların *'Dünyada tek sosyalizm ve merkezi parti vardır bunun için onun çıkarı önemlidir.'* diye Çekoslovakya işgalini meşru görüp yöneticilerini devirmelerine karşı biz çok açık tepki koyduk üniversitelerde.

O da bize büyük bir güç sağladı. Bir daha da 68'liler denilen Dev-Genç'e dönüşen daha öncü bir sokak savaşı ile veya gerillacılıkla devrim yapacağını iddia eden insanlarla bir daha hiçbir zaman yan yana gelmedik. Bu bizim içimizde büyük bir yara oldu. Çünkü bu hareketlerden önce neredeyse öğrenci birliklerinde sendikalarda sol adına tek biz konuşuyorduk. Sadece bizim gücümüz vardı.

1968 Rüzgârı ile ve özellikle de 'kurtuluşa kadar savaş, devrimci rüzgâr, kır gerillası, kent gerillası' hareketlerine biz asla katılmadık ama çatışmak da istemedik. Onlar, ister bir sandığa ve demokratik bir partiye yönelik yeniden sola dönmeye çalışan CHP olsun ister Fransız Komünist Partisi olsun bunları önlerinde bir engel olarak görmeye başladılar.

Bizim en çok içimizi acıtan 1969'da örneğin 'Sosyal demokratlar geleceğine Süleyman Demirel devam etsin' gibi söylemleri oldu. Bu kendi yayınlarında da vardır. ‘Sosyal demokratlar gelince Avrupa'da bu görüldü bir daha devrim yapma şansı kalmaz’ düşüncesi ile gidip AP gibi bir parti lehine kampanya yaptılar. ‘CHP olmasın da kim olursa olsun’a döndü iş. TİP’le çok ağır çatışmaları başlamıştı. TİP'lilerle biz hep ittifak yaptık hatta TKP'li olduğu hissedilenlerle de her zaman dostluğumuz sürdü.

Fakat gerilla hareketi, silahlı devrim ve MDD hareketleri ile çok ağır travmalar yaşadık. Biz İsmet Paşa'nın bu işgal hareketlerinden sonra söylediği laflardan bir iki sene önce biz gençlik liderleri olarak tavrımızı koymuştuk. Biz bir anlamda ilk boykotları da destekledik. ‘Faydalıdır, öğrenci eğitimini sağlar’ düşüncesiyle bir günlük işgallere bile bir şey demedik.

Ama dersler devam eder. O konuda bizim sloganımız da şuydu. *'Devrimci Su İçinde Balık Gibidir, Su Giderse Balıklar da ölür.'* Sonunda da 1969-1970'de hakikaten İsmet Paşa da bu boykotları destekledi. Daha sonra iş, işgal ve üniversiteyi kapatan hareketlere döndüğü zaman karşı çıktı. O her yerden çok iyi haber alırdı. Ona dediler ki bu iş başka bir gidiyor. *'Mustafa Kemal ve ben, bin yılda bir Cumhuriyet devrimini zor yaptık, siz kim oluyorsunuz haytalar?*' Ayrılığın ve kopmanın esas sözü budur İsmet Paşa'nın. Bülent Ecevit de sesini çıkarmadı ama onun da bu tür bir ağır çıkışı, üslubu farklı olmakla birlikte desteklediğini biliyorum.

SORU: CHP'nin Halk Gazetesi'ni kritik ettiğimi söyledim size. Orada 12 Mart öncesi ve sonrası ele alınmış. Bülent Ecevit'in, Deniz Gezmiş'lerin asılma olayına değiniyor. Şiddetle karşı çıkıyor. Ama şöyle bir gerekçe ile karşı çıkıyor: ‘1968 gençliğinin belli kimseler, belli ajanlar ve kesimler tarafından kışkırtıldığına’ ilişkin kamuoyuna açıklamalarda bulunuyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

ERYILDIZ: Bunun bir kısmına katılmıyorum. Denizleri ve Sinan’ları tanımış insanlar olarak gerek Dr. Hikmet Kıvılcımlı gerekse Mihri Belli'nin ajan oldukları kanısında değilim. Bizim dışımızda en önemli iki kaynak onlardır. Ama sonuçta belki benim söylediğim onlar için daha ağırdır. Kendi iradeleri ile bir yanlış yola girdiler. Ecevit, o çocukların o yaşlarda kendi başlarına belli bir fikriyata yönelemeyecekleri gibi bir anlam da yüklüyor felsefe olarak. Ben onların o yola kendi iradeleri ile yani kışkırtma ve yönlendirmenin çok ötesinde ama okuyarak bir strateji oluşturmak bir nevi ajanlardan etkilenmek sayılıyorsa onu bilemem. Ama ben o dönemde İbrahim Kaypakkaya, CHP'yi hain, Atatürk'ü İngiliz emperyalizminin işbirlikçisi diye ilân etmiştir. Son dönemlerde sokak hareketlerinde özgürlük havası ile silaha başvurulduğu andan itibaren Mahir Kaynak gibi ajanlara gün doğdu. Adam provokatör profesörü oldu, kızını da profesör yaptı. Onlar kendilerine göre son derece kurnaz ve o dönemde de son derece tehlikeli insanlardı. Ama bu hareketlerdeki birinci güç Mahir Kaynak'ın itmesi değildi. Esas enerji iç güç içeriden geliyordu. Mahir Kaynak bunları iyice köşeye sıkıştıracak işler yaptı.

SORU: Çünkü Mahir Kaynak'ın ismi sıklıkla geçti ve daha sonra anılarını da yazdı. O sebeple o soruyu sordum.

ERYILDIZ: Onu, Dev-Genç'liler daha çok içlerine aldılar. Biz bildiğimiz için içimize almadık. *'Alçak, korkak yürü, hadi silah atın.'* deyip onları silaha yönlendirip ve sonra onların haklarında rapor yazan biriydi. Ama çok acıklı ve kötü bir şey. Ben orada yine Ecevit'e katılmıyorum. Diyelim ki Mahir Kaynak olmasaydı ya da Perle gelmeseydi, araba yakılmasaydı bu duracak mıydı? Demek ki o başlamıştı. Biz tarihî gelişime bakmak

zorundayız. Onlar işi daha kanlı ve kötü yaptılar. Fakat ajanların teşvikiyle çizgilerini değiştirmiş değiller. O konuda Ecevit'le benim aramda ciddi ayrılık var. Ben bunu her zaman söylerim ve Ecevit'e de söyledim.

SORU: 12 Mart 1971 Askerî Darbesi, Türkiye siyasetinde ve CHP için de önemli bir olay. Askerî muhtıra verildikten sonra dönemin Başbakanı Süleyman Demirel istifa ediyor ve bu süreçte Bülent Ecevit'in de İsmet İnönü'ye karşı bir çıkışı oluyor. CHP olağanüstü kurultaya gidiyor ve İsmet İnönü kaybeder ve CHP'de yepyeni genç bir siyasî figür olan Bülent Ecevit Genel Başkan oluyor. Ecevit'in Genel Başkan olması ile birlikte CHP'de ne tür değişmeler yaşandı?

ERYILDIZ: En kritik süreçleri dikkatle değerlendirmek lazım. Ne olduğunu anlamak için her bir dirsekte ne olduğunu iyi anlamak lazım. 12 Mart Muhtırası bir anlamda Üst kademe MDD'cilerin, eski Millî Birlikçilerin 9 Mart'ta darbe yapıp en üstteki askerleri atacağı ve 27 Mayıs gibi hiyerarşi dışı veya Talat Aydemir gibi kanlı bir olaya götüreceği korkusuyla çark etti..

Sonradan aynı sıralarda oturduk. Kemal Kayacan'la ben Meclis'te aynı sırada oturma şansını da elde ettim. Muhsin Batur'la da ilişkimiz oldu. Çok ağır sorgulama ve tartışmalarımız oldu.. Darbe yapmak çok kötü bir şeydir ama öyle anlaşılıyor ki iyi niyetli olarak bu faşizmde vardır burjuvazi solun çok güçlendiği dönemlerde paniğe kapılarak yasa dışı, demokrasi dışı yöntemlere başvuruyor. Bunlar bu gidişattan 9 Mart'tan son derece ürkmüş ve paniğe kapılmış olan insanlardır.

12 Mart bir anlamda 9 Mart korkusunun rövanşıdır. Bunu iyi anlamak lazım. Bizim bunu iki yılda alt etmemiz imkânsızdı. Ama imkansızı istedik ve yaptık..

12 Eylül ise tam tersine. Çok alçakça ajanlarla filan tertiplenmiş darbedir. *'Bunlar bir kere başardı ama şimdi daha kötü geliyorlar onun için kökünü kazıyalım'* mantığıyla yapılmıştır. 12 Mart'taki darbe öyle değildir. 12 Mart'ta bunu İsmet Paşa test ettiği için ilk başlangıçta çok karşı çıktı. 1960'daki gibi Meclis'i kapatacakları ilk günü buna tamamen karşıyım diye demeç verdi. Üç-dört gün sonra askerler gelip dediler ki *'Biz Meclis'i kapatmayacağız.'* İsmet Paşa için en önemli şey, Mustafa Kemal 1920'de Meclis'i kurmuş ve 1922'de Sakarya'ya geldiklerinde dahi kapatmamış adamlar için ilk ölçü meşruiyet ve Meclis'in kapanmamasıdır.

İsmet Paşa askerlerden Meclis'in kapanmayacağı ve kan dökülmeyeceği garantisini aldıktan sonra Nihat Erim hükümetine razı oldu. Gerçi Erim'le parti içinde artık kavgalıydı. Biz o zaman çok karşı çıktık ve İsmet Paşa'ya demediğimizi bırakmadık.

Erim'in de CHP geleneğinden olduğu anlaşıldığı zaman o karşı tavrını değiştirdi İsmet Paşa. Talat Aydemir'e yaptığı *gibi 'Bak seni affediyorum bir daha yaparsan seni (siyaseten) asarım.'* dedi. İkincide de astı. Bu hareketlerde Nihat Erim sonradan çıkmış bir figürdür.

Bunların reform kabinesi bizim tasfiye ettiğimiz göbekçilerdi. Nihat Erim de bana göre doktrin olarak solcudur. 15 Mart'ta genel kurul vardı ve o gün federasyon başkanlığını devrediyordum. Türk-İş Sendikası salonunda yapılıyordu. Karşısında da Güven Partisi var. Nihat Erim, Güven Partisi ile konuşmaya geldi. Biz onu oradan çıkartmadık bir gün. Adam da polisi kullanıp bizi dağıtmadı. Öyle bir mücadele vardı aramızda. Başlangıçta İsmet Paşa, patiye hâkim olup daha yumuşak bir doktrinle en azından bu faşizm geçtikten sonra

devretmeyi düşününce Bülent Ecevit, bunu hem kendine karşı bir hareket hem de bir fırsat gibi gördü.

Çünkü parti içinde bizim daha gerici veya daha yavaş bulduğumuz insanlar cunta işbirliği yapmış, böylece biz de vardık içinde çok haklı çıkmış olduk. 9 Mart'ta sözde Deniz Gezmiş de bakan olacak. Neticede MDD'ciler yani askerle işbirliği yapmaya kalkan devrimcilerle bizim parti içinde göbekçi dediğimiz insanlar, zaten işbirliği vardı aralarında. Onların memleket çapında büyük bir birlikteliği kanıtlanmış oldu. Buna rağmen başlangıçta İsmet Paşa, çok sıkı durduğu için Bülent Ecevit her şey bitti diye bir kaç ay inzivaya çekildi.

Defalarca biz gittik. Bu arada bizim federasyon da kapandığı için onun dergisi olan Sosyal Demokrat Eylem vardı. Legalite bitince biz federasyon üyelerini partiye davet ettik. 80 bin üyenin altı bini partiliydi. 20-22 bini CHP'ye girdi. O hâlâ bugüne kadar devam eden bir dinamizm getirdi partiye. Bu defa gençlik kollarında müthiş bir dinamizm ortaya çıktı. Fakat Bülent Ecevit, bunun yapılacağına uzun süre inanmadı.

Şeref Bakşık çok iyi bir insan ama partide Ecevit'ten sonra genel sekreter olan isimdir. Bakşık'ın artık direnci kırıldı ve bize yakın il örgütleri ve gençlik kolları ile uğraşmaya razı gibi görünüyordu. Bu Bülent Ecevit'i iyice umutsuzluğa itti. Ne zaman ki parti içinde Kâmil Kırıkoğlu direnmeye devam etti, Ekip umutlandı. O arada biz legalite nerede devam eder Mustafa Kemal Hâkimiyet-î Milliye'de. Mesela bir gazetede devam eder vs. Bütün dünyada böyle bir dergi veya gazete etrafında toplanma geleneği vardır. O yıllarda biz buna karşıydık. Asıl olan hareket, örgüt ve siyasettir diyorduk.

Örgütlenmeye tamamen yasaklayıp bizim federasyonu kapattıkları için dergiyi devam ettirelim diye kan sattık. O zaman kıymetliydi 250 kişi. 250 lira bir kişinin kanı idi. Başka paramız yok çünkü. Büyük bir para toplandı. Biz bu dergiyi devam ettirmeye karar verdik. Ondan sonra Bülent Ecevit'le ilk konuşmalarımızda 'Bu işin sonu yok boşuna uğraşıyorsunuz.' dedi bize.

Kırıkoğlu, Bakış'ın yerine genel sekreter olunca hareket direnç kazandı ve örgütler ayakta kaldı. 9'lar Hareketi bir süre sonra istifa etti. Bunların da bir şey yapamayacağı ortaya çıktı. Çözülmeye başlayınca ve herkesin kendi derdine düştüğü anlaşılır anlaşılmaz Bülent Ecevit döndü ve daha dikkatli takip etmeye başladı. Bu sefer bizi çağırdı. ‘Sizin böyle bir dergi girişiminiz vardı, beni de başyazarlığa davet etmiştiniz.’ dedi. Çünkü Türkiye'de en çok mağdur olan sonunda mutlaka başarılı olacaktır.

Sosyal Demokrat Eylem isminde ısrarlıydık. Çünkü federasyon dergisinin ismi oydu. Eylemciler öldürüldü diye radyo yayın yapıyordu. Sosyal Demokrat olsun denildi. Sosyal Demokrat adı da henüz Türkiye'de pek tanınmamış ve komünizmle özdeş görülen bir isim. Peki, ne öneriyorsunuz? ‘Ben size dünya solunun İngiliz solunun en önemli dergisinin ismini öneriyorum.’ dedi. Nedir? ‘Özgür İnsan.’ Hoşumuza gitti olur dedik.

Siz gençsiniz bu kadar ciddi bir dergi için size bir hukukçu lazım. Anonim şirket kurun dedi. Kurduk. Üç murahhas bizden oldu bir tane o zamanlar merkez ilçe sekreteri idi Önder Sav, yönetim kurulu başkanı o görünsün, sen murahhas aza ol öyle çıkaralım dedi. Sonradan dergiye çok sahip çıktı Ecevit.

Biz yüz bin satar dedik inanmadılar ilk sayısında 30 bin bastılar. Sonra üç defa baskı yapmak zorunda kaldı. Siyasal dergi tarihinde bir daha asla o güne kadar aşılmamış bir rekordur.

Çünkü direnişin sembolü idi. Direnişin başarılı olma ihtimali ortaya çıkmıştı. Esas halktan ziyade ona bakmak lazım. Elektronik ortamda ilk 36 sayısı var Özgür İnsan dergisinin. 1920'den başlayarak Atatürk devrimleri ve bunun sosyal demokrat solla ilişkisini ortaya koyduk bu dergilerde. Orada en önemli şey ilk başlayan çatlak ve 1980 sonrası bizi iktidardan düşüren süreç.

Biz Kemalistiz. Önce Atatürkçüyüz, sonra sosyal demokratız dünya ölçeğine gittiğimiz zaman. Demokratik Solu da Bülent Ecevit'in dediği gibi Türkiye koşullarında özgün bir yapıda ele almak ama çoğu insan bu üçünü birbirinden ayırdı ve birbiri ile vuruşturdu. Bundan üç ayrı parti çıkardı.

Bugünkü iktidarın sebebi budur. 25 yıldır iktidarda olunmamasının sebebi ne Amerikalı ajanlar ne Tayyip Erdoğan'ın ustalığı ne Türkiye'de dinin egemen olması değil solun bir şekilde parçalanmış olmasıdır. Onlara da biz ajan demiyoruz ufak çapta bencil çıkarları için Deniz Baykal bir başı çekecek, Bülent Ecevit bir başı çekecek, Erdal İnönü bir başı çekecek. Onlardan ziyade etraflarında kümelenmeler kendi başlarına diğerlerini yok edip bir şey olacaklarını zannedecekler. Üçü de siyasetin derin çukurlarında kayboldu. 1989'dan sonraki başarısızlığın fiyaskonun tamamı ben buna 'fetret devri' diyorum. 2002'de diğer iki parti yok oluncaya kadar DSP Ecevit'e rağmen % 1'e inince o devir 2003'te bitti.

Bittiğinde halk bunu görmüş ve başka bir yöne dönmüştü. Ama iş işten geçmişti Halbuki 1973'n esas taşları o parti içindeki iktidarın bizim kanadın elinde kalması yayın ve kamuoyundaki etkinlik başladıktan sonra başarı görünmüştü.

SORU: Bülent Ecevit'in 1968 hareketine karşı çıkışı sonrası Türk toplumunun Bülent Ecevit'e yorumlaması nasıl oldu?

ERYILDIZ: Gazetelerde yazıldığı gibi Bülent Ecevit bir halk çocuğu değildir. Eşi yarı aristokrat bir aileden gelmedir. Paşa ve milletvekili çocuklarıdırlar. Benim çocuğum ne kadar halk çocuğu olabilirse eski bir milletvekili ve profesör çocuğu olarak onun çocuğu da o kadar halk çocuğudur. Fakat biz bunu bir genetik kodlama veya bir sınıfsal aidiyet olarak görmedik. Kültürel olarak öyle olmalı çok istedi ve öyle görünmeyi başardı. Bu müthiş bir şeydir ve halk da bunu çok benimsedi.

İşçi sınıfı içinden çıkmış pek çok liderden daha çok işçi sınıfına yakınlık duydu. Çok ilginç güzel şeyler de yaptı. Bıraktı Ankara milletvekilliğini gitti Zonguldak'a tek tek madenlerde çalışma, propaganda yaptı.

Bülent Ecevit gibi böyle naif, hissi ve çok özel yetenek ve merakları olan şiire, kültüre, sanata meraklı bir insan için çok zor dönüşümdür. Büyük bir dönüşüm geçirdi ve o dönüşümü ben eleştirmiyorum.

O dönemde bizim çok büyük katkımızla özellikle beğenilmeyen bu mülkiye cuntası denilen Deniz Baykal'ın değil çünkü bu mülkiye cuntasına her zaman dışarıdan bakmıştır. Özellikle Haluk Ülman'ın, Turan Güneş'in, Besim Üstünel, Ahmet Naki ve Deniz Baykal'la Ecevit bizimle ilişki kurduğu zaman mülkiye de bu hoca kadrosu ile ilişki kurardı.

1967 bir milattır bu beşli grup ile bizi Ecevit tanıştırdı. Turan Güneş de 1957'de DP milletvekilidir sonradan profesör olmuştur. Çok iyi bir akademisyendir. Hürriyet Partisi'nin liderliğinden sonradan CHP'ye geçmiştir.

Oradaki ekip bir anlamda kuramsal arka plan tamamen Mülkiye Cuntasının dünyadan aldığı fikirler Turan Güneş'in haklaştırma politikası, Besim Üstünel'in sosyal demokrat politikayı dünyada en iyi bilmesi, Haluk Ülman'ın son derece iyi bir sosyalist olmasıdır. Kişilik olarak biraz sert olsa bile en insancıl, en hissi olan fiilî liderleri odur mülkiye grubunun.

Onu her zaman sevi ve hayranlıkla anarız.. Kamuoyunda ne söyleniyorsa onun tersine bakacaksınız, muhtemelen o doğrudur. En iyisi Haluk Bey'dir. Koordinatör odur ve her zaman o olmuştur.

SORU: 12 Mart Askerî Darbesi'nden sonra ilk genel seçim 14 Ekim 1973'te yapıldı. CHP de seçim kampanyasını Haziran gibi erken bir tarihe çeker ve hem partinin aktörleri hem de Anadolu'daki partililer partiden ziyade Bülent Ecevit'i ön plana çıkarırlar. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

ERYILDIZ: Bunu yanlış değerlendiriyorum ama o dönemde mecburduk buna. CHP ile ilgili örgütteki yıpranma ve yorgunluk ancak bir liderle aşılabildi. Bir de şunu unutmamak lazım. O partiyi kurmuş ve yaşatmış bir lideri devirmiştik. Onun yerine iyi kötü bir imaj yaratmak zorundaydık. O tamamen bilinçli yapıldı ve tuttu. O bir nevi bizim solun bir operasyonudur. Aksi takdirde İsmet Paşa'nın koltuğunu dolduracak adamın özel bir imajı olması gerekiyordu. Halk da bunu satın aldı.

İsmet Paşa bütün olumlu özelliklerine rağmen hem yaşlanmıştı hem de onun aleyhine olağanüstü kötü bir kampanya yapıyorlardı. Şimdi Kemal Kılıçdaroğlu'na yaptıkları gibi. Malum Demokrat Partili bir milletvekilinin kampanya sırasında bağırdığını unutmayın. *'Asker kaçağı İsmet Paşa*.' diye. Savaşı yönetmiş bir adama asker kaçağı diyor. Ne aklına gelirse söylüyor.

Biz de başlangıçta üniversitede İsmet Paşa'ya inanılmayacak laflar söyledik. Çok büyük bir sabırla bizi dinledi ve bizim her söylediğimize tek tek cevap verdi.

Yeni İsmet Paşa'nın yerine bir figür konulması bir yere kadar, sonradan devam ettirilmese iyi olurdu başarının en temel unsurlarından biri oldu. Konulan figür doğrumu idi tam mıydı geçerli miydi en tepeye % 50'lere çıkmamasının sebebi nedir? Süleyman Demirel % 56'ya çıktı. Biz % 40'ların üstüne çıkamadık. Bunda ne kadar psikolojik veya toplumsal uyumsuzluğun ortaya çıkması var 1973'ten başlayarak onlar ayrı şeyler.

Mesela seçimin erkene alınmasına evet denilmesi tam bir aculluktur. Haluk Ülman buna çok karşı çıktı bırakın zamanında yapılsın dedi. Bizden birinin başbakanlığında büyük koalisyona razıydı Süleyman Bey. Sosyal demokrat bir parti birinci olup bir şekilde iktidara ayak attıktan sonra karşısındaki sağ partiyi eritiyor. Ama Ecevit'in acelesi vardı. Gerek öne alınması gerekse MSP ile koalisyon yapılması esasen tarihî yanılgıdır bence.

SORU: Türkiye'de merkez sağın öncüsü olan merkez sağın politik aktörleri CHP'nin seçim kampanyası süresince sosyalist aktörlerle yan yana getirme çabaları var. Örneğin Seyfi Öztürk'ü seçim kampanyası döneminde kamuoyuna yaptığı bir açıklamada Bülent Ecevit'in Almanya'ya seyahatini gündeme getiriyor. CHP da sosyalist hareketle işbirliği yapıyor. Bu girişimin toplumdaki yansıması nasıl oldu?

ERYILDIZ: Ben kişilik ve simge birimlerinin daha önemli olduğunu düşünüyorum. Kendini Marksist veya Dev-Genç'li sayan insanlardan daha iyi Marksizm'i okuduk etkilendik. Özellikle bir yöntem olarak, bir bilim olarak tarih ve toplum tahlillerinde etkilendik. Ben

sosyal demokrasinin en önemli teorisyeniyim. Bülent Ecevit'ten çok kitabım var. Üç kökü vardır sosyal demokrasinin. Birincisi Anglo Sakson Sosyalizmi'dir, ikincisi Marksizm'dir, üçüncüsü de bizim kendi millî ayağımızdır.

Ben de kendimi tam anlamıyla sosyalist görüyorum. Bülent Ecevit de bunu söyledi. 'Ben Avrupalı anlamda sosyalistim.' dedi. Başka türlü nasıl izah edeceğim kendimi? Çünkü orada sosyalist ve komünist ayrımı var. Burada yok. Burada komünistler yasak olduğu için haklı olarak kendilerine sosyalist diyorlar. Biz de o zaman kendimize sosyal demokrat diyoruz böyle bir kayma var. Şimdi de aynı şeyi yapmaya çalışıyorlar CHP'ye karşı. Ne zaman tutmaz? Eğer sen kendinden güvenli isen ve kendini biliyorsan. Diyor ya 'Abdestimden kuşkum yok ki namazımdan kuşkum olsun.' Biz bunları açık açık söyledik ve her zaman savunduk. Ama onların etkili olmasına sebep olan bizdeki bazı arkadaşların 'Ben Marksist'im sosyal demokrat değilim.

CHP'li değilim, esas olan silahlı halk devrimidir.' diyen içimizde bir kanat vardı. Bize esas zarar veren bunlar oldu. Yoksa sağ partiler değil. Elbette Avrupa'ya gittiğinde kendinden solda olan insanlarla görüşeceksin. Bu o kadar medeniyetsizlik ve insanlık dışı bir şey ki. Ecevit 1940'larda İngiltere'de iken hangi doktrini savunduğunu biliyoruz, Mustafa Kemal'in Komünist Parti kurdurduğunu da biliyoruz. Bunlar toplum ve insan hayatında olabilecek şeylerdir. Onların söylediği şeyler değil bizim onlara verdiğimiz yanlış imajlar % 50'nin üstüne çıkmamızı engellemiştir. Gerçekten de çok büyük ustalıkla o hareket TİP ve benzerlerini ustalıkla bir çatı altında toplamış ve önde görünen liderleri olmasa bile daha kaliteli yakın kadrolarını da yumuşak bir biçimde milletvekili ve diğer teşkilatları içine almıştır.

Süleyman Genç'ten farkımız onlar kendi doktrinleri ile gelmelerini savunuyordu biz ise bir süzgeçten geçirilerek ve ağır bir eğitim süzgecinden geçirilerek CHP'lileştirilerek, sosyal demokrat olarak o kadroların içeri alınmasına taraftarız. Onun için ilk başlangıçta onların girmiş olması 1973 seçimlerinde bizim verimliliğimizi düşürmüştür. Bu da kırsal kesimde CHP'ye oy verecek olanların kafa karışıklığını artırmıştır. Eğer burada biz sağlam durabilseydik yani yüzde yüz sosyal demokrat ve Kemalist çizgide durabilseydik 1973'te bile daha çok oy alabilirdik.

SORU: 1973 yılı CHP'nin 50. yıldönümü olduğu için yurdun çeşitli yerlerinde kutlamalar oluyor. 9 EYLÜL 1973 günü Ecevit ve arkadaşları Anıtkabir'de başlattıkları toplantı silsilesini Ankara Tandoğan, İstanbul Zeytinburnu ve İzmir'de Alsancak Stadyumu'nda bitirir. Bu toplantılara katıldınız mı gözlemlerinizi öğrenebilir miyim?

ERYILDIZ: Örgütlenmelere katıldım ve hepsinin içindeydim. O bir anlamda oluşmuş bir yol ve kuramın sunum aşamalarıdır. Ona gelinceye kadar çok daha riskli olan dönemlerde Polatlı, Göllüce, Atalan'daki toprak işgal hareketlerinin neredeyse tamamına katıldık. 1972'den sonra parti kapanınca gençlik kolları genel başkanlığı yaptım. Gençlik kesiminde olan bütün iyi dinamiklerin tamamını il ve ilçelerde partiyle kaynaştırıp o dinamizmi ve gücü gerçekleştirmeye çalıştık. Önceden federasyonda yaptığımız bütün eylemlerini bu defa partinin seçim öncesi kampanyası sırasında bir bütün olarak gerçekleştirdik.

SORU: CHP'nin o zaman Zeytinburnu'nda toplantı gerçekleştirmesi de ilginçti değil mi? CHP o zamana kadar orta ve üst kesime hitap ederken birden bire yoksul kesimde bulunan insanların yaşadığı bir semtte miting yaptı. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

ERYILDIZ: Mucize gibi değil mi? Zeytinburnu tek başına değildir aslında önce Tophane'de düzenlendi. Biz Ankara'da da tek tek mahalleleri gezerek örneğin Çinçin'de az taş yemedik biz. Çünkü 1973'te orayı tam olarak çözememiştik. Zeytinburnu sokaklarında da çok sopa ve dayak yiyip tehditler aldık. Esas devrem işçilerin desteğini kazanmaktır ve şimdi yapamadığımız şey de aslında budur. Birden bire Şişli'den çıkıp gerçi o zaman Şişli de tam olarak bizim değildi ama Zeytinburnu ve Kartal gibi en yoğun kol emekçilerinin bulunduğu bu tür bölgelerde örgütlenmeye başladık. İşçi sendikalarının örgütlü olduğu bu semtlerde örgütlenmeye ağırlık verdik. Esas akıl yürütme devrimi budur. Birden bire ordu veya üst sınıfların devrim yapacak derken işçi kesimine yönelmeye başladık. Bizim şimdi nostaljimiz, amacımız, çözümümüz ve başarımız da ondandır. Asıl olanın partiyi dönüştürmektir. Asıl olan partidir her zaman. İkincisi kitlelere uygun olan imajı verebilmektir. Bu konuda şimdi tam olarak başarılı değiliz maalesef.

SORU: Son bir sorum var. Bülent Ecevit, demokratik sol argümanını 1974 yılında ortaya koyuyor. Ecevit bu argümanı ortaya koyarken kendilerinin Marksist kökenden gelmediklerini ve Türkiye toplumuna özgü bir kuram geliştirdiklerini ön plana koyar ve aynı zamanda komünizmi engellemenin bir aracıdır türünden bir açıklama yapar. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

ERYILDIZ: Ben sosyal demokrasinin Türkiye koşullarında ulusal kurtuluş savaşı vermiş bir ülkede nasıl ki her ülkenin kendilerine göre yeni yolları varsa, her devrimin kendine göre bir adı varsa Türkiye'ye mahsus özel bir sosyal demokrat isminde o günlerde zaten Marksizm yoktu. 1974 yılında ve ondan önce bu da açık ve nettir başlangıçta Bülent Ecevit, demokratik sol düşünceye son derece karşıydı. Hatta bunun tanıkları dahi vardır. Soğuk bakılıyordu. Bunu parti içinde bir güçlenme aracı yani daha solcu görünme aracı olarak kullandı.

1980 sonrası da sosyal demokrat parti veya sosyal demokrat adı tuttuğu için kendini ayrıştırmak ve partide tek kişilik yönetim kurmak için bir araç olarak kullandı. Zaten üçüncü kitabımın adı Demokratik Sol'dur.

Herkes sosyal demokrat adını kullanırken ve Bülent Ecevit buna çok büyük bir kuşku ile bakarken ben demokratik sol, sosyal demokrat ve Kemalizm'i hep aynı anlamda kullandım. Bülent Ecevit'in bunu yapması 1974 kurultayında tamamen o günkü havayı yoklayarak demokratik sol adının kazanacağını düşündüğü için birden bire ad değiştirdi.

1983'e kadar bir daha telaffuz etmeyip 1983'tensonra Sosyal Demokrat Halkçı Parti kurulduğu için bir alternatif seçenek olarak yeniden hatırladı onu. On sene sonra karşı olduğunu filan her şeyi unutup ona sahip çıktı. Böylece benim kitaplarımdan birine Demokratik Sol' adına yazılmış ilk ve tek kitaba sahip çıkmış oldu ve bunu onurlu ve olumlu bir şey olarak değerlendiriyorum."

Ek 5: Taha Akyol ile Röportaj, 10 Ocak 2018, İstanbul.

TAHA AKYOL

SORU: Türkiye siyasetinde 14 Mayıs 1950 seçimi çok önemli bir tarihe denk gelmektedir. CHP'nin tek parti iktidarından sonra DP iktidara geliyor. DP'nin 27 Mayıs 1960 yılına kadar yürüttüğü iktidar sürecinde CHP'nin muhalefet tarzını nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKYOL: Türkiye'de Meşrutiyet döneminde biraz başlayan iktidar ve muhalefet ilişkileri tecrübesi zaten yetersizdi, Tek Parti döneminde tamamen ortadan kaldırıldı. Türkiye 1950'de çok partili hayata geçtiğinde iktidarın ve muhalefetin demokratik tecrübesi yoktu. Özellikle 1954'ten itibaren DP otoriterleşmeye CHP de yıkıcı muhalefet yapmaya başladı.

SORU: Yıkıcı muhalefetten kastınızı öğrenebilir miyim?

AKYOL: Yıkıcı muhalefetten kastım iktidarı gayri meşru görmek, Atatürk'ün Bursa Nutku ‘nu hatırlatmak, sürekli olarak iktidara husumeti körüklemek hatta öyle ki bu konuşmaların bir yansıması olarak 1950'lerin ortalarında ordu içerisinde cuntalar oluşmaya başladı. Tevfik Çavdar'ın 'Demokrasimizin Hikâyesi' adlı kitabında hem DP'nin otoriterleşmesini hem de CHP'nin yıkıcı muhalefet yaptığını anlatır ki Tevfik Çavdar sosyal demokrattır, rahmetli Erdal İnönü ile birlikte SODEP'in kurucularından biridir. Mesela DP petrol kanunu çıkardı, yabancı sermaye kanunu çıkardı. Bunu sömürgecilik olarak niteleddiler. Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış, sürekli olarak Düyun-u Umumiye, emperyalizm endişeleri içeresini yaşamış olan bir toplumda bunun yapacağı çağrışımlar belliydi. Yıkıcı muhalefetten kastım buydu. Hele 27 Mayıs'a giden süreçte DP tahkikat komisyonunu kurarak ölçüsüz aşırı bir otoriterleşmeye sürüklenmişti. Öbür yanda, çok sayıda gencin öldürüldüğü, kıyma makinelerine gönderildiği şayiaları yayılıyordu. CHP bunu araştırmak için bir komisyon kurdu. Komisyonun başında Kâmil Kırıkoğlu var. Araştırıyorlar yok böyle bir şey. Geliyorlar İsmet Paşa'ya 'Böyle bir şey yok mu.' diyorlar. İsmet Paşa 'Sakın bunu açıklamayın, var bilinsin' diyor! Bu yıkıcı muhalefet değil mi? Bu anlattığım olayı Kâmil Kırıkoğlu kendi hatıralarında anlatıyor.

SORU: 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi de Türkiye siyasetinde hem sağ hem sol kavramlarının iyice belirginleştiği bir döneme denk geliyor. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Türkiye siyasetine özellikle de AP ve CHP açısından yarattığı sonuçları nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKYOL: 27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye'de darbeler felaketinin anasıdır. Demokrasiye saplanmış bir hançerdir. Bunu söylememin bir kaç sebebi var. Seçimlere gidilecekti, Adnan Menderes bunu açıklamıştı ve hatta Meclis'e seçmen kütüklerinin yenilenmesi konusunda Şubat ayında kanun tasarısı sunmuşlardı, bunun için de Turhan Feyzioğlu iktidara teşekkür etmişti. İsmet Paşa'nın kendi teşkilatına yayımladığı genelge var, bunlar seçime gidecekler siz de seçimlere hazırlanın diye. 27 Mayıs Darbesi seçim imkânı vermeden meşru bir iktidarı devirerek demokrasinin kendi problemini seçimle aşma imkânını ve fevkalade bir pratik kazanmasını engelledi. Muhtemelen seçimlerde de CHP kazanırdı. Çünkü DP'nin oyları azalırken, CHP'nin oyları yükseliyordu. İkincisi, 27 Mayıs orduda cuntalaşma alışkanlığı başlattı. O zaman ordu içerisinde devrim tamamlanmadı görüşünü savunanlar Talat Aydemir ve diğer sol cuntalar teşekkül etmeye başladı. Talat Aydemir iki defa darbeye teşebbüs etti. Daha da vahimi, bu iş 27 Mayıs askerî darbesiyle olmadı devrimi biz yapalım diye silahlı

gruplar ortaya çıktı. Dünyada da sol rüzgârı eserken bunlar Türkiye siyasetinin olgunlaşmasını engelleyen fevkalade olaylardır.

SORU: Türk sağı 27 Mayıs'ı nasıl değerlendirdi?

AKYOL: Türk sağı 27 Mayıs'ı hiçbir zaman sevmedi ve çünkü kendisine yani DP'ye karşı yapılmıştı. Türk sağında Adnan Menderes bir ortak değerdir, DP bir ortak değerdir. Ben gençliğimde MHP'de Türkeş'le birlikte siyaset yaptım. Türkeş bile 27 Mayıs'ı savunmazdı. "Biz 27 Mayıs'ı hakemlik amacıyla yaptık ama 14'ler tasfiye edildi ve 27 Mayıs yolundan çıkarıldı" derdi. Meydanlarda da hiç 27 Mayıs'tan filan bahsetmezdi. Türk sağı için 27 Mayıs, adeta bir siyasî Kerbela'dır.

SORU: Bir de şöyle bir olay var: 27 Mayıs Darbesi'nden sonra İsmet Paşa'nın başkanlığında 4 yıllık bir koalisyon süreci var. İlk genel seçim 10 Ekim 1965 günü yapılıyor ve seçim öncesinde İsmet Paşa, gazeteci Abdi İpekçi ile yaptığı bir röportajda CHP'nin ortanın solunda olduğunu açıklıyor. Bu açıklama ile birlikte Süleyman Demirel ve diğer sağ aktörler o söylemi Moskova ile ilişkilendirir. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKYOL: Bunu Demirel yapmadı. Demirel, 'Ortanın Solu Moskova'nın Yolu' kavramını kullanmadı. O kavram, o dönemde sert muhalefet yapan bir takım gazeteler tarafından kullanıldı CHP'ye karşı olarak. Ama Ecevit, ortanın solu Moskova yolu diyen bir köylü toplumunda bunu tutturdu ve % 42 oy aldı.

SORU: İsmet Paşa, CHP'yi ortanın solunda ve sosyal demokrat bir parti olduğunu açıklar. Türkiye toplumu CHP'yi, sosyal demokrasiye giden yolda nasıl yorumlamıştı?

AKYOL: Türkiye modernleşmede gecikmiş bir toplum olduğu için modern kavramların oturmadığı, kurumların oturmadığı bir toplumdur. O yüzden de kişisel karizmalar çok etkilidir. Bu da siyasetimize hem sertlik hem de istikrarsızlık getiriyor. İsmet Paşa ortanın solu deyince oy kaybetti ama Bülent Ecevit ise ortanın solu diyerek oy kazandı. Bundan da kişisel karizmanın ne kadar önemli olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla sosyal demokrasi, merkez sağ ve liberaller gibi yapılacak analizlerin entelektüel değeri olabilir ama sosyolojik değeri yoktur.

SORU: Türkiye siyaseti 12 Mart'a doğru giderken özellikle de 1968 yılında gençlik olayları ivme kazanır. Dünyada ve Türkiye'deki gençlik eylemlerinin yanı sıra yer yer topraksız köylülerin işgal eylemleri, yer yer işçi hareketleri de meydana geliyor. 1968'in Türkiye siyasetinde yarattığı değişimi nasıl açıklıyorsunuz?

AKYOL: Bu bir sol radikalleşmesi modasıdır ve bu bir tuzaktır. O zaman bir takım kitaplar yazıldı. Gerillacılık nasıl yapılır? diye Latin Amerika'da yazılan gerilla kitaplarının tercümeleri yapıldı. Banka nasıl soyulur, dinamit nasıl yapılır, suikast nasıl yapılır diye yazılan kitaplar o zaman yayımlandı. Ant Yayınları'ndan Latin Amerika terör hareketlerinin kitapları yayımlandı. O zaman dünyada hem Marksizm ve Leninizm anlamında bir sol rüzgârı esiyordu. Hem de bunun köylü toplumlarında da başarılı olabileceğine dair Mao'nun Çin ve Vietnam örneği vardı. Bunların hepsi totaliter örgütlerdir ama başarılı oldukları dönemler olunca bizden de buna heveslenen gençler çıktı. Kır gerillası, şehir gerillası kavramları çıktı ortaya. TÖB-DER kongresinde Pekin ve Moskova çizgileri diye öğretmenler birbirleri ile kavga ettiler. O bir sanayileşmesi gecikmiş olan toplumda şehirleşmenin ilk aşamasında

yaşanan ve sosyal çalkantıların radikal sol ideoloji tarafından mobilize edilmesi olayıdır. Çük şükür Türkiye artık onları geride bıraktı.

SORU: Bu gençlik eylemlerinin ivme kazandığı Türkiye'deki ordu içerisinde de belli bir yapılanma oldu. 9 Mart cunta hazırlıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKYOL: Türkiye'de ordu içerisindeki cunta hazırlıkları dediğim gibi DP iktidarının ilk yarıyılı içinde başladı. 1954'lerde filan. Abdi İpekçi ile Ömer Sami Coşar kitabında bu cunta hazırlıklarının 1954'te başladığına dair ifadeleri var. "27 Mayıs bir şey getirmedi Türkiye'ye, böyle olunca devrim bir tabu olduğu için, devrimi askerler yapamadı biz yapalım" diye veya 27 Mayısçılar devrimi başaramadılar yeni bir cunta ile biz başaralım eğilimi başladı. Orduda içerisinde Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* kitabından etkilenen ordu içerisinde bu tür gruplar teşekkül etti. Avcıoğlu Abdülnasır rejimini öven bir insandı, aynı zamanda. Ordu Türkiye'de kurumsal yapısı en sağlam olan bir müessesedir. Ordu devrim yapmayınca sivil gençlik hareketleri başladı. Ona da Che Guavera ve Fidel Castro, Latin Amerika silahlı sol eylemleri ya da Mao modeli ile köylü eylemleri model alınarak Türkiye'de çok kardeş kanının aktığı feci bir dönem yaşadık.

SORU: Türk sağının entelektüel dünyası 1968'i nasıl yorumlamıştı?

AKYOL: Türk sağı çok geniş bir kavram. AP'nin temsil ettiği Türk sağı ile MHP'nin temsil ettiği Türk sağı arasında hayli farklıdır.

SORU: MHP camiası 1968'i nasıl görmüştür?

AKYOL: MHP dünyası 68'i sol eylem olarak gördüğü için doğal olarak negatif gördü. Ancak, o dönemdeki sol radikalleşme sağdaki radikalleşmeyi de MHP biçiminde ortaya çıkardı. Siz sosyalist misiniz, toplumcu musunuz? Biz de milliyetçi ve toplumcuyuz. MHP'nin Türkeş zamanında daha sonra tamamen ortadan kaldırdığı milliyetçi toplumculuk fikri otoriter bir devlet düşüncesine dayanır. O zaman bunun otoriter bir devlet düşüncesi olduğu düşünülmedi bile, kitlelere ilginç gelebilir ve gençler bunu beğenebilirler diye tamamen siyasî bir pragmatizmle hatta oportünizmle "milliyetçi toplumcu" kavramı ortaya çıkarıldı. Bu radikalleşmenin psikolojisi bu tür kavramlarla ifade edildi. Ama sonra bu "milliyetçi toplumcu" denilen görüş bırakıldı.

SORU: O dönemin Türkiye kamuoyu da çok fazla tartışıyordu. Dündar Taşer'in önderliğinde komando kampları oluşturuluyor. Bunlar paramiliter kamplar mıydı? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Niçin kurulma gereksinimi oldu?

AKYOL: Dündar Taşer'in değil. Çünkü Dündar Taşer erken vefat etti komando kampları ortaya çıkmadan önce. Çok iyi bir entelektüeldi. Osmanlı tarihini iyi bilirdi. Türkiye'de Türkçülük akımı Osmanlı tarihinden ziyade daha kolay idealize edilebilir eski destani devirlerdeki Türkçü anlayışa yatkındı. Taşer bu anlayışla Osmanlı tarihini kaynaştırma suretiyle ayakları daha Anadolu'ya basan bir milliyetçilik anlayışının öncülerinden biridir. Ben kendisine çok büyük saygı duyarım. Allah rahmet eylesin. Komando kamplarını onun açtığını ben ilk kez sizden duyuyorum. Ben MHP gençlik kollarından ayrıldıktan sonra 1973'te Yozgat'a avukat olarak gittim. O vakit komando kampları yoktu. Rahmetli Abdi İpekçi, rahmetli Türkeş'le Milliyet gazetesinde yaptığı bir mülakatta bunu sormuştu. Ben de Yozgat'ta iken gazetede okumuştum. Türkeş bunu kesinlikle reddetmişti. Ama şu bir gerçek. MHP'nin gençliğinde militan, mücadeleci ve sert bir siyasî karakter yapı oluştu.

SORU: Türkiye siyasetinde 12 Mart 1971 Askerî Darbesi yapıldığı gün asker Demirel'e bir ültimatom veriyor. Bundan sonra bir geçiş evresi var. Bu ara rejim sırasında Alparslan Türkeş ve diğer Türk sağının siyasetini nasıl yorumlarsınız?

AKYOL: 12 Mart Muhtırası verildiği zaman ben yedek subay okulunda idim. Türkeş'in yanında değildim tavırlarını da bilmiyorum onun için. Bir yıl süreyle de Kara Kuvvetleri Hukuk Şubesinden yedek subaylık yaptım. Türkeş'in hareketinin yanında değildim. Ama genel alışkanlık solun aleyhine olan gelişmelere sempati ile bakmak, lehine olan gelişmeler de anti patiyle bakmak şeklindeydi. 12 Mart'a şöyle baktılar diye somut bir bilgim yok.

SORU: Peki 12 Mart 1971 askerî vesayetinin Türkiye siyasetine verdiği tahribatı nasıl yorumlarsınız?

AKYOL: Mesela seçilmiş olan Süleyman Demirel hükûmetini zorla iktidardan indirdi. Daha sonra başka somut örneklerini göreceğimiz askerî vesayetin çok önemli bir adımıydı. 27 Mayıs'ın parlamentoyu kapatmayan devamıdır. Ayrıca askerlerin isteği ile anayasa değişti. Parlamentonun ne duruma düştüğünü görüyor musunuz? Ama burada rahmetli Ecevit'i saygıyla ve rahmetle anmak isterim. O, 'Bu bana karşı yapıldı.' diyerek itiraz etti. Çünkü sola karşı bir hareket olduğu için Ecevit de Ortanın Solu lideri. Bunun kendisinin yolunu kesmek gibi bir düşünceyle yapıldı gibi algılandı ama ben Ecevit'in yolunun kesildiği kanaatinde değilim. Ecevit bunu böyle algılayınca itiraz etti. Böyle olunca orduya itiraz edilebilirlik ortamı siyasette teşekkül etti. Ecevit'in öncülük ettiği bu ortam sayesinde Cumhurbaşkanlığı seçiminde askerlerin adayı Faruk Gürler seçilmedi, sivillerin adayı Fahri Korutürk seçildi.

SORU: 12 Mart Askerî Darbe gününde CHP'de genel başkanlık yarışına girer ve 6 Mayıs 1972'te CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayı'nda parti meclisi Bülent Ecevit ve arkadaşları kazanınca İsmet Paşa da istifa eder. CHP'deki bu lider değişiminin Türkiye toplumunda ve siyasetinde yarattığı değişimi nasıl yorumlarsınız?

AKYOL: Çok olumlu bakarım. Ben solcu değilim ama o değişime çok olumlu bakarım Türkiye'de ilk defa bir siyasî parti kendi genel başkanını değiştirmiştir. Ondan önceki tarihimizde bunun bir örneği yoktur. Atatürk'ün veya İsmet İnönü'nün, millî şefin değiştirilmesi mümkün müydü? Menderes Dönemi'nde öyle bir şey olmadı. Türk tarihinde ilk defa bir siyasî parti kendi genel başkanını değiştirmiştir. Bunun izah edilebilir sebepleri var. İnönü seksen küsur yaşına gelmiş fizikman tükenmiş ve karşısında dinamik genç bir lider, sebepleri ne olursa olsun ama değişmiştir. Orada Ecevit'in yaptığı konuşma 'Biz merkez-i umuminin kapı kulları değiliz, demokratik bir partinin özgür delegeleriyiz' şeklinde vurgular vardı. Bu terim İttihat ve Terakki'nin genel merkezini ifade eder, aynı zamanda Tek Partiyi de ifade eder. Sonradan kendisi de bir parti kurdu, buna uymadı, keşke özgürlükçü kültür devam etseydi bugünkü lider sultası olmazdı. Çünkü bugün bütün partilerde lider sultası var, en çok da sağdaki partilerde. O bakımdan ben İsmet Paşa'nın seçimleri kaybedip Ecevit'in kazanmasını demokrasi tarihimizin olumlu gelişmelerinden biri olarak görürüm. Kişilerden bağımsız olarak lider değiştirmek olumlu bir kavram olduğu için bu olayı olumlu buluyorum.

SORU: Siz 1973 yılında Yozgat'ta idiniz. Gözlemlediğiniz, dikkatinizi çeken olaylar gelişmeler nelerdi? Mesela, siyasî parti liderlerinin çekişmelerini nasıl yorumluyordunuz?

AKYOL: Yine çok sertti ancak bugünkünden daha seviyeli idi. Maalesef bizim kültürümüzde çatışmacı kültür egemendir. Eğer Atatürk'ün NUTUK'unu okursanız baştan sona kadar

çatışmacı bir üslup vardır. Kendisine muhalefet edenler haindir, çok kötüdür. Bu bizim siyasetimizdeki genel üsluptur ve bugün de böyledir. Ama bugünkü kadar seviyesiz duruma düşmemişlerdi.

SORU: Bülent Ecevit, Türkiye siyasetinde bir kavramı sıklıkla kullanır olmuştu. 1973 yılından itibaren. Kontrgerilla. Bu devlet içinde belli bir yapılanmanın olduğunu öne sürmesi çok sıklıkla tartışıldı.

AKYOL: Ecevit iktidara gelince bu konuda ne yaptı?! Radikal sola biraz göz kırpan ve aynı zamanda kendisi de inanarak devlette böyle bir gizli cinayet şebekesi olduğu şeklinde bir imaj... Bu mobilize kesimlere heyecan veren sempatik bir kavramdı. İktidara gelince ne yaptı?

SORU: 12 Mart Dönemi'nden itibaren böyle bir yapılanmanın olduğunu öne sürüyor.

AKYOL: Ben de size diyorum ki iktidara geldi ve başbakan oldu. Ne yaptı? Tamamen popülizm yaptı.

SORU: CHP 1973 yılında tek başına iktidara gelemiyor ve MSP ile bir koalisyon sürecine giriyor. MSP ile girdiği koalisyon sürecinden önce Bülent Ecevit, bir açıklama yaparak tarihî yanılgıları artık sona erdireceğiz diye. CHP'nin o zamana kadar olagelen laikçi yorumundan farklı bir yorum getirmek istiyor. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

AKYOL: Ecevit'in *'Atatürk ve Devrimcilik'* adlı hâlâ referans niteliğinde olan bir kitabı vardır. Orada halkın devrimlere karşı çıkmadığını, devrimlere karşı çıkanların da bir takım aydınlar olduğunu ileri sürer. Halk gerici değildir. Halkın devrimlere soğuk durmasının sebebi, devrimler halka bir şey kazandırmadı. Bunu açıkça ifade ediyor. Şapka Devrimi halka ne kazandırdı? Diye soruyor. Ecevit'in anlayışına göre halk gerici değildi. O zaman bu halkın kültürel, manevi ve ahlaki değerleri ile çatışmadan problemleri halka anlatmak lazım. Erbakan'ın partisi de halkın içinden gelen bir parti idi. Dini görünümleri irtica sayan "tarihsel yanılgı"yı ortadan kaldırıyordu. Yani Ecevit, kendisinin gördüğü ilericiliğe karşı olmayan halkın bir kesinini temsil eden MSP ile koalisyon kuruyordu, anlamı bu. Bu benim yorumum değil, Ecevit bu şekilde yorumluyordu. Türkiye'de laikliğin demokratikleşmesinde elitlerle halk arasındaki duvarda birtakım iletişim kanallarının açılmasında Ecevit çok değerli bir isimdir.

SORU: Aydın sorumluluğunu sıklıkla gündeme getiriyor. Aydınların toplumdan uzak olduğunu, toplumdan uzak olan aydınların politikasından farklı bir arayış getirme çabası içerisinde olduğunu görüyoruz.

YANIT: Evet.

SORU: Son olarak şunu sormak istiyorum. 12 Mart Darbesi'nden sonra AP'deki oy azalmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bunda 12 Mart Askerî Darbesi'nin etkisi var mı sizce?

AKYOL: 12 Mart Askerî Darbesi'nin etkisiyle sınırlı değildir bu olay. AP'nin kendisi ikiye bölündü. İçinden Demokratik Parti çıktı. Menderes ve DP'ye daha yakın Ferruh Bozbeyli ve arkadaşlarının kurduğu bir parti. Sadettin Bilgiç'ler filan. Demirel, DP'nin devamı olan AP'yi Demirel'in Partisi haline getirmişti. Maalesef bizim ataerkil kültürümüzün en büyük

problemlerinden biridir bu: Kişiye sadakat, kurumlaşma yerine bu ataerkil anlayış söz konusu. Böyle olunca ayrılıp Demokratik Parti'yi kurdular ve % 12 civarında oy aldılar. AP'nin tabanından aldı bu oyu. Onun dışında Ecevit'in yükselmeye başlayan bir karizması vardı. Şehirler Ecevit'e yönelmeye başladı. Ordunun müdahalesi sonucu meydana gelen istikrarsızlık duygusu gibi sebeplerle yıprandı.”

Ek 6: Hüsamettin Cindoruk ile Röportaj, 28 Kasım 2017, İstanbul.

HÜSAMETTİN CİNDORUK

SORU: 1970'li yılların siyaseti ile ilgili sorular yöneltmek istiyorum size. Tezimde CHP'nin 1973 seçimlerini kritik ediyorum. Demokrat Partili (DP) olarak sizin görüşlerinize başvurmak istiyorum. 1973 seçimleri öncesinde Türkiye'deki sağ hareket birden fazla parçaya ayrılmış durumda idi. Merkez sağ bir bunalım yaşamakta idi. Merkez sağın kendi içindeki parçalanmışlık 1960'lı yıllara kadar dayanmakta. 1969 yılında eski DP'lilerin siyasî affı gündeme gelince AP içerisinde Süleyman Demirel'e karşı bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştı. 1970 yılına gelindiğinde Ferruh Bozbeyli ve 41 arkadaşı DP'yi kuruyorlar. 1973 yılındaki DP'nin kendi içerisindeki başarısını neye bağlıyorsunuz? Bozbeyli'nin Demirel'e karşı çıkışının tarihsel köklerine inebilir miyiz?

CİNDORUK: DP aslında Celal Bayar ve arkadaşlarının başlattığı bir harekettir. Veya DP kökenli, DP'nin Yassıada'da mahkûm edilmiş siyasetçilerinin ortak bir hareketi gibi gözüküyordu. Çünkü yasakların kalkması için CHP'nin de desteği sağlandığı halde onunla ilgili yasa TBMM'de kabul edildi ama senatoya takıldı. Bayar ve DP'liler bunun sorumluluğunu Demirel'e yüklediler. Bütçeye hayır oyu vererek hükûmet değişikliği yapmaya çalıştılar. Oradan kopup gelen hadise daha çok Bayarcı ve eski DP hareketi, parti kurdu ve o zaman da eski Meclis Başkanı olan Ferruh Bozbeyli populer bir adamdı. Onun etrafında bir siyasî parti teşekkül etti. Partinin gücü şu: Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Bayar Gürsoy Hanım o partide, Adnan Menderes'in oğlu Mutlu Menderes de o da partide. Yani Menderes ve Bayar ikilisinin devamı olan ikinci kuşak DP'ye geçince güçlü bir hizip haline geldi. Ben DP'yi, AP'nin bir hizbi gibi görmüşümdür ama partileşti. Bunlar bence 1973 seçimlerinde başarı kazandılar. % 12 civarında oy aldılar.

SORU: 1973 seçiminde DP gibi MSP de büyük bir başarı yakalıyor. Merkez sağ açısından sormak gerekirse Ferruh Bozbeyli seçim çalışmalarında Demirel'i doğrudan hedef almış mıdır?

CİNDORUK: Hatırladığım kadarıyla siyasî propagandalar daha çok siyasî yasaklar üzerinden yürüdü. Benim gibi pek çok Yassıada'da savunma yapmış veya Yassıada'da yatmış olan insanların çocukları biz Bayar'a bağlandık ve onun bir hareketi gibi gördük. Siyasî yasakların devam etmesini sakıncalı gördük. Ayrıca bir ihtilal mahkemesi kararının hâlâ geçerli olmasına karşıydık Hareket yasakların kalkması hareketidir. Siyasî programlar açısından da çok da bir fark yoktur DP ile AP arasında. DP, AP'nin bir hizbidir aslında AP de DP'nin bir hizbidir, izdüşümüdür, devamıdır her şey söylenebilir.

SORU: Siz 19734 yılında Demokratik Parti'nin İstanbul İl Başkanısınız. 1973 yılında İstanbul'daki kamuoyunda Bülent Ecevit hakkındaki yorumlamaları nasıl okudunuz?

CİNDORUK: Ben siyaseti bırakmıştım Yassıada'dan sonra bu yazıhanede avukatlık yapıyordum. Aynı zamanda Bayar'ın da avukatlığını yapıyordum. Çeşitli davalar ve çekişmeler vardı Bayar'la ilgili olarak onları takip ediyordum. Bayar'a müthiş bir saygı duydum. Hem mahkemedeki davranışlarından hem de yakından tanıdığınız zaman Bayar'ı bir ekol gibi görmüşümdür. Bayar'ın daveti ve talebi üzerine Demokratik Parti'nin İstanbul İl Başkanlığını üstlendim. Ben 1976 ve 1980 arası AP İstanbul İl Başkanlığı yapmıştım ve o

sebeple de İstanbul'u çok iyi tanıyordum. Yassıada Mahkemelerinden gelen de bir birikimim vardı. Demokratik Parti'yi İstanbul'da çok rahat örgütledik. 1973 seçimine de örgütlü bir parti olarak girdi. Bayar o seçimlerde DP mitinglerinde söz aldı. Torunu vardı Akile Gürsoy, şu anda profesör. Akile Gürsoy'la birlikte tahmin ediyorum yedi sekiz mitinginde konuştu Celal Bayar. İstanbul mitinginde de bir konuşma yaptı. O konuşması için kürsüye çıkışını çok iyi hatırlıyorum. Taksim Meydanı'na büyük bir kalabalık toplanmıştı. Hatta Fahrettin Altay, Ali Fuat Cebesoy gibi eski CHP'liler bile miting meydanına gelmişlerdi onlara bir bank koyduk oturdular. Herkes Bayar ne söyleyecek diye merak ediyordu. Çünkü 1960'dan sonra Bayar yok ve siyaset yapmıyordu. Bütün basın da oradaydı. Bayar çok dikkatli bir konuşma yaptı. Demokratik Parti'deki kendisi ve arkadaşları ile ilgili yasakların kalkması için o kürsüde olduğunu söyledi. Yoksa Demirel'i tenkit etmedi. Tam bir devlet adamı gibi kısa ve özlü bir konuşma yaptı ve çok da büyük bir coşkuyla karşılandı. Yassıada Mahkemesini sert şekilde eleştirdi ve haklarının iade edilmesini istedi. Müthiş bir tezahürat ortaya çıktı. Bayar'ın o konuşması üzerine DP, İstanbul'da üç milletvekili kazanmıştır. Ferruh Bozbeyli, Sadettin Bilgiç ve Nilüfer Gürsoy. Üçü birden milletvekili oldular. Buna karşı AP bütün gücüyle ve bütün gövdesiyle 12 veya 13 milletvekili kazandı.

SORU: Demokratik Parti'nin CHP yorumlaması nasıldı? Ferruh Bozbeyli, Demirel'e karşı çok sert eleştirilerde bulunurken Bülent Ecevit ve arkadaşlarını nasıl yorumluyordu?

CİNDORUK: Parti içinde bir hizbin mücadelesi idi. AP'yi zayıflatmak için uğraştı. Burada iki konsept farkı var. Bozbeyli ve arkadaşları mevcut partilerine karşı bir siyasî parti kurmuşlardı. Bayar'ın desteği de o partiye değil o parti ile haklarının iadesini sağlaması için kesin tavır almasından yana oluşu idi. Bayar, partiyi desteklemiyordu, bu partinin kendileri ile ilgili siyasî yasakların kalkması için verdiği desteği destekliyordu. Bunu da çok iyi vurguladı orada. Tek kelime dahi AP ve Demirel'den bahsetmedi. Onları yalnız yasakların kalkmasını engellemekle suçladı. Çok dengeli bir konuşmadır. O konuşmayı bulup okumakta fayda var. Aynı şekilde sanıyorum Samsun gibi üç beş yerde daha benzer konuşmalar yaptı. O mitingte ben de kısa bir açış konuşması yaptım. Ardından Ferruh Bozbeyli ve en sonunda da Bayar konuştu. O dönem AP'nin çok güçlü olduğu dönemdi. Ondan önceki seçimlere bakarsanız eğer 1969 seçimleriydi galiba.

SORU: AP % 48 gibi bir oy alıyor. 1973 seçiminde de tam tersine % 30 bandı altına düşüyor. DP ise % 12 oy alarak 45 milletvekili çıkarıyor. CHP de ise bir lider değişimi var. İsmet İnönü'nün artık siyasî kariyeri sona ermiş bulunmakta, yepyeni bir lider geliyor CHP'ye Bülent Ecevit. Ecevit'in Türkiye siyasetine o dönem içerisinde kattığı havayı nasıl yorumluyorsunuz?

CİNDORUK: İlk defa siyasî hayata ideoloji girmiştir. Bir ideolojik farklılaşma ortaya konuluyor ortanın solu diye. Çok iyi anlatılmasa ve hatta terminolojide yeri olmasa bile demokratik sol diye bir hareket getiriyor. O bir renk ve CHP'yi bir dinamizm getirmiştir. CHP'nin ideolojisi yoktu. Altı Ok bir ideoloji değildir bir hedeftir Altı Ok. Demokratik sol hareketle CHP ilk defa bir sol ideoloji ile tanıştı. Sloganları da iyi idi toprak ve suyla ilgiliydi. Parti Ecevit'i, şahsi olarak kendisini iyi parlatmıştı. Karaoğlan diye. CHP ilk defa bir ideoloji ile seçime girmiştir. Aldığı sonuç çok da parlak değildi ama iki tane daha rakip çıkmıştı. MSP. Bu DP'den biraz daha az oy aldığı halde 48 milletvekili çıkardı. DP ise seçim hukuku gereği

45'de kaldı. Sonra da Celal Bayar'la İsmet İnönü barıştıktan sonra 1975-76 galiba. DP çok zayıfladı. Ondan sonra girdiği seçimlerde üç dört veya bir milletvekiline düştü sanıyorum.

SORU: 1973 seçim kampanyasında merkez sağın önde gelen siyasetçileri Seyfi Öztürk, Ali Naili Erdem gibi siyasetçiler Bülent Ecevit ve CHP'ye karşı komünist söylemi içerisine girdiler. Seyfi Öztürk yaptığı bir basın toplantısında Ecevit'in Almanya gezisine atıfta bulunarak orada sosyalistlerle görüştüğünü ve bu da kamuoyunda ciddi bir tartışma yaratıyor. Ecevit de böyle bir görüşmenin olmadığını belirtiyor. O dönem merkez sağın, CHP'yi sosyalist hareketle ciddi anlamda yan yana getirme çabası içinde olduğunu görüyoruz. Bunun toplumda bir karşılığı oldu mu ve merkez sağ politikacıları niçin böyle bir algı yaratma çabası içinde olmuşlardır?

CİNDORUK: AP'de Yeminliler Hareketi vardı. Geçenlerde ölen İsmet Sezgin gibi. Bu hareketin dışında olan Sadettin Bilgiç'ler biraz daha muhafazakârdı. Onlar Demokratik Parti'deydiler. Demokratik Parti'nin Ecevit'le bir ihtilafının olduğunu sanmıyorum. Onlar asıl karşı parti olarak AP ile mücadele etti ve ondan oy almaya çalıştı. CHP'ye karşı bir tavrı olmamıştır. Daha doğrusu cepheyi büyütmemiştir ama AP'li siyasetçiler ve kadrolar CHP ve Ecevit'in Marksist siyasete yöneldiği yönünde eleştiri yönelttiler ve bu CHP'ye oy kaybettirmiş olabilir.

SORU: O dönem içerisinde Yeniden Millî Mücadele adı altında bir yayın organında CHP'nin Bolşeviklerle işbirliği yaptığına dair bir söylem geliştiriyor. Orhan Birgit de bu dergiyi dava ediyor. O dönem içerisinde Türkiye toplumunun bu tür söylemlere karşılığı ne oldu? CHP'nin Isparta mitingi de olaylı geçiyor. Ecevit, 28 Eylül 1973 günü yapamadığı mitingde saldırılara maruz kalıyor. AP kitlesinin CHP yorumlamasa nasıldı?

CİNDORUK: Talebe hareketleri vardı. Millî Türk Talebe Birliği'nin etrafında toplanmıştı. Rasim Cinisli ve bugünkü Meclis Başkanı İsmail Kahraman onlar daha militan adamlardı. Millî Türk Talebe Birliği ve Yeniden Millî Mücadele. Onun kaynağı da Afyon'dan başlamıştır. Aykut Edebali'nin siyasî hareketidir. AP'nin kapsamadığı bir alan. AP aşırı milliyetçiliğe girmemiştir. DP de girmemiştir. Oradaki boşluğu bu tür dernekler ve talebe birlikleri doldurmaya çalışmışlardır. Unutmayın ki o zaman solda silahlı mücadele eden birlikler de vardı. Çeşitli fraksiyonlar vardı ve çoğunun da kökü yurt dışında idi. AP o tarihte ve sonra da tabanını militan hale getirmemiştir. Sahaya silahlı eylem ve zorbalık koymamıştır. AP ve DP gençliği bu tür şeylere itibar etmemiş ama başka platformlar ortaya çıkmıştır.

SORU: 1973'te partilerin seçmen tabanları da değişmeye başlamıştır. Doğu ve Güney Doğu coğrafyasında merkez sağ politikacılarının o bölgedeki dinamiklerle ilişkileri nasıldı? CHP'nin toprak işleyenin su kullananın sloganı üzerine CHP'yi sosyalist bir hareketle olarak niteleyen sağ siyasetçilerinin bu söylemlerinin o bölgelerde bir karşılığı oldu mu?

CİNDORUK: O zaman doğuda da Doğu Kültür Dernekleri vardı. Onlar sadece Kürtçülük hareketleri yapmıyor aynı zamanda sol propagandaya dayalı aktiviteleri vardı. Ecevit onlara da mesafe koymaya çalışmıştır. Hatta mitinglerinde sol söylemlerle slogan atanları susturmuştur. Kendisi ile aşırı sol ve Marksist sol arasına bir mesafe koymaya çalışmıştır. Ama AP bunu istismar etmiştir. Ecevit'in konuşmalarını Marksizm'le eşit saymışlardır. Ecevit, bu aşırı solla ne kadar arasına perde çekmeye mesafe koymaya çalışmış ise öteki taraf da

bunun tersi olarak yakınlaştırmayı ve bulaştırmaya gayret etmiştir. Çünkü o tarihte komünizme karşı büyük bir nefret vardı. Stalin, Ardahan ve Kars'ı istemişti. Boğazlarda üs istemişti. Türkiye'nin NATO'ya girmesinin sebebi budur. Doğu Bloğu'nu saldırgan görüyorlardı. O çekişmeler içerisinde Anadolu'da bir kendini savunma refleksi vardı ve bugün de devam ediyor. Ecevit, bunu bildiği için bundan hep çekindi. Kendi hareketini sol ama Marksist olmayan bir sol hareket gibi ortaya koymuştur. Çok da güzel yazıları vardır. Kendi çıkardığı dergiler vardır. Arayış gibi. Yön hareketi ile dahi mesafeli kalmıştır.

SORU: Demokratik solu, komünizmi engellemenin bir aracı olarak görüyor değil mi?

CİNDORUK: Ecevit'i konuşmaları ile beraber incelemek gerekiyor. Ecevit'le beraber o zaman siyaset yapan düşünürler var. Çok önemli adamlar var ve bunlar unutuldu. Türkiye'nin siyasî arşivi çok eksiktir. Sizlerin böyle araştırma yapmalarında fayda var. 1973 arifesinde Ecevit konuşmaları dikkate alınmalı. 1973te attığı tohumlar 1977'de Ecevit'i % 41'e taşımıştır. Demek ki inandırdı halkı.

SORU: 1973 seçimi sonrasında CHP ile MSP'nin bir koalisyon süreci var. Siz bir ağ aktör olarak bu koalisyon sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz?

CİNDORUK: Çok mantıklı bir harekettir. Siyasetin içinde var olan bir durumdur. Parlamenter rejim, bugün de görüldüğü gibi Almanya ve başka Batılı ülkelerde sancılı da olsa koalisyonların kurulması son derece normal. Koalisyon artıları ile eksilerinin toplamıdır.

SORU: CHP ile MSP'nin ideolojik kökleri çok farklı. Ecevit, bu koalisyonun başında tarihsel yanılgıları artık sona erdireceğiz diyor. Bu sebeple sordum.

CİNDORUK: Koalisyon partiler arasında bir uzlaşmaya dayanır. Ama partiler arasında bir birleşme değildir. Hükûmet ortaklığıdır. Tabanındaki ayrılıklar durur. Ecevit'in o zaman söylediği oydu. Tarihî yanılgı şu: Bir siyasî parti olarak ortaya çıkmışsınız İslami hareket olarak. Biz ona politik veya siyasî İslam da deriz. Siyasî İslam olarak belli bir oy almışsa ve bunun meşruiyeti ile ilgili bir tartışma yargıda yapılmamışsa ya da yapılmışsa siyasî yaşamına devam etmesine karar verilmişse ortada bir siyasî parti vardır. Ecevit'in söylediği budur. Bunlarla oturup konuştuk diyor. Millî meselelerde mutabık kaldık ve ortak bir anlaşma yaptık diyor. Türkiye'yi hükümetsiz bırakmadık. Ecevit'in o zaman söylediği slogan bugün de geçerlidir. Parlamenter sistemi savunanlar olarak bizim söylemlerimizden arklı bir şey değil. Ecevit aslında duygusal, romantik bir adam. Bana sorarsanız eğer Türkiye'ye çok büyük yenilikler getirmiştir. En önemli getirdiği yenilik de MSP ile kurduğu hükûmettir. O hükümet de Türkiye Cumhuriyet'in en büyük hareketlerinden birisi olan Kıbrıs Hareketi'ni yapmıştır. Kıbrıs Hareketi'nde Ecevit haklı çıkmıştır. Erbakan da Ecevit'e hiçbir zorluk çıkarmamıştır. Zaman zaman hatta Ecevit'ten daha ileri askerî hareketler yapılmasını istemiştir. Şöyle bir tabir kullanılabilir: Millî meselelerde koalisyon başarılı olmuştur. Ama Erbakan'ın siyasî İslam'la ilgili düşüncelerini Ecevit'in paylaştığını söylemek insafsızlık olur."

Ek 7: Orhan Birgit ile Röportaj, 29 Kasım 2017, İstanbul.

ORHAN BİRGİT

SORU: 1973 Genel Seçiminde CHP'yi kritik ettim. Tezimi CHP'nin 1973'te çıkardığı Halk gazetesi üzerine inşa ettim. Seçim kampanyası ve partinin programını ele aldım. Hem CHP olsun hem de Türkiye'deki diğer siyasî aktörler hakkında size bir kaç soru yöneltmek istiyorum. CHP'nin yazar ve çizer takımı 12 Mart öncesi ve sonrası olayları ele almış. Dünyada ve Türkiye'de 1968 yılı önemli bir dönemi teşkil ediyor. Bu dönemin Genel Sekreteri Bülent Ecevit ve diğer partili politikacılar 1968 gerçeğine karşı ilk aşamada olumlu baksalar da daha sonradan gençleri kanunsuzluğa karşı uyarmışlardır. CHP'nin 1968'de gençliğe bakışı nasıldı?

BİRGİT: CHP'nin gençliğe bakışı şöyleydi. Her parti gibi CHP de gençlere partinin geleceği ve en büyük kaynağı olarak bakıyordu. Yeni kuşaklar çünkü daha edilgen oluyorlar. Şu andaki CHP'nin o dönemdeki gibi bir gençlik potansiyeli yok. Bizim gençlik kollarımız vardı ve kendi çalışma alanlarının dışında gençlik ve kadın kolları başkanlarının yardımcı kol olmalarının dışında ana kademenin toplantılarında da oy sahibi olarak temsilci bulunduruyorlardı. Böylece parti kendi aldığı kararlarda hem onların sesini dile getirmiş oluyor hem de onlara ana kademeye geçiş için bir eğitim ve birikim kazanmaları için bir yol açılıyordu.

SORU: Bülent Ecevit, belli bir süre sonra gençlik hareketleri ivme kazandıktan sonra gençlerin içiresine belli kimseler tarafından ajanların sokulduğunu ve bu ajanların 2gençleri kışkırttığına ilişkin bir söylem içerisine giriyor. Özellikle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararları çıktıktan sonra Meclis konuşmalarında söylüyor. Gençlerin cezalandırılmaması gerektiğini asıl suçlunun isim vermeden Mahir Kaynak'ı gösteriyor aslında. Ecevit'in bu değerlendirmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

BİRGİT: Mahir Kaynak, CHP'li değil. Mahir Kaynak ajan olduğu kuşkusu olan ve gençleri provoke eden bir insan olarak ortaya çıktı. Özellikle gençlerin Samsun yürüyüşünde belirli çevrelerin kışkırtması ile bazı hareketlerde bulunmuştur. Deniz Gezmiş'le ilgili olarak bir gün Meclis'te o zaman milletvekillerinin odaları yoktu ve kulislerde oturur vakit geçirirdik. Partililerden birisi gelin bana seni telefona çağırıyorlar dedi. Telefon kulübesinde yaptığımız konuşmada Anıtkabir'in arkasındaki adreste buluşmak üzere anlaştık ve kalkıp evine gittim. Orada o yürüyüşlerin Amerikan ajanları tarafından organize edildiğini ve sizi çıkmaza doğru sokacaklar. Oradan kurtuluşunuz olmaz diye Deniz Gezmiş'le konuştum. Şu anda da Türkiye'nin güncel siyasî tartışmaları içerisinde görüyorsunuz. Hangi ülkelerin bu tür şeyleri provoke ettiğini Rıza Zarrab Davası'ndan filan görüyoruz ve her zaman aynı şeyler oluyor. Deniz, mutlu olmadı söylediklerimden. Ertesi gün Meclis'te kuliste otururken dönemin İçişleri Bakanı AP'li Ahmet Topaloğlu gelip elimden tutarak 'Gel biraz volta atalım.' dedi. Benim Deniz Gezmiş'in evine gittiğimi ve orada ne kadar kaldığımı anlattı. Demek ki o ev polis veya MİT gözetimindeymiş. İdam sehpasına kadar götüren kışkırtmacı kaynaklar Deniz'i heba ettiler genç bir yaşta. Eğer yaşasaydı ve siyasette çalışsaydı bugün çok önemli bir insan olabilirdi. Ama çok ateşliydiler. O sebeple yola çıkıyorlardı. O yıl 12 Martlara, 12 Eylüllere kadar gitti ve Türkiye kendi değerlerini heba etmiş oldu.

SORU: 12 Mart 1971 Darbesi, Türkiye siyasetinde önemli bir dönemi teşkil ediyor. Askerî muhtıra verildikten sonra hem Türkiye'deki siyasal yaşam şekillenmeye başlıyor hem de CHP yeni bir döneme giriyor. Bülent Ecevit'in bir karşı çıkışı var İsmet İnönü'ye. Görevinden istifa ediyor. Bu istifa edişin toplumdaki karşılığı nasıl oldu?

BİRGİT: Hiç beklenmedik yerlere, şehirlerin çok uzağında kadar gitti ve Ecevit hareketine büyük bir sempati beslemelerini sağladığını çok rahatlıkla gördük ve yaşadık. Çünkü Ecevit, askerî vesayeti kabul etmedi. 1960 hareketlerinden sonra siyasî partilerden bazı insanlar askerlerle bir nevi diyalog halindeydiler. CHP'den Orhan Erkanlı filan geldiler CHP içinde partiye egemen olmaya çalıştılar. Bu tür insanlar Bülent Ecevit'e çengel atmaya çalıştılar. Ankara ve İstanbul arasında gidip gelirken Bülent Bey'e bir şeyler dikte etmeye ve korkutmaya çalışıyorlardı. Ama Bülent Bey, o işi ciddi bir şekilde refüze etti. Partiye askerî vesayeti sokmadı.

SORU: Bülent Ecevit'in genel sekreterlik görevinden istifa etmesi parti örgütlerinde ve Anadolu'da nasıl bir etki yarattı?

BİRGİT: Beklenmedik bir şey oldu tabii. Bülent Bey, Adana'ya topraksızlar kurultayına gidiyordu. Yola çıkmıştı. Biz muhtelif ve askerî kaynaklardan gelen istihbaratları değerlendirmeye çalıyorduk. Ben her gün gazetelerde çıkan haberlerle ilgili İsmet Paşa'ya dosya sunup ve öğleden sonra da bizzat kendim içerikleri hakkında bilgi veriyordum. TRT'nin Mithat Paşa Caddesi'ndeki binasına gittim. Orada TRT Haber Merkezi tek televizyon ve tek radyo var. Bir şey öğrenebilir miyim diye gittiğimde o sırada bir albay geldi. Okunması için muhtıra getirmişti TRT'ye, Musa Öğün Paşa daha sonra TRT Genel Müdürü oldu. Doğan Kasaroğlu da RT Haber Merkezi Müdürü idi. Bizim gençlik kollarından yetişmişti. O muhtırayı okunmadan önce alıp İsmet Paşa'ya götürdüm. Paşa alıp okudu ve bunda bir şey yok dedi. Ben itiraz ederek muhtırada askerlerin siyasî partilere ve Meclis'e bir takım yasaklar koyduğunu ifade ettim. Bana sen şimdi Meclis'e git ve başkana benim nasıl bir hareket tarzı sergileyeceğimi söylersin. İsmet Paşa gibi tarihî bir birikimi olan bir şahsiyetti. Hem askerî hem de siyasî bakımdan. Muhtıra okundu. Biz o sırada birlikteydik İsmet Paşa ile Meclis'te. Birlikte gruba çıktık. Senatoda okununca bazı arkadaşlar alkışladılar. Bazı arkadaşlar ise karşı çıkarak olur mu böyle şey dediler. İsmet Paşa'nın evinden telefon geldi. Metin Toker İstanbul'da imiş. Vehbi Koç, 'Aman Paşa harekete geçmesin Türkiye çok tehlikeli bir yerde.' diye telkinlerde bulunmuş. İsmet Paşa, 12 Mart Muhtırası'na refüze etmedi. Ecevit ise İsmet Paşa'nın bu hareketi üzerine istifa kararı aldı. Biz Ecevit'i destekleyen 41 veya 42 kişi idik Meclis'te. Ecevit çıktı gitti. O sırada Bahçelievler'de oturuyordu. Bana dedi ki, 'Ben partide bir basın toplantısı yapacağım. Git toplantı için hazırlık yap. Gazetecilere filan telefon et.' dedi. Pazar günüydü. Arabamla giderken yolda Necdet Uğur'a rastladım. Bana 'Söyle seninkine Paşa bu hareketi özümsüyor.' dedi. 'Nedir bu hareket?' diye sorunca 'Bu hareket sosyal ve siyasal birikimlerin ekonomik birikimlerin üstüne geçtiği, askerlerin sendikal hareketleri içlerine sindiremedikleri bir hareket.' diye cevap verdi. Oysa kendilerinin OYAK ve ordu mağazaları gibi büyük ayrıcalıkları vardır. Sonra biz Bülent Bey'le beraber, Turan Güneş de vardı eşlerimizle birlikte Adana'da bir parti kongresi yapılacaktı oraya gittik. Kemal Satır'cılarla bizim arkadaşlar arasında da çekişme vardı. Kemal Satır'ın istediği çizgide CHP ayakta kalsaydı bugün olmazdı parti. Biz Toros Dağları'na yaklaştığımızda anlaşılmaz bir şekilde tepelerden insanlar iniyor ve Bülent Ecevit'i görmek için itişip kakışıyorlardı. Bu Bülent Bey'e çok büyük moral verdi. Adana'da kongrede bizim milletvekili arkadaşlarımızdan

birisi Bülent Bey'i fiilî liderimiz diye isimlendirdi. Bülent Ecevit grubunun adayı olan partili arkadaşımız kongreyi kazandı. Böylece o hareket tabana doğru kök salmış oldu.

SORU: 12 Mart sonrası CHP olağanüstü bir kurultay yaşadı. Ecevit ve arkadaşları parti meclisini kazanmasına rağmen İsmet İnönü görevinden istifa etti ve böylece siyasî tarihimizde belli bir dönem açılmış oldu. Lider değişiminden sonra toplumda CHP hakkında bir algı değişikliği oldu mu?

BİRGİT: O dönemki partilerin içerisinde bugün sadece CHP ayakta. Dünya kadar parti geliyor ve gidiyor. Ama 'benim iki büyük eserim vardır. Birisi Türkiye Cumhuriyeti diğeri de CHP' diyen kurucu lider Atatürk'ün partisi çeşitli evrelerde çeşitli kaynamalar göstererek bir yörünge tutturdu. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi yapmış, Müdafa-ı Hukuk'un sivil kadrosu haline gelmiş vs. ama bunlar bir şey ifade etmiyor. O günkü kuşakları ayağa kaldıran nedir hem askerî vesayete kafa tutması hem de hem de emeği en yüce değer olarak isimlendirmesi ve o yolda kadrolaşmasıdır.

SORU: Seçim kampanyasını CHP 6 Haziran 1973 günü başlatıyor. 12 Mart sonrası önemli bir dönemi oluşturuyor. Kampanya başladıktan sonra AP'nin önemli figürlerinin Ecevit'e yönelik sert eleştirileri ve ithamları oldu. Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

BİRGİT: Adalet Partisi'ne karşı çeşitli yerlerde harekete geçme ihtiyacı doğdu. Bu itham ve iddiaların tamamı asılsızdı. AP, oy pastasının CHP lehine tamamen değiştiğinin farkına vardılar. Halk CHP'ye yönelik büyük bir ilgi gösteriyor. Tıpkı bugün yapıldığı gibi CHP'ye yönelik nasıl ki asılsız itham ve eleştiriler yapılıyorsa. O gün de AP'nin bazı önde gelen aktörleri asılsız ithamlarda bulunuyorlardı. O zaman Willy Brand'ın davetlisi olarak gitmiştik Almanya'ya. CHP, Sosyalist Enternasyonel'in üyesi olmuştu. Bugün hâlâ o üyelik devam ediyor.

SORU: Bülent Ecevit'in Türkiye'deki sosyalist harekete karşı da mesafeli bir tutumu var. Sosyal demokrasi kavramını ve demokratik solu öne çıkararak Marksist kökenli olmadığını vurguluyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

BİRGİT: Sovyetler Birliği o dönemde Marksist düşünceyi tekelinde tutuyordu. O dönemde Sosyalizm ve Rusya hakkında asılsız iftiralar yaygınlaşmıştı Türkiye'de. Bülent Ecevit, sosyal demokrasiyi ikiye ayırmıştı. Bir Kara Avrupa'nın sosyal demokrasisi, ikinci olarak da Kuzey Avrupa'daki sosyal demokrasisi diye. Kuzeydekileri daha içine sindiren ve kapitalizmin devamına örtülü bir şekilde engel olan bir sosyal demokrasi hareketini benimsemiştir. Ayrıca Orta Avrupa sosyal demokrasisinin kapitalizmle iç içe olduğunu asıl sosyal demokrasi hareketinin yukarıdaki Avrupa ülkelerinde olduğunu anlatmıştır.

SORU: Seçim kampanyasında CHP birçok yerde 42 yerde miting yapıyor. Bu mitinglerden8 birisi bayağı bir tartışılıyor. Ecevit 28 Eylül 1973 günü Isparta'ya gidiyor. Bu miting bayağı olaylı geçiyor. Isparta'ya niçin gitti Ecevit?

BİRGİT: Gelme diyorlardı. Niçin Isparta? Çünkü rahmetli Demirel'in kutsal şehri idi. Ecevit nereli? Ecevit'in nereli olduğu önemli değil. Senin benim gibi Ankaralı veya İstanbullu vs. Ama rahmetli Demirel Isparta'nın çocuğu. Orayı bir nevi dokunulmaz hâle getirmiş. Bülent Bey'in Isparta'ya gitmesini istemiyorlardı. Isparta'nın yakınında olan Burdur'da da CHP milletvekili çıkarabiliyor ama orada böyle bir şey yoktu.

SORU: Miting günü neler yaşandı?

BİRGİT: Isparta'da Bülent Bey kürsüye çıkar çıkmaz taş atılmaya başlandı. Bülent Bey de büyük bir cesaretle o taş atanların üzerine doğru hareket etti. Polisi ve adliyeyi göreve çağırdı. Böylece Isparta'da o zırh delinmiş oldu.

SORU: Bülent Bey, o mitingte kendisine saldırıda bulunanlara oldukça sert yükleniyor. Ecevit'in o günkü ruh hali nasıldı?

BİRGİT: Ecevit, arkadaşları arasında 'karınca ezmez' diye bilinirdi. Kimi 'şair' derdi. Çünkü duygusal tarafı oldukça fazlaydı. Gerçekten de güzel şiirleri vardır. Mesela Bolu'da Ecevit'in üzerine yürüdükleri zaman bir tek polisi vardı zaten Mümtaz Karaduman, ateş gibi olurdu şimşek gibi gözleri olur ve o hareketleri bizzat kendisi yarar ve püskürtürdü. Mesela Nevşehir'de il başkanımız Zeki Bey vefat etmişti. Bülent Bey bir yandan onun tabutunu taşıyor bir taraftan da etrafta silahlar atılıyordu. Çelik gibi bir insandı. CHP % 40 küsur oylara sadece Kıbrıs Harekâtı gibi şeylerle ulaşmadı.

SORU: Ecevit, 1973 seçim kampanyasında Demirel ve ailesine yönelik de eleştiriler yöneltiyor sıklıkla. Hatta bu olayların sorumlusu olarak Şevket Demirel'i işaret ediyor. Bunu nereye dayandırıyordu?

BİRGİT: Bilmiyorum o konuyu tam olarak hatırlamıyorum. Rahmetli Şevket Demirel, Isparta'nın önde gelen isimleri arasında yer alıyordu. Ama olayların perde arkasında kimlerin olup olmadığını bilemiyorum, hatırlamıyorum.

SORU: CHP, 1973 seçimlerinde büyük kentlerde oy artışı elde etti. Büyük kentlerdeki insanları bu seçimde CHP'ye iten faktörler nelerdi?

BİRGİT: Mesela haşhaş Batı Anadolu'nun bir nevi geçim kaynağı. Ama aynı zamanda haşhaş kötü kullanılırsa insanları kötü alışkanlıklara yönelten bir bitki. Belki haşhaş ekiminin yasaklanmasını istiyor dış ülkeler. Ecevit de karşı çıkarak buna ben bunları ektirir ve biçtiririm ama sadece ilaç hammaddesi olarak kullandırırım.' diyor. Ecevit'in o hayır sözüne haşhaş ekici halk sarıldı çünkü onunla geçiniyordu. Seçim zamanlarında seçim bölgeme gitmez Ankara'da kalır kampanyayı merkezden idare ederdim. Ben Ankara'da genel merkezde kalan tek insandım. Seçim beyannamemizde haşhaş ekimini devam ettireceğimizi söylememiz çok etkili oldu hatta birçok AP'li haşhaş ekici vatandaş bu sebeple CHP'ye kayıt yaptırdı. CHP, insanların çare kapısı haline geldi.

SORU: CHP 1973 seçimleri sonrasında MSP ile kısa bir koalisyon süreci yaşadı. Ecevit'i bu koalisyona iten faktörler ve Ecevit'in bu koalisyonu kararken yaptığı açıklamaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

BİRGİT: Bir % 11-12 oy farkı ile CHP tek başına iktidar kurma şansını kaçırıyor. AP, DP ve MSP gibi üç sağ partinin birisi ile koalisyon kurmak istiyor. Ferruh Bey, buna hayır demiyordu aşağı yukarı, ılımlıydı. Ama diğer iki parti kapılarını kapatıyor. Eğer iki büyük parti gerçekten bir koalisyon yapıp Başbakan Ecevit'in yanında hükûmet kurmayı kabul etseydiler MSP ortaklığı ortaya çıkmayacaktı. Bu olmayınca iki parti arasında yapılan uzun görüşmelerden sonra bir mutabakat beyannamesi hazırlandı. Rahmetli Hasan Esat Işık, o toplantılara giren temsilcilerimiz arasındaydı. Çıktı bir gün biz Meclis'te bekliyorduk heyecanla. Dedi ki Ben bunların millî sözünden ulusalcı olduklarını zannediyordum meğer bunlar millî kelimesini dinî olarak kullanıyorlarmış. Bugün de bakarsanız eğer iktidardaki

partiye millî sözcüğünü daha çok bu anlamda kullanıyor ve halkın dinî duygularını sömürerek ayakta kalmaya çalışıyor."

SORU: CHP'nin yayın organı Halk gazetesi hakkında biraz bilgi verir misiniz?

BİRGİT: CHP'nin gazetesi Ulus gazetesi vardır. Mustafa Kemal, Samsun'a çıkıp Erzurum'a girince Albayrak gazetesi ile tanışır ve ona iletişim bakımından sarılır. Sivas'ta İrade-i Millîye önemlidir. Çünkü vereceği mesajları o zaman ne kadar basıyorsa o şekilde verecektir. Millet Partisi'nin Kudret isimli gazetesi vardı. Demokrat Parti'nin Zafer'i vardı, CHP'nin de Ulus'u vardı. Bunların üçü de belli bir zaman geçtikten sonra partilerine sadece ağırlık vermeye başladılar. Parti gazetesi olarak bir şey ifade etmemeye başladılar. Bunun üzerine biz Ulus'u kapatmak zorunda kaldık. Ama sadece seçim zamanlarında Halk gazetesini çıkarıyorduk. Kendim yazar ve çizer ve bülten halinde çıkarırdım. Kâğıttan başka masrafı yoktu ve tamamen CHP'nin propagandasını yapar ve sesini dile getirirdi. Bu gazeteyi il ve ilçelere gönderirdik. Yani büyük bir hizmet yapıyorsun siyasî parti adına. Bunları kitap haline getir ve yayımla bir an önce.

SORU: Sebahattin Selek adına bir makale yarışması düzenliyorsunuz. Bu yarışmada birincilik kazanan Ertuğrul Günay. O yarışmaya katılan makaleleri de yayımlıyorsunuz bu gazetede. Bu makalelerin değerlendirmesini nasıl yaptınız?

BİRGİT: Bu değerlendirmeyi Sebahattin Selek önerdi. Adaylar arasından ileride partide görev alacak olanların siyasî birikimlerini ölçmek için böyle bir yarışma CHP'nin 50. yılında düzenledi. 1973 yılında. Bu yarışmadan Ertuğrul çıktı ama daha sonra koptu gitti nerelere? Fatsalı Terzi Fikri'nin çizgisine girdi. Onunla biz ileride CHP'de milletvekili olacak ve görev alacakların fikri yapısı ile bilgi düzeyini ölçmeye çalıştık. Sebahattin Selek son derece önemli bir adamdı. Çok önemli bir tarihçi olmasının yanı sıra, Çerkez ve Gürcü karışımı bir insan. Harp Okulunda okurken arkadaşları ile birlikte yurdun dört bir tarafına dağılırlar. Dönemin genelkurmay başkanına bir paket gelir Genelkurmayın kendi postanesinden. Paketi açan emir subayı görür ki Edirne Postanesi, Erzurum Postanesi, Elazığ Postanesinden gelen yularlar vardır. Bunlar genç subaylardır. Mareşali adeta protesto ediyorlar. O tarihte bu müthiş bir şey. Bayağı Divanı Harp olayıdır bu. O hareketin başındaki adam Sebahattin Selek'tir.

SORU: CHP o yıl 50. kuruluş yıl dönümünü kutluyor. Ankara'da Tandoğan Meydanı'nda Ak Günler diye bir miting düzenleniyor. Bu mitingle ilgili neler söyleyebilirsiniz? Aynı gün İstanbul ve İzmir'de de yapılıyor.

BİRGİT: Parti örgütleri mobilize oldukça sokak aktiviteleri artıyor. Bugün de zaman zaman Ali Topuz'un eşgüdümünde toplanıyoruz. 'İmece Hareketi' diye bir hareketimiz var. Orada arkadaşlara 'Lafla havada havan dövüyorsunuz bir şey olmaz sokaklara çıkın.' diyorum. Sokaklara çıkmayı göze alamıyorlar. Polis copu, polis gazı ve hapishanesi var. Halkı sokağa çıkartamazsan seçim zamanı da hareket olmaz."

Ek 8: Metin Tüzün ile Röportaj, 29 Kasım 2017 İstanbul

METİN TÜZÜN

SORU: 1968 yılında dünyada ve Türkiye'de önemli gençlik hareketleri, işçi hareketleri, yer yer de topraksız köylülerin eylemleri de gerçekleşmişti. Dönemin CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ve diğer aktörler ilk planda 1968 Hareketi'ni önemsemektedir. Ama belli bir dönem sonra Ecevit olsun diğer politik aktörler olsun bu harekete karşı bir mesafeli duruş sergilemeye başladılar. Size göre, dönemin CHP'si 1968 Hareketi'ni nasıl yorumlamıştır?

TÜZÜN: 1968 Hareketi, Türkiye'de önemli bir çığır açan harekettir. Ama bu hareketi CHP'nin sınırları içine oturttuğunuz zaman biraz yanılgı doğar. Çünkü 68 Hareketi ve onunla başlayan gelişmeler biraz daha CHP'nin demokratik savunularının dışına çıkmaya başlamıştı. Nitekim başında gayet makul ve haklı istemleri olarak başlayan bu hareketler zamanla bir takım provokasyonlarla silahlı mücadeleye dönüşmeye başladı. Biz o dönemde o gençlik hareketlerinin içinde bulunan şimdi acılarını yüreğimizde hissettiğimiz bir yığın genç arkadaşlarla konuşuyorduk. Onlara söylüyorduk bu iş silahla olmaz. Silahla olursa eğer silahı en güçlü ve en iyi şekilde kullana kazanır ki o da ordudur nitekim de öyle oldu. Fakat onlara bunu anlatamadık hatta bu sebeple bizi revizyonistlikle suçladılar. Olabilir, genç tepkisidir falan. O harekette yer alanlar bir kaç gruptu. Birincisi Deniz Gezmiş ve arkadaşları vardı, Mao çizgisinde olan gruplar vardı, bir grup İlerici Gençlik Dernekleri olarak söylenen ve biraz da Moskova yanlısı oldukları iddia edilen grup vardı. İlerici Kadınlar Derneği vardı. Deniz'in arkasında olmayan gruplar vardı. CHP bunların dışında idi. İlk baştaki masum istekleri doğru isteklerdi. Üniversite hareketleri not yani teksirlerle başladı. O dönemde İdris Küçükömer Hoca'nın asistanı olan Mahir Kaynak, o gençlerin hepsinin idolü gibiydi taparlardı ona. Kaynak, üniversitelerde bu tür direnişlerle olmaz biraz daha sokağa çıkıp eylem yapmak lazım diyerek o çocukları teşvik etti. Bu şekilde o çocuklar sokaklara döküldü. Nitekim o çocuklardan yani Deniz, Mahir, Yusuf ve Hüseyin'lerden sonra hayatta kalanlar tahliye oldular. Bizim çıkardığımız genel af sonucu. Onlarla daha sonra görüşmelerimiz oldu. Şimdi onların bir kısmı işadamı, bir kısmı değişik partilerde. Hatta sonradan parti dahi değiştirenler oldu. Örneğin, o devirde Denizlerin arkasından giden bir Celal Doğan CHP'ye girdi ve şu anda HDP'de parlamenter. Onun için bu hareketlere CHP nasıl bakıyor dediğiniz zaman, o hareketlerin doğuş sebeplerine saygı duyuyoruz ama o hareketlerin Türkiye'nin kurtuluş yolu almadığına inanıyoruz. Onun için de CHP o tarihe kadar açık ve net şekilde solda nerede olduğunu bir bildiriye dökme zorunluluğunu hissetti. 1973'teki Ak Günlere Bildirgesi o şekilde çıktı. O bildiri çıktığı zaman biz İstanbul'da parti yönetimi olarak değişik başlıklar saptamıştık. Türkiye'nin sanayileşme, eğitim, kültür, dış politika, ekonomik düzeni vs. Bunların ilçelerde halka açık şekilde eğitimini yapıyorduk. O bildirgenin halkın üzerinde oluşturduğu hava ile 1973 seçimlerinin sonuçlarını doğurdu. 1973 seçimleri rahmetli Bülent Ecevit'in Genel Başkan olarak girdiği ilk seçimdir. 1973 seçimleri mitinglerinin sorumlularından birisi bendim.

SORU: 1973 Seçimi öncesi CHP İstanbul'da iki tane miting gerçekleştiriyor. Bir tanesi Zeytinburnu diğeri de Taksim'de. CHP o zaman İstanbul açısından bir d6eğişim geçiriyor muydu?

TÜZÜN: Evet. O mitingin gerek hazırlanışında gerekse mitingin devamından sonundan itibaren aşağı yukarı en yakın olan bendim ve mitingin sunuculuğu da bana aitti. O zaman

şöyle bir durum oldu: O zaman Taksim mitingi sırasında orada bulunan otel inşaat halindeydi. Mitingten bir gün evvel rahmetli Ecevit'in çok büyük resmini asmak istedik. O otel inşaatının müteahhidi Ecevit'in resmini asmamıza izin vermediler. Fakat o zaman çok güzel gençlik kollarımız vardı. Sabahleyin o gençlerden 40-50 kişiyi o otelin önüne gönderdim ve rulo haline getirilmiş olan o posteri meydan dolmaya başlarken kürsüden o genç arkadaşlara hitaben 'Otel görevlilerin izniyle Ecevit'in resmini otel inşaatına asınız.' dedim. On dakika içinde resim asıldı. Kendim yaptığım anonsa kendim de şaşırdım. İstanbul'da mitinge yönelik çalışmalar değil daha çok eğitim içerikli çalışmalar yaptı CHP. Her zaman benim savunduğum bir şey vardır. 'Sosyolojik determinizm' denilen olay. İçten içe olgunlaşma hareketi. O Ak Günlere Bildirgesi ile biraz da dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî akımları, rüzgârı da arkasına alarak halkın kendiliğinden bir ilgisi oluştu. Miting alanının dolması için özel bir çaba sarf etmedik. Taksim Meydanı kısa zamanda doldu ve biz de şaşırdık. O tarihe kadar öyle bir miting görmemiştik.

SORU: CHP o yıl 50. kuruluş yıldönümünü kutluyor. Ankara'da Anıtkabir'de başlayan tören İstanbul ve İzmir'e kadar bir miting silsilesi gerçekleşiyor. İstanbul'da 9 Eylül günü diğer semtler değil de Zeytinburnu'nda niçin CHP miting yaptı?

TÜZÜN: Ona karar verirken şöyle bir düşünce oldu: O mitingi Taksim gibi büyük bir yerde yapsak ne gibi sonuç alabiliriz? Kabul etmek lazım ki o günkü kadrolarda da fazla kalabalık bir miting görmüş değiliz ve daha genç bir kadroyuz. Yaşlarımız 30-40 arasında. Ben o dönemde 36 yaşında idim. O kadar cesaret edemedik ama o mitingten sonra cesaretlendik. Özellikle Ak Günlere Bildirgesinin sosyal demokrat bir ideoloji içinde Ecevit'in üslubu ile sunulması umutlarımızı artırdı. Taksim mitingi tahminlerimizin de üstünde bir kalabalık ve coşku ile gerçekleşmesi bizim çalışmamızın sonucu değil sadece. Halk kendiliğinden sahiplendi. Nitekim Ramazan ayı idi hiç unutmuyorum. Saygılı olmak lazım oruç tutan var, tutmayan var. Ben Ecevit'i kürsüden anons ederken özellikle konuşma tarzında olmamasına dikkat ediyorum. Bu arada ben bildirgeden pasajlar okuyarak alandakilere tekrar ettirmeye çalışıyorum. Bir orkestra ahengi içinde ve ben o sırada heyecandan tir tir titriyorum. Korkunç hoş bir şeydi.

SORU: Seçim kampanyasını CHP erken bir tarihe çekiyor. Haziran 1973'te başlatılan seçim kampanyası 14 Ekim 1973'e kadar devam ediyor. Bu süre içinde Ecevit 41 ili dolaşıyor. Bu süre içinde AP'nin de önemli politik aktörleri CHP ve Ecevit'i sosyalist hareketle yan yana getirme çabaları oluyor. Bülent Ecevit'in Almanya'ya yaptığı seyahati de gündeme getirip orada sosyalistlerle görüştüğünü iddia ediyorlar. Bülent Ecevit de buna sert bir çıkış yapıyor. AP ve diğer merkez sağ aktörlerin amacı neydi ve bu konuda toplumunun tavrı ne oldu?

TÜZÜN: Aynı şeyi bugünkü politika ile akraba görmek çok fazla yanlış olmaz. O zaman Türkiye'de bizim söylediklerimizi sol lafının arkasına tıkmak için böyle bir imaj yaratarak biraz oylarımızı düşürmeye gayret ediyorlardı. O zamanki AP yöneticileri bizden daha fazla inanıyorlardı bizim bu sonucu alacağımıza. Biz bile o kadar inanmıyorduk. Mesela İstanbul'da biz 20 milletvekili ve 6 senatör çıkarmıştık o seçimde. Ancak 16'dan sonraki arkadaşlarımız tedirgindi. AP'nin politikacıları bizden daha tecrübeli idiler ama tüm çabaları boşa çıktı başarılı olamadılar.

SORU: Bülent Ecevit, sosyalist hareketteki politikacılara karşı bir mesafe koyuyor. Demokrasi sol söylemini ortaya atıyor bu amaçla ve bu söylemi açıklarken de Marksist

kökenli olmadıklarını vurguluyor. Bu söylemin komünizmi engellediğini kamuoyuna açıklıyor. Ecevit'in bu tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

TÜZÜN: Benim tanıdığım 12 Eylül'den önceki Ecevit, ancak daha sonra hasta bir Ecevit'i başa getirmek son derece yanlıştı. O gümbür gümbür Karaoğlan'ı sürünen adam haline getirdiler. Benim tanıdığım Ecevit, en bilinçli anti-komünistti, ama katiyen sağcı ve faşist değildi. Ecevit, sosyal demokratlığı ve demokratik solu hep aynı anlamda kullanmıştır. Nitekim parti tüzüğüne demokratik sol tabiri veya sosyal demokrat tabiri aynı anlamda kullanıldığı için CHP demokratik sol bir partidir derdi. Parti meclisinde görevli olduğum için o dönemde bana her ikisinin de aynı anlamda olduğunu söylerdi bana. Bir gerçek var. Komünizm Avrupa'da özellikle bizzat emekçiler tarafından kurduruldu. Türkiye'de de Cumhuriyet'ten beri gelişen bir sektör oluştu. Özellikle İzmir Devletin elinde de 1973'te biz yönetime geldiğimiz zaman Türkiye'nin elde edilen millî hasılası yalnız devlet sektörünü götürebilecek bir hâsıla değildi. Bülent Ecevit hep halkın kabul edebileceği kadar bir sol ve devletin kaldırabileceği kadar bir solda idi. Bu dengeyi ve denklemi hiç kaçırmadan sunmak isterdi. Onun için bizim solumuzdakiler bize hep çatarlardı, sağımızdakiler de bizi hep solcu olmakla suçlardı. Onun için Ecevit'in o katıldığı toplantıların hiçbir önemi yoktu çünkü kendine güvenen insan her yere gider. CHP içinde ben sol kanat mensubu olmamla birlikte cami görevlileri birlikte parti çalışmaları yapıyordum. AP'lilerin o dönem sataşmaları fantezi sataşmalardı ve onlardan hiç bir şey çıkmadı.

SORU: Ecevit de bu tür sataşmalara karşı çok sert bir söyleme giriyor.

TÜZÜN: Ben genel yapısını biliyorum rahmetli Ecevit'in. CHP'nin solundaki partilerin çizgisinde değildi. Sağcıların istediği şekilde de biz oraya oturmadık hiçbir zaman. Nitekim 1973 seçiminde aldığımız sonuçlar ve 1977 seçiminde aldığımız sonuçlar bunu gösterdi. Biz, hiçbir zaman sosyalist solda olmadık. Mesela, madenlerin devletleştirilmesi konusu var, Deniz Baykal'ın Enerji Bakanı olduğu dönemde. O sırada Bülent Bey, yurt dışında idi ve döndüğünde ondan çok da hoşnut olmadı. Nitekim haklı da çıktı ve biz o yasayı çıkardık ama tutmadı. Şu anda bile CHP yöneticilerinin demokrasi ve sosyal konulardaki görüşleri ile hemfikirim ama ekonomi konulardaki yaklaşımlarını çok fazla geçerli bulmuyorum siyasî açıdan. Bir kere ideolojiden çok uzaklar. Mesela, bugünlerde herkesin yaşadığı bir et olayı var. De ki bin iktidara geldiğim zaman kombinaları açacağım de. Ben bu işe el atacağım de. Enerjiyi devlet üretiyor özel sektör dağıtıyor. Bunun en büyük karı da enerjiyi dağıtana gidiyor.

SORU: 1973 yılında CHP parti programında olsun söylemlerinde olsun hayat pahalılığı, demokrasi, genel af gibi kavramları gündeme getiriyor. Türk toplumunun ekonomik yapısına baktığımız zaman sıradan insanlar CHP'yi ve Ecevit'i nasıl yorumluyordu? CHP niçin seçim kampanyalarını Ecevit merkezli yaptı genellikle?

TÜZÜN: Ecevit, yıpranmamış bir isimdi. Bir kere mükemmel bir Türkçesi var. Dünya siyasetini çok iyi okuyor. İngilizce ‘ye ileri derecede vakıf. Bir de en önemlisi İsmet İnönü gibi tarihî bir şahsiyetle çalışmış olması özellikle dış politika gibi kritik konularda tavır almasında çok etkili olmuştur. Yalnız Ecevit değil hepimiz halkın içinden gelen kişilerdik. Bizim kuşak çok iyi yetişmiş bir kuşaktı. o kuşaktan bugün kalan ve parlamentoya giden on - on beş kişi ya kaldı ya kalmadı. Üç beş kişi kaldık böyle konuşabilen. Bizden sonraki kadro da harcandı. 1973 seçiminden sonra henüz parlamentoya girmemiş ve çok da iyi yetişmiş olan kadro ne yazık ki harcandı.

SORU: CHP, 1973 seçim kampanyasında Bülent Ecevit'i ön plana çıkardığı gibi MSP'ye yönelik de ılımlı bir politika yürütüyor. Arkasından 7 aylık bir koalisyon hükûmeti kuruluyor MSP ile. Ecevit, hükûmeti kurmadan önce kamuoyuna tarihî yanılgı ifadesini kullanıyor MSP ile ilgili olarak ve iki farklı kesimi bir arada toplayabiliriz diyor. Ecevit'in bu düşüncesini neye bağlıyorsunuz?

TÜZÜN: Türkiye'de yaşanan hayatı gözlemek lazım. Türkiye'de din diye bir olgu var kabul et veya etme,. Etmeyen için de eyvallah dersin. Öyle bir iddiası varsa karşınızdakine öyle davranacaksınız. Nitekim o hükümetten önemli kararlar çıktı. Genel af kanunu mesela. Bu hükûmetin içinde MSP kanadından Deniz Gezmiş'lerin affına karşı çıkanlar oldu. AP'nin teşvikiyle filan. Oy vermediler ve o madde düştü. Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla çıktılar. Genel af için Erbakan evet dedi. Bizim o zamana kadar söylemediğimiz ve şu an da hoşuma giden olay şu oldu. MSP'nin elendi olan Sanayi Bakanlığı tarafından hayata geçirildi. Sanayide devlet. Hükûmet kurulurken MSP, Ecevit'in sarf ettiği o tarihî yanılgı söylemini biraz kullanmaya kalktı. Kıbrıs çıkarmasında da kullandılar. Kıbrıs Harekâtı bizim zorlamamız sonucu yapıldı dediler. CHP - MSP koalisyonu Türkiye'nin kaçırdığı bir fırsattır. Daha fazla tahammül edilemedi. Özellikle Erbakan'ın tarikat liderlerine Başbakanlık'ta iftar yemeği vermesi bardağı taşıran son damla oldu. O zamanlardan başlayan süreç bugünlere geldi.

SORU: 1977 seçim sonuçlarının sonuçlarına göre CHP seçmen tabanında bir değişim yaşadı mı? Rize, Sivas ve Kahramanmaraş gibi illerde oy artışı oluyor CHP'nin. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

TÜZÜN: Özellikle tek parti yönetiminden sonra özellikle 1946'den sonra başlayan halka açılma ve demokratikleşme. 1950'de DP iktidara geldi. Ondan sonra CHP'nin aldığı ilk seçimdin 1973 seçimi. 1960 İhtilali sonrası İnönü, Demirel ile birlikte bir koalisyon hükûmeti kurdu ama bir koalisyondu ve askerlerin teşvikiyle kurulmuştu. İlk defa Türk halkı 27 Mayıs'tan sonra yaşanan bir dizi siyasî olaydan sonra ilk defa CHP 1973'te net bir oy aldı. Bunu halk da gördü. Mezhep farkı dolayısıyla ezilen kesimler kendini CHP'ye abone etti. Alevi kesimi kast ediyorum. O seçimden başlayan CHP-Alevi yakınlaşması bugün de devam etmekte. O devirde Maraş olaylarının yaşanması Alevileri CHP'ye daha fazla yöneltti.”

Ek 9: Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Örgütünün Hazırlamış Olduğu Genel Seçim Propaganda Takvimi, İstanbul İl Örgütü Resmi Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

Cumhuriyet Halk Partisi
İstanbul
İl Yönetim Kurulu Başkanlığı

3.10.1973

CHP İstanbul İl Örgütünün
3.10.1973-10.10.1973 tarih-
leri arası propoganda top-
lantıları programı

Dikkat :

Sayın Konuşmacılar'dan
Ayni günde gündüz ve gece ayrı ayrı yerlerde gö-
revlendirilmiş olanlar vardır.
Günlük programın tümünü tetkik etmeniz rica olunur.

4.10.1973 Perşembe

İlçesi	Top.Saati	Yeri	Ekip
Bakırköy	21 30	Avcılar	M.Tüzün İ.Özbay M.E.Sungur
Beşiktaş	21 00	Anbarlıdere camii karşısındaki kahve	N.Ölçen A.Altuğ T.O.Yeğin T.Doğaç
Beykoz	21 30	Merkez Öğretmenler kahvesi	F.Gündoğan T.Özçeri M.Aydın H.K.Domaç
Eyüp	21 30	Merkez Vatan mah.	R.Erdem S.Yönder V.Çalın N.Aslantürk
G.O.Paşa	21 30	Sarıgöl Ordu Cad. İbrahim Kansız Kahvesi	N.Uğur F.Erginsoy H.Gümrükçü T.Çayır Ş.Haşhaş
Kadıköy	20 00	Acıbadem Badem pastanesi yanı	A.Topuz A.Köksaloğlu P.P.Şaylan T.H. Sayın
Kartal	19 00	İlçe Merkezinde buluşulacak	R.Ülker A.Baştürk K.Okvuran G.Günışık
Sarıyer	20 00	Reşitpaşa Emirgan üstü	K.Özeke A.Turgan U.Kaflı M.Feyyat
Şişli	19 00	Mahmutşevketpaşa	S.Belül G.Tunçdağ C.Hacaloğlu
Yalova	19 30	İlçe Merkezinde buluşulacak	A.İsvan

5.10.1973 Cuma

İlçesi	Top Saati	Yeri	Ekip
Bakırköy	21 30	Safra Gültepe Beyler cad.	G.Gündoğan F.H.Esatoğlu İlhan Özbay
	21 30	K.Çekmece Cumhuriyet mah.Sukulesi Civarı	Ali Turgan T.Doğaç
Beşiktaş	21 30	Ortaköy Köroğlu Kahvesi	M.Tüzün R.Erdem T.Çayır A.Topuz(Beykoz dan sonra)
Beykoz	21 30	Ortaçeşme kahvede	Ali Topuz C.Hacaloğlu M.Aydın H.K.Domaç P.P.Şaylan
Eminönü	21 00	Gedikpaşa kahvede	R.Ülker A.Köksaloğlu Y.Esti N.Aslantürk
Fatih	20 00	Balat Vodina cad.	S.Yönder S.Bemül K.Özoke T.Özçeri
G.O.Paşa	21 30	Cumhuriyet Meyd. Şevkinin Kahvesi	A.Kotil F.Erginsoy R.Ünal H.Gümrükçü Ş.Haşhaş
Kartal	19 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	N.Uğur T.O.Yeğin G.Günışık H.Dolun
Silivri	20 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	N.Ölçen — M.E.Sungur M.Feyyat
Şişli	19 00	Hürriyet Mah.	Engin Ünsal H.B.Akgiray A.Altuğ E.Akpınar
Yalova	19 30	İlçe Mrk.Buluşulacak	A.İsvan A.Sözer

Hasan Özvarnalı
Mahl. Süleyman Özer. ilçe başkanı

6.10.1973 Cumartesi

İlçesi	Top. Saati	yeri	ekip
Bakırköy	21 30	Esenler	A.Topuz M.Tüzün İ.Özbay H.B.Akgiray
	21 30	Osmaniye	
Beşiktaş	20 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	A.Altuğ F.Erginsoy A.Köksaloğlu
Beykoz	13 30	Yalıköy	R.Erdem T.O.Yeğin M.Aydın P.P.Şaylan
Beyoğlu	15 00	Kasımpaşa 4 kuyu cad. No 1	M.Tüzün A.Topuz C.Hacaloğlu E.Keskinel
	21 00	Kasımpaşa Fatih Sultan cad.no.26	R.Ülker R.Erdem G.Tunçdağ E.Keskinel
Çatalca	15 00	Terkos Köyü	E.Ünsal F.Gündoğan S.Calay
Eminönü	21 00	Nişancada kahvede	A.Kotil H.Tolun T.Doğaç Y.Esti
Eyüp	21 30	Kartaltepe	F.Gündoğan A.Turgan E.Alptekin
Kadıköy	21 00	Müminderc Muzaffer in kahvesi	V.Çalın S.Belül M.E.Sungur N.Aslantürk T.H.Sayın
Kartal	16 30	İlçe Mrk.Buluşulacak	N.Ölçen T.Çayır G.Günışık M.Feyyat
Sarıyer	20 00	İstinye	N.Uğur K.Okvuran H.K.Domaç
Şişli	14 00	Kuştepe	A.Topuz, A.Kotil, A.Köksaloğlu U.Kaflı
	20 00	Meşrutiyet	S.Yönder, U.Kaflı, K.Özeke
Üsküdar	14 00	Örnek mah.	A.Turgan, S.Belül, N.Ökmen, A.Peker, D.Öztunç
Zeytinburnu	13 00	Kazlıçeşme demir-	N.Uğur

7.10.1973 Pazar :

İlçesi	Top.Saati	yeri	ekip
Bakırköy	14 00	Safra Merkez Kirazlı cad.Şeker Kıraathanesi	S.Belül S.Yönder İ.Özbay T.Çayır
	16 00	Avcılar-Anbarlı	
	21 30	Güngören Kartal sineması yanı	S.Belül İ.Özbay T.Çayır
Beşiktaş	21 00	Arnavutköy Kamacı sok. No 9	M.Tüzün E.Alptekin K.Mengüç A.Topuz (Sarıyer'den sonra)
Beykoz	Gündüz	Köy gezileri için ilçe Merkezinde buluşulacak	N.Ölçen H.Dolun M.Feyyat P.P.Şaylan G.Tunçdağ H.K.Domaç M.Aydın
Beyoğlu	15 00	Hasköy iskele cad. No 23	M.Tüzün A.Topuz A.Altuğ E.Keskinel
Eminönü	14 30	Süleymahiye Kahvede	A.Turgan E.Ünsal K,Özeke Y.Esti
Fatih	20 00	İskenderpaşa mah.Ahmedi-ye cad. No 38/1 Kastamonu Kıraathanesi	F.Erginsoy C.Hacaloğlu U.Kaflı
G.O.Paşa	21 30	Pazar içi Ordu Cad.235 nolu Kahve	A.Altuğ T.O.Yeğin M.E.Sungur Ş.Haşhaş F.H.Esatoğlu
Kadıköy	21 30	Fikirtepe Nihat Alkan'ın Kahvesi	N.Uğur S.Yönder K.Okvuran T.H.Sayın
Kartal	19 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	E.Ünsal H.B.Akgiray G.Günışık A.Köksaloğlu
Sarıyer	20 00	Çayırbaşa	A.Topuz M.Tüzün(Beşik-taşdan sonra) A.Kotil N.Aslantürk
Silivri	20 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	R.Erdem A.Sözer

7.10.1973 Pazar'dan devam

İlçesi	Top. Saati	yeri	ekip
Şile	Gündüz gece Merkezinde	saat 10 00 da ilçe	F.Gündoğan R.Ülker Ş.Tok V.Çalın
Şişli	14 00	Paşa mah.	N.Uğur F.Erginsoy A.Köksaloğlu U.Kaflı
Üsküdar	21 00	Çengelköy Kirazlı tepe mah.	K.Özeke N.Ökmen A.Peker D.Öztunç
Zeytinburnu	20 30	Çırpıcı Modabağı sok.no.9 Mefahil lale kahvesi	A.Topuz T.Doğaç M.Karakulak T.Özçeri

8.10.1973 Pazartesi

İlçesi	Top.Saati	Yeri	Ekip
Adalar	11 00	Heybeliada	N.Uğur R.Ülker N.Ölçen
Bakırköy	20 30	Kocasinan Soğanlı	N.Ölçen E.Ünsal G.Tunçdağ A.Özer İ.Özbay
	21 30	Gümüşpala mah.Mobil ilkokulu karşısı	
Beşiktaş	21 00	Kuruçeşme kireçhane çıkmazı	A.Topuz S.Yönder M.E.Sungur F.H.Esatoğlu
Eyüp	21 30	Karadolap	S.Belül H.Dolun T.Doğaç H.B.Akgiray V.Çalın
Fatih	20 00	Şehremini Saray meydanı	R.Ülker A.Köksaloğlu M.Feyyat E.Alptekin
Kadıköy	21 00	Rasimpaşa Nedim Güneş kahvesi	M.Tüzün K.Özeke C.Hacaloğlu T.H.Sayın
Kartal	19 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	R.Erdem A.Turgan A.Altuğ G.Günışık H.K.Domaç
Silivri	12 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	F.Gündoğan R.Erdem A.Topuz M.Tüzün
Şişli	19 00	Halide edip mah.	F.Gündoğan
	19 00	Gültepe mah.	N.Ölçen U.Kaflı T.Özçeri
Yalova	19 30	İlçe Mrk,Buluşulacak	A.İsvan M.Karakulak N.Aslantürk
Zeytinburnu	20 30	Merkez efendi tepebağı Dutluk mevkii 2 nci sok.no.2 Kamil Üzüm Kahvesi	N.Uğur F.Erginsoy T.O.Yeğin T.Çayır

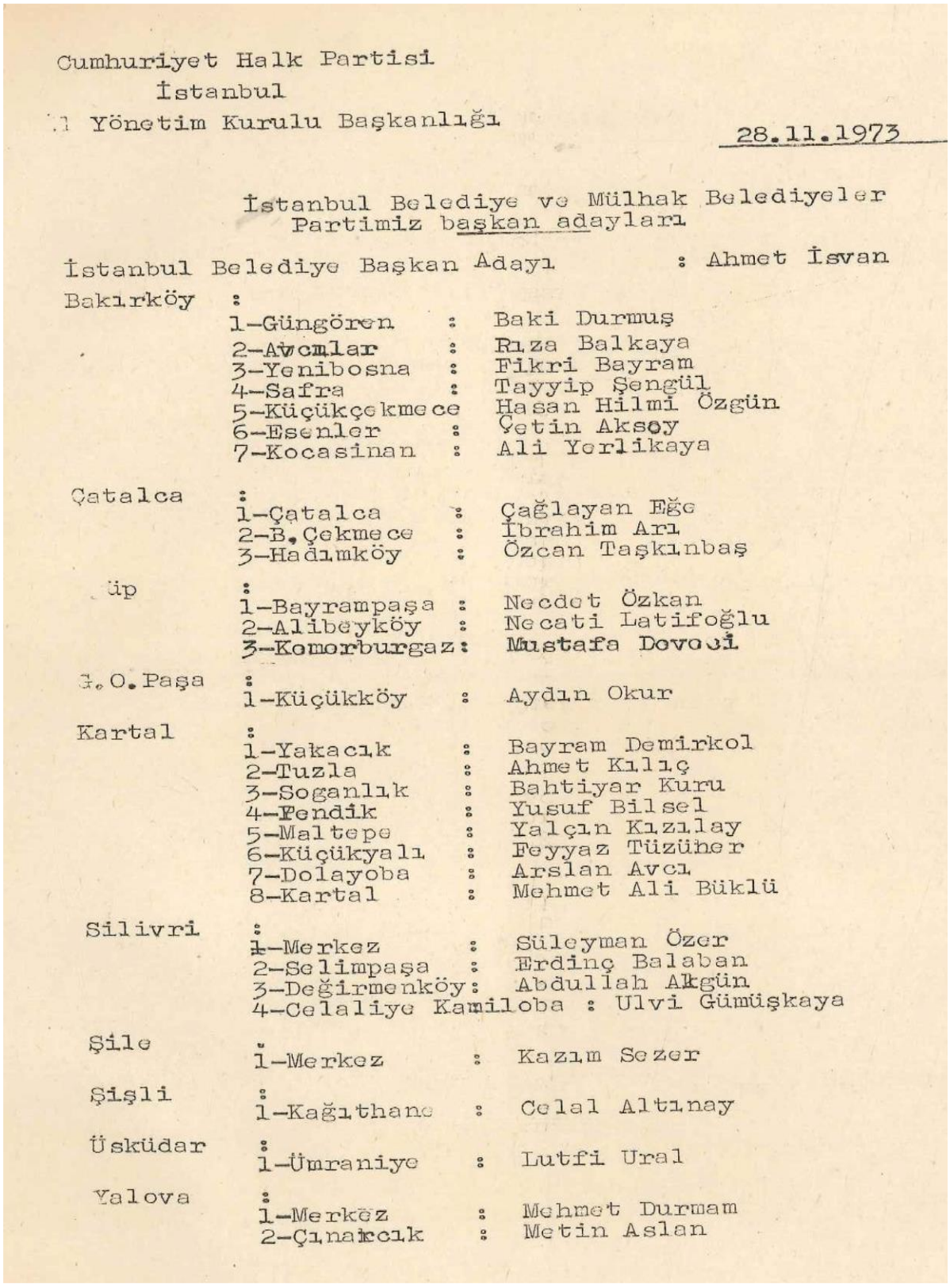
9.10.1973 Salı :

İlçesi	Top.Saati	yeri	ekip
Bakırköy	21 30	Şirinevler	N.Uğur(Z.B.dan sonra)
	21 30	Yeni bosna Mahmutbey yolu üzerinde	A.Altuğ İ.Özbay T.Özçeri
Beşiktaş	21 00	4 ncü levent sahil sok.Kemalin kahvesi	F.Gündoğan H.B.Akgiray U.Kaflı H.K.Domaç
Eyüp	21 30	Nişanca	M.Tüzün(Z.B.den sonra) C.Hacaloğlu M.E.Sungur V.Çalın
G.O.Paşa	21 30	Bağlarbaşı cad.Feridin Kahvesi	S.Belül G.Tunçdağ Ş.Haşhaş H.Gümrükcü
Kadıköy	21 30	Sahrayıcedit İsmail'in Kahvesi	A.Turgan T.Doğaç M.Feyyat T.H.Sayın
Kartal	19 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	F.Erginsoy S.Yönder G.Günışık E.Alptekin
Sarıyer	20 00	Maden Nafiz'in Kahvesi	E.Ünsal A.Altuğ H.Dolun
Şişli	19 00	Feriköy	R.Ülker T.O.Yeğin N.Aslantürk A.Süzer
Üsküdar	21 00	Çengelköy Güzeltepe	N.Ölçen T.Çayır N.Ökmen A.Peker D.Öztunç
Yalova	19 30	İlçe Mrk.Buluşulacak	A.İsvan
Zeytinburnu	20 30	Yenidoğan 42 nci sok. no.106 İlçe Merkezi	N.Uğur A.Topuz M.Tüzün F.H.Esatoğlu M.Karakulak

10.10.1973 Çarşamba

İlçesi	Top.Saati	yeri	ekip
Beyoğlu	21 00	Kasımpaşa İplikçi fırın cad. no.1	N.Uğur S.Belül M.Tüzün(Fatih'ten sonra) E.Koskincl
Çatalca	20 30	Hadımköy	R.Erdem G.Tunçdağ R.Ünal
Eyüp	21 30	Araphan	N.Ölçen K.Özoke T.Çayır V.Çalın
Fatih	20 00	Kocamustafapaşa CHP Kadın kolu lokali	M.Tüzün T.Doğaç T.O.Yeğin H.B.Akgiray
G.O.Paşa	21 30	Karadeniz mah.Selanik cad? Murat Danışman kahvesi	A.Turggn N.Aslantürk S.Yönder Ş.Haşhaş H.Gümrükçü
Kadıköy	21 00	Fikirtepe Ankaralılar Kıraathanesi	H.Dolun A.Altuğ M.Karakulak T.H.Sayın
Kartal	19 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	E.Ünsal M.E.Sungur G.Günışık A.Sözer
Silivri	20 00	İlçe Mrk.Buluşulacak	R.Ülker M.Feyyat T.Özçeri
Şişli	19 00 19 00	Hürriyet Buatepe	A.Topuz A.Köksaloğlu U.Kaflı H.K.Domaç
Üsküdar	21 00	Ümraniye son Durak	F.Gündoğan N.Ökmen A.Peker D.Öztunç
Yalova	19 30	İlçe Mrk.Buluşulacak	A.İsvan

Ek 10: CHP İstanbul Belediye Başkan Adaylarını Belirten Parti Evrakı, İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

Cumhuriyet Halk Partisi
İstanbul
İl Yönetim Kurulu Başkanlığı

28.11.1973

İstanbul Belediye ve Mülhak Belediyeler
Partimiz başkan adayları

İstanbul Belediye Başkan Adayı : Ahmet İsvan

Bakırköy	:	
	1-Güngören	: Baki Durmuş
	2-Avcılar	: Rıza Balkaya
	3-Yenibosna	: Fikri Bayram
	4-Safra	: Tayyip Şengül
	5-Küçükçekmece	Hasan Hilmi Özgün
	6-Esenler	: Çetin Aksoy
	7-Kocasinan	: Ali Yerlikaya
Çatalca	:	
	1-Çatalca	: Çağlayan Eğe
	2-B.Çekmece	: İbrahim Arı
	3-Hadımköy	: Özcan Taşkınbaş
Eyüp	:	
	1-Bayrampaşa	: Necdet Özkan
	2-Alibeyköy	: Necati Latifoğlu
	3-Komorburgaz	: Mustafa Dovacı
G.O.Paşa	:	
	1-Küçükköy	: Aydın Okur
Kartal	:	
	1-Yakacık	: Bayram Demirkol
	2-Tuzla	: Ahmet Kılıç
	3-Soğanlık	: Bahtiyar Kuru
	4-Pendik	: Yusuf Bilsel
	5-Maltepe	: Yalçın Kızılay
	6-Küçükyalı	: Feyyaz Tüzüner
	7-Dolayoba	: Arslan Avcı
	8-Kartal	: Mehmet Ali Büklü
Silivri	:	
	1-Merkez	: Süleyman Özer
	2-Selimpaşa	: Erdinç Balaban
	3-Değirmenköy	: Abdullah Akgün
	4-Celaliye Kamiloba	: Ulvi Gümüşkaya
Şile	:	
	1-Merkez	: Kazım Sezer
Şişli	:	
	1-Kağıthane	: Celal Altınay
Üsküdar	:	
	1-Ümraniye	: Lutfi Ural
Yalova	:	
	1-Merkez	: Mehmet Durmam
	2-Çınarcık	: Metin Aslan

Ek 11: 9 Aralık Yerel Seçim Öncesi İstanbul İl Başkanı Aytekin Kotil'in Basın Açıklaması, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
ISTANBUL İLİ
BASIN BÜROSU

CHP Istanbul İl Başkanı AYTEKİN KOTİL Istanbul İl Hudutları içindeki Belediyelerin CHP'li Başkan adayları ile birlikte düzenlenen basın toplantısında aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

"Geçirmekte olduğumuz seçim mücadelesi bir fikir ve yöntem tartışması şeklinde sürdürülmelidir. Ancak, böyle erdemli bir tartışma ortamında demokrasinin üstünlüğü ve yararlılığı gerçekleşebilir.

Bu mücadelede, kasıtlı yanlış bilgi vermenin, yalanın hiç yeri olmamalıdır.

Çünkü, yalan ve yanlış bilgi, hem halka saygısızlıktır hem de demokrasinin kabul etmeyeceği ağır bir suçtur. Sayın Atabey'in büyük paralar sarfederek halka dağıttığı propaganda malzemesinde bu ağır suçu pervasızca işlediği görülmektedir.

Bizce, Atabey bu suçu kötü ve başarısız bir yönetici olmasını gölgede bırakacak derecede önemlidir.

Bu nedenle gerçekleri kamu oyuna açıklamayı zorunlu bir görev sayıyoruz.

1- Sayın Atabey, çoğunluktaki CHP Belediye Meclisi grubunun kendisine iş yaptırmadığını söylemektedir. Oysa, CHP grubu beş yıl içinde yaptığı bütçelerle sayın Atabey'e toplam olarak bir buçuk milyar liralık yatırımı gerçekleştirme olanağı vermiştir.

2. Sayın Atabey bu bir buçuk milyar liralık ödeneğin ancak dörtte birini teşkil eden 375 milyon liralık kısmını gerçekleştirebildiği halde, propaganda broşüründe bir milyar 132 milyon liralık yatırım yaptığını söyleyerek gerçek dışı beyanda bulunmaktadır.

3- Sayın Atabey, propaganda broşüründe 305 adet yeni çöp kamyonu aldığını söylemektedir. Oysa, Atabeyin beş buçuk yıl içinde satın aldığı çöp kamyonlarının sayısı sadece 123 tür. Bu konuda gerçek sayı kamu oyuna Atabey tarafından iki buçuk misli büyütülerek verilmiştir.

4- Sayın Atabey, gece kondu tapularının dağıtılmasını CHP grubunun engellediğini söylemektedir. Oysa, CHP grubu özellikle gece kondu tapularını görüşmek ve hak sahiplerine tahsis etmek için Belediye Meclisinin iki defa olağan üstü olarak toplanmasını istediği halde Atabey yasaları hiçe sayarak meclisi toplantıya çağırmamıştır.

5- Sayın Atabey, Belediye Meclisinde bazı özel ve tüzel kişilerden Belediyeye 63 milyon liralık bağış aldığını söylemiştir. Aslında bunlar bağış değil, bazı Belediye hizmetlerini yerine getirmek, bazı imar plânlarına aykırı durumlara göz yummak veya izin vermek suretile baskı yapılarak alınmıştır. Üstelik bu bağışlar Belediyenin resmî kayıtlarına da geçirilmemiştir.

Sayın Atabey gerçek dışı beyanlarına ve yasalara aykırı tutumlarına, propaganda döneminde seçim yasalarının yasakladığı resimli afişleri astırmak suretile bir yenisini daha eklemiştir.

İlçe seçim kurullarının bu konuda verdiği toplatma kararına dayanılarak Atabey hakkında C. Savcılığına baş vurularak cezalandırılması istenecektir.

Ama, Atabey'e asıl cezayı demokrasinin erdemine inanmış Istanbul halkı 9 Aralık'da verecektir."

Ek 12: CHP İstanbul İl Başkanı Aytekin Kotil'in Basın Açıklaması, İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
ISTANBUL İLİ
BASIN BÜROSU

CHP İstanbul Belediye Başkan Adayı AHMET İSVAN Istanbul İl Hudutları içindeki Belediyelerin CHP'li Başkan adayları ile birlikte düzenlenen basın toplantısında aşağıdaki konuşmayı yapmıştır :

"Istanbul kenti büyük belediye ve çevresindeki küçük belediyelerle bir bütündür. Bu nedenle elektrik, su, kanalizasyon ve ulaşım gibi belediye hizmetlerinin de bütünlük içinde yürütülmesinde yarar ve bazan da zorunluluk vardır.

Biz CHP'li Belediye başkan adayları, seçildiğimiz takdirde hem hizmetlerde bütünlüğü sağlayacağız hem de CHP'nin halkımızca onaylanmış yeni halkçı politikasının gereğini Belediye meclislerimizle birlikte yerine getirmeğe çalışacağız.

Belediyelerimizin büyük bir çoğunluğu malî bunalım içindedir. Özellikle Istanbul Belediyesi yeni yöneticilerine, en az 740 milyon lira faizleri işleyen borçla devredilecektir. İller Bankasından önümüzdeki yıllarda Istanbul Belediyesine verilmesi gereken kanunî payların en az 180 milyon lirası şimdiden borçlanılarak harcandığı için bu gelirden de yararlanma olanağı olmayacaktır. Bunun dışında Belediyelerimiz genellikle yönetim bunalımı içindedir. Halka hizmet götürmek ve halkın saygısını kazanmak için Belediyelerimiz çağdaş yönetim kurallarını benimsemek ve yerleştirmek zorundadır.

Yönetimini devralacağımız Belediyelerde bu güçlükleri halkın güvenini ve saygısını kazanacak bir yönetim kurarak ve halkın desteğini sağlayarak yeneceğiz."

Sy A. Isvan tarafından okundu.
5.12.1973. NO.

Ek 13: Mahalli Seçim Toplantıları Hakkında, CHP İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

MAHALLİ SEÇİM PROPOĞANDA
TOPLANTILARI HAKKINDA

İlçelerde yapılacak propoğanda toplantı ve gezilerini ilçe başkanları, Senatör ve Milletvekilleriyle yapılan istişare sonunda aşağıdaki esaslar dahilinde yapılması kararlaştırılmıştır.

1-Senatör ve Milletvekilleri heran Ankaraya çağrılmaları gözönüne alınarak her ilçe mahalli hatipleriyle yetinecek şekilde toplantı tertip edecektir.

2-İlçelerin durumları ve ilğililer istekleri gözönüne alınarak bazı Senatör ve Milletvekilleri münhasıran aşağıdaki ilçelerde devamlı görev yapmaları kabul edilmiştir? Şöyleki:

Bakırköy	: İlhan Özbay
Eyüp	: Vahit Çalın
Şişli	: Solmaz Bebül
	: Abdurrahman Köksaloğlu
	: Mehmet Emin Sunğur
Şile	: Şükriye Tok
Çatalca	: Mehmet Feyyat
Silivri	: " "
Üsküdar	: Ayhan Peker
Zeytinburnu	: Feyzi Hakkı Esatoğlu

3-Sayın belediye başkan adayı Ahmet İsvan için her ilçede bir defa büyük toplantı tertibi kararlaştırılmıştır.

4-Merkez yönetim kurulu üyeleriyle yukarda adları yazılı sayın Senatör ve Milletvekilleri hariçinde kalan Senatör ve Milletvekilleri aşağıda yazılı ilçelerdeki toplantılarda bulunacaklardır. Diğer ilçelerin mahalli hatiplerinden arz edenlerde bu proğrama dahil edilmişlerdir.

5- 30.11.1973 ve 1-2.12.1973 Tarihli toplantılar ilçelere ve konuşmacılara evvelden bildirilmistir.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
İSTANBUL
İL YÖNETİM KURULU BAŞKANLIĞI

3.12.1973
Pazartesi

C.H.P. İSTANBUL İL ÖRĞÜTÜNÜN
PROPOĞANDA TOPLANTILARI PROĞRAMI

İLÇESİ	SAATİ	TOPLATI YERİ	KONUŞMACILA
BAKIRKÖY			Metin Tüzün Güneş Tunçd
BEŞİKTAŞ	19.30	Levent,Çitdüğin sok.	Ali Topuz A.N.Ölçen Doğan Öztunç
BEYOĞLU	17.30	İlçe merkezinden hareket	Rahmi Erdem H.Basri akğir
İNÖNÜ	20.30	Kadırğa AHMET İSVAN top.	Ahmet İsvan Aytekin Kotil Fikret Ğündoğ
	20.00	Defterdar,Mısırtarlası	Halük Ülman
	19.00	Alibeyköy,abuzerin kahvesi	Enğin Ünsal
	19.00	Bayrampaşa,Orta mahalle	Necdet ökmen
FATİH	14.00	Karağümrük pazar meydanı Hürriyet kahvesi	Fikret Ğündoğ Halük Ülman Metin Tüzün
	20.30	Koca mustafapaşa istanbul sineması (AHMET İSVAN) top.	Ahmet İsvan Aytekin Kotil Fikret Ğündoğ
GAZİOSMANPAŞA	19.30	Küçükköy cenğiztopel İsmail acar kahvesi nO 14	Necdet Ökmen Enğin Ünsal
KADIKÖY	20.00	Küçükbakkal köy	Reşit Ülker Kazım Özeke
KARTAL		İlçe merkezinden Hareket	Reşit Ülker Kazım Özeke Süreyya yönde
SARIYER	20.00	Yeniköy - İstinye	A.Necat Ölçen Doğan Öztunç
SİLİVRİ			Necdet Uğur
ŞİŞLİ-BOĞAZİÇİ	19.30	Telsiz mah.85. sok. nó 17 Sen kardeşler kahvesi.	Güneş Tunçdağ

5.12.1973
Çarşamba

BAKIRKÖY		A. Güven	Ali Topuz İlhan Özbay
BEŞİKTAŞ	19.00	İlçe merkezinden hareket	Reşit Ülker
BEYKOZ	20.00	Gümüşsuyu	Necdet Ökmen
BEYOĞLU	17.30 15.00	İlçe merkezinden " hareket	Metin Tüzün Kazım Özeke N. ÖLÇEN -
ÇATALCA		İlçe merkezinden hareket	Necdet Uğur Rahmi Erdem Fikret Gündoğ[illegible] Mehmet Feyy[illegible]
EYÜP	19.00 19.00 19.00	İslam bey caddesi Alibeyköy, Yeşilpınar Bayrampaşa yıldırım mah.	A. Necat Ölçen - Hüseyin Doul[illegible] Kazım Özeke Güneş Tunçd[illegible]
FATİH	14.00 20.00	Merkez, Hacılar kahvesi Darülşefaka cad Kocamustafapaşa lokal	Reşit Ülker H.B. Akğiray
GAZİOSMANPAŞA	19.30	Küçük köy meydanı Aliyıldız kah.	H.B. Akğiray
KADIKÖY	20.00	Hasanpaşa	Reşit Ülker
KARTAL		İlçe merkezinden hareket	Doğan Öztunç Metin Kumbas[illegible] Ali Turgan
SARIYER	20.00	Çayırbaşı	Metin Tüzün
ÜSKÜDAR	19.00 19.00	Ferah mah. Merkez kah. Ümraniye	Necdet Ökmen
ZEYTİNBURNU	19.30	Beştelsiz mah. 105.sok. 58 murat Güler Kah.	A. Güven

6.12.1973
Perşembe

KIRKÖY		İlçe merkezinden hareket	İlhan Özbay Doğan Öztunç
EŞİKTAŞ	19.30	Ahmet İsvan Toplantısı Ortabahçe Şöhretler kah.	Ahmet İsvan Necdet Uğur Ali Topuz
YKOZ	20.00	Yenimahalle	Reşit Ülker
OĞLU	17.30	İlçe merkezinden hareket	A.Necat Ölçen H.Basri Akğir
LCA		İlçe Merkezinden hareket	Necdet Ökmen Mehmet Feyyat
	20.00	Defterdar akarçeşme velinin Kahvesi	Metin Tüzün
	19.00	Alibeyköy güzeltepe murat demirtuğ kah.	
	19.00	Bayrampaşa,yenidoğan mah.Ramazanın kah.	
İH	19.00	Karağümrük neslişah mah. hallacın kahvesi.	Kazım Özeke Güneş Tunçdağ
OSMANPAŞA	19.30	Pazariçi ordu cad. 280 kah.	Kazım Özeke Güneş Tunçda
DIKÖY	20.00	Fikirtepe	Rèsit Ülker M.Emin Sun
RTAL		ilçe merkezinden hareket	Rahmi Erde M.Emin Sungu
SARIYER	21.00	AHMET İSVAN TOPLANTISI	Ahmet İsvan Ali Topuz
SİLİVRİ			Fikret Gündo
İŞLİ			Necdet Uğur
SKÜDAR	19.00	Emek mah. dernek	
TİNBURNU	19.30	Çırpıcı modabağ sok.no 9 Mefail lale kah.	Doğan Öztun

7.12.1973
Cuma

BEYKOZ		Köy gezileri	
ÇATALCA	20.00	Rüyam Kafeterya	A.Necat Ölçe Resit Ülker
EYÜP	19.00	Silahtar Mehmet diriç Kah.	Rahmi Erdem
	19.00	Alibeyköy karadolap.kemal kah.	Doğan Öztunç
	19.00	Bayrampaşa tuna cad. bayramın kahvesi	
FATİH	19.00	İskenderpaşa,Kastamonulular kah.	H.Basri Akğir
	20.00	Şehremini Hekimoğlu ali paşa	Necdet Ökmen
AZİOSMANPAŞA	19.30	Küçükköy eski edirne asvaltı Müğe sinema yanı Murat kah.	Metin Tüzün
BAKIRKÖY		Köy gezileri	
BEYLİKDÜZÜ	19.00		
YALOVA			Ali Topuz

8.12.1973
Cumartesi

Eyüp	14.00	Ortakçılar herko karşısı kah.	Metin Tüzün H.Basri Akğir
	16.00	alibeyköy	
FATİH	12.00	Şehremini Fatihpınar cad.53	Rahmi Erdem Doğan Öztunç
SİLİVRİ			A.Necat Ölçe
YALOVA			Ali Topuz Resit Ülker

13.00 İLÇE LOKALİ BEŞİKTAŞ

Ek 14: İstanbul İl Örgütü Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi, Bildiri, İstanbul'un Ekmek Sorunu

İstanbul'da Ekmek Sorunu ve Ekmek
Fabrikası Hikayesi

Nüfusunun %50 si gecekondularda oturan, hayat pahalılığının ve geçim darlığının ağır baskısı altında ezilen insanların şehri olarak tamamlanan İstanbul'da Ekmek sorunu ağırlığını her geçen gün arttıran bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Fiyatından, kalitesine, randımanına gramajına temizliğine ve imalatındaki iptidailiğe kadar Ekmek İstanbul halkını çok yakından ilgilendiren bir sorundur.

Uygar ülkelerde ekmek sorunu her yönüyle çoktan halledildiği halde ülkemizde ve hele İstanbul'da bu sorun bir tarafa itilmiş, Ekmek işi, HALKIN EKMEĞİ ile oynayan bir kaç tröst'e terkedilmiştir.

Belediye hudutları içinde 2.5 milyon insanın yaşadığı İstanbul'da günde takriben 1.5 milyon adet ekmek tüketilmektedir. İstanbul'da tüketilen ekmekler 337 adet fırında ilkel usullerle imal edilmektedir. Bu fırınların 65'i adi fabrika olan yeni fırın , 272 si kubbeli eski ilkel fırınlardır.

1580 sayılı Belediye kanunu'nun 15. maddesinin 66.fıkrası ekmek işinde Belediyelere görev vermiştir. Ayrıca 1960 yılında Milli Birlik Komitesi zamanında çıkarılan 150 sayılı kanunla, 1580 sayılı Belediye kanuna bir ek yazılmış ve Belediyelerekmek meselesi ile ilgilenmek üzere yeni kayıtlara bağlanmıştır. Bu kanuna göre: Belediyelerde yeniden bir fon ayrılacak ve bu fon'da toplanacak paralarla Belediyelerin mülkiyetinde sıhhi, modern Ekmek fabrikalarının ve un fabrikalarının kurularak işletilmesi öngörülmektedir.

İstanbul Belediyesinin bahsi geçen bu fon hesabı Ziraat Bankası Karaköy şübesinde toplanmaktadır.

1968 yılı sonu itibariyle Fon'da biriken para 2.545 000 Tl. olup 1972 yılı sonu itibariyle bu fon 2.899.926 Tl.ya ulaşmıştır.

1968 mahalli seçimlerinde İstanbul Belediye Meclisinde çoğunluğu teşkil eden CHP si gurubu derhal Ekmek meselesine el atarak bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak o tarihte CHP bu günkü Halkçı yapısına ulaşmamıştı. CHP İstanbul Belediye Meclisi gurubu içinde'de HALKIN EKMEĞİ ile oynayan kimseler vardı. Yenileşen CHP nin içinden tasfiye ettiği bu kişiler şimdi AP ninin itibarlı kişileri halinde yine karşımızda bulunuyorlar. CHP gurubu'nun Ekmek'le ilgili girişimleri her defasında Belediye Başkanı Atabey tarafından, Belediye Meclisindeki bazı üyelere dayanılarak önlenmek istenmiştir.

Belediye Başkanı Atabey ve yardımcıları Ekmek meselesini Ekmek üzerinde tröst kurmuş olanların keyfine terkederken, 1580 sayılı Belediye kanununun kendisine yüklediği görevleri ve sorumlulukları'da bilmediğini, ortaya koyan davranışlar içindedir. İstanbul Belediye CHP gurup üyelerinden birisinin 11.10.1968 tarih ve 1205 sayılı Ekmek'le ilgili takririne Belediye Başkanı Atabey ve yardımcılarının verdiği 31.10.1968 tarih ve İktisat İşleri Müdürlüğü 12004 sayılı cevap'ta

"1-)1580 sayılı kanu'nun 15.ci maddesinin 66.cı fıkrasına temas eden hususiaki iştigal sahası özel sektörün teşebbüsüne bırakılmıştır.

2-)Belediyemize, zamanımızda böyle bir teklif yazılmamıştır. Yapıldığı takdirde üzerine tecemmül olunabilir" denilmektedir.

Bu suretle, bu cevabın verildiği tarihten 8 yıl önce yürürlüğe girek ve 1580 sayılı Belediye kanununa Ekmek

fabrikalarınınBelediyeler tarafından yapılmasına dair Ek'i ihtiva eden 150 sayılı kanundan Belediye teşkilatı ile Belediye Başkanı Atabey'in habersiz veya ilgisiz bulundukları anlaşılmaktadır.

İstanbul Belediye Meclisi CHP gurubu'nun kanu ile ilgili girişimlerineengellemelere ragmen sürdürülmüş CHP gurubu; ilgili fon'da biriken para'dan da yararlanılarak modern Ekmek fabrikasının Belediye tarafından yaptırılması hususunda Belediye Başkanı Atabey'e meclis kararı ile bir muhtıra vermiştir. CHP gurubu'nun bu ısrarlı girişiminden sonradırki; Ziraat Bankasında biriken 2.899.926 Tl. Ekmek Fabrikası için 1972 mali yılı Belediye Bütçesinin yatırımlara ilişkin kısmına irat ve 23.311 sayılı maddesinede ödenek kaydedilmiştir. Ayrıca Belediye Meclisi tarafından 1972 ve 1973 mali yılı Belediye Bütçelerine gerekli ödenek konulmuştur.

Bu suretle Belediye Meclisi CHP gurubu; İstanbul'luların öbemli bir sorununu Ekmek sorununu halledecek gerçek ve yarar yararlı bir yatırımı Atabey'i zorluyarak gerçekleştirme noktasına getirmiştir.

Ancak işin bundan sonraki safhaları çok daha ilginç manzaralar göstermiş, Belediye Başkanı Atabey'in; Milli Servetin yok olmasına sebep olan, kötü idareciliğinin, bilgisizliğinin ve tedbirsizliğinin meydana getirdiği Belediye ve halk zararı ortaya çıkmıştır.

Şimdi bu gelişmeyi sıra ile gözden geçirelim.

1-Ekmek Fabrikası bina inşaatı 19-10-1971 tarihinde 8.796.204,96 Tl. keşif bedeli üzerinden ihaleye çıkarılmış ve %5.5 tenzilatla 8.308.015,63 Tl.ya müteahhit Servet Bayramoğlu'na ihale edilmiştir. (Müteahhit) Servet Bayramoğlu 1973 Genel Seçimlerinde AP deş İstanbul Millet Vekili olmuştur)

2-Müteahhit Servet Bayramoğlu bir yıl sonra işi başka bir firmaya devretmek istediğini bildirmiş ve Ekmek Fabrikası inşaatı 21/12/1972 tarihinde devri sözleşmesi imzalanarak, San-İş Firmasına (Bu Firma Belediyenin Karaköy Yolcu salonu karşısındaki kat oto parkını yapan firmadır.) devredilmiştir.

3-İnşaatın mukaveleye göre bitiş tarihi 1.5.1973 tür. Buna ragmen 30.3.1973 tarihli istihkak raporunda yapılan imalat ve iş yerinde depo'lama inşaat malzemesi tutarı 2.371.506,79 Tl. değerindedir. Ayni Tarihte Fabrika temellerinin ancak % 80'i inşa edilmiş durumdadır. işin mukavelesinde belirtilen bitiş tarihine bir aylık bir zaman kaldığı tarihte işin yaklaşık olarak dörtte biri ancak tamamlanabilmiştir.

4-Ekmek Fabrika inşaatı ile ilgili olarak CHP gurup üyelrinden biri'nin 21-3-1973 tarih ve 1945 sayılı önergesine Belediye Başkanlığınca verilen 16.4.1973 tarih, fen işleri yapı şube müdürlüğü 971-27/877/2359 sayılı cevap'ta:

"İnşaatın süresi 1-5-1973 te bitmekte isede işin devri ve para ödemelerindeki gecikmeler sebebi ile temdidi müddet verilecek, işin bitimi tarihi ancak o zaman belli olacaktır" denilmektedir.

5-Ekmek Fabrika inşaatı ihale edildikten sonra başka ilginç bir durum daha ortaya çıkmıştır. Belediye Başkanlığı inşaatın başlayabilmesi için işi alan müteahhide inşaat yerini teslim etmeğe yasalar ve mukavele gereğince mecburdur. Ancak bu yer teslimi işi yapıldıktan sonra İnşaat fiilen başlayabilir. Ancak yer teslimine sıra geldiğinde; şehri imar planında Ekmek Fabrika sahası için yer ayrılmamış bulunduğu ilgililer tarafından öğrenilmiştir. İmar planlarında yeri belli olmadığı halde Ekmek Fabrikası bina inşaatına ait projelerin ve keşif dosyasının nasıl hazırlandığını anla-

yabilmek, hele buna teknik bakımdan cevap verebilmek mümkün değildir.

Bu safha'da Belediye Başkanlığınca hatayı ortadan kaldırmak için derhal Eyüp'te bir arsa bulunarak, imar planında değişiklik yapılması Belediye Meclisine teklif edilmiş ve bu emrivaki teklif, Ekmek Fabrikası inşaatının süratle yapılmasını sağlamak amacıyla Belediye Meclisi tarafından vekit geçirilmeden onaylanmıştır.

İnşaatın gecikmesi, imar planlarında Ekmek fabrikası sahasının bulunmadığının Belediye Başkanı Atabey tarafından çok geç farkedilmesinden'de doğduğu anlaşılmaktadır.

Ancak, bu aksaklıkların bilgisizliktenmi yoksa bu fabrikanın işletmeye açılmasının gecikmesini bilerek istemektenmi geldiği tartışılması gereken bir konudur.

6-Çeşitli sebeplerle ve engellemelerle ekmek fabrikası inşaatı gekikirken ve Fabrika inşaatının geçikmesinde başlıca sebebin para ödemelrinde zorluk çekildiği gerekçesine bağlanırken; bir CHP gurubu üyesinin 6.2.1973 tarihli takririne Belediye Başkanlığının verdiği 29.6.1973 tarih ve hesap işleri müdürlüğü s/1800 sayılı cevabından çok daha ilginç bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Belediye Başkanlığının bahsi geçen cevabi yazısında aynen şöyle denilmektedir.

"1972 mali yılı bütçemizden 25.280.000 Tl ile 1973 mali yılı bütçemizden 8.500.000 Tl.lık takrizat bu iş için sarfolunmuştur." 1972 ve 1973 mali yılı bütçelerinden toplam olarak 33.780.000 Tl.lık sarfiyat acaba nereye ve ne iş için yapılmıştır.

Ekmek Fabrika inşaatı için yapılan ödemelerin dışında kalan 30 milyon civarındaki sarfiyat bu fabrikanın makinelerine sarfedilmiştir.

Ancak, inşaatın bitişi ile makinelerin yurt dışından satın alınarak fabrika binasına monte edilmesi işi öylesine ilkel bir organizasyon içinde yürütülmüştür ki; makineler yurt dışından satın alınarak Türkiye'ye getirilmiş olduğu halde Haydarpaşa Gümrük depolarında çürümeğe terkedilmiştir. Atabey bu makineler için ne miktar rıhtım resmi ödendiğinin cevabını vermediği gibi daha ne kadar ödenecceğinin de cevabını verememektedir.

Fabrika binası şayet bitirilebilirse çürümeğe terkedilen bu makinelerin işe yarayıp yaramıyacağıda tartışma konusudur. Daha şimdiden gümrük depolarında bekletilmekten ve gereği gibi korunamamaktan makinelerin büyük ölçüde tahribata uğradığı ilgililer tarafından bilinmektedir.

Ekmek fabrikasının yurt dışından satın alınan ve çürüyüp yok olmaya terk edilen makinelerin nasıl satın alındığı bu satın alma işinde belediyenin mi? yoksa başkalarınınmı? yararı korunmuştur. Oda ayrıca incelenmesi ve açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir konudur.

Yukarıdan beri açıklanan Ekmek fabrikası hikayesinde, Belediye Başkanı Atabeyve yardımcılarının, ilkel, sorumsuz, ve bilinçsiz kısacası çağdışı yönetim anlayışlarını açıkça görmek ve anlamak mümkün olmaktadır.

Bu çağdışı yönetim anlayışı ile, Atabey'in belediye Başkanlığı döneminde, Belediyenin hertürlü satın alma ve ihale işlerinde sürdürülen; Eşi dostu himaye ederçk, İstanbul'luların ödediği vergi, resim ve harç'lardan oluşan Belediye gelirlerini ve Belediye emvalini yağma etme eylemi İstanbul halkı nın gözleri önüne serilmektedir.

Bu sebeplerle : Atabey döneminde:

1-İstanbul Belediyesi iflasın eşiğine getirilmiş, işçi ve memur aylıkları ile yatırım ödemeleri zamanında yapılmamıştır.

-4-

2-Belediyede çalışan işçi ve memurlar çoğunlukla görev bilinci ve heyecanı içinde erdemli kişiler olmalarına rağmen çağdışı yönetimin eskimiş çarkları içinde ezilerek İstanbul Belediyesinde çalışıyorumdemekten sıkılmaya başlamıştır.

3-İstanbul belediyesi halkın güvenini yitirmiş İstanbullunun belediyesi olmaktan çıkmış İstanbul belediyesi ile İstanbul halkı birbirlerine yabancılaşmıştır.

İşte bunun için dir ki :

1-İstanbul belediyesinin yönetimi ve denetimi ERDEMLİ KADROLAR'a teslim edilmelidir.

2-İstanbul Belediyesindeki çağdışı yönetimi terkedip ÇAĞDAŞ YÖNETİM kurulmalıdır.

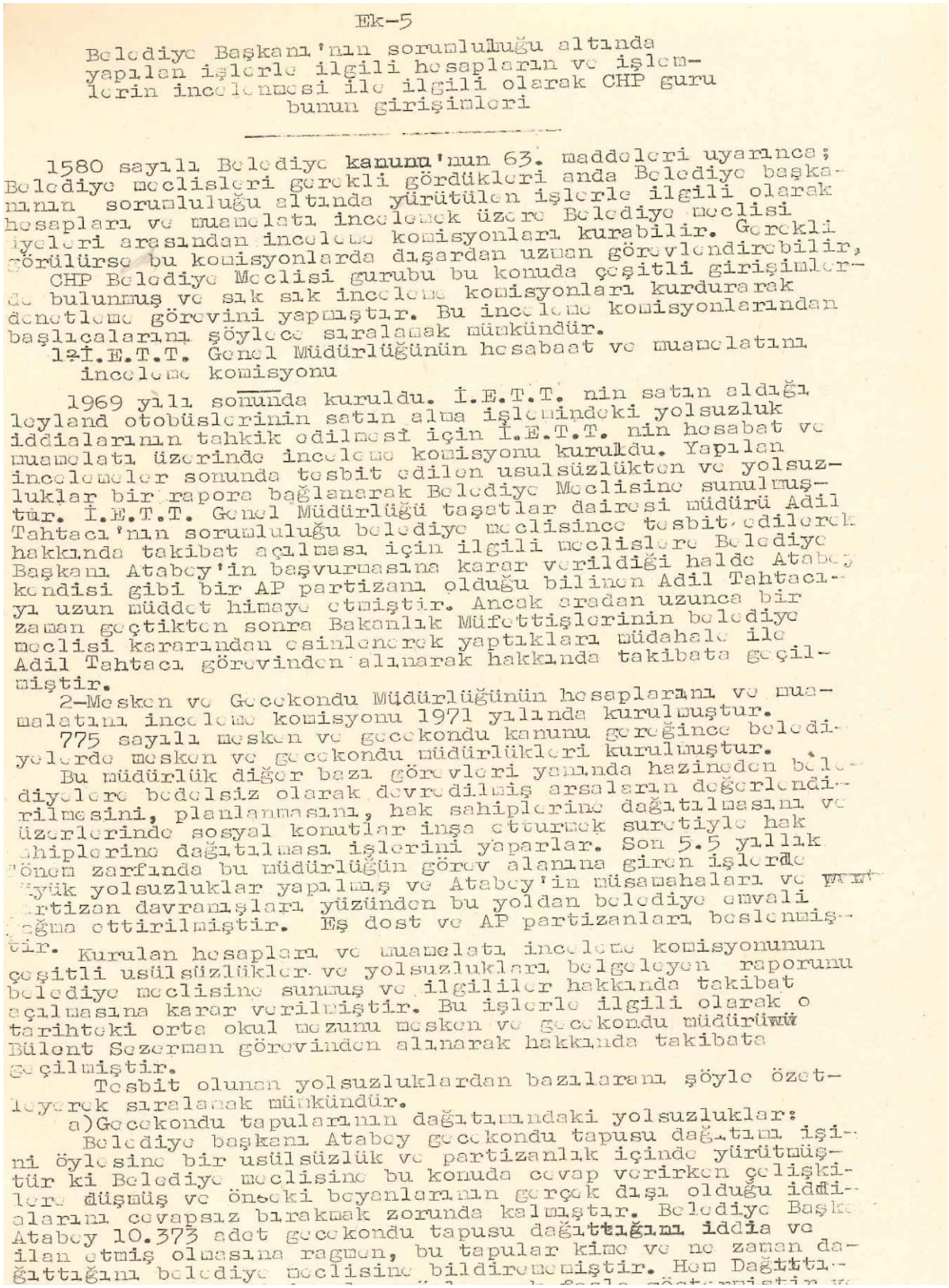
3-İstanbul Belediyesinin HALKIN BELEDİYESİ haline getirilmesi sağlanmalıdır.

Ancak bu şekilde İstanbul Belediyesi ve İstanbul Halkı için

İSTANBULDA AK GÜNLER

Gelecektir.

Ek 15: CHP İstanbul İl Örgütü Resmi Evrakı, Kerem Hocaoğlu Özel Arşivi

Ek-5

Belediye Başkanı'nın sorumluluğu altında yapılan işlerle ilgili hesapların ve işlemlerin incelenmesi ile ilgili olarak CHP guru bunun girişimleri

---

1580 sayılı Belediye kanunu'nun 63. maddeleri uyarınca; Belediye meclisleri gerekli gördükleri anda Belediye başkanının sorumluluğu altında yürütülen işlerle ilgili olarak hesapları ve muamelatı incelemek üzere Belediye meclisi üyeleri arasından inceleme komisyonları kurabilir. Gerekli görülürse bu komisyonlarda dışardan uzman görevlendirebilir.

CHP Belediye Meclisi gurubu bu konuda çeşitli girişimlerde bulunmuş ve sık sık inceleme komisyonları kurdurarak denetleme görevini yapmıştır. Bu inceleme komisyonlarından başlıcalarını şöylece sıralamak mümkündür.

1-İ.E.T.T. Genel Müdürlüğünün hesabaat ve muamelatını inceleme komisyonu

1969 yılı sonunda kuruldu. İ.E.T.T. nin satın aldığı leyland otobüslerinin satın alma işlemindeki yolsuzluk iddialarının tahkik edilmesi için İ.E.T.T. nin hesabat ve muamelatı üzerinde inceleme komisyonu kuruldu. Yapılan incelemeler sonunda tesbit edilen usulsüzlükten ve yolsuzluklar bir rapora bağlanarak Belediye Meclisine sunulmuştur. İ.E.T.T. Genel Müdürlüğü taşatlar dairesi müdürü Adil Tahtacı'nın sorumluluğu belediye meclisince tesbit edilerek hakkında takibat açılması için ilgili meclislere Belediye Başkanı Atabey'in başvurmasına karar verildiği halde Atabey kendisi gibi bir AP partizanı olduğu bilinen Adil Tahtacıyı uzun müddet himaye etmiştir. Ancak aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra Bakanlık Müfettişlerinin belediye meclisi kararından esinlenerek yaptıkları müdahale ile Adil Tahtacı görevinden alınarak hakkında takibata geçilmiştir.

2-Mesken ve Gecekondu Müdürlüğünün hesaplarını ve muamelatını inceleme komisyonu 1971 yılında kurulmuştur.

775 sayılı mesken ve gecekondu kanunu gereğince belediyelerde mesken ve gecekondu müdürlükleri kurulmuştur.

Bu müdürlük diğer bazı görevleri yanında hazineden belediyelere bedelsiz olarak devredilmiş arsaların değerlendirilmesini, planlanmasını, hak sahiplerine dağıtılmasını ve üzerlerinde sosyal konutlar inşa ettirmek suretiyle hak sahiplerine dağıtılması işlerini yaparlar. Son 5.5 yıllık dönem zarfında bu müdürlüğün görev alanına giren işlerde büyük yolsuzluklar yapılmış ve Atabey'in müsamahaları ve partizan davranışları yüzünden bu yoldan belediye emvali zağma ettirilmiştir. Eş dost ve AP partizanları beslenmiştir. Kurulan hesapları ve muamelatı inceleme komisyonunun çeşitli usülsüzlükler ve yolsuzlukları belgeleyen raporunu belediye meclisine sunmuş ve ilgililer hakkında takibat açılmasına karar verilmiştir. Bu işlerle ilgili olarak o tarihteki orta okul mezunu mesken ve gecekondu müdürü Bülent Sezerman görevinden alınarak hakkında takibata geçilmiştir.

Tesbit olunan yolsuzluklardan bazılarını şöyle özetleyerek sıralamak mümkündür.

a)Gecekondu tapularının dağıtımındaki yolsuzluklar:

Belediye başkanı Atabey gecekondu tapusu dağıtımı işini öylesine bir usülsüzlük ve partizanlık içinde yürütmüştür ki Belediye meclisine bu konuda cevap verirken çelişkilere düşmüş ve önceki beyanlarının gerçek dışı olduğu iddialarını cevapsız bırakmak zorunda kalmıştır. Belediye Başkanı Atabey 10.373 adet gecekondu tapusu dağıttığını iddia ve ilan etmiş olmasına rağmen, bu tapular kime ve ne zaman dağıttığını belediye meclisine bildirmemiştir. Hem Dağıttı-

hemde, çoğunlukla hak sahibi olmayan partizanlara, ileride kendisine AP içinde yardımı dokunabilecek AP delegelerine bol keseden verdiği tapuların tahsis listesini belediye meclisine sunamamıştır. Tapu dağıtımında öylesine kayırmalar ve usulsüzlükler yapılmıştır ki bir müddet sonra tapuları veren Atabey verdiği tapuları geri almak için yüzlerce kişi hakkında tapu iptal davası açmak zorunda kalmıştır.

Bütün bu aksaklıkları gidermek ve Belediye emvalinin yağmasını önlemek için CHP belediye meclisi grurubu tapu tahsis işlerinin belediye meclisinden geçirilmesi teklifini belediye meclisine getirerek karar aldırmış ve bu işle ilgili sürekli görev yapacak bir komisyon kurdurmuştur.

Belediye Başkanı Atabey Belediye meclisinin yasalardan aldığı yetki ile kurduğu Mesken ve Gecekondu komisyonunu iptal ettirmek için Danıştaya başvurmuş ve fakat Danıştay Belediye Meclisini haklı bularak Atabey'in heveslerini kursağında bırakmıştır.

b-) Varlıkları milyonlara ulaşan zengin iş adamlarına kimlere dağıtması gereken arsaları Atabey uzuz fiyatla satmak ve tahsis etmekten kaçınmamıştır. Bu konuya ilişkin ilginç bir örnek Evtap sabun yağ, gliserin sanayi ve Ticaret A.Ş. sahiplerine yapılan tahsisle verilebilir.

Bu şirket mensuplarından

Mürvet Evyap'a	12	Parsel sayılı	687	M^2	arsa
Hadise Evyap'a	13	"	274	"	"
A.Fikret Evyap'a	14	"	280	"	"
M.Fikret "	15	"	455	"	"
Hüseyin Gençağ'a	16	"	297	"	"
M.Fethi Evyap'a	17	"	250	"	"
Nimet Evyap'a	18	"	316	"	"
Selime Evyap'a	19	"	427	"	"
Toplam			2986	M^2	Arsa

çok uzuz fiyatlarla tahsis edilmiş ve tescili yapılmaştır. Uzuza kapatılmış bu arsaları üzerine Evyap'lar bir fabrika kurmuşlardır.

Daha birçok zengin iş adamlarına ve varlıklılara uyarma fakirlik belgeleriyle Belediye arsaları yağma ettirilmiştir.

b-)Yoksullara tahsis edilmek, satılarak değerlendirilmek, önleme bölgelerine ayrılarak sosyal mesken yapma imkanını elde etmek için Belediyelere devredilen bu arsaların, partizanlara ve eşe dosta dağıtılması dışında bazı kimselere de Rüşvet karşılığı tahsis edilmiş olduğu da bu inceleme komisyonunun raporundan anlaşılmıştır. Nitekim :Bir özel yüksek okula arsa tahsisi almak için H.Dernan adlı bir Profösörün rüşvet teklif eden birr mektubuda ele geçirilmiştir.

Bütün bu açık gerçeklere rağmen Belediye Başkanı Atabey fırsat buldukça buna benzer uygulamaları sürdürmekte devam etmiştir. Belediye başkanlığından düştüğü anda Atabey adalet önünde hesap vermekten kurtulamıyacaktır.

3-Taksimde yanan Eftalapulos gazinosu yeniden yapılan inşaatla ilgili muamalatı inceleme komisyonu

Ekim 1972 tarihinde kurulmuştur.

Taksim'de sıraserviler caddesi köşesinde bulunan ve Efdalapulos gazinosu olarak bilinen iki katlı bir binanın yanmasından sonra meydana gelen gelişmeler her safhası ile İstanbul Belediyesinin ve özellikle İstanbul Belediye Başkanı Atabey'in içinde bulunduğu keşmekeşi, kötü yönetimi

ve adam kayırma anlayışını açık seçik ortaya koymuştur.

Eftalapulos gazinosu Yedikule-Balıklı Rum hastahanesi vakfına ait olup, İmar planlarında istimlak sahasında kalmaktadır. Bu yere yeniden inşaat ruhsatı verilip inşaat yapmak yasalarımıza göre mümkün değildir. Mevcut bina, kendiliğinden yıkılmana kadar veya Belediyenin bu yeri istimlak etmesine kadar hali hazır durumu ile muhafaza edilmesi gerekir. Ancak basit tamirat yapılmasına izin verilebilir.

Buna rağmen Eftalapulos gazinosu yanıp yok olduktan sonra buraya menfaat karşılığında Atabey tarafından inşaat izni verilmiştir.

Şimdi bu ilginç olayın gelişmelerini sıralamaya çalışalım.

A)Yanarak yok olan Eftalapulos gazinosu Balıklı Rum hastanesi vakfı tarafından Kemal Alnar adında bir vatandaşımıza kiralanmıştır. Gazino bu şahsın kiracı olduğu dönemde yanmıştır.

Kiracı Kemal Alnar yangından sonra Belediye'ye başvurarak bu binayı tamir edeceğini bildirmiş ve ruhsat istemiştir. Belediye uzun bir süre ilgiliye cevap vermemiştir. Bunun üzerine Kemal Alnar Belediye Başkanı Atabey'e müracaat ederek ruhsat almaya teşebbüs etmiştir. Bu sırada Belediyeden görevlendirilen bir fen heyeti yangın yerinde inceleme yapmış duvarları ve döşemeleri tamamen yanıp yok olmuş sadece çatı kısmında bir kaç çelik kirişin kaldığı bu yerin tehlikeli bir durum arzetmediğine dair rapor vermiştir. Bu rapor müracaat sahibini himaye eden bir anlam taşıyordur. Fakat buna dayanılarak bile olsa bu yere inşaat ruhsatı verilemezdi. Kemal Alnar Belediye'den Ruhsat almak için bazı kilitli kapıları açamıyordu.veya açmaya gücü yetmiyordu.

B-)Kemal Alnar netice alamayınca bu işle başkaları meşgul olmaya başladı. İstanbulun Gazinocular kralı olarak bilinen Fahrettin Aslan bu andan itibaren sahneye çıktı. Fahrettin Aslan, kaçak olarak yapılan ve Belediye Başkanı tarafından himaye edilerek kaçak inşaatları bir türlü yıktırılmıyan Bebek Yıldız Gazinosu ile Taşlık Gazinosunun kiracısı ve işletiçisidir. Eftalapulos Gazinosu Kemal Alnar'dan devralınarak Fahrettin Aslna tarafından kiralandıktan bir gün sonra; yanan ve yok olan bu gazino'ya Beyoğlu Belediye Şube müdürlüğünü ortadan çıkararak doğruca doğruya Belediye sarayından 21.2.1972 tarih ve 978 sayılı yazı ile tamirat ruhsatı verilmesi istenmiştir. Beyoğlu Şube müdürlüğü buna itiraz ederek binanın tamamen yandığını ve bu sebeple tamirat ruhsatı vermeye yasaların imkan vermediğini, yapılacak tamiratın yeniden inşaat yapmak demek olduğunu yazılı olarak belediye başkanlığına bildirmiştir.Buna rağmen bizzat belediye başkanı Atabey ruhsatın verilmesine karar vermiştir. Bu sırada bina'yı tamir etmeğe başlıyan Fahrettin Aslan yangından ayakta kalmış bir kaç çelik kirişide sökerek gazino yerini arsa haline getirmişti. Bu durumu tesbit eden Beyoğlu Şube müdürlüğü tamirat ruhsatı alınan yerin tamamen noksanlarda temizlenerek yıkılmış olduğu için, tamirat değil yapı tatil zaptı tutarak işi durdurmuştur.

Ç-Eftalapulos gazinosu işi bu safhada Belediye Meclisi gündemine getirilerek görüşülmeye başlanmıştır.

Belediye Başkanı Atabey konu'nun belediye meclisinde görüşülmesini engellemek için çok gayret sarfetmiş, araya aracılar koyarak CHP gurubu olarak bu konunun üzerine varmamızı ısrarla bizden istemiştir.

CHP gurubu işin üzerine iyice gitmiş ve tetkiklerini tamamlıyarak olayın ayrıntılarını açığa çıkarmıştır.

Konu belediye meclisinde görüşülürken, Atabey belediye meclisi tutanaklarına geçen bazı açıklamalarda bulunmuştur. Atabey, "Eftalapulos gazinosuna ruhsat verilmesi için imar müdürlüğünden 500 000 Tl. rüşvet alacaklardı. Onun için dosyayı imar'dan aldım kendi odama getirdim. Madem ki bu iş için ilgililer 500 000 Tl. yı gözden çıkarmışlar, neden bu para kişilerin cebine gitsin. Ben Fahrettin Aslan dan 200 000 Tl. Belediye'ye yardım olarak ruhsatı verdim" demiştir. Daha sonra bu 200 000 tl. nın henüz 100 000 tl sını aldığını ve bu para ile Divan Oteli ile Hilton oteli arasındaki geniş kaldırımların karo mozaik kaplamalarının malzeme borcunun ödendiğini diğer 100 000 tl? yı ise henüz almadığını söylemiştir. Atabey'in Meclis tutanaklarına geçen bu beyanları üzerine mesele başka bir anlam daha kazanmıştır. Yapılan incelemelerde Fahrettin Aslan'dan alınan paranın Belediye hesaplarına intikal ettirilmediği anlaşılmıştır.

Bu sırada gazono inşaatı durdurulmuştur. Olaya el koyan Belediye Meclisi Atabey'i sorguya çekmeğe devam etmiş ve daha başka ilginç uygulamaların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Belediye Başkanı'nın Belediye'ye yardım adı altında iş sahiplerinden nereye sarfedildiği belli olmayan haraç almasının kanunlara aykırılığı bir yana Belediye açısından ne kadar yüz kızartıcı, utanç verici bir olay olduğu söylendiği zaman, Atabey'in tam bir vurdumduymazlık ve sorumsuzluk içinde "Ben yalnız Fahrettin Aslan'dan değil başka pek çok kimseden 63.000.000 Tl.lık Belediye'ye yardım topladım. Bu paralarla şehre hizmet ettim." Sözlerinin meclis zabıtlarına geçmesinden dahi çekinmediği görülmüştür.

D-)Bu konu ile ilgili olarak kurulan inleme komisyonunun raporu Belediye Meclisinde görüşülmüş ve

a)Büyük kısmı yanan, Sonradan kalan kısımlarıda tamamen yıktırılan bu bina tamir ruhsatı ile onarılıp eski haline getirilemez.

b)İlgili imar yasasının 33. maddesine göre'de İmar Planlarında yol, meydan, yeşil saha, park gibi kamu yararına ayrılan yerlerde bulunan binların esaslı tamir ve tadiline izin verilemiyeceği açık bir gerçektir.

c)Ayrıca, birinci kiracı ortadan kaybolduktan sonra, ikinci kiracının kira anlaşması yapmasına bir gün kala Belediye Başkanı'nın imzasıyla tamire izin verilme talimatı ikinci kiracının açıkca himaye edildiği sonucunu doğurmaktadır.

d)Balıklı Rum Hastanesi olan mezkür yerle ilgili olarak her türlü tasarrufun gerekçen hukukilik içinde olup olmadığının ayrıca incelenmesi gerektiği anlaşılmıştır. Şeklindeki komisyon raporu Belediye meclisince onaylanmıştır.

E-Belediyeye yardım adı altında bu işle ve başka işlerle ilgili olarak Atabey tarafından alınan toplam 63.000.000 tl. hakkında da daha sonra gensoru açılmasına belediye meclisince karar verilmiştir. Buna ilişkin açıklama gensoru ile ilgili (Ek-3) da verilmiştir.

-5-

F-Olayın belediye meclisindeki görüşmeler dolayısıyla İstanbul kamu oyuna mal olması nedeniyle inşaat işi uzun süre olduğu gibi kalmış ve fakat kamu oyu nun dikkatleri Genel seçimlere ve seçim sonrasının aktüalitesine çevrildiği bir sırada yasalara aykırılığı inkar edilmez bir gerçek olarak ortaya çıkmış bulunan Eftalapulos gazinosu inşaatı tekrar başlamış ve boş arsaya yeni bir bina yapılmıştır. Bu durumu tesbit eden CHP li bir İstanbul Milletvekili imar ve iskan Bakanlığının dikkatini çektiği halde inşaat usulüne kanunsuz olarak devam etmektedir. Şimdi sorumluluk halkası dahada genişlemiş sorumlular arasına imar ve iskan Bakanlığı'da katılmıştır.

9-Aralık seçimlerinden sonra CHP li Belediye Başkanı ve Belediye Meclis üyeleri bu konuyu kesin çözüme bağlıyacak ve sorumluları adalete teslim edeceklerdir.

4-

Et ve sebze tanzim satışları ile ilgili olarak ortaya çıkan yolsuzlukları inceleme komisyonu

Aralık 1972 tarihinde kurulmuştur.

İstanbul halkı, Türkiye ölçüsündeki hayat pahalılığına ilave olarak İstanbul'daki kötü yönetimin ve sömürüye, vurguna dayanan pazarlamanın meydana getirdiği pahalılığından ağır başkası altındadır. Belediye'nin bu konuda hiç olmazsa pahalılığı hafifletebilecek bazı girişimleri yapması görevleri arasındadır.

Bu görüşten hareketle CHP belediye meclisi gurubu zaruri gıda maddeleri için belediyemiçe tanzim satışları yapılması bir muhtıra ile [illegible] başkanı Atabey'den istemiştir.

Halk için yararlı, Belediye için sevindirici bir faaliyet olması gereken tanzim satışları öylesine bir iş dost kayırma, kişilere menfaat sağlama, yasaları hiçe sayma şeklinde yürütülmüştür ki, Belediye meclisi işe el koymak mecburiyeti ile karşı karşıya kalmıştır. Gelişmeler üzerine belediye meclisi bu konu ile ilgili olarak bir inceleme komisyonu kurmuş ve derhal faaliyete geçirmiştir.

Komisyonun belediye meclisine sunduğu rapordaşu gerçekler ortaya çıkmıştır.

a) Et ve sebze konusuna etkili tedbirler getirme perdesi altında Atabey yakınlarına, dostlarına, partili delegeleri kayırmış onlara haksız kazanç sağlamıştır.

b)Et tanzim satışı yapmak üzere kurulan magazalarda etin satışında başka gıda maddelerininde satışına göz yumuşmuştur.

c) Et tanzim satış magazaları imar planlarında yeşil saha veya park olarak gösterilen ve üzerinde inşaat yapılması hele betonarme sabit binalar yapılması yasalara göre mümkün olmuyan yerlerde magazalar kurulmuştur.

d)Et tanzim satış magazalarında kaçak kesilmiş ve sıhhat kontrolundangeçirilmemiş kaçak etlerin ve zaman zaman at ve eşek etlerinin satılmış olduğu tesbit edilmiştir.

e)Kaçak et satışına göz yumulduğu için canlı hayvan kesimi ve sağlık kontrolu yapılması sırasında alınan Belediye vergi ve resimlerinden İstanbul Belediyesi mahrum bırakılmak zarara sokulmuştur.

g-)Et tanzim satış magazalarında devamlı olarak bulundurulması yasalar gereğince zorunlu olan Veteriner'in bulundurulmaması nedeniyle İstanbul halkının sağlığına zarar verebilecek bir durumun yaratılmış olduğu anlaşılmıştır.

g-)Et tanzim satış magazalarının satışının İstanbul Et ketiminin % 10 unu dahi bulmadığı ve satış fiyatları erinde düzenleyici bir etki yaratmadığı tesbit edilmiş-ir.

h-)Et tanzim satış magazalarında etin iyi taraflarının el altından yüksek fiyatla lüks lokanta ve gazinolara satıldığı etin randımansız ve kalitesiz taraflarının maga-zalarda satıldığı tesbit edilmiştir.

i-)Et tanzim satış magazalarının, tanzim amacıyla ve fakir halka hizmet amacıyla değil, şehrin gelişmiş zengin bölge-lerinde bazı kimselere yasalara aykırı iş imkanı sağlamak amacıyla kurulduğu tesbit edilmiştir.

İnceleme komisyonu'nun raporu Belediye meclisinde onaylan-landıktan sonra işe bakanlık müfettişleride el koymuş ve bakanlık müfettişleri belediye başkanı Atabey hakkında yaptıkları tahkikat sonunda, Atabeyi suçlu bularak mahke-meye verilmesine karar vermişlerdir.

5- Belediyece yapılan ihaleler ve satın almalar' la ilgili olarak ilgili müdürlüklerin hesabat ve muamelatını inceleme komisyonu

---

Haziran 1973 tarihinde kurulmuştur.

Bu inceleme komisyonu belediye meclisi kararı ile belediye dışındanda uygulamalardan yararlanmak üzere kurulmuştur.

İstanbul belediyesinden yapılan ihaleler ve satın alma işlerinde, müteahçitlere ödenen istihkaklarda yolsuz-luklar yapıldığı iddiaları çok yaygın bir biçimde kamu oyu önünde yapılmaktadır.

İş yapan müteahhitlerchak ettikleri paraları ala-bilmek için mutlaka bir aracıya baş vurmak ve mutlaka bele-diye başkanı Atabey'e yardım adı altında haraç vermeye mec-bur hale getirilmişlerdir.

Belediye'ye mal satan firmalar mutlaka belediye çinden kendişine yardımcı veya ortak aramaya mecbur hale tirilmiştir.

Belediye Başkanı Atabey'in halktan veya iş sahip-rinden malzeme veya para olarak aldığı yardımların Belediye hesaplarına geçirilmemiş bulunduğu belediye sorumlularınında kabul etmek zorunda kaldığı bir gerçek olarak ortaya çıkmış-tır. İşte bu sebeplerle bu konularda hesapların ve muamele-lerin incelenmesi için bir komisyon kurulması zorunluluğu doğmuştur.

Ancak, belediye meclisinin Haziran 1973 sonunda yas uyarınca tatile girmiş olmasından yararlanarak ve CHP guru-bunun olağanüstü meclis toplantısı isteğinide yasalara aykırı olarak engelleyen Atabey komisyonun çalışmasına mani olmuş-tur?

9 Aralık seçimlerinden sonra bu konuda yeni bele-diye başkanı ve belediye meclisinin gerekli incelemeleri yaparak suçluları adalete teslim etmesi gerekmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Kerem Hocaoğlu

Doğum Yeri ve Tarihi : Giresun , 15.09.1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : keremhocaoglu@hotmail.com

Tarih : 20.06.2018

Doküman Görüntüleyici

Turnitin Orijinallik Raporu

İşleme kondu: 06-Haz-2018 19:32 +03
NUMARA: 973029654
Kelime Sayısı: 43069
Gönderildi: 1

1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi Kerem Hocaoğlu tarafından

yenile

Benzerlik Endeksi	Kaynağa göre Benzerlik	
%5	Internet Sources:	%5
	Yayınlar:	%2
	Öğrenci Ödevleri:	%2

1% match (16-May-2016 tarihli internet)
http://odatv.com

<1% match (02-Tem-2015 tarihli internet)
http://gazetebiz.com

<1% match (31-Eki-2016 tarihli internet)
https://www.scribd.com/document/36922431/AK-GUNLERE-CHP-1973-Secim-Bildirgesi

<1% match (25-Ara-2015 tarihli internet)
http://www.dkbb.gov.tr

<1% match (16-Oca-2018 tarihli öğrenci ödevleri)
Submitted to Hacettepe University on 2018-01-16

<1% match (16-Oca-2014 tarihli internet)
http://www.ismetinonu.org.tr

<1% match (17-May-2015 tarihli internet)
http://acikarsiv.ankara.edu.tr

<1% match (10-Ağu-2017 tarihli öğrenci ödevleri)
Submitted to Ege Üniversitesi on 2017-08-10

<1% match (18-Oca-2018 tarihli öğrenci ödevleri)
Submitted to Hacettepe University on 2018-01-18

<1% match (29-May-2016 tarihli internet)
http://acikerisim.deu.edu.tr

<1% match (07-Ara-2015 tarihli öğrenci ödevleri)
Submitted to Kocaeli Üniversitesi on 2015-12-07

<1% match (16-Mar-2014 tarihli internet)
http://bedribaykam.com

<1% match (23-Haz-2016 tarihli internet)
http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080

<1% match (26-Oca-2016 tarihli öğrenci ödevleri)
Submitted to TechKnowledge Turkey on 2016-01-26

<1% match (27-May-2016 tarihli internet)
http://acikerisim.deu.edu.tr

<1% match (04-Eki-2016 tarihli internet)
https://issuu.com/mcs1907/docs/m.cihat_akyol-kontr-gerilla

<1% match (12-Kas-2013 tarihli internet)
http://www.ekenek.gen.tr